T.C.

GAZø ÜNøVERSøTESø

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

TAKE ANABOLM DALI

ESK øÇAö TARøHø BøLøMDALI

ESøK KURGA, ITS FINDS AND CULTURAL HISTORY

EVALUATION FROM A PERSPECTIVE

MASTER'S THESIS

Murat ARIK

QUICK ADVICE

Prof. Dr. ølhami DURMUù

T.C.

GAZø ÜNøVERSøTESø

SOSYAL BøLøMLER ENSTøTÜSÜ

TAR øH ANABøLøM DALI

ESK øÇAö TARøHø BøLøMDALI

ESøK KURGANI, BULUNTULARI VE KÜLTÜR TARøHø

AÇISINDAN DEöERLENDøRøLMESø

YÜKSEK LøSANS TEZø

Murat ARIK

TEZ DANIùMANI

Prof. Dr. ølhami DURMUù

Ankara – 2008

T.C.

GAZø ÜNøVERSøTESø

INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

TAKE ANABOLM DALI

ESK øÇAö TARøHø BøLøMDALI

ESøK KURGA, ITS FINDS AND CULTURAL HISTORY

EVALUATION FROM A PERSPECTIVE

MASTER'S THESIS

Murat ARIK

QUICK ADVICE

Ankara – 2008

T.C.

GAZø ÜNøVERSøTESø

SOSYAL BøLøMLER ENSTøTÜSÜ

TAR øH ANABøLøM DALI

ESK øÇAö TARøHø BøLøMDALI

ESøK KURGANI, BULUNTULARI VE KÜLTÜR TARøHø

AÇISINDAN DEöERLENDøRøLMESø

YÜKSEK LøSANS TEZø

Murat ARIK

TEZ DANIùMANI

Prof. Dr. ølhami DURMUù

Ankara – 2008

Prof. Dr. ølhami DURMUù

Ankara – 2008

APPROVAL

This study, titled “Esik Kurgan, Its Findings and Evaluation in Terms of Cultural History” prepared by Murat ARIK, was unanimously found successful as a result of the defense exam held on 27.06.2008 and was accepted by our jury as a MASTER’S thesis in the Department of History/Ancient History.

Prof. Dr. Salim KOCA (President) ……
signature……

Prof. Dr. ølhami DURMUù ……imza……

Assoc. Prof. Dr. Ayúe Fatma EROL ……
signature……

ONAY

Murat ARIK tarafından hazırlanan “Esik Kurganı, Buluntuları ve Kültür Tarihi Açısından De÷erlendirilmesi” baúlıklı bu çalıúma, 27.06.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirli÷i ile baúarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı/Eskiça÷ Tarihi Bilim Dalı’ında YÜKSEK LiSANS tezi olarak kabul edilmiútir.

Prof. Dr. Salim KOCA (Baúkan) ……imza……

Prof. Dr. ølhami DURMUù ……imza……

Yrd. Doç. Dr. Ayúe Fatma EROL ……imza……

PREFACE

When one thinks of "Steppe Tribes," the first thing that comes to mind is kurgans. The limited availability of written sources, in particular, brings kurgans and their finds to the forefront. Due to the abundance of archaeological finds, the term "kurgan cultures" is often used to describe the nomadic cultural landscape. Esik Kurgan is among the most abundant. The diversity of its finds also enhances its cultural historical value. It is significant not only for yielding archaeological finds but also for having been reported in written sources. Considering all these factors, Esik Kurgan and its finds have not been previously evaluated, and this thesis's comprehensive assessment highlights its significance. It is important for the combined evaluation of both archaeological and written sources on the subject under study. Our thesis was prepared in accordance with the methods of historical science, considering written and archaeological materials within the concepts of time and space. I believe that the originality of the written and archaeological data, and that evaluating the collected data within the conceptual framework of time and space, will enhance its scholarly merit. In this thesis, which will investigate and examine the Esik kurgan and its artifacts in light of existing written and archaeological sources, we believe that it will help reveal the influence of the social, economic, artistic, and mythological values of this tribe, who lived in Central Asia in the mid-1st millennium BC, on the cultural values of subsequent tribes living in the same and different regions.

In the first part of our thesis, which we divided into three parts and named “Esik Kurgan, Its Findings and Its Evaluation in Terms of Cultural History”, we discussed the Steppe Kurgans and the Esik Kurgan among these Kurgans and gave general information about the place of kurgans in history, their importance and geographical localization.

In the second part of our thesis, we will discuss the "Golden Dress", a valuable find unearthed in the Esik Kurgan that could change the perspective

ÖNSÖZ

“Bozkır Kavimleri” denilince akla ilk gelen Kurganlardır. Özellikle yazılı kaynakların sınırlı olması Kurganları ve Kurgan buluntularını ön plana çıkarmaktadır. Arkeolojik buluntuların çoklu ÷undan “kurgan kültürleri” tabiri konar-göçer kültür co÷rafyası için kullanılmaktadır. Esik Kurganıda en çok buluntu veren kurganlardandır. Buluntularının türleri bakımından çeúitlili÷ide Esik Kurganının kültür tarihi açısından de÷erini arttırmaktadır. Yalnız arkeolojik buluntu vermeyip, ayrıca yazılı kaynakta vermiú olması açısından önem taúımaktadır. Esik Kurganı ve buluntuları bütün bu hususlar dikkate alınarak daha önce de÷erlendirilmemiú olup bu tezin önemini topyekûn bir de÷erlendirme yapılmıú olması olarak ortaya çıkartmaktadır. Çalıúılan konunun hem arkeolojik malzeme hem de yazılı kaynakların birlikte de÷erlendirilmesi açısından önemlidir. Yapmıú oldu÷umuz tez çalıúması, tarih biliminin yöntemlerine uygun olarak zaman ve mekân kavramları içerisinde yazılı ve arkeolojik materyaller dikkate alınarak hazırlanmı útır. Yazılı ve arkeolojik verilerin orijinalli÷ini; toplanan verilerin zaman ve mekân kavramsal çerçevesi içerisinde de ÷erlendirmeye tabi tutulması ise, ilmili÷ini arttıraca÷ı düúüncesindeyim. Esik kurganı ve buluntuları mevcut yazılı ve arkeolojik kaynaklar ı úı÷ında araútırılıp inceleyece÷imiz bu tezimde; MÖ. 1. binin ortalarında Orta Asya da yaúayan bu kavmin sosyal, ekonomik, sanatsal ve mitolojik de÷erlerinin, kendilerinden sonra gelen aynı ve farklı co÷rafyalarda yaúayan kavimlerin kültür de÷erlerine etkisinin ortaya konulmasına yardımcı olaca÷ı kanaatindeyiz.

Üç bölüm olarak belirledi÷imiz “Esik Kurganı, Buluntuları ve Kültür Tarihi Açısından De÷erlendirilmesi” adlı tezimizin birinci bölümünde Bozkır Kurganlarını ve bu Kurganlar øçerisinde Esik Kurganını ele alarak kurganların tarih’deki yerini, önemini ve co÷rafi lokalizasyonları hakkında genel bilgiler verdik.

Tezimizin ikinci bölümünde ise Esik Kurganında çıkartılan ve birçok bilim adamının ve tarihçinin belki de Orta Asya Türk Kültür tarihine

of many scientists and historians on the history of Central Asian Turkish culture.

We have devoted this section to a mythological evaluation of the Man in the Golden Robe's attire and the depictions within its headdress. This section examines the Kurgan and its contribution to cultural history, one of its most important finds, the Golden Robe, which is the main objective of this thesis.

Finally, we devoted the third section of our thesis to a separate analysis of the artifacts according to their types and descriptions. In addition to examining archaeological and written artifacts, it also included a comparison of the artifact descriptions with other scientifically established topics, including their connection to construction techniques and the artifacts themselves.

The conclusion of our study is the explanation of the historical and cultural importance of the Esik Kurgan.

I would like to express my gratitude to my teacher, Prof. Dr. Ýlhami DURMUù, for his unwavering help and attention during the preparation of this master's thesis titled "Esik Kurgan, Its Finds and Its Evaluation in Terms of Cultural History", whose importance and content we briefly touched upon.

bakı ú açısını de÷iútirebilecek kadar kıymetli buluntusu “Altın Elbise”yi ele alarak

Altın Elbiseli Adamın Giyim-Kuúamını ve baúlı÷ındaki tasvirlerin mitolojik açıdan de ÷erlendirilmesine ayırdık. Bu bölümde Kurgan ve en önemli buluntularından biri olan Altın Elbisenin tezin konusunun ana amacı olan kültür tarihine katkısının irdelendi÷i bir bölüm olmuútur.

Son olarak tezimizin üçüncü bölümünü buluntuların tür ve tasvirlerine göre ayrı ayrı incelenmesine ayırdık. Arkeolojik ve Yazılı buluntuların incelenmesinin yanı sıra buluntular üzerindeki tasvirlerin yapım tekni÷i ve buluntularının ba ÷lantısı oldu÷u, ilmi olarak ortaya konan di÷er konularla karúılaútırılması oluúturmuútur.

Çalıúmamızın sonuç kısmını Esik Kurganının tarihsel ve kültürel öneminin açıklanması oluúturmuútur.

Kısaca önemine ve içeri÷ine de÷indi÷imiz “Esik Kurganı, Buluntuları ve Kültür Tarihi Açısından De÷erlendirilmesi” adlı bu yüksek lisans tezinin hazırlanıúı sırasında yardım ve alakasını esirgemeyen hocam Sayın Prof. Dr. ølhami DURMUù’A úükranlarımı sunarım.

iii

ISLAND COOLER

øÇøNDEKøLER

PREFACE i CONTENTS iii

KISALTMALAR we GøRøù 1

CHAPTER ONE

STEPPE TOMBS AND

THE ESÖK KURGA AMONG
THESE KURGANS

A-STEPPE KURGANS 4 1-Origin and Cultural History of Kurgans 4

2-Types and Characteristics 6 3-Kurgans and Their Findings 12

3–1-Pazyryk(Kurgans) Tombs 12

3–2-Southern Russia Oskit Tombs 14

3–3-Chertomlyk Kurganı 15

ÖNSÖZ i øÇøNDEKøLER iii

KISALTMALAR vi GøRøù 1

BøRøNCø BÖLÜM

BOZKIR KURGANLARI VE

BU KURGANLAR øÇERøSøNDE ESøK KURGANI

A-BOZKIR KURGANLARI 4 1-Kurganların Kökeni ve Kültürel Geçmiúi 4

2-Tür ve Özellikleri 6 3-Kurganlar ve Buluntuları 12

3–1-Pazırık(Kurganları)Mezarları 12

3–2-Güney Rusya øskit Mezarları 14

3–3-Chertomlyk Kurganı 15

3–4-Gold – Oba Mound 16 B-ESøK KURGANI 16

1-Esik Kurgan (General Information) 16 2-Features 19 3-Findings 21

3–4-Altın – Oba Höyü÷ü 16 **B-ESøK KURGANI 16**

1-Esik Kurganı (Genel Bilgiler) 16 2-Özelli÷i 19 3-Buluntuları 21

iv

CHAPTER TWO

øKøNCø BÖLÜM

THE MAN IN THE GOLDEN DRESS

ALTIN ELBøSELø ADAM

A-ALTIN ELBøSELø ADAMIN GøYøM-KUùAMI 25

1-Jacket 25

2-Belt 27 2-1-Dagger 28

2-2-Sword 28

3-Pants 28 4-Boots 29

5-Chapter 30 B-ALTIN ELBøSELø ADAMIN CHAPEL ILLUSTRATIONS 34 1-Horse 36 2-Monkey 41 3-Sheep 41 4-Ox 44

A-ALTIN ELBøSELø ADAMIN GøYøM-KUùAMI 25

1-Ceket 25

2-Kemer 27 2-1-Hançer 28

2-2-Kılıç 28

3-Pantolon 28 4-Çizme 29

5-Baúlık 30 B-ALTIN ELBøSELø ADAMIN BAùLIöINDAKø TASVøRLER 34 1-At 36 2-Da÷ Keçisi 41 3-Kuú 41 4-Ok 44

CHAPTER THREE

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESÖK KURGANIC FINDS ACCORDING TO THEIR TYPES AND DESCRIPTIONS

TÜR VE TASV øRLERøNE GÖRE ESøK KURGANI BULUNTULARI

A-ARCHAEOLOGICAL FINDS 48 1-Metal Finds 48

A-ARKEOLOJøK BULUNTULAR 48 1-Metal Buluntular 48

2-Stone-Soil Finds 51

3-Wood Finds 52 B-Written Finds 52

1-Meaning and Importance 52

2-Connection with Gokturk Runic (Carving) Script 57 C-ANIMAL STYLE AND OTHER IMAGES 70 1-Animal Style and Animal Depictions 70

2-Taú-Toprak Buluntular 51

3-Ah úap Buluntular 52 B-YAZILI BULUNTULAR 52

1-Anlam ve Önemi 52

2-Göktürk Runik (Oyma) Yazısıyla Ba÷lantısı 57 C-HAYVAN ÜSLUBU VE DøöER TASVøRLER 70 1-Hayvan Üslubu ve Hayvan Tasvirleri 70

v

2-Other Illustrations 75

2-Di÷er Tasvirler 75

RESULT 79

SONUÇ 79

REFERENCES 90

KAYNAKÇA 90

APPENDICES 97

EKLER 97

A-Pictures 97

A-Resimler97

A-1-General Pictures 97

A-1-Genel Resimler 97

A-2-Heading Pictures 115

A-2-Baúlık Resimleri 115

A-3- Pictures of Clothes, Belts, Shoes 128 A-4- Pictures of Weapons 134

A-3-Kıyafet, Kemer, Ayakkabı Resimleri 128 A-4- Silahların Resimleri134

A-5-Ornamental Items Pictures 139

A-5-Süs Eúya Resimleri139

A-6- Pictures of Kitchen Equipment 146 A-7- Pictures of Baúka Kurgan Finds 152 B- Drawings

A-6-Mutfak Malzemelerinin Resimleri 146 A-7- Baúka Kurgan Buluntu Resimleri 152 B- Çizimler

159

SUMMARY 164

ABSTRACT 166

ÖZET **164**

ABSTRACT **166**

vi

ABBREVIATIONS

A.A. :Archivum Anatolicum Ibid. :Named Work Ibid. :Named Article Ibid. :Named Communiqué AKDTY :Atatürk Culture, Language and History Supreme Institution C :Vol.

CAH :Cambridge Ancient History GAJ :Central Asiatie Journal Cm :Centimeter Trans. :Translator DTCF :Faculty of Language, History and Geography Ed. :Faculty of Letters :Faculty G.Ü.S.B.E. :Gazi University Institute of Social Sciences G.Ü. FEF. SB :Gazi University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences

HÜ. SBE : Hacettepe University Institute of Social Sciences Ø.Ü.E.F.D. : Istanbul University Faculty of Letters Journal Km :Kilometer M. :Gregorian BC :Before Christ AD :After Christ No. :Number Prof.Dr. :Professor Doctor No. :Number p. :Page

SKD : Armed Forces Journal T.R. : Republic of Turkey TDK : Turkish Language Association TTK : Turkish Historical Association TAD : Journal of Turkish Studies TDAD : Journal of Turkish World Studies TDøD : Journal of Turkish World Studies TDNA : Turkish World Nevruz Encyclopedia TTEM : Journal of Turkish History Council TTKB : Turkish History Congress Bibliography TKAE : Institute for Research on Turkish Culture TED : Journal of the History Institute TSTAø : Turkish Art History Research and Studies Ü : University

Etc. :And others and others and similar and similar Etc. :And so on Publication :Publication, publications Century :Century

GoRoo

KISALTMALAR

A.A. :Archıvum Anatolicum A.g.e. :Adı Geçen Eser A.g.m. :Adı Geçen Makale A.g.t. :Adı Geçen Tebli÷ AKDTY :Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu C :Cilt

CAH :Cambridge Ancient History GAJ :Central Asiatie Journal Cm :Santimetre Çev. :Çeviren DTCF :Dil-Tarih ve Co÷rafya Fakültesi Ed. :Edebiyat Fak. :Fakülte G.Ü.S.B.E. :Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü G.Ü. FEF. SB
:Gazi Üni. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi

HÜ. SBE :Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ø.Ü.E.F.D. :østanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi Km :Kilometre M. :Miladi MÖ. :Milattan önce MS. :Milattan sonra Nu. :Numara Prof.Dr. :Profesör Doktor S. :Sayı s. :Sayfa

SKD :Silahlı Kuvvetler Dergisi T.C. :Türkiye Cumhuriyeti TDK :Türk Dil Kurumu TTK :Türk Tarih Kurumu TAD :Türklük Araútırmaları Dergisi TDAD :Türk Dünyası Araútırmaları Dergisi TDøD :Türk Dünyası øncelemeleri Dergisi TDNA :Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi TTEM :Türk Tarih Encümeni Mecmuası TTKB :Türk Tarih Kongresi Bibliyografyası TKAE :Türk Kültürünü Araútırma Enstitüsü TED :Tarih Enstitüsü Dergisi TSTAø :Türk Sanatı Tarihi Araútırma ve øncelemeleri Ü :Üniversite

Vb. :Ve ba úkası ve baúkaları ve benzeri ve benzerleri Vs. :Vesaire Yay. :Yayını, yayınları Yy. :Yüzyıl

GøRøù

Throughout history, the documentary works passed down from societies to the future have reflected the economic and social structure of their time, the culture, beliefs, and politics of the ruling classes, and have ensured the continuity of social and cultural values throughout history. Monumental architectural structures, both above and below ground, have always been elements that have kept societies' curiosity about the past alive. Among these architectural structures, kurgans, the tombs built by ancient societies for their rulers, khans, and beys, have become a focal point of interest due to their rich artifacts and visual appeal.

Tarih boyunca toplumların gelece÷e aktardıkları belgesel ürünler; ça÷ının ekonomik ve sosyal yapısını, topluma egemen olan sınıfların kültür, inanç ve politikasını yansıtmıú, sosyal ve kültürel de÷erlerin tarihi süreç içinde devamlılı÷ını sa÷lamıútır. Özellikle toprak üstünde ve altında kalmıú anıtsal mimari yapılar toplumların geçmiúe dair meraklarını her zaman canlı tutan unsurlar olmuútur. Bu mimari yapılar içinde ise; eski ça÷ toplumlarının yönetici tigin (tegin), kaan, hakan ve beyleri için yaptıkları mezar yapıları “kurganlar”, zengin buluntuları ve görünümleri ile ilginin odak noktası olmuú [1] tur.

While the term "kurgan" is not unfamiliar to us, most of us don't fully understand its meaning. They are chest-type tombs built with stone masonry walls and thick logs, or with flagstone slabs, inside a pit dug into the earth. Stones are piled on top and covered with soil. Their height ranges from 1 meter to 70 meters. These structures, which also contain grave goods, are the Asian precursors of the tumulus-like tombs of the 1st millennium BC settled cultures that extended from the Balkans to central Anatolia in the west. The most significant characteristic of Asian kurgans, which date back to the 3rd-2nd millennium BC, is that they are the funerary monuments of societies that lived far from a settled life, living in the highlands, and whose economies were based on animal husbandry. Because nomadic societies were constantly on the move, they left no permanent traces. The most significant traces of their existence are the kurgans and the grave goods they contained for their deceased members. Therefore, kurgans and their finds are of great importance to historians.

Kurgan terimi bizlere yabancı gelmese de ne oldu ÷unu tam olarak ço÷umuz bilmeyiz. Toprak zemine açılan bir çukur içine taú örgü duvarlarla ve kalın kütük a ÷açlarla çevrilen odalar ya da sal taúı plakalarla oluúturulan sandık türü mezarlardır. Üzerlerine taú yı÷ılır ve toprakla örtülür. Yükseklikleri 1 metreden baúlayarak 70 metreye kadar varabilir. øçlerinde ölü hediyeleri de bulunan bu yapılar batıda Balkanlar'dan itibaren Anadolu'nun ortalarına kadar süre gelen MÖ. 1. bin yerleúik kültürlerinin Tümülüs olarak adlandırılan mezar yapılarının Asyalı öncüleridir. MÖ. 3–2 binlere kadar inen Asya Kurganları'nın en önemli özelli÷i yerleúik düzenden uzak, yayla hayatı yaúayan ekonomileri hayvancılı÷a dayalı toplulukların mezar anıtları olmasından kaynaklanmaktadır. Göçebe toplumlar sürekli hareket içinde olduklarından kalıcı izler bırakmamıúlardır. Onların varlıklarının en önemli izleri hayatını kaybeden üyeleri için düzenledikleri kurganlar ve içlerindeki ölü hediyeleridir. Bu nedenle Kurganlar ve buluntuları tarihçiler için oldukça önem taú [2] ır.

These earthen or stone mounds called Kurgans have been found in Central Asia, the Caucasus, the North of the Black Sea and Anatolia since the 9th century BC.

Orta Asya, Kafkasya, Karadeniz’in Kuzeyi ve Anadolu’da Kurgan olarak adlandırılan bu yı÷ma toprak veya taú tepeler MÖ. 9.yüzyıldan itibaren

1 B.Savaú, Pazırık Kurgan and Its Finds, Ankara, 2004, p.1. 2 ùengül G.Aydıngün, Gezitravel, 2004, p.24 (Access) http://www.geocities.com/izkir/kurganlar.htm

1 B.Savaú, **Pazırık Kurganı ve Buluntuları,** Ankara,2004,s.1. 2 ùengül G.Aydıngün, Gezitravel,2004,s.24 (Eriúim)http://www.geocities.com/izkir/kurganlar.htm

It was also widely used in Western Asia and Anatolia, where it was called a tumulus. The word "kurgan," meaning "fortress" in Eastern Turkish, is also used in modern Turkish to describe the mounds of piled-up graves in the region extending from the Urals to the Caucasus. Although many different theories have been put forward regarding the meaning of the word "kurgan," it likely derives from the Pure Turkish verb "korugan," and because of its architectural features that protected the dead, this name must have been used.

These mounds of mounds, where individuals of importance within a hierarchical order were buried in the nomadic lifestyle of the steppes, are similar to the tents integral to steppe cultures, prepared for their dead. These mounds of mounds are referred to as tumuli in ancient Western sources and later literature. This type of burial culture, which has varied depending on the region over thousands of years, is typical of steppe nomads, whether of Ural-Altai or Indo-European origin. The most magnificent kurgan groups (Scythian kurgans) were widely clustered in certain regions from the 8th century BC to the 1st century AD, including the Kuban, Poltava, Volga, Ural, Altai, Northern Mongolia, and, in the west, generally Hungary and Romania.

Ön Asya ve Anadolu co÷rafyasında da yaygın olarak kullanıla gelmiú ve Tümülüs olarak adlandırılmıútır. Do÷u Türkçesinde “kale” anlamına gelen “kurgan” sözcü÷ü de bugünkü Türkçede de Urallardan Kafkaslara dek uzanan bölgedeki yı÷ 3 ma mezar tepelerini tanımlamak için kullanılır. Her ne kadar kurgan sözcü÷ünün anlamı için çok faklı görüúler öne sürülmüúse de, bu sözcük Öz Türkçedeki “korugan” fiilinden gelmi ú olup, ölüleri koruyan mimari özellikleri nedeniyle, bu ad kullanılmıú 4 olmalıdır.

Bozkırlardaki göçebe hayat tarzında belli bir hiyerarúik düzen içinde önem taúıyan kiúilerin gömüldü÷ü olan bu yı÷ma mezar tepeleri, bozkır kültürlerinin ayrılmaz parçası olan çadırların, ölüleri için hazırlanmıú benzerleridir. Bu yı÷ma mezar tepeleri antik batı kaynaklarında ve daha sonraki literatürde Tümülüs olarak adlandırmaktadır. Binlerce yıllık serüveninde bölgelerine göre farklılıklar gösteren bu tipteki mezar kültürü ister Ural-Altay kökenli olsun ister Hint-Avrupa kökenli, bozkır göçebelerinin tipik mezarlarıdır. En görkemli kurgan grupları (øskit Kurganları) MÖ.8. yüzyıldan MS. 1. yüzyıla kadar Kuban, Poltova, Volga, Ural, Altay, Kuzey Mo÷olistan ve Batıda genellikle Macaristan ve Romanya’da belli baúlı bölgelerde yaygın olarak kümelenmiú 5 tir.

The Cimmerians and Scythians, representatives of the kurgan culture, whose origins extend beyond the 3rd millennium BC, were the 2nd and 1st millennia BC. We learn from the information provided by Herodotus where and how the Scythian and Cimmerian societies built their kurgans belonging to their tigins; when a tigin died... the body was taken by car to the land of Gerrhos, the furthest land of the empire... they dug a large grave, rectangular in width and length, in that region and brought the body when it was ready.

Kökenleri MÖ. 3. Bin yıllarını aúan kurgan kültürünün MÖ.2. ve 1. bindeki temsilcileri Kimmerler ve øskitlerdir. øskit ve Kimmerler toplumlarının tiginlerine ait kurganlarını nerelere ve nasıl yaptıklarını Herodotos'un vermiú oldu÷u bilgilerden ö÷renmekteyiz; tiginleri öldü÷ü zaman … ceset imparatorlu÷un en uzak ülkesi olan Gerrhos ülkesine arabayla götürülür …o bölgede eni ve boyu dörtgen biçiminde olan büyük bir mezar kazarlar ve hazır oldu÷u zaman ölüyü getirirler

3 G. Tok, History, Science and Technology Narrated by the Dead, TÜBİTAK Publications, Ankara, 2001, p.94 4 O.Belli, Kurgan Making Tradition among the Turks in Ancient and Middle Ages, Turks v. III, Yeni Türkiye Publications, Ankara, 2002, p.927.

3 G. Tok, **Ölülerin Anlattı÷ı Tarih**, Bilim ve Teknik, TÜBøTAK Yayınları, Ankara,2001,s.94 4 O.Belli, **Eski Ça ÷ ve Orta Ça÷'da Türklerde Kurgan Yapma Gelene÷i,** Türkler c. III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,2002,s.927.

5 V.Diakov-S.Kovalev, Ancient History I Far East-Middle East-Ancient Greek, V.Publications, (Trans. Ö.ønce)Ankara, 1987, p.507.

5 V.Diakov-S.Kovalev, **ølkça÷ Tarihi I Uzakdo÷u-Ortado÷u-Eski Yunan,** V.Yayınları, (Çev. Ö.ønce)Ankara,1987,s.507.

…grass is spread inside the grave, placed on the tig and covered with reeds…when this ceremony is completed, everyone throws soil on the grave with a shovel and they compete with each other to build the highest mound.

…mezarın içine çimen yayılır tigin üzerine konur sazlarla örtülür …bu tören tamamlanınca herkes mezarın üstüne kürekle toprak atar ve en yüksek tümse ÷i yapmak için birbirleriyle yarıú 6 ederler. ùeklinde belirtmektedir.

6 Herodotos, IV, s.71.

6 Herodotos, IV, s.71.

CHAPTER ONE

BøRøNCø BÖLÜM

STEPPE TOMBS AND THESE TOMBS

ESOK KURGANI

A-BOZKIR KURGANS

1-The Origin and Cultural History of Kurgans

The mounds called kurgans are essentially similar to the tents that are an integral part of steppe cultures, prepared for the dead. They are nothing more than a counterpart of the Scythian tent prepared for the afterlife. This sacred resting place continued as a form for centuries and retained its importance, particularly in Hun-Turk culture.7 Kurgans are the tombs of individuals who were important within a certain hierarchical order in the nomadic lifestyle of the steppes. These mounds of piled-up graves are referred to as tumuli in ancient Western sources and later literature.8 The Cimmerians and Scythians are representatives of Kurgan cultures, whose origins extend beyond the 3rd millennium BC—the 2nd and 1st millennia BC. The most magnificent Scythian kurgan groups date back to the 3rd millennium BC. Between the 8th and 1st centuries AD, they were found in the Kuban, Taman, Crimea, Dnieper, Don, Kiev, Poltava, Volga, Ural, Altai, Northern Mongolia, and, to the west, generally in Hungary and Romania.9 Scythian burials were filled with ornately decorated weapons, elaborate harness, gold and silver vases, and various ornaments (temple pendants, large decorations, rings, etc.). They are famous for the magnificent gold and silver artifacts found in the Kul-Oba, Chertomlyk, and Solokha kurgans near Nikopol near Kerch.10

BOZKIR KURGANLARI VE BU KURGANLAR øÇERøSøNDE

ESøK KURGANI

A-BOZKIR KURGANLARI

1-Kurganların Kökeni ve Kültürel Geçmiúi

Kurgan adı verilen tepecikler esasında, Bozkır kültürlerinin ayrılmaz parçası olan çadırlarının, ölüler için hazırlanmıú benzerleridir. øskit çadırının, öbür dünya için hazırlanmıú benzerinden baúka bir úey de÷ildir. Bu mukaddes istirahatgah form olarak asırlarca devam etmiú ve bilhassa Hun-Türk kültüründe önemini muhafaza etmiú [7] tir. Kurganlar, bozkırlardaki göçebe hayat tarzında, belli bir hiyerarúik düzen içinde önem taúıyan kiúilerin mezarlarıdır. Bu yı ÷ma mezar tepeleri, antik batı kaynaklarında ve daha sonraki literatürde ise Tümülüs olarak adlandırılmaktadır [8]. Kimmerler ve øskitler, kökenleri MÖ. III. Bin yıllarını aúan Kurgan kültürlerinin -MÖ. 2. ve 1. Bin yıllardaki- temsilcileridir. En görkemli øskit Kurgan grupları, MÖ. 8. ve MS. 1. Yüzyıllar arasında Kuban, Taman, Kırım, Dinyeper, Don, Kiev, Poltava, Volga, Ural, Altay, Kuzey Mo÷olistan ve batı da genellikle Macaristan ve Romanya'da bulunmaktadır[9]. øskitlerin mezarları, úatafatlı bir úekilde bezenmiú silahlar, gösteriúli koúum takımlarıyla, altın ve gümüú vazolarla ve çeúitli takılarla (úakak pandantifleri, büyük niúanlar, yüzükler, vb.) tıka basa doluydular. Kerç yakınlarındaki Kul-Oba, Çertomlik ve Nikopol yakınlarındaki "Solokha" kurganlarında bulunan altın ve gümüú görkemli eúyalarla ünlüdürler[10].

7 A.ønan, Shamanism in History and Today: Materials and Research, TTK Publishing House, Ankara, 2000, p.190.

8 M.Mandalo÷lu, Religious Life in Scythians, Huns and Gokturks and Their Comparison with Each Other, (Master's Thesis) Ankara, 2004, p, 78.

9 T.Tarhan, The First Turks, Cimmerians and Scythians in the Near East World, General Turkish History I. p.513. 10 V.Diakov-S.Kovalev, Ancient History I Far East-Middle East-Ancient Greek, (Trans. Ö.ønce) V Publications, Ankara, 1987, p.509.

7 A.ønan, **Tarihte ve Bugün ùamanizm Materyaller ve Araútırmalar,** TTK Basımevi, Ankara,2000,s.190.

8 M.Mandalo÷lu, **øskit, Hun ve Göktürklerde Dini Hayat ve Birbirleriyle Mukayesesi,** (Y.L.Tezi) Ankara,2004,s,78.

9 T.Tarhan, **Ön Asya Dünyasında ølk Türkler ve Kimmerler ve øskitler,** Genel Türk Tarihi I. s.513. 10 V.Diakov-S.Kovalev, **ølkça÷Tarihi I Uzakdo÷u-Ortado÷u-Eski Yunan,** (Çev. Ö.ønce) V Yayınları, Ankara,1987,s.509.

In addition, from the 8th to the 4th century BC, the lands of present-day Central Asia and Kazakhstan were inhabited by Achaemenid tribes known in written sources as "Saka." The Sakas were contemporary with the Greeks under Alexander the Great, the Persians under Cyrus and Darius, the peoples of the northern coast of the Black Sea (the Scythians), and the Sauromats, who inhabited the lower reaches of the Volga River and whose territory extended westward to the Southern Urals. Their origins and cultural background are quite similar to those of the Scythians, and especially the Sauromats.

Research conducted in recent years has revealed that the Sakas are Scythians.

According to one view, Greek artists, who custom-made objects according to the tastes of the Scythian rulers, adorned their creations with scenes from warfare and Scythian social customs. Scythian kurgans, small mounds reaching 15–20 meters high, were buried in underground chambers filled with magnificent burial goods, along with the deceased, their wives, warriors, and horses. High Scythian nobles desired to enter the afterlife with the retinue that had accompanied them during their lifetime. This was a significant practice of the time. But alongside ornate kurgans, ordinary people also had kurgans. Their modest possessions

Bunların yanı sıra MÖ. 8. yüzyıldan 4. yüzyıla kadar bugünkü Orta Asya ve Kazakistan toprakları yazılı kaynaklarda “Saka” olarak bilinen Akhamenid kabileleri tarafından iskân edilmiú. Sakalar, Büyük øskenderin idaresindeki Yunanlılarla, Kyros ve Dareios’un idaresindeki Perslerle Karadeniz’in kuzey kıyısındaki halklarla (øskitlerle) ve Volga Irma÷ının alçak kesimlerinde yaúamıú olan ve toprakları Güney Uralların batısına kadar uzanan Sauromatlarla ça÷daútılar. Onların (Sakalar) kökeni ve kültürel geçmiúi øskitlerle ve özellikle Sauromatlarla oldukça müú 11 terektir.

Son yıllarda yapılan araútırmalar Sakaların, øskitler oldu÷unu ortaya koymuútur.

Bir görüúe göre eúyaları, ısmarlama olarak øskit üstün yönetici hakanlarının be÷enilerine göre yapan grek sanatçıları, yaptıkları eúyaları savaú ve øskitlerin sosyal törelerinden sahnelerle beziyorlardı. øskit Kurganları, yükseklikleri 15–20 metreyi bulan tepeciklerdir, görkemli gömüt eúyalarıyla dolu yeraltı odalarına, ölüyle birlikte karısı, savaúçıları ve atları gömülüyordu. Yüksek øskit soyluları, öteki dünyaya kendisi hayattayken yanında bulunan maiyetiyle birlikte girmek istiyordu. Bu ça÷ının anlamlı bir kuralıydı. Ama úatafatlı kurganları yanı sıra normal insanlarında kurganları var. Gösteriúsiz eúyaları -demir kılıçlar,

—iron swords, crude clay vessels—clearly demonstrate the differences in wealth and status among social classes within their own society.12

kaba saba kil kaplar- kendi toplumu içinde sosyal katmanları arasındaki zenginlik ve konumunun farkını mantıksal açıklıkla göstermektedir12.

Numerous artifacts belonging to the Scythian culture have been discovered in the vast territory of Kazakhstan. Many of the massive stone or earthen kurgans (some 20 meters high) were quite extensive. Soviet archaeologists in this region conducted extensive excavations of Scythian kurgans, some of which can be compared to Egyptian pyramids. The finds from the Pazyryk (Altai Mountains), Chiliktin (Eastern Kazakhstan), and Besshatyr (Southern Kazakhstan) burial sites have become quite well known. The archaeological material found there is unique in many respects.

øskit kültürüne ait pek çok eser uçsuz bucaksız Kazakistan topraklarında ke úfedildi. Taútan ya da topraktan devasa kurganların (bazıları 20 metre yüksekli÷inde) pek ço÷u oldukça geniúti. Bu bölgede Sovyet arkeologlar, bazılarını Mısır piramitleriyle karúılaútırabilece÷imiz øskit kurganlarında oldukça yo÷un kazılar yapmıúlardı. Pazırık (Altay Da÷ları), Chiliktin (Do÷u Kazakistan) ve Besshatyr=Beúúatır (Güney Kazakistan) mezar alanlarında ortaya çıkan buluntular oldukça iyi bilinir hale geldi. Buralarda bulunan arkeolojik malzeme pek çok bakımdan kendine has olan

11 K.A.Akiúev, Kurgan Issık, The Art of the Kazakhstan Sakas, øskustvo Publications, Moscow, (Translator: Rukiye Öztürk, Ankara, 2005)1978, p.129. 12 V.Diakov-S.Kovalev, ibid., p.510.

11 K.A.Akiúev, **Kurgan Issık, Kazakistan Sakalarının Sanatı,** øskustvo Yayınları, Moskova, (øng. Çev: Rukiye Öztürk, Ankara,2005)1978,s.129. 12 V.Diakov-S.Kovalev, **a.g.e.,** s.510.

It constitutes the first clear evidence of Scythian culture. The size of the kurgan sites, the developed burial rituals, and the wealth of finds indicate the splendor of the Scythian tribes and the progress of the social order during that period.

øskit kültürünün ilk açık delilini oluúturmaktadır. Kurgan alanlarının büyüklü÷ü, geliúmiú ölü gömme ritüelleri ve buluntuların zenginli÷i øskit tiginlerinin ihti .
13 ú amını ve o dönemde sosyal düzende bir ilerlemenin oldu ÷ unu gösterir

2-Types and Features

2-Tür ve Özellikleri

In order to learn its types and characteristics, it is necessary to know the emergence and distribution of the Kurgan culture in Central Asia.

Tür ve Özelliklerini ö ÷renmemiz bakımından Orta Asya’da Kurgan kültürünün ortaya çıkıúını ve da÷ılımı bilmek gerekmektedir.

In the vast lands we call Inner and Central Asia, two contrasting cultures and arts have developed over the centuries. In the north, nomadic communities constantly on the move are found. In the south, multifaceted civilizations of communities settled along waterways flourish. The region where the tradition of burial, consisting of heaped earth or stone over a burial chamber, emerged, was the Central Asian steppe.

The cultural chronology of the Central Asian steppes must begin five thousand years before the birth of Christ. Neolithic culture is believed to have first developed in East Turkestan and Mongolia between the 5th and 2nd millennia BC. The cultural process experienced by the Anav region, home to the oldest cultures in Central Asia, is divided into four main phases: the Afenia, Andronova, Karsuk, and Tagar cultures.15 While this cultural process was taking place in the Central Asian steppes, from the second half of the 3rd millennium BC onward, the nearly thousand-year-long stagnation of the Kura-Araxes culture in the Eastern Transcaucasus began to dissolve, and a new, original burial culture, the mound tombs, began to emerge. This new mound tomb burial tradition does not show any connection to any existing indigenous tradition. This burial style is from the northern region of the Caucasus.

13 K.A.Akiúev, Kurgan Issık, Art of Kazakhstan Sakas, øskustvo Publications, Moscow, (Translator: Rukiye Öztürk, Ankara, 2005)1978, p.129. 14 A.Akçay, Origins of Kurgan-Tumulus Culture and Historical Development Process in Anatolia, “S.Homework” Ankara, 2004, p.7.

15 N.Diyarbekirli, Culture and Art in Ancient Turks, Turks, Vol. III. Yeni Türkiye Publications, Ankara, 2002.

The burial customs, traditions and customs of the societies we know are the same16.

øç Asya ve Orta Asya dedi÷imiz uçsuz bucaksız topraklarda, yüzyıllar içinde zıt iki kültür ve sanatın geli úti÷i gözlenir. Kuzeyde her an hareket halinde olan göçebe topluluklara rastlanmaktadır. Güney de ise, su kenarlarına yerleúik toplulukların çok taraflı uygarlıkları geliúmektedir. Mezar odası üzerine yı÷ma toprak veya taútan defin gelene÷inin ortaya çıktı÷ı co 14 ÷ rafya ise Orta Asya bozkırları olmu ú tur.

Orta Asya bozkırlarının kültür kronolojisine øsa’nın do÷uúundan beú bin yıl öncesine inerek baúlamalıyız. Neolitik kültürün ilk defa Do÷u Türkistan ve Mo÷olistan’da MÖ. 5. ve 2. Bin yıllar arasında geliúti÷i kabul edilmektedir. øç Asya’nın en eski kültürlerini barındıran Anav Bölgesinin geçirmi ú oldu÷u kültürel süreç dört ana evreye ayrılmaktadır; Afenisyon, Andronova, Karsuk ve Tagar Kültürleri15. Orta Asya bozkırlarında bu kültürel süreç yaúanırken, MÖ.3. Bin yılın ikinci yarısından itibaren Do ÷u Transkafkaslar’da Kura-Aras kültürünün bin yıla yakın bir süre devam eden dura÷an karakteri çözülerek bu dönemde yeni bir orijinal defin kültürü olan höyük mezarlar ortaya çıkmaya baúlamıútır. Bu yeni höyük mezar defin gelene÷i mevcut bulunan herhangi bir yerli gelenekle iliúki göstermez. Bu defin tarzı Kafkasların kuzey bölgesinden

13 K.A.Akiúev, **Kurgan Issık, Kazakistan Sakalarının Sanatı,** øskustvo Yayınları, Moskova, (øng. Çev: Rukiye Öztürk, Ankara,2005)1978,s.129. 14 A.Akçay, **Kurgan-Tümülüs Kültürünün Kökenleri ve Anadolu’daki Tarihsel Geliúim Süreci,** “S.Ödevi”Ankara,2004,s.7.

15 N.Diyarbekirli, **Eski Türklerde Kültür ve Sanat,** Türkler, C.III. Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,2002.

tanıdı÷ımız toplumlarının ölü gömme gelenekleri, adetleri ve örfleri ile aynıdır16.

When the Caucasus is mentioned, the Kura-Aras and Maikop (Maykop) cultures, which appear from the early Old Bronze Age, immediately come to mind. Dating between 3500 and 2200 BC, these cultures have close ties to both the Sioni culture in Georgia and the cultures of Eastern Anatolia. The discovery of these cultures occurred quite late. B.A. Kuftin first used the term Kura-Aras for this culture in 1940, labeling it Chalcolithic. According to him, metal use increased with the entry into the Old Bronze Age, and this culture was represented by the Early Trialeti kurgans. However, in the 1960s, scientists proposed that the Kura-Aras culture should be dated to the Old Bronze Age rather than the Chalcolithic, and were able to correct this error. Similar examples of the Kura-Aras culture can be found in Armenia, Azerbaijan, and the North Caucasus, but archaeological findings indicate that relations with Transcaucasia and Anatolia, especially Eastern Anatolia, date back to the 3rd and even the 4th millennium BC17.

Among the ancient representatives of kurgan culture, Turkic tribes are at the forefront. The emergence of kurgan and yam cultures can be seen in the 4th and 3rd millennia BC between the Volga and Ural Rivers, the oldest Turkic homeland. Bearers of the kurgan and yam cultures gradually spread to neighboring regions, and as they spread northward, they mixed with the Finno-Ugric Mari and Mardvin tribes, as well as the ancient Slavic tribes living westward along the Dnieper, Dniester, and Danube rivers. Bearers of the kurgan culture are also found in Kazakhstan, the Altai Mountains, and southern Turkmenistan. Over the centuries, representatives of kurgan culture in central Asia crossed the Aral Steppe and southern Turkmenistan, penetrating as far as Iran, Turkey, and Afghanistan. More than 35 burials from the Nalchik Cemetery in the North Caucasus

16 O.Djaparıdze, Über die Ethnokulturelle situation in Georgien gagen ende des 3. Jahrtausends v.Chr., Between the Rivers and Over the Mountains. Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata, ed. By.M.Frangipane et al., Roma 1993, p.475. 17 A.Ünal, Caucasus and Anatolia in Antiquity; Anatolia-Caucasus Relations from the Neolithic

Kafkasya denilince akla hemen Eski Tunç Ça÷ının baúlarından itibaren karúımıza çıkan Kura-Aras ve Maikop (Maykop) kültürleri gelir. MÖ.3500– 2200 tarihleri arasına tarihlenen bu kültürlerin gerek Gürcistan'daki Sioni kültürü ve gerekse Do÷u Anadolu kültürleriyle yakın iliúkileri vardır. Bu kültürlerin keúfi oldukça geç olmuútur. B.A.Kuftin 1940 yılında bu kültür için ilk kez Kura-Aras terimini kullanıyor ve ona Kalkolitik damgasını vuruyordu. Ona göre Eski Tunç ça÷ına girildi÷inde maden kullanımı artıyor ve bu kültür Erken Trialeti kurganlarınca temsil ediliyordu. Ancak 1960'larda bilim adamları Kura-Aras kültürünün Kalkolitik de÷il Eski Tunç Ça÷ına tarihlenmesi gerekti÷ini öne sürdüler ve bu yanlıúlı÷ı düzeltebildiler. Kura-Aras kültürünün benzerleri Ermenistan, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya'da bulunmakla beraber Transkafkasya ve Anadolu, özellikle do÷u Anadolu iliúkilerinin MÖ. 3. ve hatta 4. bin yıla kadar dayandı÷ı arkeolojik bulgular neticesinde bilinmektedir17.

Kurgan kültürünün kadim temsilcileri arasında Türk boyları en ön sırada gelir. En eski Türk Yurdu olan Volga ve Ural nehirleri arasında MÖ. 4. ve 3. binlerde "kurgan" ve "yam" kültürünün do÷du÷u görülür. Kurgan ve Yam kültürü ta úıyıcıları zamanla komúu bölgelere de yayılmıú, kuzeye do÷ru yayıldıkça Fin-Ugor kavimleri olan Mariler, Mardvinler ile batıda Dinyeper, Dinyester ve Tuna nehirlerinin çevresinde yaúayan eski Slav kavimleriyle karıúmıúlardır. Bununla birlikte kurgan kültürünün taúıyıcıları Kazakistan, Altay Da÷ları ve Türkmenistan'ın güneyinde de görülmektedir. Asırlar akıp gittikçe Asya ortalarındaki kurgan kültürü temsilcileri, Aral Bozkırlarının ve Güney Türkmenistan'ın üzerinden geçerek øran, Türkiye ve Afganistan'a dek nüfuz etmiúlerdir. Kuzey Kafkasya'daki Nalçik Mezarlı÷ındaki 35'ten fazla

16 O.Djaparıdze,**Über die Ethnokulturelle situation in Georgien gagen ende des 3. Jahrtausends v.Chr., Between The Rivers and Over the Mountains.** Archaeologica Anatolica et Mesopotamica Alba Palmieri Dedicata, ed. By.M.Frangipane et al., Roma 1993,s.475. 17 A.Ünal, **Eskiça ÷da Kafkasya ve Anadolu; Neolitik Ça÷dan Geç Tunç Ça÷ı'nın sonuna kadar (M.Ö.550–1150) Anadolu Kafkasya øliúkileri, Kuban Maykop Kültürleri**

Age to the end of the Late Bronze Age (550–1150 BC), Relations of Kuban Maykop Cultures and Ancient Anatolian Cultures, Proceedings of the Kaf-Der Çorum Panel, Kafkas Association Publications, Ankara, 2002, p.12.

ile Eski Anadolu Kültürlerinin øliúkileri, Kaf-Der Çorum Paneli Tebli÷leri, Kafkas Derne÷i Yayınları, Ankara,2002,s.12.

The kurgan is archaeological evidence that the Turks lived in the region from the end of the 4th millennium BC18.

kurgan Türklerin MÖ.4. Binin sonlarından itibaren bölgede ya úadıklarının arkeolojik kanıtıdır18.

The Maikop culture, which began to form in the mid-3rd millennium BC, is an early kurgan culture named after the mounds near the city of Maikop. Similar examples of the Maikop culture, which constituted the early mound "grave" culture, are found to date at Trialeti on the Tsalka Plateau, Samgori near Tbilisi, and Schida-Kartli. 19 During this period, while stone material was not yet used in kurgans, the grave fill consisted of soil in the upper section and stone in the lower section. The burial chamber was located beneath the stone floor above the ground in the very center of the mound tomb. Among the Maikop kurgans, the large mound tomb is particularly notable for its wooden burial chamber. Nearly 12 meters high and exceeding 100 meters in diameter, the monumental kurgan has two interconnected rooms reinforced with wooden posts. Although no traces of it have been found, it must have been covered with wooden slats.22 The majority of the early mound graves known to date appear to belong to noble individuals. The type of graves in which ordinary people were buried is unclear. Determining the origins and ethnic identities of the bearers of the early mound/kurgan culture is also quite difficult. Some consider this culture to be part of the Indo-European tribes, while others assume it to be the work of indigenous Caucasian tribes. However, while the early mound "grave" culture is not fully defined, we can say that it reached the Eastern Transcaucasus in the second half of the third millennium BC.23 Although the Early Kurgan Period, which is placed between the Northern Transcaucasian period and the Middle Bronze Age painted cultures, is considered a transitional phase, the Middle Bronze Age follows immediately after the Early Transcaucasian Period in other regions. Rich in kurgan-type burials

MÖ. 3. Bin ortalarında oluúmaya baúlayan Maykop kültürü adını Maykop úehri yakınlarındaki höyüklerden alan bir erken kurgan kültürüdür. Erken höyük “mezar” kültürünü olu úturan Maykop kültürünün benzerlerine bugüne kadar Tsalka Platosundaki Trialeti ve Tiflis yakınlarındaki Samgori yanı sıra Schida-Kartli’de rastlanmaktadır19. Bu dönemde kurganlar da henüz ta 20 ú malzeme kullanılmazken, mezar dolgusu üst kesimde toprak ve alt kesimde taútan oluúturulurdu. Mezar odası, höyük mezarın tam merkezinde zemin üstündeki taú döú 21 emenin altında bulunurdu, Maykop kurganları arasında özellikle büyük höyük mezar ahúap mezar odası ile dikkat çekicidir. 12 metreye yakın yüksekli÷i ve 100 metreyi aúan dıú çapı ile anıtsal görünümlü kurganın iç içe geçmiú iki odası ahúap dikmelerle tahkim edilmiútir. Hiçbir kalıntısı izlenemese de üstü ahúap dilmelerle kapatılmıú olmalıdır22. Bugüne kadar bilinen erken höyük mezarların ço÷unlu÷u soylu kiúilere ait mezar görünümü arz etmektedir. Halktan basit kiúilerin ne tarz mezarlara gömüldü÷ü ise belirsizdir. Erken höyük/kurgan kültürü taúıyıcılarının kökeni ve etnik kimliklerini tespit etmek de oldukça güçtür. Kimileri bu kültürü Hint-Avrupalı kavimlerin bir parçası olarak görürken kimileri ise Kafkasların yerli kavimlerinin eseri oldu÷unu varsaymaktadır. Bununla birlikte erken höyük “mezar” kültürünün tam belirgin olmamakla birlikte Do÷u Transkafkaslar’a MÖ. 3. bin yılın ikinci yarısında ulaútı÷ını söyleyebiliriz23. Kuzey Transkafkasya dönemi ve Orta Tunç Ça÷ boyalı kültürleri arasına yerleútirilen Erken Kurganlar Dönemi’nin bir geçiú evresi oluúturdu÷u kabul edilirse de, Orta Tunç Ça÷ı di÷er bölgelerde Erken Dönem Transkafkasya Dönemi’nden hemen sonra gelir. Kurgan türü zengin mezarlar

18 I.Mızıulu, Istoriya Karaçaevo Balkarskogo Narodo s Drevneyúih Vremen Do Prisoedineniya k Rossi, (Çev: Aliy ùidakulu) Nalçik,1994,s.20. 19 O.Djaparıdze, a.g.e.,s.477.

20 I.Mızıulu, a.g.e.,s.22.

21 O.Djaparıdze, e.g.,p.477.

22 O.Djaparıdze, e.g.,p.478.

23 O.Djaparıdze, e.g.,p.489.

18 I.Mızıulu, **Istoriya Karaçaevo Balkarskogo Narodo s Drevneyúih Vremen Do Prisoedineniya k** Rossi, (Çev: Aliy ùidakulu) Nalçik,1994,s.20. 19 O.Djaparıdze, **a.g.e.,**s.477.

20 I.Mızıulu, **a.g.e.,**s.22.

21 O.Djaparıdze, **a.g.e.,**s.477.

22 O.Djaparıdze, **a.g.e.,**s.478.

23 O.Djaparıdze, **a.g.e.,**s.489.

It constitutes the most vivid proof of the existence of a powerful ruling class with a high cultural level in Transcaucasia.

In the last quarter of the 3rd millennium BC, representatives of the kurgan culture penetrated into the South Caucasus via the Derbent Pass into the Dagestan and Krasnador regions. The Azerbaijani Üçtepe kurgan is the oldest of these. From there, the kurgan culture extended southward, reaching Lake Urimiye. The Andronova culture replaced the Kurgan-Afenasyevo culture in the Central Asian steppes, while the heirs of the kurgan culture were the Scythians, Cimmerians, and Sarmatians, while the heirs of the Afenasyevo culture were most likely the Massagetae.

Herodotus, who provided the first detailed written information about the Scythians, states, particularly in the fourth book of his Historia, that the Scythians attracted attention with the "dead mountains" they built for their dead. Numerous archaeological findings that can shed light on Scythian culture have been unearthed from Scythian kurgans, which spread from central Asia to Europe. Many of the artifacts unearthed from the kurgans depict various animal struggles. Art

Transkafkasya'da yüksek kültür seviyesi olan güçlü bir yönetici sınıfın varlı 24 ÷ ının en canlı kanıtını meydana getirmektedir.

MÖ.3. Binin son çeyre÷inde kurgan kültürünün temsilcileri Güney Kafkasya'ya Derbent geçidinden Da÷ıstan ve Krasnador bölgesine nüfuz etmiúlerdir. Azerbaycan Üçtepe kurganı bunların en eskisini oluúturmaktadır. Kurgan kültürü buradan güneye do÷ru ilerleyerek Urimiye gölüne kadar ulaú 25 mı ú tır. Orta Asya bozkırlarındaki Kurgan-Afenasyevo kültürünün yerini Andronova kültürü alırken kurgan kültürünün varisleri øskit, Kimmer ve Sarmatlar, Afenasyevo kültürünün varisleri büyük ihtimalle Massagetler olmuú 26 lardır.

øskitler hakkında ilk detaylı yazılı bilgileri veren Herodotos Historia'sının özellikle dördüncü kitabında øskitlerin ölüleri için yaptıkları "ölü da÷ 27 ları" ile dikkat çektiklerini ifade eder. Asya içlerinden Avrupa içlerine kadar yayılan øskit kurganlarından, øskit kültürüne ıúık tutabilecek birçok arkeolojik bulguya rastlanmıútır. Kurganlardan çıkarılan eserlerin ço÷unda çeúitli hayvan mücadeleleri konu edilmiútir. Bu úekilde

depicting animal struggles in this manner is called "Nomadic Animal Art."28

As mentioned before, the Scythian kurgans, which were unearthed in a very wide area from the northwest of China to the Danube River, are essentially a version of the Scythian tent prepared for the afterlife.

Kurgans were generally built in places considered sacred by the community. These locations could include mountaintops and foothills, plateaus, forested areas, riverbeds, and lakeshores. Kurgans, built in carefully selected sacred sites, were treated with the utmost respect.30

hayvan mücadelelerinin konu edildi÷i sanata "Göçebe-Hayvan Sanatı" adı verilmektedir28.

Çin'in kuzeybatısından Tuna nehrine kadar çok geniú bir sahada ortaya çıkartılan øskit kurganları daha öncede belirtildi÷i gibi esasında øskit çadırının öbür dünya için hazırlanmıú 29 bir benzeridir.

Kurganlar genellikle toplum tarafından kutsal sayılan yerlere yapılıyordu. Bu tür yerler da÷ tepeleri ve etekleri, yaylalar, ormanlık alanlar, ırmak yatakları ve göl kenarı olabilmektedir. Büyük bir özenle seçilen kutsal alanlara yapılan kurganlara sonsuz bir saygı gösterildi30.

24 A.Özfırat, Eastern Anatolian Plateau Cultures (2nd Millennium BC) Archaeology and Art Publications, Istanbul, 2001, p.109.

25 I.Mızıulu, a.g.e.,s.24.

26 A.Akçay, a.g.m.,s.11.

27 Boris B. Pitrowsky, The Scythian World (a dynamic culture on the steppes of Eurasia 2500 years ago), Courier, December 1976, Unesco Place de Fontenoy, Paris, France, p.4. 28 ø.Durmuú, Scythians-Sakas, Publications of the Turkish Culture Research Institute, Ankara, 1993, p.96. 29 ø.Durmuú, Scythians, Turks, C.I, Yeni Türkiye Publications, Ankara, 2002, p.624. 30 O.Belli, op. cit., p.927.

24 A.Özfırat, **Do÷u Anadolu Yayla Kültürleri (M.Ö. II. Bin Yıl)** Arkeoloji ve Sanat Yayınları, østanbul,2001,s.109.

25 I.Mızıulu, **a.g.e.,**s.24.

26 A.Akçay, **a.g.m.,**s.11.

27 Boris B. Pitrowsky, **The Scythian World (a dynamic culture on the steppes of Eurasia 2500 years ago),** Courier, December 1976, Unesco Place de Fontenoy, Paris, France, s.4. 28 ø.Durmuú, **øskitler-Sakalar,** Türk Kültürünü Araútırma Enstitüsü Yayınları, Ankara,1993,s.96. 29 ø.Durmuú, **øskitler,** Türkler, C.I,Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,2002,s.624. 30 O.Belli, **a.g.m.,** s.927.

It's possible to argue that this respect stems from the ancient tribes of nomadic empires' belief in life after death. The same interpretation can also be made based on the artifacts recovered from the kurgans. The fact that many items used in daily

Bu saygının temelinde göçebe imparatorluklarına ait eski ça÷ kavimlerinin ölümden sonra ki hayata inandıklarını söylemek mümkündür. Aynı yorumu kurgan içerisinden çıkartılan buluntulara dayanarak da söylemek mümkündür. Çünkü günlük yaúamda kullanılan

life were placed in the kurgan along with the deceased supports this view.

One of the most important distribution areas of Scythian kurgans is present-day Ukraine. Excavations of Scythian kurgans in Ukraine began quite recently. A rich collection of silver and gold objects excavated from a Scythian kurgan near Elizavetgord (now Kirovograd) in 1763 drew attention to the kurgans. The finds date to the 9th century BC and exhibit characteristics of Early Scythian art. Artifacts from this kurgan, along with those from other Siberian kurgans, are exhibited in Russia's first true museum, the Kuntskammer Museum.31

Steppe kurgans do not exhibit significant variation in type and characteristics, as all the characteristics of the nomadic culture to which they belong, including their architectural structure, typology, and construction techniques, are virtually identical. Nomadic people carried all the nuances of nomadic culture with them wherever they went, using the most suitable construction materials for the time of year, and succeeded in constructing kurgans in accordance with the nuances and values of their culture. One of the most distinctive characteristics of equestrian-nomadic culture is the high respect for the dead and the high loyalty to their leaders. This respect and loyalty translated into a systematic and enduring set of values, based on their beliefs and lifestyles. Therefore, kurgan diversity is not very high. However, the characteristics of kurgans are the product of a very rich human thought in terms of the meaning and significance they contain.

31 B.B.Pitrowsky, a.g.m., s.5.

birçok eúyanın ölü ile birlikte kurgana düzenli bir úekilde konulması da bu görüúü desteklemektedir.

øskit kurganlarının en önemli da÷ılım alanlarından biri de bugünkü Ukrayna topraklarıdır. Ukrayna'da øskit kurganları üzerinde yapılan kazılar hayli uzun bir zaman önce ba úlamıútır. 1763 yılında Elizavetgord (úimdi Kirovograd) yakınlarında açılan zengin bir øskit kurganından çıkarılan gümüú ve altın obje toplulu÷u dikkatleri kurganlar üzerine çekmiútir. Buradan çıkarılan buluntular MÖ.9.yüzyıla tarihlenmekte ve Erken øskit Sanatı özellikleri göstermektedir. Bu kurgandan çıkartılan eserlerde di÷er Sibirya kurganlarından çıkarılan eserlerle birlikte Rusya'nın ilk gerçek müzesi Kuntskammer'de sergilenmektedir31.

Bozkır Kurganları Tür ve Özellik açısından birbirinden çok ba ÷ımsız çeúitlilik göstermezler, çünkü ait oldukları Göçebe kültürün tüm özellikleri, mimari yapısı, tipolojisi, inúa teknikleri hemen hemen aynıdır. Göçebe kültürün tüm inceliklerini göçebe insanı gitti÷i yere götürmüú orada yılın hangi dönemine denk geliyorsa inúaat malzemesi olarak en uygun olan maddeyi/malzemeyi kullanarak ait oldu÷u kültürün inceliklerine ve de÷erlerine uygun kurganları yapmayı baúarmıútır. Çünkü atlı-göçebe kültürün en belirgin özelliklerinden biri ölülerine olan yüksek saygı ve liderlerine olan yüksek sadakattir. Bu saygı ve sadakat kendini inanıúlarına ve yaúayıúlarına göre sistemli ve kalıcı bir de÷erler manzumesine dönüútürmüútür. Bu nedenle Kurgan çeúitlili÷i çok fazla de÷ildir. Ancak kurganların özellikleri, içinde barındırdı÷ı anlam ve önemi bakımından çok zengin bir insani düúüncenin ürünüdür.

31 B.B.Pitrowsky, **a.g.m.,** s.5.

A burial chamber was created in these kurgans and their main areas are almost square in plan32.

Bu kurganlarda mezar odası oluúturulmuú ve hemen hemen asıl alanları kare planlıdır32.

As mentioned earlier, when the Scythian rulers died, they would dig a large grave, square in width and length, and when it was ready, they would bring the body in. Grass was spread inside the grave, the emperor was placed on top of it, the dead body was surrounded by spears stuck into the ground, a wooden canopy was erected over it, and it was covered with reeds. In the remaining spaces inside the grave, one of their wives, the person from whose hand they drank kumiss, a cook, their squire, one of their servants, a messenger, and their horses were buried, along with golden cups and one of their other items. Once this ceremony was complete, everyone would shovel soil onto the grave and compete with each other to build the highest grave.

Daha öncede belirtti÷imiz gibi, øskit Hakanları öldü÷ü zaman, eni boyu bir dörtgen, büyük bir mezar kazarlar ve hazır oldu÷u zaman ölüyü getirirler. Mezarın içine çimen yayılır, hükümdar üzerine konur, ölü yere saplanmıú mızraklarla çevrilir, üzerine a÷açtan bir gölgelik konur, sazlarla örtülür; mezarın içinde boú kalan geniú yerlere hanımlarından birisi, elinden kımız içti÷i kimse, bir aúçı, silahtarı, uúaklarından birisi, bir haberci ve atları bo÷ulup konur, altın kupalar ve kullandı÷ı úeylerden birer tane konurdu. Bu tören tamamlanınca herkes mezarın üzerine kürek ile toprak atar ve en yükse÷i yapmak için birbirleriyle yarı 33 ú ederlerdi.

The burial tradition mentioned by Herodotus in the mid-5th century BC, based on his observations, appears to have been widespread in the steppes north of the Black Sea.

Herodotos'un MÖ. 5. yüzyılın ortalarında gözlemlerine dayalı olarak bahsetti÷i mezar gelene÷inin Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda yaygın oldu 34 ÷ u görülmektedir.

The general characteristics of the kurgans built in the steppe cultural environment in the 1st millennium BC can be clearly given below in the light of the information obtained from the Pazyryk kurgan.

Bozkır kültür çevresinde MÖ. 1. bin yılda yapılan Kurganların genel özellikleri Pazırık kurganından elde edilen bilgiler ıúı÷ında aúa÷ıda ki gibi net verilebilmektedir.

1- After the rectangular tomb chamber, which was built according to the direction of daylight, was surrounded by black pine logs, the floor, walls and ceiling of the room were decorated with felt and carpets35.

1-Gün ıúı÷ına göre yön verilerek yapılan dikdörtgen-dörtgen- mezar odasının etrafı karaçam kütükleri ile kapatıldıktan sonra odanın döúemesi, duvarı ve tavanı keçe ve halılarla süslenmekteydi35.

2-The mummified corpse was placed in a small chamber built in the southern part of the tomb, with its head facing east.

2-Kabrin güney bölümüne inúa edilen küçük bir odacı÷a, mumyalanan cesedin baú 36 ı do ÷ uya gelecek biçimde yerle ú tiriliyordu.

3-Horses were buried outside the burial chamber where the human body was found. The floor and walls of the burial chamber were surrounded by logs, then the roof of the grave was covered with logs and covered with tree bark.

3-Atlar, insan cesedinin bulundu÷u mezar odasının dıúında gömülürlerdi. Mezar odasının zemini ve duvarları kütüklerle çevrelendikten sonra kabrin çatısı tomruklarla kapatılır ve a÷ 37 aç kabukları ile kaplanırdı.

32. ø.Durmuú, Burial Tradition of the Scythians, National Folklore, 2004, p.23. (Access) http://www.millifolklor.com

33 Herodotos IV: s.71.

34 ø.Durmuú, a.g.m., s.22.

35 N.Diyarbekirli, Culture and Art in Ancient Turks, Turks, v.III, Yeni Türkiye Publications, Ankara, 2002, p.865.

36 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 865.

37 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 865.

32 ø.Durmuú, **øskitlerde Ölü Gömme Gelene÷i,** Milli Folklor,2004,s.23. (Eriúim) http://www.millifolklor.com

33 Herodotos IV: s.71.

34 ø.Durmuú, **a.g.m.,** s.22.

35 N.Diyarbekirli, **Eski Türklerde Kültür ve Sanat,** Türkler, c.III, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara,2002,s.865.

36 N.Diyarbekirli, **a.g.m.**,s.865.

37 N.Diyarbekirli, **a.g.m.**,s.865.

4- Small kurgans had a diameter of 13-15 meters and the buried person's small belongings and two or three horses were buried together in a small section separated by a partition38.

4-Küçük kurganların çapı 13–15 metre olup mezara gömülenin ufak tefek eúyaları ve bir bölme ile ayrılan küçük bir kısma iki ya da üç atı da beraberinde gömülürdü38.

5-Medium-sized kurgans have a diameter of approximately 24 meters. In these types of kurgans, sarcophagi were placed in the grave space. Sarcophagi are generally 3 meters long and 39 meters wide, with a width of approximately 1 meter.

5-Orta boydaki kurganların ise çapları yaklaúık olarak 24 metredir. Bu tip kurganlarda mezar boúlu÷una lahit yerleútirilmiútir. Lahitlerin uzunlukları genellikle 3 metre, geni 39 ú likleri ise 1 metre kadardır.

6-The diameter of the large kurgans on the Pazırık Plateau varies between 30 and 45 meters. The burial chambers in these kurgans appear to have two sections. A pole system was also used to carry the soil or stone material to be placed on top of the grave.

6-Pazırık yaylasındaki büyük kurganların çapı ise 30 ile 45 metre arasında de÷iúmektedir. Bu kurganlarda mezar odası iki bölüm olarak görülür. Ayrıca mezar üstüne gelecek toprak ya da taú malzemeyi taúıması için direk sistemide kullanılmıú 40 tır.

3-Kurgans and Their Finds

3-Kurganlar ve Buluntuları

3.1.Pazyryk (Kurgans) Tombs

In 1924, during an anthropological trip to Siberia, Rudenko encountered numerous kurgans in the Altai region, near the bed of the Usul River and its tributaries. These kurgans were located in the Pazyryk Valley, which lies in the southern foothills of the Altai Mountains. Near the confluence of the Pazyryk Valley and the Ulagan River, Rudenko discovered a significant burial site consisting of forty kurgans. Some of these burials were round and others oval, and they varied in size and shape, but all were topped by individual boulders that played a crucial role in the formation of a protective ice layer above the burial chamber. Five of the kurgans were exceptionally large (not typical of their counterparts, anomalous, isolated). Nine smaller ones were closely similar to them in both shape and structure. In 1929, Rudenko and his assistant Griasnov were able to examine the first of the large kurgans.

38 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 865.

39 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 865.

40 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 865.

The contents were of an exciting character. However, the work had to be abandoned at the end of the first season. In 1947, the study of the tomb was resumed where it had been left off and continued for the next two years.41

3.1.Pazırık(Kurganları) Mezarları

Rudenko, 1924 yılında, antropolojik bir seyahat için Sibirya'ya gitti÷i zaman, Altay bölgesinde Usul nehrinin yata÷ı ve kolları civarında çok sayıda kurganla karúılaútı. Bu kurganlar, Altay da÷larının güney eteklerinde uzanan Pazırık vadisinde idiler. Rudenko, Pazırık vadisi ile Ulagan nehrinin karúılaútı÷ı noktaya yakın bir yerde, kırk kurgandan müteúekkil(meydana gelmiú) önemli bir gömü yeri buldu. Bazıları yuvarlak ve bir kısmı da oval olan bu mezarlar, hacim ve úekil bakımından de÷iúiklikler gösteriyorlardı, fakat hepsinin üzerinde, gömü odasının üst kısmında koruyucu bir buz tabakasının teúekkülünde(belli bir varlık ve biçim kazanma, kurulma) çok önemli rol oynayan münferit kaya parçaları vardı. Kurganlardan 5 tanesi istisnai (benzerlerine uymayan, kural dıúı olan, ayrıklı) bir úekilde oldukça büyüktü. Daha küçük olan 9 tanesi de hem úekil, hem de yapı bakımından onlarla yakından benzerlik arz ediyordu. 1929 yılında Rudenko ve yardımcısı Griasnov, büyük kurganlardan birincisini tetkik edebildiler. Kurganın

38 N.Diyarbekirli, **a.g.m.**,s.865.

39 N.Diyarbekirli, **a.g.m.**,s.865.

40 N.Diyarbekirli, **a.g.m.**,s.865.

içindekiler, heyecan verici bir karakterdeydiler. Ancak çalıúma, ilk mevsimin sonunda bırakılmak zorunda kalındı. 1947 yılında, bırakıldı÷ı yerden mezarın tetkikine yeniden baúlandı ve bu çalıúmaya bundan sonraki iki yıl boyunca devam edildi41.

Excavations at one of the kurgans revealed that this tomb, like the First Pazyryk tomb, had been plundered long ago. Seven horse bodies were found on the north side of the tomb, along with their harnesses. All but two of the horses, whose tails were braided, had their manes cut off. The harnesses were identical to those in the First Pazyryk tomb. Among the objects recovered from the tombs were images of birds, a carved coffin decorated with gilding, felt carpets with images of leopards, and gilded wooden fragments. In one of the chambers on the north side of the tomb, which had been preserved from plunder and destruction, ten horse skeletons, along with saddles, and two deer masks were found. All the metalwork was bronze. All horses, whose tails, manes, and hoof-fringes were cut off and whose ears were marked (marked, scarred, or marked), were red in color. All Pazyryk graves contained burials of horses ranging in number from seven to fourteen. These were animals that had belonged to the deceased tigin throughout his life, including the master's mounts. The tigin used these horses even after his death. Even the women were provided with horses to ride in their graves. Despite this, there is no evidence to suggest they used horses while alive. The mummified remains found at Pazyryk indicate that the women were approximately 5 feet 6 inches (30.5 cm) tall, or 155 cm, while the tigin averaged 5 feet 8 inches (173 cm) tall.42

This tribe not only possessed a keen sense of decorative design (Sahi, owner), but was also quite adept at expressing this understanding with diverse materials. Furthermore, they achieved a relatively high level of culture for their time, living not in huts but in carefully constructed tents and wheeled carts.

41 E.Memiú, History of the Scythians, Çizgi Bookstore Publications, Konya, 2005, p.19. 42 ø.Durmuú, Scythians (Sakas), Turkish Culture Research Institute Publications, Ankara, 1993, p.13.

Bulunan kurganlardan birinde yapılan kazılar sonucunda, bu mezarın da birinci Pazırık mezarı gibi çok önceleri soyuldu÷u anlaúılmıútır. Mezarın kuzey tarafında koúum takımlarıyla birlikte yedi at cesedi bulunmuútur. Hepsinin kuyrukları örülü olan atların ikisi dıúında tamamının yeleleri kesilmiútir. Koúum takımları birinci Pazırık mezarındakiler ile aynıdır. Mezarlardan çıkarılan eúyalar arasında kuú resimleri, altın yaldızla süslenmiú bir oyma tabut, üzerinde pars resimleri bulunan halıyı andırır keçe ve altın yaldızlı tahta parçaları bulunmaktadır. Mezarın hırsız ya÷ma ve tahribatından korunabilmiú kuzey tarafındaki odalarından birinde eyer takımlarıyla beraber on at iskeleti ve iki geyik maskesi bulunmuútur. Madeni eúyaların hepsi bronzdandır. Kuyruk, yele ve tırnak saçakları kesilen, kulakları kesilmek suretiyle niúanlanan(iúaret, iz, belirti) atların tamamının rengi “al”dır. Tüm Pazırık mezarları, sayıları yedi ile ondört arasında de÷iúen at gömüleri ihtiva ediyordu. Bunlar, hayatı süresince ölü tigine ait olmuú olan hayvanlardı ve onlara, beyin binek hayvanları da dâhildi. Tigin bunları, öldü÷ü zaman da kullanıyordu. Kadınlara bile mezarlarında binmeleri için atlar temin edilmiúti. Buna ra÷men onların atı, hayatta iken kullandıklarını gösterecek delil yoktur. Pazırık’ta bulunan mumyalanmı ú kalıntılar, kadınların aúa÷ı yukarı 5 fit(30,5 cm’lik øngiliz uzunluk ölçüsü birimi) 6 inch, yani 155 cm. boyunda olmalarına karúılık, tiginlerin ortalama 5 fit 8 inch, yani 173 cm. uzunlu÷unda olduklarını gösterir42.

Bu kavim, yalnızca keskin bir dekoratif anlayıúına malik(Sahip, iye) olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu anlayı úı de÷iúik materyallerle ifade etme konusunda da oldukça ba úarılı idi. Ayrıca onlar, kulübelerde de÷il, itinalı bir úekilde yapılmıú çadırların ve tekerlekli arabalarının içerisinde yaúadıkları hayat tarzları ile nispeten ça÷ın yüksek bir kültür seviyesine eriúmiúlerdi.

41 E.Memiú, **øskitlerin Tarihi,** Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya,2005,s.19. 42 ø.Durmuú, **øskitler (Sakalar),** Türk Kültürünü Araútırma Enstitüsü Yayınları, Ankara,1993,s.13.

They were quite skilled at horseback riding and were quite successful in the textile industry. Judging by the pottery recovered, they also possessed a fairly thorough knowledge of cooking techniques. Their art and way of life were rediscovered for us, partly through the fortunate coincidence of the protective ice layer covering their graves and partly through the skill and success of Rudenko and his assistants, who overcame the difficulties of excavating through the ice. Rudenko was able to preserve and transport his finds undamaged from the Altai to the Hermitage Museum, enabling Rudenko to extract a wealth of information from every piece of evidence related to the Pazyryk people. Essentially, these finds are neither as valuable as the material from Scythian burials in Southern Russia, nor as artistically satisfying as the purely Scythian finds from European Russia and Hungary. Nevertheless, the Pazyryk finds still shed considerable light on the past. Ultimately, Rudenko's research has concluded that art provides a bridge to a better understanding of the lifestyles and history of the peoples who inhabited the highly productive regions of Eurasia.44

Bunlar, ata binmede epeyce hüner sahibi idiler, dokuma sanayinde de oldukça baúarılı olmuúlardı. Ele geçirilen çanak-çömleklerden hüküm vermek gerekirse, piúirme tekni÷ini de oldukça iyi biliyorlardı. Onların sanatı ve hayat tarzları, kısmen onların mezarlarını örten koruyucu buz tabakasının meydana getirdi÷i mutlu úansın, kısmen de buz içerisinde kazı yapma güçlüklerinin üstesinden gelen Rudenko ve yardımcılarının baúarı ve kabiliyetlerinin bir neticesi olarak, bizim için yeniden ke úfedildi. Rudenko bulduklarını, Altaylardan Hermitage Müzesine kadar hasarsız olarak muhafaza ve nakletmeye muvaffak(baúarmıú, baú 43 arılı “kimse”) oldu. Rudenko’nun Pazırık kavmiyle ilgisi olan her delil parçasından ziyadesiyle malumat(bilgi) çıkarmasını mümkün kıldı. Esasen bu buluntular, ne Güney Rusya’daki øskitlerin mezarlarından çıkan materyal kadar kıymetli, ne de Avrupa Rusyası ve Macaristan’dan çıkan saf øskit buluntuları kadar sanatsal açıdan tatminkârdırlar. Bununla beraber, Pazırık buluntuları yinede geçmiúe oldukça fazla ıúık tutarlar. Netice olarak, Rudenko’nun araútırmaları, sanatın Avrasya’nın yüksek verimli bölgelerinde yaúayan kavimlerin hayat tarzlarının ve tarihlerinin daha iyi anlaúılmasına do÷ru bir köprü oluúturdu÷u sonucunu ortaya koymuú 44 tur.

3.2.Southern Russian Oskit Kurgans

Most of the Scythian kurgans of southern Russia were located near Alexandropol and Nicopol, but some have been found on the fringes of the Greek settlement centers of Panticapaeum. The most notable of the Alexandropol-Nikopol group are the Tolstia Mogily or Great Mounds; these range in height from 30 to 70 feet (i.e., 9 meters to 27 meters), with the area enclosed by the tombs ranging from 400 to 1,200 feet (120 to 360 meters) and even more; the burial chambers range in size from 9 feet 6 inches (2.95 meters) long to 15 feet (4.65 meters) wide and 7 feet (217 cm).

3.2.Güney Rusya øskit Kurganları

Güney Rusya øskit kurganlarının ço÷u, Alexandropol ve Nicopol’a yakın bir yere yerleútirilmiúti, fakat bazıları da Panticapaeum’un Grek yerleúim merkezlerinin saçaklarında bulunmuútur. Alexandropol – Nicopol gruplarının en dikkate úayanları Tolstiya Mogily veya Büyük Höyük’lerdir; bunlar yükseklik bakımından 30 ile 70 fit arasında (yani 9 metre ile 27 metre) de÷iúmekte idi, mezarların kuúattı÷ı alan ise 400 ile 1200 fit (120 metre ile 360 metre) arasında de÷iúiyor ve hatta daha fazla bir alanı kaplıyordu; gömü odalarının ölçüleri ise uzunluk bakımından 9 fit 6 inch (2.95)’den 15 fit (4.65)’e kadar

de÷iúiklik gösteriyor, geniúlik bakımından ise 7 fit (217cm)

43 E.Memiú, a.g.e.,s.20.

43 E.Memiú, **a.g.e.,**s.20.

44 E.Memiú, a.g.e.,s.21.

44 E.Memiú, **a.g.e.,**s.21.

These burial chambers were often dug 42 feet (13 meters) below the raw earth.

geliyordu. Bu gömü odaları ço÷u kez, ham topra÷ın 42 fit (13 metre) altına kazımı ú [45] lardı.

3.3.Chertomlyk Kurganı

3.3.Chertomlyk Kurganı

The most important and impressive of Scythian burials are the Scythian kurgans of southern Russia, and of all these, Chertomlyk is perhaps the richest in terms of the variety of objects found, the quality of their art, and the legendary beauty of their goldwork. Like many other burials, archaeologists who opened the tomb approximately two millennia later still found objects of high value and considerable quantity.46

øskit gömülerinin en önemlisi ve en etkileyicisi, Güney Rusya'nın øskit kurganlarıdır ve bunların hepsinin içerisinde Chertomlyk, içerisinde bulunan objelerin hem çeúitlili÷i, hem sanat kalitesi ve hem de altın iúçili÷inin efsanevi güzelli÷i bakımından belki de en zenginidir. Di÷er pek çok gömüler gibi, aúa÷ı yukarı iki bin yıl sonra mezarı açan arkeologlar, yine de de÷eri yüksek ve miktar olarak da hayli fazla objeler buldular[46].

The kurgan was unusually meticulous in its plan, as it contained a central burial chamber with four smaller compartments opening from the same center. The first chamber entered contained a small Scythian cauldron, a superb quiver full of arrows, and five knives with bone handles and iron blades. In the main chamber, the excavators found fragments of a carpet, but they were too decayed to provide any indication of its origin. The pegs on which the clothes had been hung were still in place on the walls and ceiling. However, the clothes that had once hung there were ruined, and only the gold plaques that had fallen to the floor remained in order. Further on, personal belongings and a few gold vases were placed in cells within the walls at

Kurgan, plan bakımından, görülmemiú bir titizlikte idi çünkü o aynı merkezden açılan dört küçük bölmeli merkezi bir gömü odasını ihtiva(içine alma, içinde bulundurma, içerme) ediyordu. Girilen ilk oda, küçük bir øskit kazanı ile oklarla dolu mükemmel bir ok sada÷ı ve kemik saplı, demir a÷ızlı beú adet bıça÷ı ihtiva ediyordu. Esas odada hafirler(kazıyı yapan) bir halının parçalarını buldular. Fakat bunlar onun örne÷i hakkında fikir veremeyecek kadar çürümüú haldeydi. Elbiselerin, üzerine asıldı÷ı askılar, hala duvarlardaki ve tavanlardaki yerlerinde idiler. Fakat oraya vaktiyle asılmıú olan elbiseler harabolmuútu ve yalnızca yere düúmüú bulunan altın plakalar düzenli bir halde idiler. Daha ilerde

ground level. In the room to the northeast 47 ÷ there was also a bronze mirror with an ivory handle.

kiúisel eúyalar ve birkaç altın vazo, yer seviyesindeki duvarların içerisinde yer alan hücrelere yerle útirilmiúlerdi. Kuzeydo . 47 ÷ udaki odada bir de fildi ú i kulplu bronzdan bir ayna mevcuttu

A plaque found in the Chertomlyk kurgan depicts a saddled horse and a narrow strip of leather, similar to a stirrup, hanging down from the horse's girth.

Chertomlyk kurganında bulunan bir levha üzerinde eyerli bir atın resmi vardı ve atın kolanından aúa÷ıya sallanan dar bir úerit, bir üzengi derisine benzer ú 48 ekilde.

45 ø.Durmuú, Skits (Sakas), Turkish Culture Research Institute Publications, Ankara, 1993, p.14. 46 E.Memiú, ibid., p.22.

45 ø.Durmuú, **øskitler (Sakalar),** Türk Kültürünü Araútırma Enstitüsü Yayınları, Ankara,1993,s.14. 46 E.Memiú, **a.g.e.,**s.22.

47 E.Memiú, a.g.e.,s.23.

47 E.Memiú, **a.g.e.,**s.23.

48 M.Mandalo÷lu, Religious Life in Scythians, Huns and Gokturks and Their Comparison with Each Other, (Master's Thesis) Ankara, 2004, p, 82.

48 M.Mandalo÷lu, **øskit, Hun ve Göktürklerde Dini Hayat ve Birbirleriyle Mukayesesi,** (Y.L.Tezi) Ankara,2004,s,82.

3.4. Altın–Oba Mound

3.4. Altın–Oba Höyü÷ü

Of all the kurgans, only the Altın Oba escaped the attention of grave robbers, likely because its burial chamber was constructed from massive stone blocks. The structure was strikingly reminiscent of Mycenaean (Aka) structures, and Minns was certainly right in assuming that the Scythian chieftains buried in these types of tombs found them to be well-suited to their diverse cultural tastes and therefore employed different stonemasons in their construction.

Kurganların içerisinde yalnızca Altın Oba, muhtemelen gömü odası muazzam taú bloklardan inúa edildi÷i için, mezar hırsızlarının dikkatinden kaçmıútır. Yapı, úaúırtıcı bir úekilde Miken (Aka) yapılarını hatırlatıyordu ve Minns, bu tip mezarlarda gömülü olan øskit reislerinin, farklı kültürel, zevklerine çok uygun bulduklarını ve bu nedenle mezarların inúasında farklı taú ustalarını çalıútırdıklarını düúünmekte kesinlikle haklı idi.

B-ESøK KURGANI

B-ESøK KURGANI

1-Esik Kurgan (General Information)

The Esik Kurgan (Issyk Kul) is located within the Esik cemetery complex on the shores of Lake Issyk Kul, on the left bank of the Issyk Kul River, which flows 50 kilometers east of Alma-Ata, Kazakhstan—a distance of 49 kilometers, or fifty acres, as the Kazakh would say—in the Esik avdanı (Esik avdan), or Kapi district.50 The cemetery consists of 45 large earthen kurgans, stretching 3 kilometers from south to north. These are mostly the burials of khans. The kurgans, which range in diameter from 30 to 90 meters and in height from 4 to 15 meters, have deep funnels—traces of plunder—on top of them.51

In the region mentioned, Kazakh archaeologists under the direction of Prof. Dr. Kemal Akişev removed the soil layer from the 7-meter-deep mound and unearthed the thick pine logs (3 m x 2 m) that formed the ceiling of the burial chamber. As seen in other Hun burial chambers, the burial chamber was surrounded by black pine logs, and the floor was covered with the same wood. The reason for the kurgan's high location on a hill is that

49 N.Diyarbekirli, Esik Kurgan Found in Kazakhstan, A Gift for the 50th Anniversary of the Republic, Faculty of Letters Press, Istanbul, 1973, p.294. 50 N.Diyarbekirli, op.cit., p.294.

51K.A.Akiúev, Kurgan Issyk, Art of the Sakas of Kazakhstan, øskustvo Publications, Moscow, 1978, p.4.

1-Esik Kurganı (Genel Bilgiler)

Esik Kurganı (Issık), Kazakistan'da, Alma-Ata úehrinin do÷usunda ve 50 kilometre uzaklı÷ 49 ında –bir kazak deyimiyle elli ú akrım mesafede-akan Issık nehrinin sol kenarındaki Issık gölünün kenarın -Esik avdanı yani Kapı Kazasında50- Esik mezarlı ÷ı kompleksi içinde bulunmaktadır. Mezarlık 45 büyük toprak kurganından oluúarak güneyden kuzeye toplam 3 kilometrelik alanı kapsamaktadır. Ço÷unlukla bunlar hakanların gömüldü÷ü kurganlardır. Çapı 30 metreden 90 metreye ve yüksekli÷i 4 metreden 15 metreye kadar olan kurganların hemen hemen hepsinin tepesinde derin huniler-ya÷ma izleri-bulunmaktadır51.

Anılan bölgede Esik Kurganını, Prof. Dr. Kemal Akiúev'in idaresindeki Kazak arkeologları, -7 metre derinlikteki höyü ÷ün, toprak tabakasını kaldırmıú ve mezar odasının tavanını teúkil eden (3 m X 2 m ebadında) kalın çam kütüklerini ortaya çıkarmı úlardır. Mezar odası di÷er Hun kurganlarında görüldü÷ü gibi karaçam kütükleri ile çevrelenmiú, zemin ise yine aynı a÷açla kaplanmıútır. Kurganın yüksekçe bir tepecik halinde bulunmasının sebebi,

49N.Diyarbekirli, **Kazakistan'da Bulunan Esik Kurganı,** Cumhuriyetin 50. Yılına Arma÷anı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, østanbul,1973, s.294. 50N.Diyarbekirli, **a.g.m.,** s.294.

51K.A.Akiúev, **Kurgan Issık, Kazakistan Sakalarının Sanatı,** øskustvo Yayınları, Moskova, 1978,s.4.

The burial pit was formed by piling the soil emptied during the excavation of the burial pit on the rebuilt kurgan cover. The resulting artificial mound was nearly 60 meters in diameter, and stones were placed on it in an orderly manner. The burial chamber, surrounded by black pine logs, was 3 meters long, 2 meters wide, and 1.20 cm deep. The thick logs surrounding the kurgan prevented water from seeping into the grave for approximately 2,300–2,400 years. This made it possible to easily examine this very old burial cult and the original layout of the tomb. The deep tomb had a burial chamber constructed from smooth logs of Thein Shan trees. The logs were 1.5–3 meters long and 25–30 cm thick. The rectangular chamber measured 3.3 x 1.9 meters, and its height varied between 1.3 and 1.5 meters. In the northern part of the burial chamber, the corpse of the tigi lay supine on a wooden floor. 52 The kurgan has a solid structure made of stacked black pine logs. These planks, especially the inner parts, were carved with a small adze to create a flat surface. The wooden structure of the kurgan was prepared in a wooded area and assembled on the spot. Later, this carcass, made of heavy planks, was transported to the secret burial site, the Esik, where the body was to be buried, and placed in a pit dug approximately 2 meters below the ground level. Thus, the height from the floor of the burial chamber to the top of the kurgan reached 9 meters. The roof of the tomb consisted of nine planks, each approximately 2 meters long, and the planks were covered with bark to prevent soil and water from seeping into the tomb. During this period, carpenters who cut and carved the trees marked the logs with notches to prevent confusion during assembly.

mezar çukurunun kazılması sırasında boúaltılan toprakların, tekrar inúa edilen kurganın örtüsü üzerine yı÷ılmasından meydana gelmesidir. Ortaya çıkan yapma tepenin çapı 60 metre ye yakın olup üzerine taúlar düzenli bir úekilde yerleútirilmiúti. Karaçam kütükleriyle çevrili mezar odasının uzunlu÷u 3 metre, geniúli÷i 2 metre, derinli÷i ise 1.20 cm dir. Kurganı çevreleyen kalın kütükleri takriben 2300–2400 yıl mezara su sızmasına meydan vermemiútir. Bu suretle bu çok eski gömme kültünü ve mezarın ilk günkü düzenini rahatlıkla incelemek mümkün olabilmiútir. Derin mezarın, Thein Shan a÷açlarının pürüzsüz kütüklerinden inúa edilmiú bir gömü odası vardı. Kütüklerin uzunlu ÷u 1,5–3 metre arasında kalınlı÷ı 25–30 cm idi. Dikdörtgen úeklindeki odanın büyüklü÷ü 3.3 X 1.9 metre ve odanın yüksekli÷i 1.3 ila 1.5 metre arasında de ÷iúiyordu. Mezar odasının kuzey kesiminde tiginin cesedi tahta bir zemin üzerinde sırt üstü yatıyordu [52]. Kurganın, karaçam a÷acı kütüklerinin, üst üste konmasından meydana gelmi ú sa÷lam bir yapısı vardır. Bu kalasların bilhassa iç kısımları küçük bir keserle yontulmak suretiyle, düz bir satıh(yüz, yüzey) haline getirilmiútir. Kurganın ahúap strüktürü(yapısı), a÷açlık bir bölgede hazırlanmıú ve hemen oracıkta monte edilmiútir. Bilahare a÷ır kalaslardan meydana gelen bu karkas, cesedin gömülece÷i gizli mahale yani Esik'e, Kurganın bulundu÷u mahale taúınmıú ve topra÷ın zemininden yaklaúık 2 metre kadar derinli÷ine kazılan çukura yerleútirilmiútir. Bu suretle mezar odasının zemininden, kurganın tepesine kadar olan yükseklik 9 metreyi bulmuútur. Mezarın damı her biri yaklaúık 2 metre uzunlu÷unda olan dokuz kalastan müteúekkil olup kalasların üstüne, mezarın içine toprak ve su sızmaması için a÷aç kabuklar kaplanmıútır. Bu devrede a÷açları kesen yontan marangozlar, montaj esnasında karıúmamaları için a÷aç kütüklerinin üzerlerini çentiklerle i [53] ú aretlemi ú lerdi.

When the roof of the kurgan was opened and the burial ground was brought to light, the corpse lying inside was covered with bright yellow gold, from the sharp tip of the helmet on its head, or "the tolga's aydar" as the Kazakh saying goes, to the soft boots on its feet.

Kurganın çatısı açılıp, gömü alanı gün ı úı÷ına kavuúturuldu÷u zaman içeride yatan cesedin ba [54] ú ındaki tolganın sivri ucundan, kazak deyimi ile "tolga'nın aydarı"ından, aya÷ındaki, yumuúak çizmeye kadar sapsarı altınla

52 K.A.Akiúev, Kurgan Issık, The Art of Kazakhstan Sakas, øskustvo Publications, Moscow, (Translator: Rukiye Öztürk, Ankara,

52 K.A.Akiúev, **Kurgan Issık, Kazakistan Sakalarının Sanatı,** øskustvo Yayınları, Moskova, (øng. Çev: Rukiye Öztürk, Ankara,2005)1978,s..130. 53 N.Diyarbekirli, **a.g.m.,** s.295.

2005)1978, p.130. 53 N.Diyarbekirli, op.cit., p.295.

54 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 295.

54 N.Diyarbekirli, **a.g.m.,** s.295.

Because it was covered with gold, the archaeologists were dazzled and fascinated by nearly four thousand artifacts made of gold.

kaplanmıú olmasından ötürü, arkeologların gözleri kamaúmıú ve dört bin'e yakın altından mamul(yapılmıú, iúlenmiú, imal edilmiú "eser") eser karúısında adeta büyülenmiú [55] lerdi.

In this region, where the Esik Kurgan is located, gravel piles formed after some rain or plunder can be seen on the large kurgans. Furthermore, the large kurgans are surrounded by flat, oval river gravel. Examination reveals that this paving was done a thousand years later than the kurgans.

Esik Kurganının da bulundu÷u bu bölgede Büyük kurganların üzerinde bazı ya÷ma veya ya÷murdan sonra oluúan çakıl yı÷ınları görülmektedir. Ayrıca büyük kurganların etrafı yassı oval nehir çakılıyla döúenmiútir. ønceleme sonucu bu döúemenin kurganlardan bin sene sonra yapıldı÷ını ö÷ [56] renmekteyiz.

The archaeological landscape surrounding the cemetery is remarkable. The Esik cemetery is not unique in this region; many burial grounds are located along the banks of the mountain rivers flowing from the northern Alatau Mountains into the Il River. Westward from the Esik cemetery, along the Talgar River, are the Novoalekseev cemetery, and along the banks of the Greater and Lesser Almaty, Kaskelen, and Kurty rivers. Only a few of these have survived to this day. One is the Bešatır cemetery on the left bank of the Il River, and the other is the Karakemer cemetery on the right bank of the Turgen River. In addition, royal cemeteries are located on the banks of the Çilik, Çarın, Kegen and Karkara rivers, and in the upper reaches of the Karatal, Aksu, Lepsı and Ayaguz rivers, extending northeastwards to the famous Çilikti (Zaysan pit) and Pazırık (Da÷lı Altay) cemeteries57.

Mezarlı÷ı çevreleyen arkeolojik manzara dikkate de÷erdir. Esik mezarlı÷ı bu bölgede tek de÷ildir, kuzey "Alatau" da÷larından "øl" nehrine dökülen da÷ ırmakların kenarlarında birçok mezarlık alanı bulunmaktadır. Esik mezarlı÷ından batıya do÷ru, Talgar nehri kenarında "Novoalekseev mezarlı÷ı", Büyük ve Küçük Almatı, Kaskelen ve Kurtı nehirlerinin kenarlarında kurganlar bulunmaktadır. ùuan onlardan sadece birkaçı günümüze kadar ayakta kalabilmiútir. Onlardan birisi, øl nehri sol kenarındaki Beúúatır mezarlı÷ı, di÷eri ise Turgen nehri sa÷ kenarındaki "Karakemer mezarlı÷ı". Ayrıca kral mezarlıkları Çilik, Çarın, Kegen, Karkara nehirlerinin kenarlarında, kuzey-do÷uya do÷ru ünlü Çilikti (Zaysan çukurlu÷u) ve Pazırık (Da÷lı Altay) mezarlıklarına kadar uzanan Karatal, Aksu, Lepsı, Ayaguz nehirlerinin yukarı kısımlarında bulunmaktadır[57].

The Esik cemetery is no different from the ones mentioned above. Only the finds found in one of the cemeteries made it famous. We named this kurgan "Issyk" Esik.

Esik mezarlı ÷ının yukarıda saydıklarımızdan hiçbir farkı yoktur. Sadece mezarlıkların birisinde bulunan buluntular onu meúhur etmiútir. Bu kurgana biz «Issık» Esik adını vermiú [58] tik.

The Esik Kurgan is located in the southern part of the cemetery, which is divided in two by a road

Esik Kurganı yol ve su kanalıyla ikiye bölünmüú mezarlı÷ın güney kısmında

and a water channel. The kurgan has a diameter of 60 meters and a height of 6 meters. At the top of this earthen dam was a funnel with a diameter of 12 meters and a depth of 2.3 meters59.

bulunmaktadır. Kurganın çapı 60 metre, yüksekli ÷i 6 metredir. Bu toprak seddinin tepesinde çapı 12 metre ve derinli ÷i 2,3 metre olan huni bulunuyordu59.

55 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 296.

55 N.Diyarbekirli, **a.g.m.,** s.296.

56 K.A.Akiúev, Kurgan Issyk, Art of the Sakas of Kazakhstan, øskustvo Pub., Moscow, 1978, p.4. 57 K.A.Akiúev, op.cit., p.4.

56 K.A.Akiúev, **Kurgan Issık, Kazakistan Sakalarının Sanatı,** øskustvo Yay., Moskova, 1978,s.4. 57 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.4.

58 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.5.

58 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.5.

59 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.5.

59 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.5.

The earthen dam did not have a clear structure. However, after examining it in profile, we learned that it was multilayered (3-4 layers), consisting of: river gravel, then crushed stone mixed with soil; the surrounding of the central grave was made up of large stones removed and discarded during the excavation of the grave. After the complete demolition of the earthen dam, the entire kurgan was exposed and its area was examined. At a depth of 1.2 meters, at minus horizon level, two burial areas: the central and the lateral (southern) were found.

Toprak seddi net yapıya sahip de ÷ildi. Fakat onu profilden inceledikten sonra, onun çok katmanlı (3–4 katman) oldu÷unu ö÷renmiútik ve bunlar: nehir çakılı, sonra toprak karıúımlı kırma taú; merkez mezarın etrafı mezar kazılırken çıkartılıp atılan iri ta 60 ú lardan olu ú maktadır. Toprak seddinin tam yıkımından sonra tüm kurgan ortaya çıkartılmıú ve alanı kontrol edilmiúti. 1,2 metre derinlikte, eksi ufuk seviyesinde, iki gömülme alanı: merkezi ve yan (güney) bulunmuú 61 tu.

The central cemetery had been completely destroyed, having been robbed several times. Two types of robbery were identified: the first, a horizontal tunnel dug from the west side of the wall, and the second, a vertical tunnel dug from the top of the wall. It is believed that the first robbery was carried out through the horizontal tunnel. The robbers carried out their excavation covertly, as the adjacent grave was left untouched, and the human remains and belongings buried there remained as they were.62

Merkezi mezarlık birkaç kere soyuldu÷u için tamamıyla deforme olmuútu. øki çeúit soygun türü belirlenmiútir; birincisi seddin batı tarafından kazılan yatay tünel ve ikincisi ise seddin tepesinden kazılan dikey tünel aracılı÷ıyla. ølk soygunun yatay tünel aracılı÷ıyla gerçekleúti÷i tahmin edilmektedir. Soyguncular kazı iúlerini gizli olarak yapmıúlardır. Çünkü yanda olan mezara hiç dokunulmamıú, burada gömülen insan kalıntıları ve eúyalar bırakıldı÷ı gibi kalmıú 62 tı.

2-Özelli÷i

Research has shown that the unity among these cemeteries is formed by the fundamental components of culture. This unity depends not only on the same level of socio-economic development and the shared lifestyle, but also on the ethnic affinity of the communities to which they belong. Ethnic affinity is assumed to extend across a vast area, including Southern Siberia and Tuva. Developing archaeological excavation techniques, according to fundamental research by Russian archaeologists S.V. Kisilev, L.R. Kizlasov, and N.L. Chlenova, have proven the cultural affinities of these vast regions.63 The Esik kurgan, located in the steppe cultural landscape, differs from the numerous kurgans found in the region in two ways. The Esik kurgan is significant both in terms of art history and linguistic significance.

60 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.5.

61 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.5.

62 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.5.

63 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.5.

2-Özelli÷i

Araútırmalar sonucu bu mezarlıklar arasındaki bütünlü÷ü kültürün temel bileúenlerinin oluúturdu÷unu ö÷renmekteyiz. Bu bütünlük sadece sosyal-ekonomik geliúimin aynı seviyede olması ve aynı yaúam tarzı sürdürmeleri de÷il, ait oldu÷u toplumun etnik yakınlı÷ına da ba÷lıdır. Etnik yakınlık, Güney Sibirya ve Tuva dâhil olmak üzere büyük bir alana da ÷ıldı÷ı varsayılmaktadır. Geliúen arkeoloji kazı teknikleri rus arkeologları S.V.Kisilev, L.R. Kızlasov ve N.L.Çlenova'nın temel araútırmalarına göre bu geniú bölgelerin kültürel yakınlıklarını kanıtlamı 63 ú tır.Bozkır kültür co÷rafyasında bulunan Esik kurganı, bölgedeki çok sayıda bulunmu ú olan Kurganlardan iki yönüyle ayrılmaktadır. Esik Kurganı, hem sanat tarihi bakımından hem de dil

60 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.5.

61 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.5.

62 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.5.

63 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.5.

and it appears as an important discovery for Turkology in terms of cultural history64.

The ruins of the Esik Kurgan hold a significant place in historical and cultural studies. Research has provided invaluable information on ancient history, both materially and culturally, the history of fine arts, and the written and spoken languages of the ancient Turkic peoples who lived in Kazakhstan. When analyzed and generalized, this

ve kültür tarihi bakımından Türkoloji için mühim bir keúif olarak karúımıza çıkmaktadır64.

Esik Kurganın kalıntılarının tarih ve kültür çalıúmaları açısından önemli bir yeri vardır. Araútırmalar eski ça÷ tarihi için maddi ve kültürel açıdan, güzel sanatlar tarihi için ve Kazakistan'da yaúamıú eski ça÷ Türk halkının yazılı ve konuúulan dil tarihi için sayısız bilgi sa÷lamıútır. Analiz edildi÷inde ve genelleútirildi÷inde bu

information has challenged some traditional views and theories and provided a new perspective on the art, culture, and socio-economic ties of the Scythians.

In the early history of Central Asia, some believe the Turks (Proto-Turks), who were merely a small community, were a nomadic equestrian group in Central Asia. However, this view, and others similar to it, have been significantly diminished by the shift in misconceptions about Turkic cultural history. They were primarily dispelled by the discovery of valuable archaeological finds, both artistic and written, from the Esik kurgan.

Because the Esik kurgan findings are also very important in terms of shedding light on the richness of Turkish cultural history.

The Esik kurgan remains are unique and unparalleled in their excellent preservation. These remains have provided scientists with the opportunity to make the finest reproductions, to illustrate the burial ceremony (custom), to reconstruct headdresses, clothing, and shoes, and to understand the use of numerous ornaments on these garments. Furthermore, the remains are unique in their perfection in demonstrating the artistic quality of the numerous gold artifacts discovered.66

64 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 303.

65 K.A.Akiúev, Kurgan Issık, The Art of Kazakhstan Sakas, (Translator: Rukiye Öztürk, Ankara, 2005) øskustvo Publications, Moscow, 1978, p. 131. 66 K.A.Akiúev, ibid., p. 132.

bilgiler bazı geleneksel görüúlerin ve teorilerin de÷iúmesine yol açtı ve øskitlerin sanatı, kültürü ve sosyo-ekonomik ba÷ları konusunda yeni bir yaklaú 65 ım getirdi.

Erken øç Asya Tarihinde kimilerine göre sadece küçük bir topluluktan ibaret olan Türkler (Proto-Türkler) Orta Asya co÷rafyasında konar-göçer atlı göçebe bir topluluktu. Ancak bu görüú ve buna paralel di÷er görüúler Türklerin kültür tarihinin yanlıú bilinenlerinin de÷iúmesi ile büyük ölçüde azalmıútır. Baúta hem sanatsal de÷eri olan hem de yazılı belge niteli÷inde ki de÷erli arkeolojik buluntuların Esik kurganından çıkarılmasıyla ortadan kalkmıútır.

Çünkü Esik kurganı buluntuları tespit edilen Türk Kültür tarihinin zenginli÷ine ıúık tutması açısından da çok önemlidir.

Esik kurganı kalıntıları mükemmel derecede korunması bakımından tek'tir ve emsalsizdir. Öyle ki bu kalıntılar bilim adamlarına en iyi úekilde reprodüksiyon(aynısını yapma, tıpkısını meydana getirme) yapma, ölü gömme seremonisinin (gelene÷inin) resmini çizme, baúlıkların, giysilerin ve ayakkabıların rekonstrük edilme fırsatı ve sayısız süs eúyalarının bu giysiler üzerinde nerede kullanıldı ÷ını anlama fırsatı sa÷ladı. Aynı zamanda kalıntılar keúfedilmiú ve çok sayıdaki altın buluntunun sanatsal seviyesini göstermesi bakımından mükemmeliyete varacak ölçüde tek'tir66.

64 N.Diyarbekirli, **a.g.m.,** s.303.

65 K.A.Akiúev, **Kurgan Issık, Kazakistan Sakalarının Sanatı,** (øng. Çev: Rukiye Öztürk, Ankara,2005) øskustvo Yayınları, Moskova,1978,s..131. 66 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.132.

3-Findings

3-Buluntuları

Some scholars classify the Esik Kurgan artifacts as simply gold and other artifacts, while others classify them according to their types and descriptions. Others also group the artifacts according to their significance and importance.

When the kurgan's roof was opened and the grave was brought to light, the archaeologists were dazzled by the nearly four thousand gold artifacts inside, which were covered in bright yellow gold, from the pointed tip of the helmet on the tigi's head—the "tolga's aydarı," as the Kazakhs call it —to the soft boots on his feet. The heavy armor—the golden robe—covering the tigi's body—was overlaid with a layer of finely crafted gold. The belt around the waist (in Old Turkish, "kurúak" and "kurúag") and the plates extending from the armor to the belt are made of solid gold, consisting of a stylized lion's head repeated in a thin/naive frieze. It is clear that belts worn around the waist among Turkish tribes belonging to the steppe culture carried a rank symbol. Metal plates were applied to the leather belt, which encircled the waist. The clan and group to which the wearer belonged, and their rank were also determined by the number and arrangement of the plates. Thin, ornamental gold plates can be seen on the tigin found in the Esik Kurgan. On its left side, also covered with gold, is a gilded figure. He has a dagger, and on his right arm he has a sword covered with a thin layer of gold. Just above the dagger is an ornamental plaque with a horse figure, decorated with openwork (porous, with openwork work on all sides). Next to it is his whip, also covered with gold. These rich gold-covered artifacts and findings from the Kurgan shed great light on the subject - on the understanding of art and metalwork. Covering artifacts with gold is a decorative technique that began with the Huns and continued among the Gokturks and is entirely a Turkic community. It is an indispensable custom among the Huns to place the arrows and bows under the saddle, which is filled with hair or grass and placed next to the tig. A tradition extending from the Altay Mountains to the Hungarian plains

Esik Kurganı buluntuları kimi bilim adamlarına göre sadece altın ve di÷erleri, kimi bilim adamlarına göre ise tür ve tasvirlerine göre gruplandırılmıútır. Ayrıca buluntuların anlam ve önemine göre gruplandırma yapanlarda olmuútur.

Kurganın çatısı açılıp, mezar gün ıúı÷ına kavuúturuldu÷u zaman içeride yatan tiginin baúındaki tolganın sivri ucundan, kazak deyimi ile “tolga’nın aydarı”ndan, aya÷ındaki yumuúak çizmeye kadar sapsarı altınla kaplanmıú olmasından ötürü, arkeologların gözleri kamaúmıú ve dört bine yakın altından mamul eser karúısında adeta büyülenmiúlerdi. Tiginin vücudunu saran a÷ır zırhın –altın elbise- üzerinde ince iúçili÷i olan bir altın tabaka ile kaplanmı útır. Beli saran kuúak(eski Türkçe’de “kurúak” ve kurúag” úeklinde geçer) ve zırhın üzerinden kuúa÷a kadar inen plakalar, som altından yapılmıú olup, üsluplanmıú bir arslan baúının ince/naif bir friz halinde tekrarından meydana gelmi útir. Bozkır kültürüne mensup Türk boylarında, bele takılan kuúakların bir rütbe anlamı taúıdı÷ı muhakkaktır. Beli saran deriden yapılmıú kuúa÷ın üzerine madenden plakalar aplike edilirken, kuúa÷ı kuúananın ait oldu÷u toplumda hangi boy’a hangi gruba dâhil oldu÷u, ayrıca plakaların sayısından ve diziliúinden de rütbesinin durumu anlaúılırdı. Esik Kurganında bulunan tiginin üzerinde altından yapılmı ú ince süs plakalarda görülmektedir. Sol tarafında yine altınla kaplanmıú hançeri, sa÷ kolunda da ince bir altın tabaka ile kaplanmıú kılıcı bulunmaktadır. Hançerin hemen üstünde bir at figürlü ajurlu(gözenekli, her yanı ajur biçiminde i úlenmiú olan) süs plakası yer almakta. Onun hemen yanında da kamçısı, yine altınla kaplı olarak karúımıza çıkmaktadır. Kurgan’dan çıkan altınla kaplı bu zengin eserler ve bulgular meseleye -sanat anlayıúına ve maden iúçili÷ine- büyük bir ıúık tutmaktadır. Eserlerin altından kaplanması Hunlardan baúlayarak Kök-Türk’lerde de devam eden ve tamamıyla Türk topluluklarına ait olan bir süsleme tekni÷idir. Pazırık’ta bulunan içi kıl veya otla dolu deri yastıklı eyerin tiginin yanına yerleútirilen ok ve yayların altında kalması, Hunlar arasında vazgeçilmez bir adettir. Altaylardan Macaristan ovalarına kadar uzayan bir

This gold-plating technique, seen on bows, arrows, and weapon sets in Hun tombs along the line, was also used for decorative purposes on various metals until recently among Turkic communities such as the Kazakhs, Kyrgyz, and Turkmen. The Kazakhs use the term "Altın Yalattı" for this technique. Among the Kazakhs, this "gold-plating," which is nothing more than a decorative technique for "decorating" a house,67 is understood to have been widespread among the Oghuz as well. As can be seen, the majority of the finds from the Esik Kurgan are gold-plated, just like the items found in the Hun kurgans. The technique of covering the artifacts with gold, together with the parallel similarities seen in the mortar styles, clearly reveal that the community that lived in Esik in the past had a common cultural and artistic understanding with the Huns68.

hat üzerinde görülen Hun mezarlarında yay, ok ve silah takımlarının üzerinde görülen bu altın kaplama tekni÷i son zamanlara kadar Kazak, Kırgız, Türkmen gibi Türk toplulukları arasında da çeúitli madenler üzerinde süsleme maksadı ile uygulanmıútır. Bu tekni÷e Kazaklar “Altın yalattı” tabirini kullanırlar. Kazaklar arasında bir evi “bezendiren” yani süsleyici bir teknikten[67] baúka bir úey olmayan bu “altın yalatma”nın O÷uzlar arasında da yaygın oldu÷u anlaúılıyor. Görülece÷i gibi, Esik Kurganından çıkan bulguların ço÷unlu÷u tıpkı Hun kurganlarında çıkan eúyalarda oldu÷u gibi altınla kaplanmıútır. Havan üsluplarında görülen paralel benzerliklerle beraber eserlerin altınla kaplanma tekni÷i, Esik’te evvelce yaúamıú toplulu÷un, Hunlarla müúterek bir kültür ve sanat anlayıúı içinde olduklarını açıkça ortaya koymaktadır[68].

The works in the Esik kurgan, which display a strong stylistic similarity and contemporary character with Hunnic works in the Altai, bear the same contemporary characteristics as Hunnic kurgans such as Pazyryk, Noin-Ula, Shibe, Tuekta, Berel, and others. Furthermore, Rostovzeff's claim that it would be correct to seek the sources of Scythian art in a corner of Central Asia, and Barovka's claim that the animal style originated in the Altai and that this style later spread among the Scythians living in the west, are gaining ground.

Altaylarda, Hun eserleriyle büyük bir üslup benzerli÷i ve ça÷daú bir karakter hususiyeti gösteren. Esik kurganındaki eserler; Pazırık, Noin-Ula, ùibe, Tüekta, Berel, vb. gibi Hun Kurganları ile aynı ça÷ hususiyetlerini taúımaktadır. Ayrıca Rostovzeff’in –øskit sanatının kaynaklarını Orta Asya’nın bir köúesinde aramanın do÷ru olaca÷ı-iddiası ile Barovka’nın –hayvan üslubunun çıktı ÷ı yer Altaylardır ve bu üslup sonradan batıda yaúayan øskitler arasında da yaygınla [69] ú mı ú tır-iddiası, gittikçe kuvvet kazanmaktadır.

In the Karasuk culture, which preceded the Mayamir culture, we witness the birth and development of the Animal Style in Scythian and Hunnic art, well-known in the Altai and Tian Shan Mountains. The profound influence of this style is also readily apparent among the Scythians of southern Russia and the northern Black Sea region.

Mayamir kültüründen önce gelen Karasuk kültüründe, Altay ve Tanrı da÷larında çok tanınan øskit ve Hun sanatında Hayvan Üslubunun do÷du÷una ve geliúti÷ine úahit oluyoruz. Güney Rusya’da ve Karadenizin kuzey kısmında ki øskitler arasında da bu üslubun derin etkisi rahatlıkla müú [70] ahede(görme, gözlem) edilir.

Furthermore, according to information published by Prof. Dr. K. Akiúev in 1978, the local origin of the Esik artifacts does not rule out the possible influence of Southwest Asian, particularly Achaemenid, Iranian art. Traces of this influence are evident in the discovered artworks, especially the Esik kurgan.

Ayrıca, 1978 yılında Prof. Dr. K. Akiúev’in yayımladı÷ı bilgilere göre Esik buluntularının yerel kökenli oldu÷u gerçe÷i; Güneybatı Asya özellikle Achamenid, øran sanatının muhtemel etkisi oldu÷una hükmetmez. Keúfedilmiú sanat eserlerindeki iz, özellikle Esik kurganında ki bu etki açıktır.

67 N.Diyarbekirli, Esik Kurgan Found in Kazakhstan, A Gift for the 50th Anniversary of the Republic, Faculty of Letters Press, Istanbul, 1973, p.297. 68 N.Diyarbekirli, op.cit., p.298.

69 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 299.

70 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 299.

67 N.Diyarbekirli, **Kazakistan'da Bulunan Esik Kurganı,** Cumhuriyetin 50. Yılına Arma÷anı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, østanbul,1973, s.297. 68 N.Diyarbekirli, **a.g.m.,** s.298.

69 N.Diyarbekirli, **a.g.m.,** s.299.

70 N.Diyarbekirli, **a.g.m.,** s.299.

Along with its Scythian human and animal styles, Esik art is a suncrete art, composed of both original and imported elements. However, Esik art alone leaves the impression of having been developed over a long period. None of the artworks found in the Esik kurgan are entirely of Southwest Asian origin, but a large portion certainly bears Southwest influence. Among the materials influenced by Iranian art, mention should be made of zoomorphic figures of lions, griffins, and winged animals, as well as the sacred tree of life motif. The technique and style of reproducing details in zoomorphic patterns were adopted from Scythian artists' Southwest Asian counterparts. Like Achaemenid Iranian artists, they emphasized the fine details of body and muscular contours, as well as the details of minute curves. Most likely, the Esik remains give new impetus to the debates that have been going on for years about animal style art and even provide very clear ideas about the origin of the animal style.

As we mentioned earlier, the Esik kurgan is also of great importance to Turkic linguistics. The most significant of all the remains is a silver bowl bearing a depiction (a picture, in the popular parlance), which is the most important ancient evidence of written language discovered in Kazakhstan. We will examine this find in more detail in the following sections of our thesis.

øskit insanı ve hayvan üslubuyla birlikte Esik sanatı, orijinal ve dıúarıdan alınmıú ö÷elerden oluúan sunkretik bir sanattır. Fakat Esik sanatı tek baúına uzun sürede oluúturulmuú izlenimi bırakır. Esik kurganında bulunan sanat çalıúmalarından hiç biri tam olarak Güneybatı Asya orijinli de÷ildir fakat büyük bir kısmı kesinlikle Güneybatı etkisi taúır. øran sanatı etkisiyle yapılmıú materyaller arasında Zoomorfik biçimli aslan, grifon, kanatlı hayvanlar biçimli olanlardan ve de kutsal yaúam a÷acı motifinden bahsetmek gerekir. Zoomorfik desenlerdeki reprodüksiyon detaylarının tekni÷i ve stili øskit sanatçılarının Güneybatı Asya'daki karúılıklarından alınmıútır. Achamenid øran sanatçıları gibi onlarda vücudun ve kasların hatlarının küçük detaylarını ve hat da minik kavislerin detaylarını vurgulamıúlardı. Büyük bir ihtimalle Esik kalıntıları hayvan üslubu sanatı konusunda yıllardır devam eden tartıúmalara yeni bir ivme71 kazandırmakta ve hatta hayvan üslubu'nun kökeni hakkında çok net fikirler vermektedir.

Daha önce de belirtti÷imiz gibi Esik kurganın Türk dil bilimi açısından da önemi büyüktür. Bütün kalıntıların en önemlisi, üzerinde bir tasvir(betimleme, halk a÷zında resim) olan gümüú kâsedir ki bu Kazakistan topraklarında keúfedilmiú yazılı dil ile ilgili en önemli eskiça÷ kanıtıdır. Bu buluntuyla ba÷lantılı olarak konuyu tezimizin ilerleyen bölümlerinde daha detaylı inceleyece÷iz.

71 K.A.Akiúev, Kurgan Issyk, Art of the Sakas of Kazakhstan, Moscow, 1978, p..134.

71 K.A.Akiúev, **Kurgan Issık, Kazakistan Sakalarının Sanatı,** Moskova,1978,s..134.

CHAPTER TWO

øKøNCø BÖLÜM

THE MAN IN THE GOLDEN DRESS

ALTIN ELBøSELø ADAM

Laboratory studies and radiocarbon analysis conducted on the Esik kurgan revealed that the corpse, adorned with gold from its helmet to its boots, belonged to a young man of 17–18 years old, and that the kurgan was built around the 5th or 4th centuries BC. The wealth of artifacts seen in the kurgan's inventory and the splendor of the gold plaques on the armor and trousers beneath the corpse immediately suggest that the body found in the grave belonged to a noble young man or the son of a khan, and even demonstrate its definitive identity. The youth has two gold rings on his fingers, and there are gold ornamental plates on the ankle of his soft, horse-riding boots (the part from the ankle to the calf of something worn on the foot)72.

Esik kurganı üzerinde yapılan laboratuar çalı úmaları ve radyo karbon analizlerinin neticesinde; tolgasından(mi÷fer, baúlık) çizmesine kadar altınla bezenmiú tiginin, 17–18 yaúında bir genç oldu÷u ve kurganın da takriben MÖ. 5. veya 4. yüzyıllarda inúa edildi÷i tespit edilmiútir. Kurgan'ın envanterinde görülen eserlerin zenginli ÷i ve tiginin vücudunu saran zırhın ve altındaki pantolonun üzerinde bulunan altın plakaların debdebesi(görkemi), mezarda bulunan ceset'in asil bir genç ya da bir ka÷an o÷lu olabilece÷i hususunu hemen aklımıza getirmekte hatta kesin aidiyet göstermektedir. Genç'in parmaklarında iki altın yüzük bulunmakta, aya÷ındaki ata binme÷e müsait, yumuúak çizmenin konç(aya÷a giyilen úeylerde ayak bile÷inden baldıra kadar olan bölüm) kısmında altından süs plakaları yer almaktadır72.

The complete equipment of the tig buried in the Esik Kurgan is as follows; on his head he wore a headdress decorated with gold plates and plaques, pointed at the tip and tie-able at the bottom in a triangle shape; in his left ear he wore a gold earring with a grain cap and a blue turquoise pendant; around his neck he wore a gold necklace; on his body he wore an undershirt decorated with gold plated ornaments on the chest and sleeves, and over the shirt he wore a short red leather caftan covered with plates all over; on his fingers he wore two gold rings; the caftan was girded with a heavy belt decorated with gold plates, consisting of sixteen pendants made in animal style. On the right side of the belt he wore a long iron sword with a red scabbard, and on the left side he wore

Esik Kurganın da gömülen tiginin tam donanımı aúa÷ıdaki gibidir; kafasında altın plaka ve levhalarla süslenmiú, ucu sivri ve alt tarafı ba÷lanabilir üçgen úeklinde baúlık bulunuyordu; sol kula÷ında tahıl baúlıklı ve mavi firuze asmalı altın küpe vardır; boynunda altın kolye; vücudunda –gö ÷üs tarafı ve kol kısmı altın plakalı bezeklerle süslenmi ú iç gömlek, gömlek üzerinde her tarafı plakalarla kaplanmıú kırmızı renkli kısa deri kaftan bulunmaktadır; parmaklarında iki adet altın yüzük; kaftan, hayvan stilinde yapılmıú on altı adet takma– altın plakalarla süslenmiú a÷ır kemer ile kuúanmıútır. Kemerin sa÷ tarafında kırmızı kınlı uzun demir kılıç, sol tarafında ise kınlı demir hançer bulunuyordu; bacaklarında dikiúlerin üzeri altın plakalarla süslenmiú yün

an iron dagger with a scabbard; on his legs he wore tight trousers made of wool or leather, the seams of which were decorated with gold plates; On their feet were high boots made of felt or leather, decorated with figured gold plates.

veya deriden dikilmiú dar pantolon; ayaklarında ise koncu yüksek ve figürlü altın plakalarla süslenmiú, keçe veya deriden yapılmı [73] ú çizmeler vardı.

72 N.Diyarbekirli, Esik Kurgan Found in Kazakhstan, A Gift for the 50th Anniversary of the Republic, Faculty of Letters Printing House, Istanbul, 1973, p.298. 73 K.A.Akiúev, Kurgan Issık, Art of the Kazakhstan Sakas, øskustvo Publications, Moscow, 1978, p.131.

[72] N.Diyarbekirli, **Kazakistan'da Bulunan Esik Kurganı,** Cumhuriyetin 50. Yılına Arma÷anı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, østanbul,1973, s.298. [73] K.A.Akiúev, **Kurgan Issık, Kazakistan Sakalarının Sanatı,** øskustvo Yayınları, Moskova,1978,s.131.

This dress was worn at official ceremonies, festivals, and large gatherings. For everyday wear, it was too ornate and impractical. It was used to captivate the imagination and elevate the ruling elite.74

Bu elbise resmi törenlerde, bayramlarda ve kalabalık toplantılarda giyilirdi. Günlük kullanım için bu elbise çok süslüydü ve kullanıúsızdı. Bu elbise insanların hayal gücünü zorlamak, yönetici beyleri yüceltmek için kullanılırdı[74].

A-ALTIN ELBøSELø ADAMIN GøYøM-KUùAMI

A-ALTIN ELBøSELø ADAMIN GøYøM-KUùAMI

1-Jacket

1-Ceket

Because the ornamental elements of the garment have been preserved in their original location, the arrangement of the plaques on it is easily identifiable. A short leather jacket, without a turndown collar or plaque, was found on the burial. Remaining leather fragments indicate that it was dyed red or brown. The caftan is decorated with triangular gold plaques, each with a base made of thin, hard copper (or bronze) plaques. These plaques were arranged systematically. The plaques were arranged horizontally, in a chain-like

Elbiseyi süsleyen parçaların ilk konumdaki gibi muhafaza edilmiú olmasından dolayı üzerindeki plakaların yerleúim düzeni kolay saptanabilmektedir. Defin üzerinde, yaka devri÷i ve plakası olmayan kısa deri ceket mevcuttu. Kalıntı deri parçalarına göre onun kırmızı veya kahverengiye boyanmıú oldu÷u anlaúılmaktadır. Kaftan, temeli ince sert bakır (veya bronz) levhalardan oluúan figürlü üçgen altın plakalarla süslenmiútir. Bu plakaların yerleútirilmesi belirli bir sistem içerisinde yapılmıútır. Plakalar yatay

pattern, with their ends pointing upwards and their lower ends touching each other. The upper ends of the plates in the next row touch the joined lower ends of the previous plaques. The plaques were placed in this order across the entire surface of the caftan. The caftan's collar, sides, and underside, as well as the shoulder line and underside of the sleeves, are decorated with rectangular panels depicting the face of a predatory leopard. As previously mentioned, these panels come in two types: horizontal and vertical panels, which decorate the lower edges of the caftan, the shoulder line, and the underside of the sleeves. Vertical panels are placed downward around the collar. The caftan's estimated size is 46 or 48.75

sıralama halinde, uçları yukarıya dönük ve alt uçları birbiriyle temas eden zincirleme úeklinde yapılmıútır. Sonraki alt sıra plakalarının üst uçları önceki plakaların birleútirilen alt uçlarına temas etmektedir. Plakalar bu düzenle kaftanın tüm yüzeyine yerleútirilmiútir. Kaftanın yakası, kenarları ve alt tarafı, omuz çizgisi ve kolun alt tarafları pars cinsinden olan bir yırtıcı hayvan suratı ile betimlenmiú dörtgen úeklindeki plakalarla bezeklenmiútir. Daha önce belirtti÷imiz gibi bu plakalar iki çeúittir; yatay ve dikey çıtalı plakalarla kaftanın alt kenarları, kolun omuz çizgisi ve alt tarafı süslenmiútir. Dikey çıtalı plakalar ise yakanın etrafından a úa÷ıya do÷ru yerleútirilmiútir. Kaftanın, tahmini bedeni 46 veya 48'dir[75].

Thanks to the horizontal and vertical slatted plates, preserved in their original position, we know that the caftan was worn on the left side and its length reached the knee. In Scythian society, upper garments were always worn on the left side or buttoned. In the Persopol reliefs, their garments are also worn to the left.

ølk konumundaki gibi muhafaza edilmiú yatay ve dikey çıtalı plakaları sayesinde kaftanın sol tarafa büründü÷ünü ve uzunlu÷u dize kadar oldu÷unu ö÷renmekteyiz. øskit toplumunda üst elbiseleri hep sol tarafa bürünmüú veya dü÷melenmiútir. Persopol kabartmalarında da elbiseleri sola do÷ru bürünmüú

74 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.45.

74 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.45.

75 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.51.

75 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.51.

Scythians are depicted. On the golden combs of the Solokh Kurgan, there are depictions of Scythians as soldiers, on the golden plaque found in Kul-Oba, a Scythian with a cup, and on the golden bowl found in the same region, Scythians practicing medicine, Scythians conversing, and a Scythian stringing a bowstring; their clothes are also turned to the left76.

øskitler betimlenmiútir. Soloh Kurganı altın taraklarda asker øskitlerin, Kul-Oba'da bulunan altın levha üzerinde kupalı øskit'in ve aynı bölgede bulunan altın tas üzerinde betimlenmi ú øskitlerin tıpla u÷raúan øskitler, sohbet eden øskitler, yayın kiriúini geren øskit; elbiseleri de sola do÷ru bürünmüú durumdadır[76].

The caftans in all depictions are flowing, have long sleeves, and reach the knees. These features distinguish them from the Esik caftan. However, remains of a short caftan measuring 90 cm in length were found in the second Pazyryk kurgan.

Tüm betimlemelerdeki kaftanlar dökümlüdür, kolları uzundur ve uzunlu÷u dize kadardır. Bu özellikler Esik kaftanı ile arasındaki farkı oluúturmaktadır. Fakat ikinci Pazırık kurganında kısa kaftan uzunlu÷u 90 cm kalıntı parçaları

The Pazyryk caftan was made of sable fur. The outer surface of the caftan was suede, and the back and skirts were decorated with pieces of leather with gold plaques attached. In the other Pazyryk and Katandi kurgans, fragments of upper garments made of fur and fine white felt were also found. Thus, the Esik caftan, decorated with gold plaques and resembling a piece of knitted armor, was considered a luxurious garment compared to other similar caftans.77

bulunmuútur. Pazırık kaftanı samur kürkünden yapılmıútı. Dıú tarafı süet olan kaftanın arkası ve etekleri üzerinde altın plakalar takılan deri parçalarıyla süslenmiútir. Di÷er Pazırık ve Katandi kurganlarında da kürk ve beyaz ince keçeden yapılmı ú üst giysi parçaları bulunmuútur. Böylece altın plakalarla süslenmi ú ve daha çok örme zırhı andıran Esik kaftanı di÷er benzer kaftanlara göre lüks elbise sayılırdı77.

Variously shaped smaller plaques were found beneath the large plaque layer adorning the front of the caftan. The patterned motifs of these smaller plaques, found primarily on the chest and sleeves, have also been identified. The presence of these plaques proves that the buried tig was covered with a type of undershirt. Based on the arrangement of the small gold plaques, the sleeves of the shirt were decorated with patterns of variously shaped plaques. The existence of men's undershirts in the societies of the Altai-Semirechye region is evidenced by the discovery of a complete shirt and fragments of another shirt in the Pazyryk kurgan. According to the writings of S.ø.Rudenko, these shirts were sewn from thin and thick white fabrics made of hemp fibers (a dioecious plant from whose stems the fibers of hemp are made coarse braids such as ropes, sacks, etc., Cannabis sativa), and the seams were covered with red wool 78 ú strip.

Kaftanın ön tarafını süsleyen büyük plaka katmanın altında de ÷iúik úekilli ufak plakalar bulunmuútu. Daha çok gö÷üs ve kollarda bulunan bu ufak plakaların desen motifi de belirlenmiútir. Bu plakaların varlı÷ı gömülen tiginin üzerinde iç gömlek çeúidi elbisenin oldu÷unu kanıtlamaktadır. Ufak altın plakaların yerleúim düzenine göre gömle÷in kolları de÷iúik úekilli plakalarla desenli olarak süslenmiútir. Altay-Semireçye bölgesi toplumlarında erkek iç gömleklerinin varlı÷ı Pazırık kurganında bulunan bir bütün gömlek ve di÷er gömle÷in parçalarıyla ispatlanmaktadır. S.ø.Rudenko'nun yazılarına göre bu gömlekler kenevir(kendirgillerden, sapındaki liflerden halat, çuval vb. kaba örgüler yapılan, iki evcikli bir bitki, kendir "Cannabis sativa") liflerinden yapılmıú ince ve kalın beyaz kumaúlardan dikilmiútir, dikiúlerin üzeri ise kırmızı yün 78 ú erid ile kaplanmı ú tır.

76 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.51.

77 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.51.

78 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.51.

76 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.51.

77 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.51.

78 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.51.

2-Belt

2-Kemer

The caftan was covered with a belt. This festive belt, decorated with sixteen gold plaques, was very heavy and large. Three large rectangular plaques, shaped like a reclining deer, were placed at either end of the belt. One was on the left, and the other two were on the right. The rest of the belt was adorned with thirteen smaller plaques in the shape of a deer head with double-palm antlers. Five of these plaques had their heads turned to the right, while the two larger plaques faced them. The remaining eight, mirrored in their reflections, were on the left side of the belt. Soldered to the back of these plaques were rectangular buttonholes made of four-sided silver wire. The large plaques had four such buttonholes, while the smaller ones had two.79

Kaftan üzerinde kemer bulunuyordu. On altı adet altın takma-plakalarla süslenmiú bu bayramlık kemer çok a÷ır ve iriydi. Yatan geyik figürü úeklinde yapılan üç büyük dikdörtgen plaka kemerin iki ucuna yerleútirilmiútir. Bir tanesi sol ucunda, di ÷er ikisi ise sa÷ tarafındaydı. Kemerin kalan kısmı çift palet boynuzlu geyik kafası úeklindeki on üç adet küçük plakalar süslüyordu. Bu plakalardan beú tanesinin kafası sa÷a, iki büyük plaka tarafına dönüktü. Kalan sekiz tanesi bunların ayna yansıması olarak kemerin sol tarafındaydı. Bu takma plakaların arka tarafına lehimlenmiú dört köúeli gümüú telden yapılmıú dikdörtgen ilikler bulunmaktadır. Büyük plakalarla bu iliklerden dört taneydi, küçüklerde ise iki taneydi79.

The redesign of the belt was carried out as follows. The base was formed by a long ribbon made of thick leather. Holes were drilled in the loops of these ribbon-attaching plates, according to their shape and arrangement. The plates were then inserted into these holes, and two leather (raw hide) straps, longer than the base, were passed through the loops. These straps simultaneously reinforced the base and were used to fasten the belt around the waist. The resulting belt length during the redesign was 0.95–1 meter80.

Kemerin yeniden düzenlenmesi aúa÷ıdaki gibi yapılmıútır. Temelini kalın deriden yapılmıú uzun kurdele oluúturmaktadır. Bu kurdele takma plakaların iliklerine, úekillerine ve yerleúim düzenine uygun olarak delikler açılırdı. Sonra bu deliklere plakalar takılır ve iliklerinden, uzunlu÷u temelden daha uzun olan, iki deri (ham deri) kayı úı geçirilirdi. Bu kayıúlar aynı anda temeli sa÷lamlaútırmaktaydı ve aynı anda kemeri belde ba÷lamak için kullanılırdı. Yeniden düzenleme sırasında elde edilen kemer uzunlu÷u 0,95–1 metreydi80.

Esik-type belts, decorated with silver and bronze plaques, were widespread among Eurasian nomads from the 6th to 5th centuries BC until the Middle Ages. Even in the 19th and early 20th centuries, such belts were an indispensable part of the clothing of the Kazakhs, Kyrgyz, Bashkirs, and other nations.

Gümüú ve bronz plakalarla süslenmiú Esik tipi kemerler M.Ö. 6-5 yüzyıllarda itibaren ve Ortaça÷a kadar Avrasya göçebelerinde çok yaygındı. Bu tür kemerler 19–20. yüzyıl baúlarında bile Kazak, Kırgız, Baúkir ve di÷er ulusların elbiselerinin de 81 ÷ i ú mez bir parçası halindeydi.

79 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.52.

80 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.52.

81 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.52.

79 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.52.

80 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.52.

81 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.52.

2.1.Dagger

The iron dagger and sword thought to have been worn on the belt of this garment, which constitute the most important archaeological find at the Esik kurgan, are also noteworthy. Above the handle, the dagger bears the profile shapes of two griffin heads, their beaks turned toward each other. The beaks are strongly curved, with curved eyes and ears. The handle is round, and the barrel is flat and pointed. The dagger is made of iron. Its upper part is covered with gold sheeting, and the handle is wrapped in two layers of gold wire. The hilt is decorated with small, figurative gold sheets.

2.2.Sword

It is made of iron. The junction between the blade and handle of this sword has a butterfly-shaped hilt. The handle is round and wrapped with gold wire. The blade is tapered and grooved on both sides. The top and bottom of the handle are decorated with small, figurative gold plates. A large portion of the barrel is damaged. Dimensions: length 82 in (remaining part) 20 in, thickness of the barrel 6.9 in.

3-Pants

Trousers, also decorated with plaques, completed the attire of the Tigin buried in the Esik Kurgan. Small, narrow rectangular gold plaques were sewn lengthwise along the inner and outer seam lines of the trousers, forming a border. Such

2.1.Hançer

Esik kurganının en önemli arkeolojik buluntusunu olu úturan bu elbisenin kemerinde takılı oldu÷u düúünülen demirden yapılmıú hançer ve kılıç da dikkati çekmektedir. Hançer, sapın yukarısında gagaları birbirine dönük olan iki grifon kafasının profil úekilleri bulunmaktadır. Gagalar çok kıvrıktır. Gözleri ve kulakları kıvrımlarla belirtilmiútir. Sapı yuvarlak namlusu yassı ve sivridir. Hançer demirden yapılmıútır. Üst kısmı altın levhayla kaplıdır, sapına ise iki katlı altın tel sarılmıútır. Kabzası ise ufak çeúitli figürlü altın levhalarla süslenmiútir.

2.2.Kılıç

Demirden yapılmı útır. Bu kılıcın namluyla sapın birleúiminde kelebek úeklinde kabza oluúum bulunmaktadır. Sapı yuvarlaktır ve altın tel ile sarılmı útır. Namlu adeselidir. Ve iki tarafı olukludur. Sapın yukarısı ve aúa÷ısı ufak figürlü altın levhalarla süslenmi útir. Namlunun büyük kısmı harap olmuútur. Boyutları: uzunlu÷ .
82 u (kalan kısım) 20, namlunun kalınlı ÷ 1 6,9. dur

3-Pantolon

Esik Kurganında gömülü tigin'in elbisesini yine plakalarla süslenmiú pantolon tamamlamaktadır. Pantolonun iç ve dıú dikiú úeritlerinin üzeri, ufak dikdörtgen úeklindeki dar altın plakalar boylamasına kenar çizgisi úeklinde dikilmiútir. Bu

plaques also adorned the trousers' belt. The trousers were sewn from thick fabric, most likely leather. This is evidenced by the fact that the plaques were sewn onto the trousers and maintained in the same way (protection, preservation, protection), in other words, the plaques' continuous, clear line.

tür plakalar pantolonun kemer kısmını da süslüyordu. Pantolon kalın kuma útan, büyük olasılıkla deriden dikilmiútir. Bunun kanıtı olarak plakaların pantolona dikilmiú konumunun aynı úekilde muhafaza(koruma, saklama, korunum) edilmiú olması, yani plakaların devamlı net bir çizgi halinde bulunması gösterilmektedir. øç ve dıú kenar çizgileri arasındaki

82 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.10.

82 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.10.

The width of the trousers was determined from this distance. This width was equal to 20–25 cm. The trousers were tucked into long boots83.

mesafeden pantolonun geniúli÷i belirlenmiútir. Bu geniúlik 20–25 cm eúitti. Pantolonlar uzun çizmelerin içine sokulurdu83.

This type of trouser is thought to have been worn by the Scythian people in general. Its durability and high quality support the idea that it was suitable for the long and tiring journeys and winter/summer conditions of the Scythians, a nomadic society.

Bu tip pantolon øskit insanı geneli tarafından kullanıldı÷ı düúünülmektedir. Çünkü dayanıklı ve kaliteli olması konar-göçer toplum olan øskitlerin uzun ve yorucu yolculuklarına ve kıú/yaz úartlarına uygun olması düúünceyi desteklemektedir.

4-Boots

4-Çizme

The boot is decorated with triangular gold plates. These plates were found on the left leg bones in the same position as before. The boot's shape was rearranged based on the plates' arrangement, and the length of the boot was also determined. The boot's bottom was slightly below the knee and was decorated with gold plates of the same design as the caftan. The upper and lower edges of the boot are embroidered with small rectangular plates. Such lines also encircle the sole of the foot. The quality and durability of the boot, suitable for daily use, have allowed it to remain in its original condition for many years.

Çizmede üçgen altın plakalarla süslenmiútir. Bu plakalar sol bacak kemikleri üzerinde ilk konumdaki gibi bulunmuútur. Plakaların yerleúim düzenine göre çizme úekli yeniden düzenlenmiú ve koncun uzunlu÷u da belirlenmiútir. Çizmelerin koncu dizin biraz aúa÷ısındaydı ve kaftandaki gibi aynı özelliklere sahip altın plakalarla süslenmiúti. Koncun üst ve alt kenarları ufak dikdörtgen plakalarla iúlenmiútir. Bu tür çizgiler aya÷ın tabanını da çevrelenmiú 84 tir. Çizmenin günlük kullanıma uygun kalitesi ve dayanıklı olması da uzun yıllar oldu÷u gibi kalmasına olanak sa÷lamıútır.

Durable, high-quality leather/felt trousers and ankle boots began to be used in Eurasian nomadic societies in ancient times. Even Herodotus wrote about the pointed headdresses and trousers of the Scythians. According to the images depicted on Kul-Oba vessels, Scythian trousers were divided into two types: narrow-leg and wide-leg. These trousers were worn over short ankle boots.85

Avrasya göçebe kültür toplumlarında dayanıklı yüksek kalitedeki deri/keçe pantolon ve konçlu çizmeler eski ça÷larda kullanılmaya baúlanmıútır. Herodot bile yazılarında øskitlerin sivri baúlıkları ve pantolonları hakkında bilgi vermiútir. Kul-Oba kaplarında betimlenen resimlere göre øskitlerin pantolonları dar ve geniú paçalı olarak ikiye ayrılırdı. Bu pantolonlar kısa konçlu çizmelere geçirilirdi85.

According to the reliefs found in Persepol, Scythian boots were heelless. This relief also shows that the boot's heel reached down to the kneecaps. Gold plaques found in the Abu-Darya treasure depicted Scythians wearing ornamented caftans and high-heeled boots. Long-toed fur men's shoes were found in the Karakol kurgan in Altay, and in the Pazyryk kurgan, long boots with ornamented upper parts were found.

Persepolde bulunan kabartmalara göre øskitlerin çizmeleri topuksuzdur. Ayrıca bu kabartmada çizme koncunun diz kapaklarına kadar oldu÷u görülmektedir. Abu-Darya hazinesinde bulunan altın levhaların üzerinde bezek i úlemeli kaftanlı ve topuklu uzun konç çizmeli øskit resimleri bulunmaktaydı. Altay'daki Karakol kurganında uzun konçlu kürk erkek ayakkabısı bulunmuútu, Pazırık kurganında ise yukarısı bezeklenmiú uzun

83 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.52.

84 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.52.

85 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.52.

83 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.52.

84 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.52.

85 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.52.

Felted socks were found. Thus, archaeological findings have established that Scythian shoes were of two types: long-sleeved and short-sleeved. These shoes were sewn from leather, fur, and felt. Men's trousers were likely also made from these materials during the Scythian period86.

keçeli çoraplar bulunmuútu. Böylece arkeolojik buluntular sayesinde øskit ayakkabılarının iki çeúit oldu÷u belirlenmiútir. Uzun ve kısa konçlu. Bu ayakkabılar deri kürkten ve keçeden dikilirdi. Büyük olasılıkla øskit döneminde bu malzemelerden erkek pantolonları da dikilirdi86.

5-Head

5-Baúlık

This headdress is perhaps the most important piece of clothing for the man in the golden suit excavated from the Esik kurgan. The proposed headdress restoration will utilize the location information of the ornaments found during the excavation, which have remained in their original position, to determine its dimensions based on archaeological data. Based on this data, the headdress's basic dimensions, diameter, and height, have been precisely determined.

The diameter of the headdress's rim is determined by the gold diadem surrounding its widest side. The diadem measures 22 cm, which corresponds to the width of the headdress. The headdress's length can be determined more precisely based on its diameter. The measurements may vary slightly from the original. This length encompasses the distance from the ornaments adorning the wide side of the headdress to the tiny miniature mountain goat figurine at the tip. Based on these figures, the length is approximately 88 cm (60–65 cm).

The headdress shape could also be presumably rearranged. It was most likely conical or cylindrical in shape. We can provide more evidence for the first shape. The information of interest to us can be found in Herodotus's multi-volume works, from the nakúirustem and behistun (øran) writings. According to these sources, of the three groups of Asian Scythians, only one can be distinguished: the tigrahaud (saka) Scythians, who always wore "pointed headdresses." Other Scythian groups also used similar headdress types. At the Behistun rock, a pointed headdress was found.

86 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.53.

87 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.45.

88 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.45.

Esik kurganından çıkartılan altın elbiseli adamın elbisesinin en önemli parçasını beklide bu ba úlık oluúturmaktadır. Önerilen baúlık restorasyonunda arkeolojik verilere göre ölçülerini belirlemek için kazı sırasında bulunan ve bırakılmıú konumunu koruyan süs eúyalarının yerleúim bilgileri kullanılacaktır. Bu verilere göre baúlı÷ın temel ölçüleri çapı ve yüksekli÷i tam olarak belirlenmi [87] ú tir.

Baúlık çemberinin çapı en geniú tarafını çevreleyen altın diademe göre belirlenmektedir. Diadem 22 cm'e eúittir. Bu da baúlık çapının geniúli÷ine uymaktadır. Baúlık uzunlu÷u çapına göre daha net belirlenebildi. Belirlenen ölçülerde aslından biraz sapmalar olabilmektedir. Bu uzunluk, baúlı÷ın geniú tarafını süsleyen süslerden baúlı÷ın en ucunda bulunan ufacık minyatür da÷ keçisi heykelci÷ine kadar olan mesafeyi kapsamaktadır. Bu verilere göre uzunluk yakla [88] ú ık 60–65 cm'dir.

Baúlık úeklide tahmini olarak yeniden düzenlenebilmiúti. Büyük olasılıkla o düzenlendi÷i gibi koni veya silindir úeklindeydi. Birinci úekil için daha çok kanıt verebiliriz. Bizi ilgilendiren bilgileri, nakúirustem ve behistun (øran) yazılarından Herodot'un çok ciltli kitaplarında görebilmekteyiz. Bu kaynaklara göre üç grup Asya øskitlerinden; sadece bir tanesi her zaman "sivri baúlık giyen" tigrahaud (saka) øskitlerini seçebiliriz. Di÷er øskit grupları da aynı benzer baúlık türü kullanmıúlardı. Behistun kayalı÷ında sivri baúlıklı

[86] K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.53.

[87] K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.45.

[88] K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.45.

An image of a skunha goldfinch has been found. There were also images of a pointed-headed goldfinch on the relief found at Persopol.

Skunha sakası görüntüsü bulunmuútur. Persopol'de bulunan kabartma üzerinde de sivri baú [89] lıklı saka görüntüleri vardı.

The discovery of metal and clay anthropological images of Asian and European Scythians from various settlements largely complements the existing literature and helps clarify the questions under consideration. For example, gold plaques depicting pointed-headed warriors found in the Amu-Darya treasure, pointed-headed human heads found at Halchayan, conical Scythian images found on Kul-Oba vessels, and others. Thus, pointed headdresses were worn not only by the Tigrahaud Scythians but also by representatives of all other Scythian communities and European Scythians. However, when we compare the headdress images of various Scythian groups, we can see the distinctive features that distinguish them. The pointed tip of the headdress on the Scythian statuette found in the Amu-Darya treasure is broken downwards, while the Scythian images depicted on the Halchayan statue and the Kul-Oba vase have a low conical shape. The Scythian headdresses of the Behistun and Persopol plains are high, upright, and approximately 70 cm long. These images depict the appearance of the Scythians whom ancient historians called "tigrahaud-sakas" or "ortokaribeantya-sakas."[90]

Asya ve Avrupa øskitlerinin çeúitli yerleúim bölgelerinde meydana gelen metal ve kil yapımı antropolojik görüntülerinin bulunması yazılanları büyük bir ölçüde tamamlayarak, inceledi÷imiz sorulara açıklık getirilmesine yardımcı olmaktadır. Örne÷in, Amu-Darya hazinesinde bulunan sivri baúlıklı askerlerin görüntüsü olan altın plakalar, Halçayan'da bulunan sivri baúlıklı insan kafaları, Kul-Oba kapları üzerinde bulunan koni baúlıklı øskit resimleri ve di÷erleri. Böylece sivri baúlıkları sadece tigrahaud øskitleri de÷il tüm di÷er øskit topluluklarının temsilcileri ve Avrupa øskitleri de taúımıútır. Ancak çeúitli øskit gruplarına ait baúlık görüntülerini karúılaútırdı÷ımız zaman onları birbirinden ayıran özelli ÷i görebilmekteyiz. Amu-Darya hazinesinde bulunan øskit heykelci÷inde baúlı÷ın sivri ucu aúa÷ı do÷ru kırıktır, Halçayan'da bulunan heykelde ve Kul-Oba vazosunda betimlenen øskit resimlerinde ise baúlık alçak koni úeklindedir. Behistun ve Persopol düzlüklerindeki øskitlerin baúlıkları yüksektir, dik duran koni úeklindedir ve uzunlu÷u yaklaúık 70 cm'dir. Bu resimler eskiça÷ tarihçi yazarlarının "tigrahaud-sakaları" veya "ortokaribantya-sakaları" olarak adlandırdıkları øskitlerin görünüúlerini tasvir etmektedir[90].

The distinctive ways of using Scythian capitals, which exhibit more than one different typological feature, have also influenced the formation of the types and typologies of these capitals.

Bir den fazla farklı tipolojik özellik gösteren øskit baúlıklarının kendine özgü kullanım úekilleri de bu baúlıkların tür ve tipolojilerinin oluúumunda etkili olmuútur.

From now on, we will refer to the headdresses of the tigrahaud-sakas as "arrow-shaped," in contrast to the pointed headdresses of the Central Asian and European Scythians. One reason for assuming that the Esik people's headdresses were arrow-shaped is the presence of a miniature ibex figurine used as a crown. The figurine's size and the way it was reinforced with a small plate lead us to only one possible conclusion: this figurine could only have been attached to the pointed end of the headdress.

Bundan sonra, Orta Asya ve Avrupa øskitlerinin sivri uçlu baúlıklarından faklı olarak "tigrahaud-sakalarının baúlıklarını "ok úeklinde" diye adlandıraca÷ız. Esik insanının baúlıklarının ok úeklinde oldu÷unu düúünmemizin bir sebebi, baúlıkta taç olarak kullanılan minyatür da÷ keçisi heykelci÷inin bulunmasıdır. Heykelci÷in boyutları ve onun küçük levha yardımıyla sa÷lamlaútırılması, bizi tek bir olası sonuca varmamıza zorlamaktadır, yani bu heykelcik baú . [91] lı ÷ ın ancak sivri olan ucuna takılabilirdi

89 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.45.

90 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.46.

91 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.46.

89 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.45.

90 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.46.

91 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.46.

In addition, the place and time of use of these titles must have varied depending on the type and typology of the title, so that the figures used in the title of a Scythian tigin or a simple Scythian would not be the same.

We will explore the reasons for the widespread use of conical headgear during the Scythian period and subsequent periods of nomadic culture. This is due to the simple nature of its construction from the specific materials (leather, felt) available to Scythian society. Thus, Esik headgear is a high, thin-topped cone-shaped headdress with a triangular shape that can be tied under the chin and covers the neck.

The rearrangement of the headdress found in the Esik kurgan allows the determination of the arrangement of the gold ornaments. This work is further facilitated by the clear identification of the arrangement of the ornaments during the excavation. The pairing of uniform ornaments is crucial in the reconstruction of the exterior. The basis for the decorative shaping of the front face of the Esik headdress is the forelock, which we took as a single piece. It consists of a unicorn head joined to a single body with its wings. In the remaining space are two panels resembling legless and deaf horses. Above these horse figures are long rectangular panels, each with its two side edges completed by triangular panels. Above the long panels are double panels93.

The main part of the front of the headdress consists of two long gold plates in the shape of a sash and two pairs of long (twice the length of the

Ayrıca bu ba úlıkların kullanımının yer ve zamanları da baúlı÷ın tür ve tipolojisine göre farklılık gösteriyor olmalıydı ki bir øskit tigin'inin veya sade bir øskitlinin baúlı÷ında kullanılan figürler aynı olmasın.

øskit dönemi ve daha sonraki göçebe kültüre ait dönemlerinde koni úeklindeki baúlıkların çok yaygın oluúunun nedenlerini araútıraca÷ız ki bunun tek nedeni vardır; øskit toplumunun elinde olan bu özgül malzemeden (deri, keçe) çok basit úekilde yapılıúıdır. Böylece Esik baúlıkları yüksek ince uçlu külah úeklinde ve alt kısmı enseyi kapatan, çene altına ba÷lanabilen üçgen ú 92 eklindedir.

Esik kurganında bulunan baúlı÷ın yeniden düzenlenmesinden sonra üzerindeki altın süslerin yerleúim düzenini belirlemeye olanak sa÷lamaktadır. Kazı sırasında süs eúyalarının yerleúim sistemi/düzeni net saptandı÷ı için bu çalıúma daha da kolaylaúmaktadır. Dıú görünümün yeniden düzenlenmesi sırasında tek tip süslerin çift oluúu çok önemlidir. Esik baúlı÷ının ön yüzünün dekoratif biçimlendirilmesinin temelini tek parça olarak aldı÷ımız kâkül kısmı oluúturmaktadır. O kanatlarıyla tek gövdeye birleútirilmiú boynuzlu at kafasından olu úmaktadır. Kalan boúlukta bacaksız ve sa÷ırsız at figürünü andıran iki levha bulunmaktadır. Bu at figürlerinin yukarısında iki kenar ucu üçgen levhalarla tamamlanan uzun dikdörtgen úeklindeki levhalar yerleútirilmiútir. Uzun levhaların kenar uçlarının yukarısında çift levhalar bulunmaktadır93.

Baúlı÷ın ön tarafının asıl parçasını kuúkanadı úeklindeki iki uzun altın levha ve uzun (uzunlu÷u kanat uzunlu÷undan iki kat olan) iki çiftten

wings) arrow-shaped ornaments, each with stems braided with gold ribbon and a leaf-shaped headdress. These ornaments are placed above the paired horse figure, each pair comprising two leaves and two arrows, forming a whole. Beneath each pair are triangular plates. These four triangular plates are aligned on the same level.

oluúan, sapları altın kurdele ile örülen ve baúlı÷ı yaprak úeklinde olan, ok úeklindeki süsler oluúturmaktadır. Bu süsler çift çift olan at figürünün üst tarafına yerleútirilmiútir ve çiftlerden her biri, ikiúer yapraklı ve ikiúer oklu olarak bir bütünü oluúturmaktadır. Her çiftin altında üçgen úeklindeki levhalar bulunmaktadır. Dört adet üçgen úeklindeki bu levhalar aynı hiza üzerinde

92 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.46.

92 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.46.

93 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.46.

93 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.46.

These frontal decorations add grandeur and majesty to the headboard.

yerleútirilmiútir ve her biri kırmızı renge boyanmıútır. Ön tarafın bu donatıları baúlı÷a ú 94 atafat(görkem) ve heybetlilik kazandırmaktadır.

For this reason, the meaning and importance of Scythian art is created with high quality and high artistic understanding, as can be understood from this title.

Bu nedenledir ki øskit sanatının anlam ve önemi en ince úekilde bu baúlıktan da anlaúılaca÷ı üzere yüksek kalitede ve yüksek sanat anlayıúıyla oluúturulmaktadır.

The fittings on the other sides of the capital are also determined in detail. The presence of two uniform plates and the known location of their position at the time of excavation were the sole basis for reconstructing the composition of the painting. However, some of the plates and plaques were not in their original position, so the fittings on the sides and back of the capital were constructed based on guesswork and suggestions. The localized and circular arrangement of the ornaments on the capital's surface was used as the basis for the pattern's layout. The placement of the diadem, which joins and encircles the upper and lower parts of the capital, is cited as the reason for this decision95.

Baúlı÷ın di÷er taraflarının donatıları da detaylı olarak belirlenmektedir. Tek tip plakaların iki úer olması ve onların kazı sırasındaki konumlarının belli olması, resim kompozisyonunu yeniden oluúturma aúamasında baúvurulacak tek dayanaktı. Fakat levhalar ve plakaların bir kısmı ilk konumunda de÷ildi, bundan dolayı baúlı÷ın yan ve arka tarafının donatı görüntüleri tahmin ve önerilerle yapılmıútır. Desenin yerleúim temeli olarak süslerin baúlık yüzeyinde bölgesel ve dairesel yerleúimi alınmıútır. Bu kararın nedeni olarak baúlı÷ın alt ve üst kısmını birleútirerek çevreleyen diademin yerleúim konumu gösterilmektedir95.

The headdress, like the other elements of the garment, is decorated with a clear mathematical calculation and positioning, achieving a visually

Baúlık da elbisenin di÷er parçaları gibi belirgin bir matematiksel hesaplama ve konumlandırma ile süslenmiú olup görsel açıdan iyi bir uyum

pleasing harmony. Thus, it is understood that it also embodies the visual values of the Scythian artist-master.

The second field consists of a serrated gold ribbon reminiscent of a mountain landscape. This ribbon, located slightly above the diadem, was found in the same location as the first. Above the mountaintops are ornamental plaques resembling a tree of life with birds perched on its branches. Between the ribbon and the diadem is a third field consisting of six circular plaques depicting lion faces.96

Thus, the upper part of the headdress was surrounded by three decorated fields made of various gold plates and plaques. The belt made of toothed ribbons, the "mountain view motif" decorated with trees and birds, the belt made of plates depicting animals, and the belt with a diadem. Only the lower part of the upper part of the conical headdress was decorated. The lower part of the headdress

yakalanmıútır. Böylelikle øskit sanatçısının-ustasının görsel de÷erleride taúıdı÷ı anlaúılmaktadır.

økinci alan, da÷ manzarasını andıran diúli altın kurdele oluúturmaktadır. Diademin biraz yukarısında bulunan bu kurdele ilk konumundaki gibi bulunmuútur. Da÷ tepelerinin yukarısında dallarına kuúlar konmuú hayat a÷acını andıran süs plakaları bulunmaktadır. Kurdele ile diadem arasında, aslan suratı görüntüsü bulunan altı adet yuvarlak plakadan oluúan üçüncü alan bulunmaktadır96.

Böylece ba úlı÷ın yukarı kısmının yan ve arka tarafını, çeúitli altın levha ve plakalardan oluúturan, bezekli üç alan çevrelemekteydi. Diúli kurdeleden oluúan kemer-a÷aç ve kuúlarla süslenmiú “da÷ manzaralı motif”, hayvan betimlemeli plakalardan oluúan kemer ve diademli kemer. Koni úeklindeki baúlı÷ın üst kısmının sadece alt tarafı süslenmiútir. Baúlı÷ın alt kısmı ise

94 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.46.

95 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.46.

96 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.46.

94 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.46.

95 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.46.

96 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.46.

It is more effectively and brightly decorated. Immediately below the diadem, in the area that constitutes the first field, are five flat plaques depicting mountain goats, four on the sides and one on the nape. Between these plaques are two plaques depicting a leopard. Three plaques with tiger figures and plaques with a mountain landscape motif cover the second area next to it. Two plaques with tiger and single mountain motifs are on the sides of the headdress, and a single plaque with a tiger between two mountain motifs is on the nape of the neck. Finally, five openwork

daha etkili ve parlak úekilde bezeklenmiútir. Diademin hemen alt tarafında, birinci alanı oluúturan bölgede simetrik olarak yerleútirilmiú, dört tanesi yanlarda ve bir tanesi ensede, beú adet yassı da÷ keçisi betimlemeli plaka bulunmaktadır. Bu plakaların arasında ise pars görünümlü iki adet plaka bulunmaktadır. Kaplan figürlü üç adet plaka ve da÷ manzarası motifi levhalar sonraki ikinci alanı kaplamaktadır. Kaplan ve tek da÷ motifli iki plaka baúlı÷ın yan taraflarında, iki da ÷ motifi arasında kaplan bulunan tek plaka ise ense tarafında bulunmaktadır. Ve son olarak en alt süs

(porous, perforated) figured plaques in the shape of a ruler cover the lowest decorative area. The two double plaques are on the sides of the headdress, and the single plaque is on the nape of the neck.97

alanını münhani(e ÷ri) cetvel úeklindeki beú adet ajur(gözenek, delikli örgü) figürlü levha kaplamaktadır. Çift olan iki levha baúlı÷ın yan taraflarında ve tek olanı ise ense tarafında bulunmaktadır97.

Thus, we learn that the title of the Man in the Golden Suit is composed of three main parts.

Böylelikle Altın Elbiseli Adamın baúlı÷ının üç ana kısımdan oluúturuldu÷unu ö÷renmekteyiz.

According to K.A.Akishev, during the reconstruction of the headdress's shape and fittings (the most challenging aspect of restoration), we made every effort to utilize all the data found during the excavation and to determine the order of placement of each plate and plaque. However, although we sometimes resorted to guesswork, the restoration—for reasons explained in subsequent sections—was carried out very faithfully to the original. The main material for the headdress was felt and fabric. Sometimes, leather was also used.

K.A.Akiúev'e göre de, baúlı÷ın úeklinin ve donatılarının yeniden düzenlenmesi sırasında (restorasyon için en zor olanı), kazı sırasında bulunan tüm verileri kullanmak ve her plaka ve levhanın yerleúim bölgeleri ile sıralamasını saptamak için elimizden genli yapmıútık. Fakat bazı durumlarda tahminlerle hareket etsek de restorasyon -sonraki bölümlerde açıklanmaya çalıúılan nedenlerden dolayı- aslına çok uygun olarak yapılmıútır. Baúlı÷ın temel hammaddesini kumaúlı keçe oluúturmaktadır. Bazen de deri kullanılırdı.

B-ALTIN ELBøSELø ADAMIN BAùLIöINDAKø TASVøRLER

B-ALTIN ELBøSELø ADAMIN BAùLIöINDAKø TASVøRLER

The clothes of the "Golden Warrior (Golden Dressed Man)" in the Esik Kurgan are not only important materials to learn and explain the civilization of that era, and its appearance, which is mainly directed to comprehend and understand nature (the basic characteristics of creation, creation, character, divine laws), but also

Esik Kurganındaki "Altın Muharib(Altın Elbiseli Adam)"in elbisesi yalnız o ça ÷ın medeniyetini, esasen tabiatı(yaradılıútan gelen temel özellik, yaradılıú, huy, ilahi kanunlar) idrak etmeye anlamaya yöneltilmiú görünüúünü ö÷renmek, açı÷a çıkarmak için ehemmiyetli(önemli) bir materyal de÷il, aynı

97 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.46.

97 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.46.

It is also a clue that allows us to reach important information about the origin of the lineage to

zamanda Altın Elbiseli adamın ait oldu÷u soyun kökeni hakkında önemli bilgilere ula 98 ú mamızı

which the man in the Golden Dress belongs.

In this respect, his 60-65 cm long headdress is noteworthy. Research has shown that headdresses like the "Golden Warrior's" pointed headdress were fashionable in many Asian tribal amalgamations (a type of political structure formed before state formation by the unification of Turkic communities of Asian origin who shared the same lineage and origin, or shared beliefs and social life) during his lifetime. Pointed headdresses continued into the later centuries, until the early 20th century, and some Azerbaijani noblemen and beys also wore such headdresses.

Before going into the explanation of the depictions and objects, let us remind what the things attached and erected to it are: ahar (mountain sheep), big-horned mountain goat, horse, winged horse (2 pieces), kuúkanad (4 pieces), lion (4 pieces), mountain goat (5 pieces), bird statuettes (5 pieces), diadem (a crown-shaped headdress adorned with jewels that women wear on their heads), small kuúkanad (2 pieces), long kuúkanad (4 pieces), leaf (5 pieces), small leaf (7 pieces), arrow (4 pieces), mountain peak (4 pieces), a÷ 99 aç (5 pieces). The objects in the title are generally zoomorphic ongons (a totem, an animal, tree, wind, etc., considered sacred and thought in ancient societies, from which the community is believed to have derived. These are all associated with the mythological contemplation (thinking, thinking) of Turkic societies, and some of other peoples. These materials attached to the title should be perceived not only as mythological but also as depictions of social life, class differences, religious beliefs, and understandings of life.

This symbolic expression, which formed the forefront of writing as we know it today, was crucial in ancient cultures, facilitating communication between people and even communities. It also fostered the development of time and the calendar, which governed life.

98 M.Seyidof, “About the Ethnic Destiny of the Golden Warrior” (Quoted by: Yavuz AKPINAR)

sa ÷ layan bir ipucudur.

Bu bakımdan onun 60-65 cm boyundaki baúlı÷ı bu noktada dikkati çekmektedir. Araútırma, “Altın Muharibin” sivri uçlu baúlı÷ı gibi baúlıkların, onun yaúadı÷ı ça÷da birçok Asya kabilebirleúmeleri(aynı soy ve kökene ait ya da inanç ve sosyal yaúantıya sahip Asya orijinli Türk topluluklarının birleúmesiyle Devletleúme öncesi oluúturulan bir tür siyasal yapı) silsilesinde moda oldu÷unu göstermiútir. Sivri uçlu baúlık son asırlara kadar 20. yy’ın baúlarına kadar Azerbaycanlı bazı asilzadeler, beyler de böyle baúlıklar kullanıyordu.

Tasvirlerin, eúyaların izahına(açıklama) geçmeden önce, ona tutuúturulmuú, dikilmiú úeylerin ne oldu÷unu hatırlatalım: ahar(da÷ koyunu), iri boynuzlu da÷ keçisi, at, kanatlı at (2 tane), kuúkanadı (4 tane), aslan (4 tane), da ÷ keçisi (5 tane), kuú heykelcikleri (5 tane), diadem(kadınların baúlarına örttükleri taç úeklinde, mücevherle süslenmiú baúlık) küçük kuúkanadı (2 tane), uzun kuúkanadı (4 tane), yaprak (5 tane), küçük yaprak (7 tane), ok (4 tane), da÷ zirvesi (4 tane), a÷ 99 aç (5 tane) vardır. Baúlıktaki úeylerin genellikle zoomorfik ongonlar(totem, eskiça÷ toplumlarında toplulu÷un ondan türedi÷i sanılan ve kutsal sayılan hayvan, a÷aç, rüzgâr vb. herhangi bir do÷al nesne, Ongun ya da ongon olarak da bilinmektedir)dır. Bunların hepsi Türk toplumlarının, bazıları da baúka halkların mitolojik tefekkürü(fikretme, düúünme) ile ça÷rıúım yapmaktadır. Baúlı÷a tutuúturulmuú bu materyallerin sadece mitolojik de÷il normal hayatta sosyal yaúayıúın, sınıfsal farklılıkların, dini inanıú ve yaúam anlayıúının birer betimlemesi olarak da algılamak gerekmektedir.

Çünkü eskiça÷ kültürlerinde günümüzde bilinen yazının ön safhalarını oluúturan bu sembolle anlatım çok önemliydi ve insanların, hatta toplulukların birbirleriyle aralarında iletiúimi kolaylaútıran bir unsurdu. Bunun yanı sıra hayatı düzenleyen zaman ve takvim olgusunu geli útiren bir de÷erdi.

98 M.Seyidof,**“Altın Muharibin Soy Etnik Talihi Hakkında”** (Aktaran: Yavuz AKPINAR) Kardaú Edebiyatlar,

Kardaú Edebiyatlar, Erzurum, 1982, Issue: 2, p.31.

99 M.Seyidof,a.g.e.,s.32.

Erzurum,1982,Sayı:2, s.31.

99 M.Seyidof,**a.g.e.,**s.32.

1-At

1-At

The first thing that draws attention among the depictions on the headdress of the man in the golden suit found in the Esik Kurgan is the "horse".

Esik Kurganın da bulunan altın elbiseli adamın baúlı÷ındaki tasvirlerin ilk dikkati çekeni “at” dır.

There are only four depictions of horses, two of which appear on the headdress. These are winged and horned statues and a coat of arms relief of two backless horses adorning the headdress. The fixed poses are typical of the horse statues, while in two reliefs, the forelegs are raised forward and upward. The torso interpretation itself suggests that the horses are shown standing on their hind legs and raised upward.100

At betimlemeler sadece dört tanedir ikisi baúlıkta olmak üzere, bunlar kanatlı ve boynuzlu heykeller ve baúlı÷ı süsleyen sırtsız iki atın arma úeklinde kabartması. At heykellerinde sabit pozlar özgüdür, iki kabartmada ise ön ayakları ileri ve yukarıya kalkmıútır. Gövde yorumunun kendisi, atların arka ayakları üzerinde duran yukarıya yükselmiú olarak gösterildi÷ini düúünmeye dayanak veriyor100.

Horse depictions are widespread in the art of Eurasian societies. In the mountainous Altai, sculptural and relief figures of horses were carved from wood and bone or cast in metal. These have been found in the excavations of the known Esik, Pazyryk, and Katandy kurgans. They are also present in the collection of Scythian art in the northern Black Sea region and the Dnieper region. Various carved animal figures also adorned the gold breastplate from Tolstaya Mogila. These include depictions of a single horse, a mare with a foal, and three horses being torn apart by a winged monster with a lion's body and an eagle's head. In southern Siberia, significant numbers of bronze and bone horse figures are found on monuments of the Tagar culture. However, most are stylized and depict only silhouettes of the animal. The closest resemblance to the threshold relief depictions are the three gold plates in the shape of a horse figure 101 ú found in the Amu-Derya treasure.

At betimlemeleri, Avrasya topluluklarının sanatlarında çok geniú olarak yayılmıútır. Da÷lık Altay’da atların heykel ve kabartma figürleri a÷aç ve kemikten kesilmiú veya metalden dökülmüútür. Onlar bilinen Esik, Pazırık ve Katandı kurganlarının kazısında bulunmuútur. Bunların yanı sıra Kuzey Karadeniz ve Dnieper’deki øskitlilerin sanat eserleri koleksiyonunda mevcuttur. Ayrıca en son “Tolstaya Mogila”dan çıkan altın gö÷üs plakasının üzerinde oyulmuú çeúitli hayvan figürleri süslüyordu. Onlar arasında yalnız atın, tayı ile kısra ÷ın ve üç atın aslan vücutlu ve kartal kafalı kanatlı canavar tarafından parçalandı÷ı betimlemeleri vardır. Güney Sibirya da Tagar kültürünün anıtlarında önemli sayıda bronz ve kemikten yapılmı ú at figürleri bulunmaktadır. Ancak onların ço÷u stilize edilmiú ve hayvanın yalnızca siluet betimlemesini aktarıyor. Esik kabartma betimlemelerine en yakın benzerlik Amu-Derya hazinesinden çıkan at figürü 101 ú eklindeki üç altın plakadır.

The horse is crucial to the lives of people living in the steppe culture. It occupies a significant place in daily life, warfare and military culture, religious beliefs, and mythology.

At, bozkır kültür çevresinde yaúayan insanların yaúantılarında çok önemlidir. Öyle ki günlük yaúam, savaú ve askeri kültür ile dini inanç ve mitolojide at çok önemli bir yer tutmaktadır.

100 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.52.

100 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.52.

101 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.53.

101 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.53.

Although the horse figure in the title in question, according to Seyidof, is related to the typology of beliefs from a mythological perspective, it also reveals the uniqueness and individuality of the Turkic tribes. Among the Turkic tribes, the horse ongon is one of the fundamental ongons. In fact, the horse ongon has become so fundamental that they have come to think of it as related to the sun and humanity.

Bahse konu baú [102] lıkta ki at figürü, mitoloji açıdan Seyidof'a göre inançlardaki tipoloji ile ilgili olsa da burada Türk Kavimlerinin kendine mahsuslu÷u, ferdili÷i görülmektedir. Türk kavimlerinde at ongonu esas ongonlar dan biridir. Hatta at ongonu o kadar esas bir ongon olmu ú ki onu güneúle, insanla alakalı olarak düúünmüúler.

The horse is the most important element in steppe culture; it is everything to the steppe people, an inseparable part of them. In fact, the horse attained such prominence that it gave the culture its name, and the steppe tribes were called "horse tribes," and the culture they created was called "horse culture." The Scythians spent a large portion of their lives on horseback. They made significant use of horses in controlling their herds and finding new pastures. The Scythians stayed in one place as long as they could find grass for their animals, then migrated elsewhere.103

At bozkır kültüründe en baúta gelen unsurdur, bozkır insanının her úeyidir, onun ayrılmaz bir parçasıdır. Hatta at kültüre ismini verecek de÷ere ulaúmıú ve bozkır kavimlerine "atlı kavimler" onların oluúturdukları kültüre de "atlı kültür" denilmiútir. øskitler hayatlarının büyük bir bölümünü at sırtında geçirmekteydiler. Sürülerin kontrol edilmesinde ve yeni otlakların bulunmasında attan büyük ölçüde faydalanmaktaydılar. øskitler bir yerde hayvanlarına ot bulabildikleri sürece kalmakta sonra baúka yerlere göç etmekteydiler.[103]

Among the ancient Turks, adult animals were generally given names such as "at," "yund," and "göçüt." The most common of these names was "horse." In the past, a horse's offspring was called "kulun," and a one- or two-year-old foal was called "tay." From the age of three, a foal, if female, was ready to give birth, and if male, was ready to be ridden. Accordingly, an animal old enough to give birth was called a "mare," and an animal ready for riding was called a "horse." A

Eski Türkler'de yetiúkin hayvanlara genellikle "at", "yund", "göçüt" gibi isimler verilmekteydi[104].Bu isimler arasında en çok kullanılanı at idi. Eskiden atın yavrusuna "kulun", bir veya iki yaúına ulaúmıú hayvan yavrusuna da "tay" denmekteydi. Tay, üç yaúından itibaren, diúi ise do÷uracak, erkek ise binilecek duruma gelmekteydi. Bu duruma göre, do ÷uracak yaúa ulaúmıú olan havyan "kısrak", binilecek duruma gelmiú olan havyana da "at" denilmekteydi. Ayrıca

male animal was also called a "stallion." Of these, horses were used for riding, while stallions were used more often for breeding mares. The horse chosen as a mount was generally castrated (a type of castration method; a horse whose male organ has been killed, that is, castrated, is called "i÷dişú").

In this way, the horse became more durable. A female horse was called a "beçel." All the animals, from smallest to largest, were gathered in the same herd. From smallest to largest; the calf, the colt, the mare, the horse,

102 M.Seyidof, “About the Ethnic Destiny of the Golden Warrior” (Cited by: Yavuz AKPINAR), Kardaú Edebiyatlar, Published in: Ankara, Yonca Printing House, Erzurum, 1982, Issue: 4, p.34. 103 R.Öztürk, Military Culture of the Scythians, Sarmatians and European Huns According to Greek and Latin Sources (5th century BC - 6th century AD), M.A. Thesis, Ankara, 2007, p.36. 104 S.Koca, Fundamentals of Turkish Culture, Ankara 2003, p.127.

erkek havyana “aygır” (adgır) da denmekteydi. Bunlardan at binmek için, aygır ise daha çok kısrakların çiftleútirilmesinde kullanılmaktaydı. Binit olarak seçilen at, genellikle “i÷diú”(bir tür kısırlaútırma yöntemi; erkeklik organı öldürülmüú, yani enenmiú ata “i÷diú” denmektedir.) edilmekteydi.

Bu suretle at daha dayanıklı hale gelmekteydi. ø÷diú edilmiú ata “beçel” denmekteydi. Küçü÷ünden büyü÷üne do÷ru bütün havyanlar aynı sürü içinde toplanmaktaydılar. Küçü ÷ünden büyü÷üne do÷ru; kulun, tay, kısrak, at ve

102 M.Seyidof,**“Altın Muharibin Soy Etnik Talihi Hakkında”** (Aktaran: Yavuz AKPINAR) Kardaú Edebiyatlar, Basıldı÷ı Yer; Ankara, Yonca Matbaası, Erzurum,1982,Sayı:4, s.34. 103 R.Öztürk, **Grek ve Latin Kaynaklarına göre øskit, Sarmat ve Avrupa Hunlarında Askeri Kültür (M.Ö. V.yy.-M.S. VI. yy.)**Y.L.Tezi, Ankara,2007,s.36. 104 S.Koca, **Türk Kültürünün Temelleri**, Ankara 2003, s.127.

We can make a list like this: stallion ú 105. This herd was called "yılkı".

Each animal was branded with a special mark. In the event of a mix-up between herds, each family could identify its own herd by its mark.

The Turkish Horse had certain distinctive characteristics that distinguished it from other horses, allowing it to be immediately recognized and distinguished. Its most distinctive feature was its small build, medium height (140-150 cm), long, slender legs, and proud head. The Turkish Horse also had a broad forehead and a small, delicate head. Its ears were strikingly small. Its muzzle was very sensitive and soft. Its eyes were extremely expressive and bright. Its mane was quite thick and

aygır ú .
105 eklinde bir sıralama yapabiliriz. Bu sürüye “yılkı” denmekteydi

Hayvanların her biri özel bir i úaret ile damgalanmaktaydı. Böylece sürülerin karıúması halinde her aile kendi sürüsünü damgaları vasıtasıyla tanıyabiliyordu.

Türk Atı’nın, di÷er atlardan farklı kendine özgü bazı özellikleri vardı ki bu özellikleri sayesinde hemen tanınmakta ve ayırt edilmekteydi. Onun en belirgin özelli ÷i ufak yapılı, orta boylu (140/150cm), uzun ince bacaklı ma÷rur ba 106 ú lı olmasıydı. Ayrıca Türk atı, geniú alınlı, küçük ve narin baúlıydı. Kulakları dikkati çekecek kadar küçüktü. A÷zı çok hassa ve yumuúaktı. Gözleri son derece etkili ve parlaktı. Yelesi oldukça sık ve uzun idi. Gö÷sü, sa 107 ÷ rısı ve arka bacakları çok

long. Its chest, hair, and hind legs were very strong. It usually ran at a gallop, so to speak. The Turkish Horse rarely slept lying down, but rather slept and/or rested standing up. It was extremely resistant to cold, heat, rain, and wind.

kuvvetliydi. Tabir yerindeyse genellikle dörtnala koúmaktaydı. Türk atı nadiren yatarak uyur daha çok ayakta uyumakta ve/ya dinlenmeye çalıúmaktaydı. So÷u÷a, sıca÷a, ya÷mura ve rüzgâra kar [108] ú ı son derece dayanıklıydı.

As previously mentioned, the Esik Kurgan belongs to the Scythian culture. The Scythians not only enjoyed the meat, milk, and hides of horses, but also sacrificed them to their gods and ancestors. In addition to M. Seyidof's assessments of religious beliefs and mythological aspects, Herodotus also notes that the Massagetae sacrificed horses to the sun god.

Daha öncede belirtti÷imiz gibi Esik Kurganı, øskit kültürüne aittir. øskitler atın yalnızca etinden, sütünden, derisinden yararlanmıyor aynı zamanda tanrıya ve atalara kurban ediyorlardı. Yukarıda dini inanıú ve mitolojik açıdan yapılan M.Seyidof'un de÷erlendirmelerine ek olarak Herodotos'a göre Massagetler güne [109] ú tanrısına at kurban ediyordu.

The horses belonging to the deceased Tigin were buried with him. The Scythians believed that the Tigin used these upon his death. Herodotus provides the following information about the deceased khan's kurgan: "When a ruler dies, they dig a square area in that area. Grass is spread inside the grave. The ruler is placed on it. One of his wives, the person from whose hand he drank kumiss, a cook, his squire, one of his servants, a messenger, and his horses are buried in the empty spaces."

Ölen tigin'e ait atlar tiginle birlikte gömülüyordu. øskitler, tigin'in bunları öldü÷ü zamanda kullandı÷ına inanıyordu. Herodotos ölen hakanın kurganı hakkında úu bilgiyi veriyor; "Hükümdarları öldü÷ü zaman o bölgede eni boyu bir dörtgen alan kazarlar. Mezarın içine çimen yayılır. Hükümdar üzerine konulur. Mezarın içerisinde boú kalan yerlere hanımlarından birisi, elinden kımız içti÷i kimse, bir aúçı, silahtarı, uúaklarından birisi, bir haberci ve atları bo÷ [110] ulup konulur."

Since the Scythians saw their horses as a fast means of transport, they used them as mounts both during war and hunting and also for household chores.

øskitler atlarını hızlı bir nakil aracı olarak gördüklerinden, hem savaú sırasında hem de avlanırken binek olarak kullanmıúlar ev iúleriyle ilgili

105 S.Koca, Fundamentals of Turkish Culture, Ankara 2003, p.128. 106 J.Deer, østep Culture, (Trans: ù.Baútav), DTCFD, XII,(1954), p.161. 107 S.Koca, Fundamentals of Turkish Culture, Ankara 2003, p.130. 108 L.Rasonyi, Turkishness in History, Ankara 1970, p.51. 109 R.Öztürk, ibid., p.37.

105 S.Koca, **Türk Kültürünün Temelleri**, Ankara 2003, s.128. 106 J.Deer, østep Kültürü, (Çev: ù.Baútav**), DTCFD**, XII,(1954), s.161. 107 S.Koca, **Türk Kültürünün Temelleri**, Ankara 2003, s.130. 108 L.Rasonyi, **Tarihte Türklük**, Ankara 1970, s.51. 109 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.37.

110 R.Öztürk, ibid., p.37.

110 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.37.

For other purposes and heavy work, they used oxen. Initially an economic tool for protecting large herds, horsemanship soon gained military

amaçlar ve a÷ır iúler içinse öküzlerden yararlanmıúlardır. Önce kalabalık sürüleri kollamak gibi bir ekonomik araç olan binicilik kısa

value and became the basis of "Steppe warriorship," and the horse was developed into a war horse.

The Scythian horse is a "steppe breed" with a small body, long, slender legs, a small, proud head, and hard hooves. The steppe horse's mane and tail are generally long, its fur coarse, and, as mentioned earlier, its average height is 150 cm. The steppe horse was resistant to cold, heat, rain, and wind. Herodotus emphasizes the steppe horse's durability: "Horses tolerate cold well, but mules and donkeys are not at all resistant; whereas in other places, horses left in the cold die of gangrene, while donkeys and mules endure." The steppe horse was more noble, stronger, and longer-lived than horses living in other cultural regions. He could also obtain his food by scraping the snow from under it with his hooves.112

Herodotus notes the abundance of horses in the Scythian lands and their skill in horsemanship. The steppe peoples would engage in battle with three or four horses per man. Thus, by mounting a new horse each day, they could cover long distances without tiring their horses. This also points to the fine and disciplined understanding and/or order that ancient Turkic societies had in their war strategies. The steppe peoples rode domesticated horses and mares. Strabo mentions the Scythians' special horse training: "Since their horses, although small, were quite agile, castration (neutering) them to facilitate handling was a characteristic of Scythian and Sarmatian societies." Stallions were aggressive and difficult to control, so the Scythians raised them for breeding purposes rather than for riding. Of course, it was possible to raise horses outside of Central Asia, but they were of inferior quality and insufficient in number compared to the steppe horses. The horses used in war also powered light chariots in battle.

111 ø.Kafeso÷lu, Turkish National Culture, p.219.
112 ø.Durmuú, “Military Culture in Ancient Turks”, p.17. 113 R.Öztürk, a.g.e., p.38.

zamanda askeri de÷er kazanarak “Bozkır savaúçılı÷ının” temeli olmuú ve at da savaú atı tipine do 111 ÷ ru geli ú tirilmi ú tir.

øskit atı küçük bedenli, uzunca ince bacaklı, küçük ve ma÷rur baúlı, sert tırnaklı “bozkır cinsi” attır. Bozkır atının yele ve kuyrukları genellikle uzun, tüyleri kabadır, daha öncede belirtildi ÷i gibi boyu ortalama 150 cm dir. Bozkır atı so÷u÷a, sıca÷a, ya÷mura ve rüzgâra karúı dayanıklıydı. Herodotos bozkır atının dayanıklı oldu ÷unu vurgulamaktadır; “Atlar so÷u÷a iyi dayanırlar ama katırlar ve e úekler hiç dayanıklı de÷ildir; oysa öbür yerlerde tersine so÷ukta kalan atlar kangrenden kırılırlar buna karúılık eúekler ve katırlar dayanırlar” Bozkır atı di÷er kültür co÷rafyalarında yaúayan atlara göre daha asil, daha güçlü ve daha uzun ömürlüydü. Ayrıca yiyece÷ini kar’ın altından toynaklarıyla karı kazıyarak elde edebiliyordu.112

Herodotos, øskit ülkesinde çok sayıda atın bulundu÷una ve at yeti 113 ú tiricili ÷ ine dikkat çekmektedir. Bozkır halkları savaúlara adam baúı üç ya da dört atla katılırdı. Böylelikle her gün yeni bir ata binerek uzun mesafeleri atı yormadan kat ederlerdi. Bu aynı zaman da eskiça ÷ Türk toplumlarının savaú stratejileri üzerinde ne kadar ince ve disiplinli bir düzen anlayıúına ve/ya düzene sahip olduklarına iúarettir. Bozkır halkları i÷diú edilmiú 114 atlara ve kısraklara binerdi. Strabon, øskitlerin özel at terbiyesinden bahsetmektedir; “Atları küçük olmasına ra÷men oldukça çevik oldu÷undan, idare etmeyi kolaylaútırmak için hadım(kısırlaútırmak) etmek øskit ve Sarmat toplumuna has bir özelliktir.” Aygırlar agresiftir ve kontrol etmek zordur bu yüzden øskitler aygırları binmek için de÷il damızlık olarak yetiútirmiúlerdir. Kuúkusuz øç Asya dıúında da at yetiútirmek olanaklıydı ancak bunlar bozkır atıyla karúılaútırıldı÷ında düúük nitelikte, sayı bakımından da yetersizdiler. Savaúlarda kullanılan atlar aynı zamanda muharebede hafif at arabalarını

111 ø.Kafeso÷lu, **Türk Milli Kültürü**, s.219. 112 ø.Durmuú, **“Eski Türklerde Askeri Kültür”,** s.17. 113 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.38.

114 E.Hildinger,Warriors Of The Steppe: A Military History Of Central Asia 500 B.C. To 1700 A.D.,(Çev:R.Öztürk,Ankara,2006) New York, Sarpedon, 1997.s.17.

114 E.Hildinger,**Warriors Of The Steppe: A Military History Of Central Asia 500 B.C. To 1700 A.D.,**(Çev:R.Öztürk,Ankara,2006) New York, Sarpedon, 1997.s.17.

They were trained to pull and chase the enemy. 115 Herodotus, in his description of Darius' campaign against the Scythians, says that "in these wars the Scythian horse always put the Persian horse to flight." 116 117 The high quality of the Scythian horse is also evidenced by an incident related by Justinus; King Philip II of Macedonia, who fought against the Scythian ruler Atheas in 339 BC, "gathered 20 thousand purebred mares from Scythia and sent them to Macedonia to breed horses." However, the event did not end there. It is said that "while Philip was returning from Scythia, the Triballi tribe came out against Philip to seize the Scythian horses and did not allow him to pass through their country. This caused first a commotion and then a war."

çekmek ve düúmanı kovalamak için e÷itilmiú 115 lerdi. Herodotos Darius'un øskitlere karúı seferini tasvirinde "bu savaúlarda øskit atı Pers atını her zaman kaçırtırdı" demektedir 116 117 . ø skit atı'nın yüksek kalitesi Justinus tarafından nakledilen bir olayla da görülmektedir; M.Ö. 339'da øskit hakanı Atheas ile çarpıúan Makedonya Kralı 2. Philippos "øskitya'dan 20 bin safkan kısra÷ı toplayarak cins at yetiútirmek için Makedonya'ya göndermiútir." Ancak bu olay burada bitmemi útir. "Philippos øskitya'dan dönerken Triballi kabilesi øskit atlarını ele geçirebilmek için Philippos'un karúısına çıktı ve onun kendi ülkelerinden geçmesine izin vermediler. Bu yüzden önce bir karga úa çıktı sonra da savaúa dönüútü" denmektedir.

The Scythians' success in battle depended largely on the advantage their cavalrymen held over their foot-based enemies. The Scythians' superior equestrian skills, the speed and agility of their horses, and the assurance that their arrows would hit their target were viewed with awe by their opponents. Herodotus described the Scythian horsemen as "ghost horsemen."

øskitlerin savaútaki baúarısı, büyük ölçüde onların atlı askerlerinin yaya olarak sava 118 ú an dü ú manları üzerinde sa ÷ ladı ÷ ı avantaja ba ÷ lı idi. øskitlerin at üzerindeki savaúlardaki üstün yetenekleri, atlarının sürati ve çevikli÷i ile okların hedefini vurma garantisi hasımlarınca dehúetle izlenmiútir. Herodotos øskit atlılarını "hayalet atlılar" olarak tanımlamıútır.

The bulk of the Scythian army consisted of cavalry, a class comprised of horsemen. The horse, with its maneuverability and ability to penetrate with lightning speed in battle, played a significant role in the Scythian military organization. Like the later Sarmatians, Scythian horsemen used saddles. This saddle gave the Scythians a decisive advantage over western cavalry, as the Greeks and Romans did not use saddles. Just as they learned many vital products from the pre-classical Central Asian Turkic societies, the Turks also taught the Greeks how to ride a saddle. From this perspective, it is clear that the Asian Turkic societies were not culture importers, but rather culture exporters.

øskit ordusunun büyük bölümü atlıların meydana getirdi÷i süvari sınıfından oluúmaktaydı. At, manevra yetene÷i, savaúlarda yıldırım hızıyla delip geçme kabiliyeti ile øskit askeri teúkilatında önemli bir rol oynamıútır. øskit atlıları daha sonraki Sarmatlar gibi eyer kullanıyorlardı. Bu eyer, Grekler ve Romalılar eyer kullanmadıkları için øskitlere batı süvari sınıfı üzerinde kesin bir avantaj sa 119 ÷ lamı ú tır. Bir çok yaúamsal ürünü klasik devir öncesi orta Asya Türk toplumlarından ö÷rendikleri gibi at üzerinde eyer'i de greklere Türkler ö÷retmiútir. Bu açıdan Asya Türk toplumlarının kültür ithal eden bir toplum de÷il tam aksine kültür ihraç eden bir toplum oldukları kesinlik kazanmıútır.

Scythian saddles were made of leather and felt. Scythians also used felt and woven

A saddle cloth, halter, bit, bit and bridle were used. The halters consisted of nose, forehead and cheek straps, all of which were used to secure the animal.

115 E.Memiú, History of the Scythians, Konya, Çizgi Bookstore, 2005, p.64. 116 R.Öztürk, op.cit., p.38.

117 R.Öztürk, ibid., p.38.

118 E.Memiú, a.g.e., s.64.

119 R.Öztürk, ibid., p.38.

It was secured with a buckle placed on the left side of the head. The straps were made of leather120.

2-Mountain Goat

In the steppe culture, another animal as important and valuable as the "horse" is the "Mountain Goat." The mountain goat's depiction, like the horse, is also included in the title. Like all cloven-hoofed animals in the steppe culture, the Dag goat's meat, milk, and hide are utilized. This miniature Dag goat is depicted in a static pose, simultaneously calm and alert, typical of a billy goat protecting its herd. Despite the figurine's small size, the animal's morphological features are clearly and detailed: large, ringed horns, clearly

øskit eyerleri deri ve keçeden yapılmıútı. Ayrıca øskitler keçe ve dokuma

eyer örtüsü, yular, gem, gem ve yuların takıldı÷ı at baúlı÷ı kullanılıyordu. Yularlar burun, alın ve yanak kayıúlarından ibaretti, bunların hepsi hayvanın

115 E.Memiú, **øskitlerin Tarihi**, Konya, Çizgi Kitabevi,2005.s.64.
116 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.38.

117 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.38.

118 E.Memiú, **a.g.e**., s.64.

119 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.38.

baúının sol tarafına yerleútirilmiú bir toka ile sa÷lamlaútırılmıútı. Kayıúlar deridendi120.

2-Da÷ Keçisi

Bozkır kültür çevresinde “at” kadar önemli ve de÷erli bir baúka hayvan da “Da÷ Keçisi”dir. Da÷ keçisinin betimlemesi de at gibi baúlıkta yer almaktadır. Bozkır kültür çevresinde tüm çift toynaklı hayvanlar gibi da ÷ keçisinin de etinden sütünden ve derisinde faydalanılmaktadır. Bu minyatür da ÷ keçisi, sürüsünü koruyan teke ye özgü aynı anda sakin ve aynı anda tetikte olan statik bir pozla betimlenmiútir. Heykelci÷in ufak boyutlarına ra÷men hayvanın morfolojik özellikleri net ve detaylı yapılmıútı. Halkalı büyük

visible eyes, ears, and nostrils, a small tail, and feathers. The figurine is a single piece, cast in a mold.121

There are also five plaques in the shape of a mountain goat. Three of these are made in contrast to the other two. Because the figures are depicted in profile silhouettes, there are no clarifying carving lines. Their large, grooved horns, small, upturned tail, and wedge-shaped beard undoubtedly evoke the image of the mountain goat (tau-teke).

3-Kuú

Another striking depiction on the headboard is the bird figurines. A total of five of them were appliqued. The bird figurines were made voluminous, but their construction method was very simple. Like the horse figurines, the bases of the bird figurines were made of a 122-inch angle. The drawings on the headboard show that the birds were appliqued to be placed on trees with branch motifs where they were placed.

120 R.Öztürk, ibid., p.39.

121 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.8.

122 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.8.

boynuzlar, net gözüken gözler kulaklar ve burun deli÷i, küçük kuyru÷u ve tüyleri. Heykelcik kalıpta dökülmüú tek parça halindedir.121

Ayrıca Da ÷ Keçisi úeklindeki plakalar beú adet olarak yapılmıútır. Bunların üç tanesi di÷er ikisine zıt olarak yapılmıútır. Figürlerin betimlemesi profil silueti olarak verildi÷i için netleútirici oyma çizgileri yoktur. Büyük oluklu boynuzları, yukarı kalkmıú ufak kuyru÷u ve takozlu sakalı úüphesiz da÷ keçisinin (tau-teke) imgesini ça÷rıútırmaktadır.

3-Kuú

Baúlıkta bir di÷er dikkati çeken tasvir Kuú heykelcikleridir. Toplam beú adet olarak aplike edilmiúlerdir. Kuú heykelcikleri hacimli yapılmıútır. Ancak yapım úekli çok basittir. Aynı at heykelcikleri gibi kuú heykellerin temeli a 122 ÷ açtan yapılmı ú tır. Çizimleri yapılan baúlıkta kuúların konuldu÷u yerlerde dal motifli a÷açların üzerine gelecek úekilde aplike edildikleri görülmektedir.

120 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.39.

121 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.8.

122 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.8.

The base, which forms the body, neck, and head, is covered with gold. The wings are crafted separately from gold leaf and are fitted into the holes left behind.

Temelin üzeri gövdeyi, boyun ve kafayı olu úturan kısmı altın ile kaplanmıútır. Kanatları ayrı olarak varak altından hazırlanır ve sonradan bırakılan oyuklara takılmaktadır.

The bird motif also holds a significant place in ancient Turkish cultural geography. In fact, the bird motif is used to represent many things. For example, bird-shaped dresses are most commonly seen in the Altai and Sayan Mountains. These regions have long been influenced by Turkish culture. After this, these bird-shaped dresses extend into northern Siberia. They are absent further south of the Altai Mountains and in Mongolia. The Altai Mountains are considered the homeland of bird-shaped shamanic dresses.

In addition to bird motifs embroidered on clothing or attached to plaques as appliques, the prevalence of bird-style clothing is also valuable in demonstrating the importance and value placed on the bird ongun. It is also known that there were Turkish societies within the Steppe Cultural Geography, defined by the genus and species of birds. Some of these are as follows.

The birds that are the harbingers of the Oghuz tribes appear as tribal names in some tribes. The word "ùunkar" (a general name used in East Turkestan for all birds of the falcon type) for the Kayı tribe originates from the Turkish "Songkur." This bird's name, again under Turkish influence, began to appear as "ùungar" and "ùunkar" in Arabic sources after the Abbasids. M. Mercier, who wrote a book titled "Hunting and Sports in the Arabs," recognized these foreign influences despite his lack of Turkish knowledge. This bird is generally called "sungur" in Anatolia. Among the Kyrgyz, the word "ùumkar" has become a common name for all birds of the falcon and hawk genus. It seems that Songkur or ùnkar is a general name for hunting birds of the falcon genus. In some Turkish literary texts, the falcon bird is referred to as a noble bird.

Baykuú, the bird of the Bayat tribe, means "owl" in the Altai dialects. The Kyrgyz, however, have arranged the birds of the owl species according to their size and have given them individual names. "Ükü" means "Owl Bird," "mıkıy-ükü" means "baykuú," and "kırgıy-ükü" means "hawk owl." In Anatolia, as well as in other Turkish dialects,

Eski Ça ÷ Türk Kültür co÷rafyasında kuú ongunun da önemli bir yeri vardır. Aslında kuú motifi birçok úeyin temsili içinde kullanılmaktadır. Örne÷in kuú tipi elbiseler, daha ziyade Altay ve Sayan da÷ları bölgelerinde görülür. Bu bölgeler, eskiden beri Türk Kültürünün tesiri altında kalmıútır. Bundan sonra bu kuúlu elbiseler, kuzey Sibirya'ya do÷ru uzanır. Altay da÷larının daha güneyinde ve Mo÷olistan'da yoktur. Kuú tipi úaman elbiselerinin vatanı Altay Da÷ [123] ları olarak kabul edilir.

Elbise üzerine nak úedilen ya da aplike olarak levha úeklinde tutturulan kuú motiflerinin yanı sıra kuú tipi elbisenin yaygınlı÷ı da Kuú Ongun una verilen önemi ve atfedilen de÷eri göstermesi açısından da de÷erlidir. Kuúların cins ve türlerine göre tanımlanan Bozkır Kültür Co÷rafyasında Türk toplumlarının oldukları da bilinmektedir. Bunlardan bazıları úunlardır.

O÷uz boylarının ongunu olan kuúlar bazı boy adları olarak karúımıza çıkar, Kayı Boyunun kuúu, ùunkar(Do÷u Türkistan'da da do÷an nevinden bütün kuúlar için kullanılan genel bir addır) sözünün aslı Türkçe Songkur'dur. Bu kuúun adı, yine Türklerin tesiri ile Abbasi'lerden sonra Arap kaynaklarında ùungar ve ùunkar olarak görülmeye baúlanmıútır. "Araplarda av ve sporlar" adlı bir kitap yazan M. Mercier, Türkçe bilmemesine ra÷men bu yabancı tesirlerin farkına varmıútır. Bu kuúa Anadolu'da genel olarak sungur adı verilir. Kırgızlarda ise ùumkar sözü do÷an ve atmaca cinsinden bütün kuúlar için kullanılagelen bir ad olmuútur. Öyle anlaúılıyor ki Songkur veya ùunkar, do÷an cinsinden olan av kuú [124] ları için verilmi ú genel bir ad'dır. Türkçe bazı edebi metinlerde ise do÷an kuúundan soylu kuú olarak söz edilmektedir.

Bayat boyunun kuúu olarak baykuú, Altay lehçelerinde ükkü "baykuú" anlamına gelir. Kırgızlar ise baykuú türünden kuúları büyüklerine göre sıralayarak, ayrı ayrı ad vermi úlerdir. Ükü, "Puhu Kuúu", mıkıy-ükü, "baykuú", kırgıy-ükü ise "atmaca baykuú" dur. Anadolu'da da, di÷er Türk lehçelerinde

123 B.Ögel, Turkish Mythology, Volume I, 4th Edition, Ankara, 2003, p.38. 124 B.Ögel, ibid., p.356.

123 B.Ögel, Türk Mitolojisi, I Cilt, 4Baskı,Ankara,2003,s.38. 124 B.Ögel, **a.g.e.,**s.356.

As is the case, ügü, "big owl", was used for the puha bird. The same word, ügü, means "puhu bird" in the Chagatai dialect.

oldu÷u gibi ügü, “büyük baykuú”, puha kuúuna denmiútir. Aynı söz, yani ügü, Ça÷atay lehçesinde ise “puhu kuú 125 u” anlamına gelirdir.

As we've provided some examples, we see that in ancient Turkic societies, certain bird species were named after the names Turkic peoples themselves, reflecting the value attributed to birds. Furthermore, birds hold a significant place in Turkic mythology and epics. Prof. Dr. Abdulkadir İnan has provided a very brief but comprehensive introduction to this subject. There is no doubt that Garuda in Indian mythology, and the Simurgh and Zümrüd in Iran, entered the Turkic culture. However, we do know that a large mythological bird similar to Garuda, such as Turrul, existed in Proto-Turkic traditions. In Northern Turkic epics, Garuda or the Zümrüd-Anka is occasionally replaced by the "Kara-kuú" (Black Bird), the Eagle of the Turks.126

Bazı örneklerini verdi÷imiz gibi eski Türk topluluklarında da kuú a atfedilen de÷erin göstergesi olarak bazı kuú cinslerinin Türk toplumlarının kendilerine verdikleri adlardan oluútu÷unu görmekteyiz. Bunun yanı sıra Türk Mitolojisinde ve destanlarında kuúlar önemli bir yere sahiptir. Prof. Dr. Abdulkadir ønan, bu konuda çok kısa fakat derin bir giriú yapmı útır. Hind mitolojisindeki Garuda ile ørandaki Simurg ve Zümrüd kuúlarının, Türkler arasına girmiú olduklarından hiçbir kuúku yoktur. Ancak Proto-Türk geleneklerinde, Tu÷rul gibi, Garuda’ya benzer büyük bir mitolojik kuúun bulundu÷unu, biliyoruz. Kuzey Türk destanlarında zaman zaman, Garuda veya Zümrüd-Anka’nın yerini, “Kara-kuú”, yani Türklerin Kartalı alır126.

Some of the narratives in ancient Turkish epics and mythology are as follows.

Eski Ça ÷ Türk destanlarında ve mitolojisinde geçen bazı anlatımlar úöyledir.

Among the Turks, the protector of women, the "umay" (Bird of Paradise), and the huma bird (Bird of Paradise, bird of fortune, or bird of state) are widely viewed as related. Although there are many different opinions on this relationship, we believe that umay was a belief uniquely Turkish. The association of the great birds that gave birth to the Turks' mythological dog "Barak" and the bird called Kerkes with "barak," and even with objects like ropes and axes, is also the result of another understanding.

Türklerde kadınların koruyucusu “umay”(Cennet Kuúu) ve huma kuúu (Cennet Kuúu, talih kuúu veya devlet kuúu) bu iliúki üzerine çok muhtelif görüúler olmasına karúın bizce umay yalnızca Türklere ait bir inanıútı. Türklerin “Barak” adlı mitolojik köpe÷ini do÷uran büyük kuúlar; Kerkes adlı kuúun “barak” hatta urgan ve balta gibi úeyler ile iliúkilendirilmesi de bir baúka anlayıúın eseridir.

In addition to depictions such as the illuminated and silver-feathered bird, the bird of state, the bird is also God's messenger. Numerous examples of this belief can be found. It is known that the saying, "He came, spreading his wings like a white

Iúıklı ve gümüú tüylü kuú, devlet kuúu, gibi tasvirlerin yanı sıra kuú, Tanrı’nın elçisidir. Bu inanıúın birçok örne÷ine rastlamak mümkündür. “geldi bir akkuú kanadıyla revan, arkamı sı÷adı/sıvadı kuvvetle heman…” diye söylendi÷i

bird, and he quickly wrapped himself around my back..." A messenger bird in a beech tree means that a khan will not have a son. A bird perched on a beech tree tells the khan, "You will have a son..." The khan will have a son.

Mythological narratives also symbolize certain events. The bird heralds the arrival of a Khan. "While a child is learning to read and write, a bird comes and says, 'You will become a Khan'... Indeed, the child later becomes a Khan..."

125 B. Ögel, op. cit., p. 357.

126 B. Ögel, Turkish Mythology, Volume II, 4th Edition, Ankara, 2003, p.547.

bilinmektedir. Kayın a÷acındaki haberci kuú, bir hanın erkek çocu÷u olmuyor. Kayın a÷acına konmuú bir kuú Han'a, senin bir o÷lun olacak, diye haber veriyor… Han'ın bir o÷lu oluyor. Diye ifade edilmektedir.

Ayrıca mitolojik anlatımlar da bazı olguları sembolize etmektedir. Kuú, han olaca÷ını haber veriyor "Bir çocuk, okuma yazma ö÷renirken, bir kuú geliyor ve han olacaksın, diyor… Gerçekten çocuk, sonradan Han oluyor…"

125 B.Ögel, **a.g.e.,**s.357.

126 B.Ögel, Türk Mitolojisi, II Cilt, 4Baskı,Ankara,2003,s.547.

Besides all this, birds also symbolize nomadism. Nomadic birds are a frequent occurrence in Turkish epics and mythology. Some of these nomadic birds include ducks, geese, sacred storks, cranes, and the bird, which is also a common belief in Anatolia and appears in Yörük epics. These birds also hold a significant place in Turkish epics and mythology.

4-Ok

Tüm bu bilinenlerin yanında ku úlar göçebeli÷i de simgelemektedir. Göçebe ku úlar Türk destanların da mitolojisinde oldukça sık karúılaúılan bir olgudur. Göçebe kuúlardan bazıları úunlardır. Ördek, Kaz, Kutlu Leylek, Turnalar, Anadolu'da da yaygın inanıú olan ve Yörük destanlarında geçen Ku÷u'da Türk Destan ve Mitolojilerinde önemli bir yere sahiptirler.

4-Ok

The Scythians were mounted archers (hippotoksotos). The bow and arrow were the primary weapons of the Scythian warrior. Every Scythian possessed a bow and arrows. Bows and arrows accompanied a Scythian from the cradle to the grave; moreover, the Scythians believed they would be needed for war and hunting after death. 127 Therefore, they were among the items placed in the graves of Scythians during burial.

The arrow was an indispensable element of the Scythian army, which adopted long-range warfare tactics and consisted of cavalry units. The arrow was composed of various parts. The traditional Scythian arrow consisted of three parts: the main elements of the arrow, the tip, a wooden stick, and a quiver. The arrowhead was called a quiver or spike. The hollow of the quiver, which was inserted into the tip of the arrow, was called the "quiver tube." Thongs were wrapped around the arrowhead to strengthen it. The quiver was also attached to the arrowhead and secured. Scythian arrowheads were either flat, rhombic, laurel-shaped, or flat-leaf-shaped, with a single-bladed, triangular head connected to a long, thorn-like projection on one or both sides, or three-bladed, with bow-shaped wings and mouths, and rarely with a hook attached to the wooden plug. However, three-bladed or three-bladed pyramidal arrowheads had a hook at the tip of the mouth and wing. The hook was attached to the wound to aggravate the wound and to make the arrow difficult to remove. In addition to the plugged arrowheads, a very wide range of flat and

øskitler, atlı okçulardı (hippotoksotos). Ok ve yay øskit savaúçısının temel silahıydı. Her øskit'in yayı ve okları vardı. Yay ve oklar bir øskitli'ye beúikten mezara kadar eúlik ederdi hatta bundan da öte øskitler öldükten sonra da savaúmak ve avlanmak için bunlara ihtiyaç oldu÷una inanıyorlardı127. Bu yüzden øskit insanının gömülürken mezarına konan eúyalarındandır.

Ok uzaktan sava ú takti÷ini benimsemiú ve süvari birliklerinden oluúan øskit ordusunun vazgeçilmez bir unsuruydu. Ok çeúitli bölümlerden oluúuyordu. Geleneksel øskit oku üç bölümden oluúuyordu. Okun asıl unsuru olan uç ile ahúap çubuk ve yelekti. Okun baúlı÷ına; temren veya baúak denilmekteydi. Okun ucuna geçirilen temrenin oyu÷u "baúak borusu" adını alıyordu. Ok temreni üzerine de sırım sarılarak temren sa÷lamlaútırılıyordu. Oka yelek de takılıp yapı ú 128 tırılıyordu. øskit ok uçları ya düz, eúkenar dörtgen, defneyapra÷ı, düz yaprak úeklinde, bir veya iki tarafı uzun diken úeklindeki çıkıntıya ba÷lanan tek kanatlı ve üçgen kafalıdır yada yay úeklindeki kanat ve a÷ızları olan üç a÷ızlı ve üç kanatlı, nadiren a÷aç tapası üzerinde kanca ilavelidir. Bununla birlikte üç a÷ızlı veya üç kanatlı piramidal ok uçlarının a÷ız ve kanatlarının ucunda bir kanca yer almaktadır. Kanca yarayı a÷ırlaútırmak için ve okun battı÷ı yerden çıkarılmasını zorlaútırmak için yapıú 129 tırılıyordu. Tapalı ok uçlarının yanında çok geniú çapta düz ve

127 E.V.Cernenko,The Scythians 700-300 B.C., (Çev:R.Öztürk,Ankara,2006),Osprey Men At Arms Series, Oxford,1983, s.11.

128 ø.Durmuú,a.g.m., s.18.

129 R.Rolle, The World Of The Scythians,(Çev: R.Öztürk, Ankara,2006), California University, Berkeley,1980, s.11.

127 E.V.Cernenko,**The Scythians 700-300 B.C.**, (Çev:R.Öztürk,Ankara,2006),Osprey Men At Arms Series, Oxford,1983, s.11.

128 ø.Durmuú,**a.g.m.,** s.18.

129 R.Rolle, **The World Of The Scythians**,(Çev: R.Öztürk, Ankara,2006), California University, Berkeley,1980, s.11.

There were arrowheads with studs 130. Arrowheads were made of stone, bone, iron or, most commonly, bronze 131. The arrow shaft was made of reeds or thin birch branches 132 ÷ bitter. The arrow shafts were painted in alternating red and black birch 133 colors.

saplama ok uçları vardır 130. Ok uçları taútan, kemikten, demirden veya çok yaygın olarak bronzdan yapılırdı 131. Okun gövdesi ise sazdan ya da ince huú a 132 ÷ acı dalından yapılırdı. Ok sapları birbirini takip eden kırmızı ve siyah kuú 133 ak halinde boyanırdı.

Ovidius says that the Scythians used poisoned arrows.

Ovidius, .
134 ø skitlerin zehirli oklar kullandıklarını söylemektedir

How poisoned arrows were made can be reconstructed faithfully from the information given by Aristotle, Pliny and Theophrastus; The Scythians would catch a certain type of snake (probably a small viper) at certain times of the year and leave it to rot. After a series of treatments, the poison was obtained. The arrowheads were coated with this poison. If the arrow did not cause instant death, the snake venom probably took effect within an hour; the victim's blood corpuscles would deteriorate and respiratory paralysis would occur. If the victim survived, gangrene would set in about a day later. A few days later, or at most within a week, tetanus would set in. 135 Hooked-tipped arrowheads, coated in poison, were extremely feared. Ovid states that these arrows doubled the cause of death. To some extent, they were the prototypes of today's chemically-tipped missiles. In fact, they were the remote-guided chemical weapons of antiquity.

Aristotales, Plinius ve Theophrastus'un verdi÷i bilgilerden zehirli okların nasıl yapıldı÷ı aslına uygun bir úekilde yeniden oluúturulabilir; "øskitler yılın belirli dönemlerinde belirli bir tür yılan (muhtemelen küçük engerek yılanı) yakalarlar, çürümeye bırakırlardı. Bir takım iúlemlerden sonra zehir elde edilmekteydi. Okların uçları bu zehire bulanıyordu. E÷er ok ani ölümlere neden olmazsa yılan zehiri muhtemelen bir saat içerisinde etkisini gösteriyordu; Kurbanın kan yuvarlarında bozulma ve solunum felci görülüyordu e÷er kurban hayatta kalırsa aúa÷ı yukarı bir gün sonra kangren baúlıyordu. Birkaç gün sonra ya da en geç bir haftaya kadar tetanos baú 135 lıyordu. Kanca uçlu ve zehire bulanmıú ok uçlarından son derece korkuluyordu. Ovidius 136 bu okların ölüm sebebini iki kat arttırdı÷ını söylemektedir. Bu oklar bir ölçüde günümüzün kimyasal ba úlıklı füzelerinin model olarak prototipiydiler. Hatta ilk ça÷ın uzaktan güdümlü kimyasal silahlarıydılar137.

The typical Scythian bow is a double-curved composite bow. These bows represent a significant evolution in the history of archery. Used since prehistoric times in Europe and North Africa, bows were made from a single piece of wood.

Tipik øskit yayı çift kavisli kompozit bir yaydır. Bu yaylar okçuluk tarihinde önemli bir evrime i úaret etmektedir. Avrupa ve Kuzey Afrika'da prehistorik dönemden beri kullanılan yaylar tek parça a÷ . 138 açtan yapılıyordu

Bows that use more than one material are called composite bows. In this type of bow, the wood forms the bow's skeleton, and the inner and outer surfaces of the arms are covered with organic materials such as horn and sinew. Regardless of the type of wood, simple bows dry out after a short time, lose their flexibility, and become ineffective.

Birden fazla malzemenin kullanıldı÷ı yaylara kompozit yaylar denilmektedir. Bu yay tipinde a÷aç, yayın iskeletini teúkil etmekte, kolların iç ve dıú yüzeyleri boynuz ve sinir gibi organik maddelerle kaplanmaktadır. Basit yaylar, a÷acın cinsi ne olursa olsun, kısa bir süre sonra kurur, esnekli÷ini yitirerek iúe

130 B.N.Grakov, Þskits, Trans: D.Ahsen Batur, Istanbul, Selenge Publications, 2006, p.181 131 E.Memiú, op.cit., p.69.

132 Cernenko,e.g., p.11.

133 B.N.Grakov, a.g.e., s.182

134 R.Öztürk, ibid., p.40.

135 R.Rolle,a.g.e., s.65.

136 R.Öztürk, ibid., p.40.

137 ø.Durmuú, a.g.m., s.19.

138 R.Öztürk, ibid., p.41.

130 B.N.Grakov, **øskitler,** Çev: D.Ahsen Batur, østanbul, Selenge Yayınları, 2006,s.181 131 E.Memiú, **a.g.e.,** s.69.

132 Cernenko,**a.g.e.**, s.11.

133 B.N.Grakov, **a.g.e**., s.182

134 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.40.

135 R.Rolle,**a.g.e.,** s.65.

136 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.40.

137 ø.Durmuú, **a.g.m.,** s.19.

138 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.41.

They are useless. However, composite bows have a much longer lifespan; a high-quality, well-maintained Turkish bow could be used for two hundred years. In composite bows, the back of the bow is covered with sinew to resist tensile forces. Horn is attached to the belly, providing resistance to the compressive forces that occur when the bow is drawn.139 A new bow design emerged with the composite bow. This design, which incorporates an outward bend at the ends of both bow arms, now called recurve (three-bend), made the bows both stronger and more comfortable to use on horses.140

Additionally, the length of bows, and therefore of arrows, became shorter. The Scythian bow did not exceed 80 cm. Beech was the most commonly used wood. The bow's components were glued together using glue derived from animal tissue. Glue made from the swim bladder of a fish called the sturgeon was particularly preferred for assembling the bow. Herodotus notes that "the Scythians living at the mouth of the Borysthenes

yaramaz olurlar. Oysa kompozit yay çok daha uzun ömürlüdür; üstün kaliteli ve bakımlı bir Türk yayı iki yüz yıl kullanılabiliyordu. Kompozit yaylarda yayın sırtı gerilme kuvvetlerine dayanması için sinir ile kaplanır. Karın kısmına ise boynuz yapı útırılarak, yay çekilirken bu yüzeyde meydana gelen sıkıúma kuvvetlerine karúı dayanıklılık sa÷lanmıú 139 olur. Kompozit yay ile yeni bir yay tasarımı ortaya çıkmıútır. Bugün recurve (üç bükümlü) denilen her iki yayın kollarının uç kısmında dı úarı do÷ru bir büküm yapan bu tasarım, yayları hem daha güçlü hem de at üzerinde daha rahat kullanılır hale getirmi .

140 ú tir

Ayrıca yayların dolayısıyla da okların boyları kısalmıútır. øskit yayının uzunlu÷u 80 cm'yi geçmiyordu. A÷aç kısmında en çok kayın a÷acı kullanılırdı. Yayı oluúturan malzeme birbirine en çok hayvan dokularından elde edilen tutkallar ile yapıútırılırdı. Özellikle yayın birleútirilmesinde mersin balı÷ı denilen bir balı÷ın hava kesesinden yapılan tutkal tercih edilirdi.
Herodotos"Borysthenes ırma÷ı a÷zında yaúayan

River caught abundant amounts of sturgeon, and that this fish had numerous benefits."141

øskitlerin bol miktarda mersin balı÷ı tuttu÷una, bu balı÷ın sayısız faydaları oldu÷una" dikkat çekmektedir141.

The three-bend bow had other advantages over the straight bow. It allowed for long-range shooting. While the exact range of the arrow is unknown, it did not fall below 500 meters. A competition held in Scythian cultural geography indicates that long-range shooting exceeded 500 meters. The Scythian bow was extremely taut and powerful. Drawing it required great strength and skill. The Scythians were the best bow makers and archers of antiquity.

Üç bükümlü yay tipinin düz yaya göre baúka avantajları da vardı. Bununla uzun menzilli atıúlar yapılabiliyordu. Ok menzili tam olarak bilinmemekle birlikte 500 metrenin altına düúmüyordu. øskit kültür co÷rafyasında yapılan bir yarıúmada uzun menzil atıúının 500 metrenin üzerinde oldu÷ 142 u görülmektedir. øskit yayı aúırı gergin ve güçlüydü. Onu germek için büyük bir güç ve beceri gerekiyordu. øskitler eski ça÷ın en iyi yay gericileri ve ok atıcılarıydı.

The Scythians were the first significant archer nation in history to possess extensive territories. They owed their success to their cavalry, who could fire arrows accurately in all directions while galloping across the boundless steppes. The technique of shooting arrows from horseback is a difficult one. The Scythians drew the string between the index and middle fingers of their right hands, with the end of the arrow between these two fingers. Another nation in ancient times employed this method.

Tarihte geni ú topraklara sahip ilk önemli okçu millet øskitlerdir. Baúarılarını, uçsuz bucaksız bozkırlarda at koútururken her yöne isabetli ok atabilen süvarilerine borçluydular. At üzerinde ok atma tekni ÷i zor bir tekniktir. øskitler kiriúi sa÷ ellerinin iúaret ve orta parma÷ıyla, okun son kısmı bu iki parma÷ın arasındayken çekerdi. Eskiça÷'da baúka bir millet bu yöntemi

139 R.Öztürk, ibid., p.41.

139 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.41.

140 E.H.Minns, Scythians And Greeks, (Trans: R.Öztürk, Ankara, 2007), Cambridge, 1913, p.66.
141 R.Öztürk, ibid., p.41.

140 E.H.Minns, **Scythians And Greeks**, (Çev: R.Öztürk, Ankara,2007),Cambridge,1913, s.66. 141 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.41.

142 ø.Durmuú, a.g.m., s.19.

142 ø.Durmuú, **a.g.m.,** s.19.

He didn't know. For example, the Greeks held the arrow with their thumb and index finger and pulled the string. For this reason, they couldn't shoot arrows as long as the Scythians.

bilmiyordu. Örne÷in Grekler oku baú ve iúaret parmaklarıyla tutardı ve okla kiriúi çekerdi. Bu yüzden øskitler kadar uzun menzilde ok atamazlardı.

When shooting from a horse, the moment the bowstring was released was determined by the horse's galloping motion. At the briefest moment when all four of the horse's legs were off the ground—the most steady moment—the bowstring was released. This was the pinnacle of the art of the steppe mounted archer, requiring a very sensitive sense of rhythm.143

At üzerinde ok atarken kiri úin bırakılma anını, atın dörtnala gidiú hareketi belirlerdi. Atın dört aya÷ının da yerden kesik oldu÷u kısacık anda -bu an en sarsıntısız andı- kiriú bırakılıyordu. Bozkırın atlı okçusunun sanatının doruk noktası buydu ve çok hassas bir ritim duygusuna sahip olmayı gerektiriyordu143.

A Scythian archer would go into battle with 30-150 arrows and would use up his arrows in 3-15 minutes by shooting 10-12 arrows per minute144. Since hundreds of mounted archers took part in the battles, a deadly arrow rain would occur on the enemy side.

øskit okçusu 30–150 arasında okla savaúa girerdi ve dakikada 10–12 ok atarak 3–15 dakikada oklarını tüketirdi 144. Sava úlarda yüzlerce atlı okçu yer aldı÷ından düúman tarafında ölümcül ok ya÷muru oluúurdu.

The Scythians invented a storage box, called a gorytos in Greek, consisting of a combination of a quiver and a bow case. The bowstring was stored inside. The outside of this box had a special pocket for arrows. The quiver held between 300 and 400 arrows. This quiver was likely covered with a lid to prevent moisture. The combination of the bow case and quiver allowed archers to be prepared even when they needed to use their weapons suddenly. The gorytos was worn on the waist belt, on the left hip. On horseback, it was also worn on the left saddle. Such quivers have been used by Turkic tribes of Central Asia for thousands of years.146

øskitler sadak ve yay kutusunun birleúiminden oluúan ve Grekçe gorytos denilen bir muhafaza kutusu icat etmiú 145 lerdir. Gerilmiú yay iç tarafta muhafaza edilirdi. Bu kutunun dıú tarafında oklar için özel bir cep vardı. Oktanlı÷ın aldı÷ı ok sayısı 300 ile 400 civarındaydı. Bu oktanlık muhtemelen nemi engellemek için bir kapakla kapatılırdı. Yay kutusu ve sada÷ın birleútirilmesi okçuların bu silahları aniden kullanması gereken durumlarda bile her zaman hazırlıklı olmalarını sa÷lardı. Gorytos bel kayıúına, sol taraftan kalça üzerine asılırdı. At üzerinde ise yine sol tarafa e ÷ere asılırdı. Bu tip okdanlıklar Orta Asya kökenli Türk kavimleri tarafından binlerce yıl kullanılmıú 146 tır.

War equipment and its uses play a significant role in the warfare techniques and tactics developed by Scythian culture. The Scythians were a society known for their high combat power, agility, and exceptionally rapid movement in open fields. Chief among the elements that gave the Scythians this significant advantage were the war equipment they used and, of course, their unique Scythian "arrow." This characteristic of Scythian archers is one of the most distinctive characteristics of their society.

øskit kültürünün geliútirdi÷i savaú tekni÷i ve taktiklerinde savaú malzemesinin ve kullanım özelliklerinin de önemi büyüktür. øskitler açık alanda muharebe gücü yüksek, çecik ve son derece hızlı hareket etmeleriyle bilinen bir toplumdu. øskitlere bu önemli üstünlü÷ü kazandıran unsurların baúında kullandıkları savaú malzemeleri ve tabi ki kendilerine özgü øskit “ok”u geliyordu. øskit okçularının bu yönü, ait oldukları toplumun en belirgin karakteristik özelliklerindendir.

143 R.Öztürk, ibid., p.41.

143 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.41.

144 R.Öztürk, ibid., p.41.

144 R.Öztürk,**a.g.e.,**s.41.

145 R.Rolle, a.g.e., s. 65.

146 T.Tarhan, “The First Turks in the Near East World: Cimmerians and Scythians”, Turks, Volume I, Ankara, 2002, p.601.

CHAPTER THREE

ESÖK KURGANIC FINDS ACCORDING TO THEIR TYPES AND DESCRIPTIONS

A-ARCHAEOLOGICAL FINDS

The Esik Kurgan is quite rich in archaeological finds. In fact, the kurgan's general characteristics, in addition to its belonging to a Scythian tigin, are also invaluable for understanding the Scythian society's artistic approach and its influence on all kinds of production for daily and ceremonial purposes, and its development. The excavations from the kurgan include headgear, clothing, and metal ornaments used in shoes, weapons and ornaments, body ornaments, mirrors, and vessels. These excavations exemplify the advanced forms of a vast artistic understanding. The findings and excavations at the Esik Kurgan are quite intriguing. After the burial chamber was cleared of its soil and the artistic artifacts, which had been buried 2,400 years underground, were excavated, a fascinating image emerged. The durability and diversity of the archaeological material adds further value to this interesting image.

The burial chamber of the kurgan contains vessels made of clay (earthenware), wood, and iron. The vessels are arranged in a specific order along the south and west walls of the cell. The jars, bowls, plates, and ladles found in the cell are made

145 R.Rolle, **a.g.e.**, s. 65.

146 T.Tarhan, **“Ön Asya Dünyasında ølk Türkler Kimmerler ve øskitler”,** Türkler, I.cilt, Ankara, 2002, s.601.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜR VE TASV øRLERøNE GÖRE ESøK KURGANI BULUNTULARI

A-ARKEOLOJøK BULUNTULAR

Arkeolojik buluntu bakımından Esik Kurganı oldukça zengindir. Aslında kurganın genel özelli÷i bir øskit tigin’ine ait olmasının yanı sıra buluntuları bakımından øskit toplumunun sanat anlayıúını günlük ve törensel kullanımlar için yaptıkları her çeúit üretimlerine etkisini ve geliúimini aktarmalarını anlamamız açısından da çok de÷erlidir. Kurgandan çıkartılan baúlık, elbise, ayakkabılarda kullanılan metal süs eúyaları, silahlar ve süslemeleri, vücutta kullanılan süs eúyalar, ayna ve kaplar. Çok büyük bir sanat anlayıúının geliúmiú türlerine örnek teúkil edecek boyuttadır. Esik kurganında bulunanların ve çıkartılanların sonuçları çok ilgi çekicidir. Cenaze hücresinin onu dolduran topraktan temizlenmesinden ve 2400 sene yeraltında bulunan sanatsal eúyaların çıkartılmasından sonra ortaya ilginç bir görüntü çıkmıútır. Arkeolojik malzemenin sa÷lamlı÷ı ve çeúitlili÷i bu ilginç görüntüye bir kat daha de÷er katmıútır.

Kurganın cenaze hücresinde kilden(toprak), a÷açtan ve demirden yapılan kaplar vardır. Kaplar belirli bir sırayla hücrenin güney ve batı duvar kısmına dizilmiútir. Hücrede bulunan küpler, kâseler, tabaklar ve kepçeler kilden ve a÷açtan

of clay and wood. Metal vessels are divided into two categories: silver and bronze. In total, more than four thousand gold items, an iron sword and dagger, a bronze mirror, 31 vessels made of iron, clay, and wood, two jars made of metal and wood, a silver spoon, a wooden ladle, and 26 beads were found in the Esik Kurgan.

yapılmıútır. Metal kaplar ise gümüú ve bronzdan hazırlanmıú olarak ikiye ayrılmaktadır. Toplam olarak Esik Kurganında dört binden fazla altın eúya, demir kılıç ve hançer, bronz ayna 31 adet demir, kil ve a÷açtan yapılan kap, metal ve a÷açtan yapılmıú iki adet küp, gümüú kaúık, a÷aç kepçe ve 26 adet boncuk bulunmuútur.

1-Metal Finds

1-Metal Buluntular

All the items used for headgear, clothing, and shoes are made of gold. The diameter of the headgear is the golden diadem surrounding the widest part.

Baúlık, elbise ve ayakkabılarda kullanılan tüm eúyalar altından yapılmıútır. Baúlık çemberinin çapı en geniú tarafını çevreleyen altın diademe

The diadem is 22 cm. This corresponds to the width of the headdress. The length of the headdress can be determined more precisely by considering its diameter. There may be slight deviations from the original measurements. This length covers the distance from the ornaments adorning the wide side of the headdress to the tiny mountain goat statuette at the very tip. According to these data, the length is approximately 147 cm 60–65 cm. The metal decorations on the headdress can be explained as follows.

göre belirlenmektedir. Diadem 22 cm. eúittir. Bu da baúlık çapının geniúli÷ine uymaktadır. Baúlık uzunlu÷u çapına göre daha net belirlenebilmektedir. Belirlenen ölçülerde aslından biraz sapmalar olabilmektedir. Bu uzunluk baúlı÷ın geniú tarafını süsleyen süslerden baúlı÷ın en ucunda bulunan ufacık da÷ keçisi heykelci÷ine kadar olan mesafeyi kapsamaktadır. Bu verilere göre uzunluk yaklaú 147 ık 60–65 cm'dir. Baúlıktaki metal süslemeler sırasıyla úöyle açıklanabilir.

The mountain goat figurine is placed on a slanted rectangular base. This miniature mountain goat is depicted in a static pose, simultaneously calm and alert, typical of a billy goat protecting its herd. Despite its small size, the animal's morphological features are clearly and detailed: large, ringed horns, clearly visible eyes, ears, and nostrils, a small tail, and feathers. The figurine is a single-piece molded figure. Dimensions: 1.6x1.9. Four pairs of bird-wing-shaped panels were prepared, one on each side. They are attached to the right and left sides of the horse statue. The pointed tips of the wings are curved, and the base and feathers are more clearly defined with parallel lines. The entire lower part of the capital is composed of

Da÷ keçisi heykelci÷i, e÷ritilmiú dikdörtgen altlık üzerine yerleútirilmiútir. Bu minyatür da÷ keçisi, sürüsünü koruyan teke ye özgü aynı anda sakin ve aynı anda tetikte olan statik bir pozla betimlenmiútir. Heykelci÷in ufak boyutlarına ra÷men hayvanın morfolojik özellikleri net ve detaylı yapılmıútır. Halkalı büyük boynuzlar, net gözüken gözler kulaklar ve burun deli ÷i, küçük kuyru÷u ve tüyleri. Heykelcik kalıpta dökülmüú tek parça halindedir. Boyutu: 1,6x1,9. Kuúkanadı úeklinde levhalar 4 adet çift sa÷ ve sol olarak hazırlanmıútır. Ve at heykelinin sa÷ ve sol taraflarına takılıdır. Kanadın sivri uçları kıvrıktır, kanadın temeli ve tüyleri paralel çizgilerle daha net belirginleúmiútir. Baúlı÷ın tüm alt kısmı

symmetrically placed animal-shaped plaques and figured plaques. Some of these are as follows: a winged horse with ibex horns, two leopard-shaped plaques with toothed plates resembling mountains. The toothed plate resembling mountains and the leopard-shaped plaque are made in the style of predatory animals roaming the mountaintops and are 5.2x7.6x3.7x4.7. The leopard-shaped plaques, a lion-faced plaque, horse-shaped plaques, bird figurines, a diadem, plaques in the shape of small bird wings. The small figured plaques contain seven arrow-shaped ornaments.

In addition, the dress, detailed information about which we gave in previous sections, was recorded as a metal archaeological find because it was made of gold.

Among the metal archaeological finds unearthed from the Esik kurgan, another group that attracts attention with its ornamentation is the weapons.

The dagger has the profile shapes of two griffin heads with their beaks turned towards each other on the top of the handle. The beaks are very curved. The eyes and

147 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.8.

148 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.9.

simetrik olarak yerleútirilmiú hayvan úekilli plakalardan ve figürlü levhalardan oluúmaktadır. Bunlardan bazıları úunlardır. Da÷ keçisi boynuzlu kanatlı at, diú úekli levhalı da÷ları andıran pars úeklindeki plakalar iki adet. Da÷ları andıran diúli levha ve pars úeklindeki plaka da÷ tepelerinde dolaúan yırtıcı hayvan tarzında yapılmıú olup boyutu: 5,2x7,6: 3,7x4,7'dir. Pars úeklinde plakalar, Aslan suratlı plaka, At úeklinde plakalar, kuú heykelcikleri, Diadem, Küçük Kuúkanatları úeklindeki levhalar. Ufak figürlü levhalar yedi adet ok ú [148] eklindeki süsler.

Ayrıca daha önceki bölümlerde ayrıntılı bilgilerini verdi÷imiz elbise de altın'dan yapılmak suretiyle metal arkeolojik buluntu olarak kaydedilmiútir.

Esik kurganından çıkartılan metal arkeolojik buluntular arasında süslemeleri ile dikkati çeken bir ba úka grup da silahlardır.

Hançer, sapın yukarısında gagaları birbirine dönük olan iki grifon kafasının profil úekilleri bulunmaktadır. Gagalar çok kıvrıktır. Gözleri ve

147 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.8.

148 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.9.

its ears are indicated by curves. Its handle is round and its barrel is flat and pointed. The dagger is made of iron. Its upper part is covered with gold plate, and the handle is wrapped with two-layered gold wire. The hilt is decorated with various small figured gold plates. The sword is made of iron. The joint between the barrel and the handle of this sword has a butterfly-shaped hilt formation. Its handle is round and wrapped with gold wire. It is grooved on both sides. The top and bottom of the handle are decorated with small figured gold

kulakları kıvrımlarla belirtilmiútir. Sapı yuvarlak namlusu yassı ve sivridir. Hançer demirden yapılmıútır. Üst kısmı altın levhayla kaplıdır, sapına ise iki katlı altın tel sarılmı útır. Kabzası ise ufak çeúitli figürlü altın levhalarla süslenmiútir. Kılıç, demirden yapılmıútır. Bu kılıcın namluyla sapın birleúiminde kelebek úeklinde kabza oluúum bulunmaktadır. Sapı yuvarlaktır ve altın tel ile sarılmıútır. Ve iki tarafı olukludur. Sapın yukarısı ve aúa÷ısı ufak figürlü altın levhalarla süslenmi útir. Namlunun büyük kısmı harap olmu .

plates. A large part of the barrel is ruined. Dimensions: length ÷ u (remaining part) 20, barrel thickness ÷ ı 6.9.

The necklace is in the shape of six spirals rotated three and a half times on its axis. Made of pipe, it is removable. The necklace consists of two pieces: the main piece and the removable piece. The ends of the large (main) pipe piece of the necklace are socketed, to which a smaller (removable) piece is attached. There are hinges or other additional fastening pieces. The leopard heads are very detailed. The leopard's face is depicted as anxious. The size is 13 cm in diameter.

The ring-seal is large and solid, consisting of a large round shield and a flattened ring. The shield bears a profile image of a human head. A headdress or hairstyle consisting of ten lines is worn on the head. Around the neck are two concentric lines, a collar, and/or neck ornament. Its dimensions are 2.7 meters in height and 2.5 meters in diameter.

The hanging earrings consist of a looped, open-loop base and three hangings. The rings are made of gold. One hanging has a round, flat turquoise bead and two gold pieces on a long gold wire. The hanging is completed with a long, horizontally placed, cylindrical turquoise bead. The other two hangings are made of two turquoise beads, one small round and one large disc-shaped. The dimensions are 3.1 x 2.4 cm.

The mirror is made of gold-plated bronze. It is shaped like a round disc and has a short, trapezoidal handle. Its back is embossed, and two rollers form a concentric circle on this embossed surface. One roller passes along the edges of the disc, the other through its center. Its dimensions are 12.8 in. in diameter.

149 K.A.Akiúev, a.g.e.,s.10.

149 ú tur. Boyutları: uzunlu ÷ u (kalan kısım) 20, namlunun kalınlı ÷ ı 6,9. dur

Kolye altı adet, üçbuçuk kez ekseninde döndürülmüú spiral úeklindedir. Borudan yapılmıútır, çıkartılabilir. Kolye iki parçadan oluúmaktadır: temel ve çıkartılıp takılabilen. Kolyenin büyük (temel) boru parçasının uçları mufludur, buraya ufak (çıkartılabilir) parça eklenmektedir. Menteúe veya baúka ek ba÷lama parçaları bulunmaktadır. Pars kafaları çok detaylı yapılmıútır. Pars suratı tedirgin olarak belirtilmiútir. Boyutu; çapı, 13 cm'dir.

Yüzük-mühür, iridir ve somdur büyük yuvarlak kalkan ve yassılmıú yüzükten oluúmaktadır. Kalkanın üzerinde insan kafasının profil resmi bulunmaktadır. Kafa üzerinde on adet çizgiyle oluúan baúlık türü veya saç stili bulunmaktadır. Boyun kısmında eúmerkezli iki adet çizgi, elbise yakası ve/ya boyun süsü bulunmaktadır. Boyutu; yükseklik 2,7. çapı 2,5'dir.

Asmalı küpeler, ilmikli kapalı olmayan halkalı temelden ve üç adet asmalardan oluúmaktadır. Yüzükler altından yapılmıútır. Asmalardan birisinde uzun altın tel üzerinde firuzeden yapılmı ú yuvarlak yassı boncuk ve iki adet altın bulunmaktadır. Asma yatay yerleútirilmiú uzun silindirik úekilli firuze boncukla tamamlanmaktadır. Di ÷er iki asma iki firuze boncuktan ufak yuvarlak ve büyük disk úeklinde, oluúmaktadır. Boyutlar 3,1x2,4'dür.

Ayna altın kaplamalı bronzdur. Yuvarlak disk úeklindedir ve kısa yamuk sapı vardır. Arka yüzü kabartmalıdır ve bu kabartma üzerinde eúmerkezli daireyi oluúturan iki merdane bulunmaktadır. Merdanelerden birisi diskin kenarlarından di÷eri ise ortasından geçmektedir. Boyutu; çapı:12,8'dir.

149 K.A.Akiúev, **a.g.e.,**s.10.

The ribbon is a wide spiral, made of gold. It was found with the remains of a whip handle. It was used to decorate the tree handle of Nagaykan. Its dimensions are 34x3.

Kurdele geniú spiral úeklindedir, altından yapılmıútır. Kamçı sapı kalıntılarıyla bulunmuútur. Nagaykan'ın a÷aç sapını süslemede kullanılırdı. Boyutu; 34x3'dir.

Metal kitchenware holds a significant place among the finds from the Esik Kurgan, the most important of which is this small silver bowl bearing an inscription. It is hemispherical in shape and has a flat crown. Its outer surface bears two lines of inscription inscribed with a hard, pointed object. Its dimensions are 2.2 meters, and its diameter is 7.7 meters.

Esik Kurganı buluntuları arasında metal mutfak e úyalarda önemli bir yer tutar bunlardan en önemlisi üzerinde bir yazının bulundu ÷u Küçük gümüú tas yarı küresel úeklindedir ve düz taçlıdır. Dıú yüzeyinde sert ve sivri cisimle yazılmıú iki satırlık yazı vardır. Boyutu;2,2 çapı:7,7'dir.

The large silver bowl has a swollen body and a wide, horizontally curved crown. The outer surface of the crown has thirty-two circular rings. The interior of the bowl features two concentric circles. The base of the silver bowl is in the shape of an eight-petaled flower. The hooped base is riveted to the main body with eight silver rivets. Its dimensions are: height: 3.8 cm and diameter: 15.6 cm.

Büyük gümü ú tas ise úiúik gövdeye geniú ve yatay bükülmüú taç'a sahiptir. Taç'ın dıú yüzeyinde dairesel olarak otuz iki adet halka bulunmaktadır. Tasın iç kısmında ise iki adet eúmerkezli çember bulunmaktadır. Gümü ú tasın dibi sekiz yapraklı çiçek úeklindedir. Çemberli diplik ise ana gövdeye sekiz adet gümüú perçin ile perçinlenmiútir. Boyutu; yükseklik: 3,8 çapı:15,6'dır.

The silver spoon is oval-rectangular in shape, with a long, rounded handle, the tip of which is bent into a bird-like shape with a pointed beak. The spoon is partially damaged. Its dimensions are 16x3.8. All silverware is made using a hammering technique. It was later deburred and polished.

Gümü ú kaúık ovalı dikdörtgen úeklindedir, uzun ve yuvarlak sapı vardır, sapın ucu sivri gagalı kuú úeklinde bükülüdür. Kaúık kısmen harap olmuútur. Boyutu 16x3,8'dir. Tüm gümüú eúyalar dövme tekni÷iyle yapılmıútır. Sonradan çapakları alınmıú ve cilalanmıútır.

The bronze stone was found in pieces and cannot be repaired.

Bronz tas, parça olarak bulunmu útur, onarılması mümkün de÷ildir.

2-Stone-Soil Finds

2-Taú-Toprak Buluntular

A total of ten jars of two types have been found. Some jars have long, swollen bodies, a short, clearly defined neck, a moderately curved crown, and a flat bottom. Other jars have slightly curved crowns and flatter bodies rather than rounded

Küpler toplam on adet iki çeúit küp bulunmuútur. Bazı küpler uzun úiúik gövdeye, çok uzun olmayan ve net belirtilmiú bo÷aza, ölçülü bükülmüú taça ve yayvan dibe sahiptir. Di÷er küplerde ise taçlar az bükümlü ve gövde yuvarlak

ones. Some jars have very thick bottoms that slope to one side. The dimensions are 17-20 x 12-14 cm.

There are six bowls in total. Three different types have been found. The first example has a slightly curved crown and a well-profiled, straight neck. The second type of bowls has a very wide crown and deep grooves around the neck. The third and last type has a slightly curved crown that connects directly to the body. The bodies of the bowls are short, immediately converging to a round base. In some cases, the bowl base is very thick. The dimensions are 6-6.5 x 14-17 cm. All clay jars and

de÷il daha düzdür. Bazı küplerin dibi çok kalındır ve bir tarafa e÷iktir. Boyutlar;17-20 x12-14'dür.

Kâseler, toplam altı adettir. Üç farklı tip'de bulunmuútur. ølk örnek az bükük taçlı ve iyi profillenmiú düz bo÷azlıdır. økinci tip'deki kâseler ise çok geniú taçlı ve bo÷az etrafı derin olukludur. Üçüncü ve en sonuncusu biraz bükük ve do÷rudan gövdeye geçen taçlıdır. Kâselerin gövdeleri kısadır, hemen yuvarlak tabana geçmektedir. Bazılarında kâse tabanı çok kalınlaúmaktadır. Boyutları; 6-6,5x14-17'dir. Tüm kilden hazırlanmıú küp ve

The bowls were made on a potter's wheel, fired in a kiln and polished red.

kâseler çömlekçi çarkında yapılmıútır fırında piúirilmiú ve kırmızı renkle cilalanmıútır.

3-Wood Finds

3-Ah úap Buluntular

Twelve wooden objects were found in the cemetery. Of these, only two plates, trays, and a ladle were recovered intact.

Mezarlıkta on iki adet a÷açtan yapılmıú eúya bulunmuútur. Bunlardan ancak sadece iki adet tabak-tepsi ve kepçe oldu÷u gibi alınabilmiútir.

Large and small serving dishes are rectangular, with high, everted edges, and made of birch. The ladle consists of a bowl with a curved crown and a bulbous body that widens toward the base. The ladle bowl is turned on a lathe-like tool. A small hole is drilled in the body slightly below the crown. A twelve-roller, round-handled handle is attached to this hole. Three pieces resembling this handle were found among the remains of wooden plates. The dimensions are: the handle is 25 cm long and 9.5 cm long.

Büyük ve küçük servis tabakları, dikdörtgen úeklindedir, dıúa bükük yüksek kenarlara sahiptir, aka a÷acından (huú) hazırlanmıútır. Kepçe, dı ú a bükük taçlı ve úiúik gövdesi tabana do÷ru yayvanlaúan tas'tan oluúmaktadır. Kepçe tası torna tezgâhına benzeyen bir alette tornalanmıútır. Taç'ın biraz aúa÷ısında gövdede ufak delik bulunmaktadır. Bu deli÷e on iki merdaneli ve yuvarlak tutamaklı sap takılmıútır. Bu sapa benzer üç parça a÷aç tabak kalıntıları içerisinde bulunmuútur. Boyutu; sapın uzunlu÷u 25, 9,5 cm'dir.

The dimensions of the burial cell of the kurgan, made of thick logs, were found to be 3.3x1.9 m in

Kurganın kalın kütüklerden oluúan gömü hücresi boyutlarıyla dıú ölçüm 3,3x1,9 m iç ölçüm

external measurements, 2.9x1.5 m in internal measurements and 1.3-1.5 m in height.

2,9x1,5 m yüksekli÷i 1,3-1,5 m olarak bulunmuútur.

B- WRITTEN FINDS

B-YAZILI BULUNTULAR

1-Meaning and Importance

1-Anlam ve Önemi

The written findings found in the Esik Kurgan Finds are very important, like the others, in terms of shedding light on the "Scythian History" and illuminating the language used by the Turks in the History of Ancient Central Asia.

Esik Kurganı Buluntuları içerisinde bulunan yazılı buluntular da di÷erleri gibi tarihe “øskit Tarihine” ıúık tutması ve Eski Ça÷ øç Asya Tarihinde Türklerin kullandıkları dil’in aydınlatılması açısından çok önemlidir.

In addition to the nearly four thousand gold artifacts unearthed at Esik, another find that could determine the true value of this kurgan is the "silver" bowl found in the tomb. This bowl is the most intriguing find, as it illuminates periods of Turkish language history at least a thousand years earlier than those currently known.

Esik’te çıkan dört bine yakın altın eserin yanında, bu kurganın gerçek de÷erini tayin edecek bir baúka bulgu da mezarda bulunmuú olan “gümüú” çanaktır. Bu çanak Türk Dili tarihinin bugün için bilinen devrelerinden en az bin yıl önceki devrelerini aydınlatması bakımından en ilgi çekici bulgu vasfını

150. As far as we know, the only silver item in Esik is this bowl151.

muhafaza etmektedir150. Esik’teki tek gümüú eúya bildi÷imize göre bu çanaktır151.

This silver bowl, described by various authors as a deep dish for wheat, a handleless spoon, a silver ladle, and a silver cup, bears a phrase consisting of 26 letters in two rows, in the primitive forms of the Gokturk letters. Olcay Suleymanov identified the following 26 letters in this phrase. Suleymanov transcribed the text as "Khan uya üç otuzı(da) yok boltı utu÷si tozıl(t)tı" and translated it as "Khan's son vanished at the age of twenty-three (the people's name and reputation also vanished). According to Suleymanov, the words used here are also the old forms of words in Gokturk. Another scholar, Altay Amancalov, read

Çeúitli müellifler tarafından içine bu÷day konulan bir çukur sahan, sapsız bir ka úık, gümüú kepçe, gümüú bir bardak, úekillerinde tarif edilen bu gümü ú çana÷ın üzerinde Kök-Türk harflerinin iptidai(ilkel) úekilleri ile iki sıra halinde ve 26 harften müteúekkil bir ibare bulunmaktadır. Olcay Süleymanov bu ibarede aúa÷ıdaki 26 harfi tespit etmiútir Süleymanov **metni “Khan uya üç otuzı(da) yok boltı utu÷si tozıl(t)tı”** úeklinde transkripsiyonlamıú ve **“Han’ın o÷lu yirmi üç yaúında yok oldu (Halkın?) adı sanı da yok oldu”** úeklinde tercüme etmiútir. Yine Süleymanov’a göre burada kullanılan kelimeler de

the same text as "Aya, you have a lot of cloth, today's performance is a little bit too much."153 However, the most accepted transcription in the scientific community is made by Olcay Süleymanov. As we have previously stated, he read this text as "Khan uya üç otuzı yok boltı utıgsa tozıldı" and translated it into modern Turkish as "Khan's son perished at the age of twenty-three, (his people's?) name and reputation also perished."154 The acceptance of the language of this text, recovered from the Esik kurgan attributed to the Scythians, as Turkish is also of great significance, as it demonstrates that the Scythians' language was Turkish.155

yine Kök-Türkçede geçen kelimelerin eski ú 152 ekilleridir. Aynı metni ise bir baúka bilim adamı olan Altay Amancalov da bunu, **"Aya, sana oçuk Bez çok, bugün icra azuk"** úeklinde okumuú 153 tur. Ancak Bilim âleminde en çok kabul edilen transkripsiyonu Olcay Süleymanov yapmıútır. Daha önce belirtti÷imiz gibi bu yazıyı, "Khan uya üç otuzı yok boltı utıgsa tozıldı" úeklinde okumuú ve "Han'ın o÷lu yirmi üç yaúında yok oldu (Halkın?) adı sanı da yok oldu" diye günümüz Türkçesine aktarmıú 154 tır. øskitlere atfedilen Esik kurganından çıkarılan bu yazının dilinin Türkçe olarak kabul edilmesi de øskitlerin dilinin Türkçe oldu÷unu göstermesi bakımından büyük önem taú 155 ımaktadır.

Cuneiform texts, ancient Greek sources providing some vocabulary used by the Scythians, and the inscription from the Esik kurgan allow us to reach at least a partial conclusion about the Scythian language. Therefore, it is possible to say that the Scythian language is related to Turkish.

Gerek çivi yazılı metinler, gerek øskitlerin kullandı÷ı bazı kelimeleri veren antik Grek kaynakları ve gerekse Esik kurganından çıkarılan yazı øskitlerin dili hakkında kısmen de olsa bir hükme varmamızı mümkün kılmaktadır. Bundan dolayı øskit dilinin Türkçe ile ba÷lantılı oldu÷unu söylememiz mümkündür.

The question of which language the Scythians spoke remains a matter of debate. Therefore, this written document found in the Esik Kurgan is both significant in its meaning and

øskitlerin hangi dili konuútukları bir mesele olarak karúımızdadır. Bu nedenle Esik Kurganında bulunan bu yazılı belge hem anlamı bakımından

150 N.Diyarbekirli, Esik Kurgan Found in Kazakhstan, A Gift for the 50th Anniversary of the Republic, Faculty of Letters Press, Istanbul, 1973, p.302. 151 N.Diyarbekirli, op. cit., p.302

150 N.Diyarbekirli, **Kazakistan'da Bulunan Esik Kurganı,** Cumhuriyetin 50. Yılına Arma÷anı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, østanbul,1973, s.302. 151 N.Diyarbekirli, **a.g.m.,** s.302

152 N. Diyarbekirli, op. cit., p. 303

152 N.Diyarbekirli, **a.g.m.,** s.303

153 A. S. Amancalov, "Ceti Sudın Köne Jazzbaları", Kazakh Literature, September 25, 1970, p.3. 154 O.Süleymanov, "Ceti Sudın Köne Jazzbaları", Kazakh Literature, September 25, 1970, p.4. 155 ø.Durmuú, Writing in Ancient Turks, National Folklore, Ankara, 1994, p.3/22.

153 A. S. Amancalov, **"Ceti Sudın Köne Cazbaları",** Kazak Edebiyatı**,** 25 Eylül 1970, s.3. 154 O.Süleymanov, **"Ceti Sudın Köne Cazbaları",** Kazak Edebiyatı**,** 25 Eylül 1970, s.4. 155 ø.Durmuú, **Eski Türklerde Yazı**, Milli Folklor, Ankara,1994, s.3/22.

It is very valuable both in terms of its importance and its significance. In fact, it is very important that it sheds light on what can be used in our research and research on the language of the Ancient Turkish Nomadic Equestrian Societies and on the evaluation of issues mentioned in both stylized archaeological findings and written sources from that era. Existing written sources provide some clues about the Scythian language. We also learn about the Scythian language from cuneiform texts and ancient Greek sources.

We obtain the most important information about the Scythian language from cuneiform texts discovered in Sus. Almost all of the verbs are Turkish. The majority of the words were used and are still used in Turkic dialects. In these texts found scatteredly, verbs such as anira, onmak; arat, to sit; daldu, to stuff; du, dutmak, to keep; giti, to take away, to take away; kappika, kapama; katzavana, to scrape; kutta, to katmak; piri, barmak, to varmak; rilu, to write; tartinta; tartınmak; taufa, to dayamak; tiri, deymek etc. occur.156. There are many Turkish words in the same texts. Examples of these are Ata, Attata, Attati, Atta; ati, orta; ativa, orta; atzaka, uzak, uzun; balu, baru; garni, gemi; gik, gök; karata, kart; kiçi, ki şi; çağri, son; vitavana, on the other side; taka, tu÷; ufarri, the other; yal, road; vurun, yer, urun etc. can be given157.

As a result of his analysis of these texts in Sus, Mordtmann, based on linguistic evidence, accepts that the Sakas were a people with a Turko-Ugric origin, dating back to a time before the Finno-Ugric and Turko-Tatar languages, branches of the Ural-Altaic languages, had yet to separate. Although he accepts that the Saka haumavarga and Saka tigrakhauda mentioned in Darius's inscription were not Aryan tribes, he does not include the Sakas who had crossed the Sea as "Qui trans mare habitant," i.e., those who had crossed the Sea, in this group. However, before King Darius launched his campaign against the Scythians, the Scythian rulers Sakesphare, Homarges, and Thamyris gathered in one place to discuss the situation. This is the point we have discussed and have attempted to determine to which Saka groups they belonged.

156 ø.Durmuú, a.g.m.s.3/22.

hem de önemi bakımından çok de÷erlidir. Öyle ki bizim Eski Ça÷ Türk Atlı Göçebe Topluluklarının dilini araútırmamızda ve araútırmalarımızda izlenecek yol haritasında nelerin kullanılabilece÷i ve bu ça÷dan sonraki hem arkeolojik buluntularda stilize edilen hem de yazılı kaynaklarda de÷inilen hususların de÷erlendirilmesine ıúık tutması çok önemlidir. Elde bulunan yazılı kaynaklar øskitlerin dili hakkında bazı ipuçları vermektedir. øskitlerin dili hakkında bilgileri çivi yazılı metinlerden ve antik grek kaynaklarından da ö÷renmekteyiz.

øskitlerin dili hakkında en önemli bilgileri Sus'tan bulunmuú olan çivi yazılı metinlerden elde etmekteyiz. Fiillerin hemen hemen tamamı Türkçedir. Kelimelerin büyük ço÷unlu÷u ise Türk lehçelerinde kullanılmıú ve halen kullanılmaktadır. Da ÷ınık olarak bulunmuú bu metinlerde anira, onamak; arat, oturmak; daldu, doldurmak; du, dutmak, tutmak; giti, götürmek, götürtmek; kappika, kapama; katzavana, kazımak; kutta, katmak; piri, barmak, varmak; rilu, yazmak; tartinta; tartınmak; taufa, dayamak; tiri, deymek vb. filler bulunmaktadır156. Aynı metinlerde çok sayıda Türkçe kelime bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Ata, Attata, Attati, Atta; ati, orta; ativa, ortasında; atzaka, uzak, uzun; balu, baru; garni, gemi; gik, gök; karata, kart; kiçi, ki úi; çagri, o÷ul; vitavana, öte yana; taka, tu÷; ufarri, öbürü; yal, yol; vurun, yer, urun vb verilebilir157.

Sus'ta bu metinlerin tahlili sonucunda Mordtmann, bu lisanî delillere dayalı olarak Sakaların Türk-Ugor dili köklü bir halk oldu÷unu, yani Ural Altay dilinin kolları olan Fin-Ugor ve Türk-Tatar dilinin henüz ayrılmadı÷ı zamandan oldu÷unu kabul etmektedir. Darius'un yazıtında adı geçen Saka haumavarga ve Saka tigrakhaudanın da arî kavimlerinden olmadı÷ını kabul etmesine ra÷men, "Qui trans mare habitant", yani Deniz'in ötesine geçmiú olan Sakaları bu gruba dâhil etmemektedir 158. Oysa Kral Darius øskitler üzerine sefer yapmadan önce, øskit hükümdarları Sakesphare, Homarges ve Thamyris bir yerde toplanıp vaziyeti görüú 159 mü ú lerdir. Üzerinde durdu÷umuz ve hangi saka gruplarına mensup olduklarını belirlemeye çalıútı÷ımız

156 ø.Durmuú, **a.g.m.**s.3/22.

157 ø.Durmuú, a.g.m.s.3/22.

158 ø.Durmuú, a.g.m.s.3/22.

159 J. Junge, Saka Studies, Leipzig, 1939, p. 65.

157 ø.Durmuú, **a.g.m.**s.3/22.

158 ø.Durmuú, **a.g.m.**s.3/22.

159 J. Junge, **Saka Studien,** Leipzig, 1939, s. 65.

The rulers were able to discuss the current situation with ease. This can only be explained by the fact that the third person spoke the same language.

hükümdarlar rahatlıkla mevcut durumu görüúebilmiúlerdir. Bu, ancak üçüncünün de aynı dili konuúmuú olmalarıyla açıklanabilir.

Herodotus, while providing information about the religious beliefs and gods of the Scythians, reports that the Scythians called Hestia Tabiti, Zeus Papaios, Toprak Api, Apollo Qitosyros, Aphrodite Artimpaúa, and Poseidon Thamimasadas. 160 It is accepted that the greatest god of these, Papaios, was called Baba, Dede, Ata, Babir, and Bayat in Turkish; Thamimasadas was called Ata of the Sea; Artimpaúa's Erdem Paúa's Tabit was Tapıt; and Oitosyros was called Gongos, or sun. The word Api also recalls a Turkish word. In almost all Turkic dialects, the words Ebi and Ebe mean "woman who gives birth." 161 The geographical names used by the Scythians have also been linked to Turkish. Examples include Temerinda, Mother of the Sea; Karumpaluk, Lake of Fish; Graucausus, Akkar: Silyn, Gulf, etc.

Herodotos øskitlerin dini inançları ve tanrıları ile ilgili bilgi verirken, øskitlerin Hestia'ya Tabiti, Zeus'a papaios, Toprak'a Api, Apollon'a Qitosyros, Aphrodite'ye Artimpaúa, Poseidon'a Thamimasadas dediklerini bildirmektedir160. Bunlardan en büyük Tanrı olan Papaios'un Türkçe Baba, Dede, Ata, Babir, Bayat; Thamimasadas'ın denizin Atası; Artimpaúa'nın Erdem Paúa Tabiri'nin Tapıt; Oitosyros'un Gongos, güneú oldu÷u kabul edilmektedir. Api kelimesi de Türkçe bir kelimeyi hatırlatmaktadır. Hemen hemen bütün Türk lehçelerinde Ebi, Ebe kelimesi do÷uran kadın manasındadır161. øskitlerin kullanmıú oldu÷u co÷rafi adlar da Türkçe ile irtibatlandırılmıútır. Örnek olarak, Temerinda, Denizin Anası; Karumpaluk, Balık Gölü; Graucausus, Akkar: Silyn, Körfez vb. verilebilir.

Both the names of gods and geography inherited from the language of the Scythians, referred to in Persian sources as the Sakas beyond the Sea, appear to be related to Turkic. Although there were undoubtedly communities speaking other languages within the Scythian landscape, the idea that the Scythian language was related to Turkic, or, as Mordtmann suggests for Saka tigrakhauda and Saka haumavarga, a language that developed at a time when the Finno-Ugric and Turko-Tatar branches had not yet diverged, also applies to the Sakas beyond the Sea, that is, the Black Sea Scythians. Cuneiform texts, ancient Greek sources that provide some vocabulary used by the Scythians, and the inscription recovered from the Esik Kurgan allow us to reach a conclusion, at

Pers kaynaklarında Deniz'in ötesindeki Sakalar olarak adlandırılan øskitlerin dilinden kalan gerek tanrı ve gerekse co÷rafya adları Türkçe ile irtibatlı görünmektedir. øskit co÷rafyasında úüphesiz baúka dilleri konuúan topluluklar olmasına ra÷men, øskitlerin dilinin Türkçe ile irtibatlı bir dil ya da Mordtmann'ın Saka tigrakhauda ve Saka haumavarga için kabul etti÷i üzere Fin-Ugor ve Türk-Tatar dil kollarının birbirinden henüz ayrılmadı÷ı bir dönemde oluúmuú bir dil oldu÷u düúüncesi Deniz'in ötesindeki Sakalar, yani Karadeniz øskitleri için de geçerlidir. Gerek çivi yazılı metinler, gerek øskitlerin kullandı÷ı bazı kelimeleri veren antik grek kaynakları ve gerekse Esik Kurganından çıkartılan yazı øskitlerin dili hakkında kısmen de olsa bir hükme varmamızı

least partially, about the Scythian language. Therefore, it is possible to say that the Scythian language is related to Turkish.

The Scythians, who spread over a vast area, also went to Western Asia and stayed there for a period. Based on both Herodotus' mention and cuneiform texts found in and around Susa, Mordtmann suggests that they spread throughout modern-day Iran and even into Anatolia.

160 Herodotos IV, s,59.

161 S.M.Arsal, Central Asia, Ankara, 1933, p. 10.
162 ø.Durmuú, Writing in Ancient Turks, National Folklore, Ankara, 1994, p.3/22.

mümkün kılmaktadır. Bundan dolayıda øskit dilinin Türkçe ile ba÷lantılı oldu÷ [162] unu söylememiz mümkün olmaktadır.

Çok geniú bir co÷rafyaya yayılan øskitler Ön Asya'ya da giderek orada belirli bir süre kalmıúladır. Gerek Herodotos'un bahsetti÷i ve gerekse Sus ve çevresinde bulunmuú olan çivi yazılı metinlere dayanarak Mordtmann'ın ileri sürdü÷üne göre, onlar bugünkü øran ve hatta Anadolu içlerine kadar olan

160 Herodotos IV, s,59.

161 S.M.Arsal, **Orta Asya,** Ankara, 1933, s. 10. 162 ø.Durmuú, **Eski Türklerde Yazı**, Milli Folklor, Ankara,1994, s.3/22.

They made their influence felt in many places. The fact that the Scythians, who reached the borders of the Assyrian Empire in the early 7th century BC, were still a power in the eastern part of Anatolia in the early 4th century BC is of great importance in terms of showing how long they remained in the cuneiform culture area.

The writing system, scientifically recognized as cuneiform and invented by the Sumerians around 3100 BC, maintained its influence until the early Christian era. This script spread beyond Mesopotamia to Anatolia, Iran, and Greece. When the Scythians moved towards Western Asia, this script was used by the Assyrians, Persians, and Urartians. In other words, the Scythians entered the cuneiform cultural sphere and remained at its focal point for a considerable period.

The Scythians' considerable residence within the cuneiform cultural sphere demonstrates that they were not unfamiliar with this script. Mordtmann states that the inscriptions found at Susa belong to

yerlerde nüfuzlarını hissettirmiúlerdir. MÖ. 7. yüzyılın baúlarında Asur ømparatorlu÷u sınırına kadar ulaúan øskitlerin MÖ. 4. yüzyılın baúlarında hala Anadolu'nun do÷ [163] u kesiminde bir güç olarak bulunmaları, onların çivi yazısı kültür sahasında ne kadar uzun bir süre kaldı÷ını göstermek bakımından büyük önem taúır.

Bilim âleminde çivi yazısı olarak kabul edilen ve MÖ. 3100 yıllarında Sümerliler tarafından icat edilmiú olan yazı etkisini miladi yıllara kadar sürdürmüú [164] tür. Bu yazı Mezopotamya sınırlarını aúarak, Anadolu, øran ve Yunanistan'a kadar yayılmı útır. øskitler Ön Asya'ya do÷ru yöneldiklerinde bu yazı Asurlular, Persler ve Urartululer tarafından kullanılmaktaydı. Yani øskitler çivi yazısı kültür sahasına girmiúler ve bu sahanın odak noktasından uzun sayılabilecek bir süre kalmıú [165] lardır.

øskitlerin çivi yazısı kültür sahası içerisinde epeyce bir süre kalmaları bu yazıya yabancı kalmadıklarını göstermektedir. Sus'ta bulunan yazıların, hakiki manada Türk olan øskitlere ait

the Scythians, who were genuinely Turkic. He also sees the language of these inscriptions as related to the Turko-Ugric language and calls it ø 166 Scythian. These texts demonstrate that they learned cuneiform and used it within this cultural sphere.167

The runic inscription on the silver bowl found in the Esik Kurgan near Alma-Ata in Kazakhstan is also of great importance. Various opinions have been expressed regarding this inscription. Some scholars have suggested that this inscription was inscribed later on the small bowl 168 ÷. In response to those who support this view, Turkologists have argued that this inscription is of the Orkhon-Yenisei type and is considered a prototype of the Orkhon-Yenisei script. The language is Old Turkic.

oldu÷u Mordtmann tarafından belirtilmektedir. Ayrıca, bu yazıların dilini Türk-Ugor diliyle ba÷lantılı görmekte ve bunu ø 166 skitçe olarak adlandırmaktadır. Bu metinler bize onların çivi yazısını ö÷rendiklerini ve bu kültür sahası içerisinde kullandıklarını göstermektedir167.

Kazakistan'da Alma-Ata yakınında Esik Kurganında bulunan gümüú çanak üzerinde ki runik yazı da büyük önem taúımaktadır. Bu yazı hakkında de÷iúik görüúler beyan edilmiútir. Bazı bilim adamları bu yazının ilgili küçük çana 168 ÷ ın üzerine sonradan yazıldı ÷ ını ileri sürmü ú tür. Bu görüúü savunanların karúısında Türkologlar, bu yazının Orhun-Yenisey tipinde olup, Orhun-Yenisey yazısının prototipi oldu÷u kabul edilmiútir. Dilinin eski Türkçe

163 Ksenophon IV, 7, 18.

163 Ksenophon IV, 7, 18.

164 E.Bilgiç, Atatürk, Our Faculty and Our Department, History, Culture and Civilization of the Sumerians, D.T.C.F. Magazine, A Gift to the 100th Anniversary of Atatürk's Birth, Separate edition, Ankara, 1982, p. 107. 165 ø.Durmuú, op.cit., p.3/22

164 E.Bilgiç, **Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz, Sümerlilerin Tarih, Kültür ve Medeniyetleri,** D.T.C.F. Atatürk'ün 100. Do÷um Yılına Arma÷an Dergisi Ayrı basım, Ankara, 1982, s. 107. 165 ø.Durmuú,**a.g.m.,**s.3/22

166 A.D.Mordtmann, a.g.m., s.77.

166 A.D.Mordtmann, **a.g.m.,** s.77.

167 ø.Durmuú,a.g.m.,s.3/22

167 ø.Durmuú,**a.g.m.,**s.3/22

168 K.A. Akiúev, Kurgan Issyk, Moscow, 1978, p.59.

168 K.A.Akiúev, **Kurgan Issık**, Moskova, 1978, s.59.

He claims that it is a language belonging to the Altaic language group and that it is written with a runic alphabet.

oldu÷unu, Altay dilleri grubuna dâhil bulundu÷unu ve runik bir alfabe ile yazılmıú 169 oldu ÷ unu ileri sürmektedir.

As we have stated before, the horizontal inscription unearthed from the Esik kurgan consists of twenty-six letters and is reminiscent of the Orhon-Yenisey inscriptions.

As we have previously discussed, this text was translated into modern Turkish by Süleymanov as "The Khan's son perished at the age of twenty-three, and the name and reputation of the people also perished." According to him, the twenty-six letters used here are primitive forms of letters used in Gokturk texts, and the words used are the old forms of words in Gokturk.

2-Connection with Gokturk Runic (Carved) Writing

Daha önce belirtti÷imiz gibi Esik kurganından çıkarılan horizontal yazı yirmi altı harften oluú . 170 makta ve Orhon-Yenisey yazılarını hatırlatmaktadır

Bu yazı önce de üzerinde durdu÷umuz üzere, Süleymanov tarafından “Han’ın o÷lu yirmi üç yaúında yok oldu (Halkın?) adı sanı da yok oldu” úeklinde günümüz Türkçesine aktarılmı ú 171 tır. Yine ona göre burada kullanılan yirmi altı harf Göktürk metinlerinde kullanılan harflerin ilkel úekilleri olup, kullanılan kelimeler de yine Göktürkçede geçen kelimelerin eski ú 172 ekilleridir.

2-Göktürk Runik (Oyma) Yazısıyla Ba÷lantısı

The question of the origin of alphabetic writing and its origins is fraught with complex mysteries that have yet to be resolved. Nevertheless, alphabetic writing is a legacy passed down from generation to generation. It has been established that Turkish runic script is a branch of this type of writing based on letters. It has long been known that ancient Turkish runic scripts were not only carved on stone but also carved into various hand-made objects. The origin of the runic alphabet, the first alphabetic script of Turkic-speaking communities, remains a riddle that has remained unresolved to this day. W. Thomsen, who discovered the key to this script, hypothesized that the ancient Turkic alphabet was formed under the influence of Aramaic script. The second group of scholars believes that the resulting script arose entirely independently, without any foreign influence, from Turkish stamp marks. Writing has played a crucial role in illuminating societies' histories, which had remained obscure for thousands of years. Thanks to writing, societies were able to emerge from the darkness of history and become information societies. People began using writing systems in various cultural geographies and at various time periods. The emergence and development of these systems

Alfabetik yazının ortaya çıkıú tarihiyle kökeninin kayna÷ı meselesi, henüz çözümlenmemiú, çok karmaúık gizlerle doludur. Böyle olmakla birlikte, alfabetik yazı kuúaktan kuúa÷a aktarıla gelen bir miras niteli÷indedir. Harflere dayanan yazı, türünün bir kolunun da Türk runik yazısı oldu ÷u belirlenmiútir. Runik harfli eski Türkçe yazıların yalnızca taúlara kazınmayıp, aynı zamanda çeúitli el yapısı eúyalara da iúlendi÷i çoktan beri bilinen bir gerçektir. Türkçe konuúan toplulukların ilk alfabetik yazısı olan runik alfabenin kökeni meselesi, günümüze kadar çözümlenmemiú bir bilmece niteli÷indedir. Bu yazının anahtarını bulan W.Thomsen, eski Türk alfabesinin Arami harf yazısının etkisiyle oluútu÷u varsayımını ileri sürmüútür. økinci gruptaki bilim adamları ise, sonuç olarak ortaya çıkan yazının hiçbir yabancı etki olmaksızın, tamamen ba÷ımsız olarak, Türk damga iúaretlerinden do÷du÷unu düúünmektedirler. Yazı, toplumların binlerce yıl karanlıkta kalan tarihlerinin aydınlatılmasında birinci derecede önemli rol oynamıútır. Yazı sayesinde toplumlar tarihin karanlıklarından çıkarak, bilgi toplumu haline gelebilmiúledir. ønsanlar farklı kültür co÷rafyalarında çeúitli zaman dilimlerinde yazı sistemlerini kullanmaya baúlamıúlardır. Bu sistemlerin ortaya çıkıúı ve

169 K.A.Akiúev, a.g.e., s.59.

170 O.Süleymanov, a.g.m., s. 1.

171 O.Süleymanov, a.g.m., s. 2.

172 O.Süleymanov, a.g.m., s. 3.

169 K.A.Akiúev, **a.g.e**., s.59.

170 O.Süleymanov, **a.g.m**., s. 1.

171 O.Süleymanov, **a.g.m**., s. 2.

172 O.Süleymanov, **a.g.m**., s. 3.

Its use has varied across cultures and geographies. When writing is considered, societies' entry into historical periods is also linked to the writing systems they used. Every society's entry into historical periods largely began with the use of writing. Societies' encounters with writing and their use of it emerged as a result of certain needs. Their lifestyles have proven to be an important

kullanılı úı her kültür co÷rafyasında farklılık göstermiútir. Yazı esas alındı÷ında toplumların tarihi devirlere giriúleri de kullanmıú oldukları yazı sistemleri ile ba÷lantılıdır. Her toplumun tarihi devire giriúi büyük ölçüde yazıyı kullanımıyla baúlamıútır. Toplumların yazıyla tanıúmaları ve onu kullanımları birtakım ihtiyaçların sonucu olarak belirmiútir. Onların

factor in the development of writing and writing systems. Sedentary, nomadic, and equestrian societies' encounters with writing and their use of it occurred at different times.

As understood from archaeological findings, writing was invented by the Sumerians. Initially understood to have been invented for purely practical purposes, such as recording and keeping accounts of daily life, this first writing in world history, and at least with the semi-pictographic forms of the Cemdet Nasr era, can now be considered the beginning of the historical age. The use of writing to convey information and news to future generations and with a historical consciousness marks a distinct phase in human life. We can say that the Sumerians first reached this stage in world history with the inscriptions of kings or city leaders and some official documents dating from the Early Dynastic period. It is clear that writing certainly existed in Mesopotamia around 3100 BC, and that it existed at least as early as 3100 BC. We can emphasize that, around 2900 BC, writing began to gain historical value, marking the beginning of a historical era in which written documents from archaeological periods began to become increasingly abundant. Cuneiform, invented and developed by the Sumerians, maintained its influence until the early Christian era. This script spread beyond the borders of Mesopotamia and into Anatolia, Iran, and Greece. The commercial relations between societies played a significant role in the spread of writing.

173 ø.Durmuú, The Birth and Development of Runic (Carved) Writing in the Bozkır Cultural Environment, Turkish Journal of Social Research, Issue 1, Ankara, 1997, pp. 87–88. 174 E. Bilgiç, Atatürk, Our Faculty and Our Department: History, Culture and Civilization of the Sumerians, DTCF, Journal of Ataturk's 100th Birth Anniversary, Ankara, 1982, pp. 89–90. 175 ø. Durmuú, Social and Economic Life in the Sarmatians, Gazi University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences, I, Ankara, 1996, p.173.

hayat tarzı yazı ve yazı sistemlerinin geliútirilmesinde önemli bir etken olarak kendini göstermiútir. Yerleúik, göçebe ve atlı göçebe toplumların yazıyla tanıúmaları ve onu kullanmaya ba 173 ú lamaları birbirinden farklı zamanlarda olmu ú tur.

Arkeolojik buluntulardan anlaúıldı÷ı üzere yazı Sümerliler tarafından icat edilmi útir. Baúlangıçta gündelik hayata ait kayıtları yapmak ve hesapları tutmak gibi, tamamıyla pratik maksatları karúılamak üzere icat edildi÷i anlaúılan dünya tarihinin bu ilk yazısı ve hiç de÷ilse Cemdet Nasr ça÷ının yarı pikto grafik úekilleri ile artık tarihi ça÷a girildi÷i kabul edilebilir. Yazının gelecek nesillere bilgiler ve haberler vermek maksadıyla ve bir tarih úuuru ile kullanılmaya ba úlaması insanlık hayatında ayrı bir merhaleye iúaret eder. Sümerlilerin dünya tarihinde Erhanedan devrinden kalmaya baúlayan kral veya úehir beyi kitabeleri ve bir kısım resmi vesikalar ile bu safhaya da ilk olarak ulaútıklarını ifade edebiliriz. MÖ. 3100'lerde Mezopotamya'da muhakkak yazının var oldu÷unu, en az MÖ. 2900'ler de ise tarihi bir de÷er kazanmaya ba úladı÷ını ve arkeolojik devirlerden yazılı vesikaların gittikçe bollaúmaya baúladı÷ı tarihi ça÷ 174 a girildi ÷ ini vurgulayabiliriz. øúte Sümerliler tarafından icat edilen ve geliútirilen çivi yazısı etkisini miladi yıllara kadar sürdürmüútür. Bu yazı Mezopotamya sınırlarını aúarak, Anadolu, øran ve Yunanistan'a kadar yayılmıú 175 tır. Yazının yayılmasında büyük ölçüde toplumların ticari iliú 176 kileri etkili olmu ú tur.

173 ø.Durmuú, **Bozkır Kültür Çevresinde Runik (Oyma) Yazının Do÷uúu ve Geliúimi**, Türkiye Sosyal Araútırmalar Dergisi, Sayı 1.Ankara,1997,s. 87–88. 174 E. Bilgiç, **Atatürk, Fakültemiz ve Kürsümüz Sumerliler'in Tarihi, Kültür ve Medeniyetleri,** DTCF, Atatürk'ün 100. Do÷um Yılına Arma÷an Dergisi, Ankara,1982,s. 89–90. 175 ø. Durmuú, **Sarmatlar'da Sosyal ve Ekonomik Hayat**, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, I,Ankara,1996, s.173.

176. ø.Durmuú, The Birth and Development of Runic (Carved) Writing in the Bozkır Cultural Environment, Turkish Journal of Social Research, 1, Ankara, 1997, p.88.

176 ø.Durmuú, **Bozkır Kültür Çevresinde Runik (Oyma) Yazının Do÷uúu ve Geliúimi**, Türkiye Sosyal Araútırmalar Dergisi, 1,Ankara,1997,s.88.

The introduction of writing to nomadic societies and their use of it differ from other societies. This difference becomes particularly evident when considering the time of the introduction of writing, the type of writing, and the materials used for writing. Nomads used the runic script. This script emerged largely in the steppe regions where nomadic life was maintained. Nomadism, which emerged as a way of life, did not manifest itself as a semi-sedentary lifestyle between horse breeding and agriculture. Nomadism emerged and developed in some cases as a lifestyle with more specific characteristics and, under favorable conditions, less labor than cultivating the land. The steppes undoubtedly played a significant role in the emergence and development of this lifestyle, particularly the equestrian nomadism. The abundant grasslands that allowed steppe people to graze their herds contributed significantly to its development.

Atlı-göçebe toplulukların yazıyla tanıúmaları ve onu kullanmaları di÷er topluluklardan farklılık göstermektedir. Yazının kullanılmaya baúladı÷ı zaman, yazı türü ve yazım için kullanılan malzemeler dikkate alındı÷ında bu farklılık belirgin bir biçimde dikkati çekmektedir. Atlı-göçebeler runik yazı türünü kullanmıúlardır. Bu yazı türü büyük ölçüde atlı-göçebe hayatın sürdürüldü÷ü bozkır co÷rafyasında ortaya çıkmıútır. Bir hayat tarzı olarak ortaya çıkan göçebelik, atçılık ve ziraat arasında geçen yarı yerleúiklik olarak belirmemi útir. Göçebelik bazı durumlarda fazla özelli÷i olan ve uygun úartlarda topra÷ı iúlemekten daha az iúçili÷e ihtiyaç duyulan biz yaúayıú biçimi olarak ortaya çıkmı ú [177] ve geli ú mi ú tir. ùüphesiz böyle bir hayat tarzının, özellikle atlı-göçebeli÷in ortaya çıkıúı ve geliúiminde bozkırlar önemli bir yer tutmuútur. Bozkırlının sürülerini otlatabilmelerine imkân veren otu bol otlaklar bu hayat tarzının geli . [178] ú mesine büyük ölçüde katkıda bulunmu ú tur

The steppe's geography, a land extremely suitable for animal husbandry, necessitated such development. Equestrian nomads felt the need to constantly move to find water and pasture for their animals. The nomads' entire spirit and attitude toward the world were shaped by their bonds to domesticated horses, cattle, and flocks of sheep. The nomads' conscious and serious efforts were largely focused on domesticating animals, and their efforts were primarily focused on increasing their numbers and protecting them. They raised their animals primarily for their milk, not their meat. Although cattle and horses were primarily used as pack animals, butchery and sacrifice in the cultures that emerged in the southern part of the steppe geography, and their milking remained unknown for a long time, this style of exploitation that preserved the life of the animal was characteristic of the nomadic economy179.

Bozkır co÷rafyasının hayvancılı÷a son derece elveriúli bir arazi olması bu tür bir geliúmeyi zorunlu kılmıútır. Atlı-göçebeler hayvanlarına su ve otlak bulabilmek için sürekli yer de÷iútirme ihtiyacını duymuúlardır. Göçebelerin bütün ruhunu ve dünyaya kar úı takındıkları tavrı onları ehlileútirilen ata, büyükbaú hayvanlara ve koyun sürülerine ba÷layan münasebetler belirlemiútir. Göçebelerin bilinçli ciddi giriúimi büyük ölçüde hayvan ehlileútirmeye, gayreti de her úeyden önce hayvanların sayısının artmasına ve korunmasına dayanmaktaydı. Tamamıyla hayvanlarını etleri için de ÷il, sütleri için beslemekteydiler. Bozkır co ÷rafyasının güney tarafında oluúan kültürlerde sı÷ır ve at her úeyden önce yük hayvanı, kasaplık ve kurbanlık hizmeti görmesine ve sa÷ılması daha uzun zaman meçhul kalmasına karúın, göçebe ekonomisinde hayvanın hayatını koruyan bu istismar tarzı karakteristikti[179].

Animals fed in this way were only sufficient to meet the needs of the nomadic horsemen. Some nomadic horsemen became wealthy by taking an active role in trade. In the steppes north of the Black Sea

Bu úekilde beslenen hayvanlar ancak atlı-göçebelerin gereksinimlerini karúılamaktan öteye gitmiyordu. Bazı atlı-göçebe liderleri ticarette aktif rol üstlenerek zenginleúmiúlerdi. Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda

177 ø. Durmuú, Þskitler (Sakalar), Ankara, 1993, p. 82. 178 E. H. Minns, The Scythians and Northern Nomads, Cambridge Ancient History. IX, 1970, p.170. 179 J. Deer, Þsteppe Culture, Journal of the Faculty of Language, History and Geography, XII/1–2, pp. 159–160.

177 ø. Durmuú, **øskitler (Sakalar**), Ankara, 1993, s. 82. 178 E. H. Minns, **The Scythians and Northem Nomads**, Cambridge Ancient History. IX, 1970,s.170. 179 J.Deer, **østep Kültürü,** Dil ve Tarih-Co÷rafya Fakültesi Dergisi, XII/1–2, s. 159–160.

Beyond trade, the trade route from China to Turkestan was the backbone of the steppe leaders' commercial activities. After the nomadic horsemen arrived in the steppes north of the Black Sea, they were able to connect the international trade route with maritime trade in the Black Sea region. They maintained commercial and political relations with China on the eastern side of the steppes for a long time.

gerçekleútirilen ticaretten baúka, Çin'den Türkistan'a uzanan ticaret yolu, bozkır liderlerinin ticari faaliyetlerinin bel kemi÷iydi. Atlı-göçebeler Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara geldikten sonra uluslar arası ticaret yolu ile Karadeniz bölgesindeki deniz ticaretini birbirine ba 180 ÷ layabildiler. Onlar bozkırların do÷u tarafında Çin'le uzun zaman diliminde siyasi münasebetleri yanında, ticari münasebetlerini de sürdürdüler181.

The region from the Aral Sea to the Caspian Sea was under their control. Chinese silk products and some Indian goods were brought north of the Black Sea via Iran-Azerbaijan. 182 In this way, the nomadic horsemen, who controlled the trade routes, ensured that trade goods reached other communities as well as meeting their own needs.

Aral gölü Hazar denizine kadar olan co ÷rafya onların kontrolü altındaydı. Çin ipekli mamulleri ve bazı Hint malları øran-Azerbaycan üzerinden Karadeniz'in kuzeyine getirilmekteydi182. Bu úekilde ticaret yollarını kontrolleri altında tutan atlı-göçebeler kendi ihtiyaçlarının yanında di÷er topluluklara ticaret mallarının ula 183 ú masını da sa ÷ lamı ú oluyorlardı.

The widespread trade that occurred in this way led to the widespread use of runic engraving/stamp writing.

Bu úekilde oluúan yaygın ticaret kullanımdaki runik oyma/damga yazınında yaygınlaúmasına neden olmaktaydı.

Horse nomads also migrated east-west across the steppe region over the past centuries, spreading over wider areas. This type of mobility strengthened their dominance over the steppe zone and strengthened their social, political, cultural, and economic relations with various tribes. Thus,

Atlı-göçebeler de ÷iúik zaman dilimlerinde bozkır co÷rafyasında do÷u-batı yönünde göç ederek, daha geniú sahalara yayılmıúlardır. Bu úekilde bir hareketlilik onların bozkır kuúa÷ı üzerinde hâkimiyetlerinin sa÷lamlaúmasına ve çeúitli kavimlerle sosyal, siyasi, kültürel ve

horse nomads played a significant role in the east-west trade across the steppe region and even played a significant role in commercial activities.

ekonomik yönden iliúkilerinin artmasına neden olmuútur. Böylece, atlı-göçebeler bozkır co÷rafyasında do÷u-batı yönünde gerçekleútirilen ticarette de önemli görev üstlenmiúler ve hatta ticari faaliyetlerde önemli rol oynamıú [184] lardır.

The westward migrations, which continued in waves for thousands of years within Asia, occurred along two main routes. One of these was the northern route, which passed between the Ural Mountains and the Caspian Sea, and north of the Black Sea. The second was the southern route. There were also convoys that reached the northern route by crossing the Caucasus via the southern route. The northern route began at the mouth of the Don River and continued through the lower course of the Itil and Ural Rivers to Central Asia.

Asya içlerinde batıya do ÷ru binlerce yıl dalgalar halinde devam eden göçler baúlıca iki yoldan olmuútur. Bunlardan biri kuzey yoludur. Bu yol Ural da÷ları ile Hazar denizi arasından ve Karadeniz'in kuzeyinden geçmektedir. økincisi ise, güney yoludur. Güney yolundan Kafkasları geçmek suretiyle kuzey yoluna ula [185] ú an kafileler de olmu ú tur. Kuzey yolu Don nehri a÷zından baúlayarak, øtil ve Ural nehirlerinin aúa÷ı mecrasından Orta Asya'da geçiúe

180 G.Vernadsky, A History of Russia, Ancient Russia, I, New Haven, 1943. p. 85. 181 Ö.øzgi, Commercial Relations of the Central Asian Turkish States with China Until the 11th Century, Istanbul University Faculty of Letters History Institute Journal, Issue 9, 1978. p. 87. 182 M.ø Rostovtzeff, The Sarmatae and the Parthians, Cambridge Ancient History, III.1969, p.98. 183 O.Durmuú, The Birth and Development of Runic (Carved) Writing in the Steppe Cultural Environment, Turkey Social Research Journal, 1, Ankara, 1997, p.90. 184 O.Durmuú, op. cit., p.90.

185 ø.Durmuú, a.g.m., s.90.

[180] G.Vernadsky, **A History of Russia, Ancient Russia**, I, New Haven, 1943. s. 85. [181] Ö.øzgi, **XI. Yüzyıla Kadar Orta Asya Türk Devletlerinin Çin'le Yaptı÷ı ticari Münasebetler**, østanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 9,1978. s. 87. [182] M.ø Rostovtzeff, **The Sarmatae and the Parthians**, Cambridge Ancient History, III.1969, s.98. [183] ø.Durmuú, **Bozkır Kültür Çevresinde Runik (Oyma) Yazının Do÷uúu ve Geliúimi**, Türkiye Sosyal Araútırmalar Dergisi, 1,Ankara,1997,s.90. [184] ø.Durmuú,**a.g.m.,** s,90.

[185] ø.Durmuú**, a.g.m**., s.90.

There it reached the source of the Inci and finally, via Talas, either via the Çin and/or Altay passes, to the region of the Orhun and Selenge rivers.

imkân vermekteydi. Orada ønci'nin kayna÷ına ve son olarak Talas üzerinden ya Çin ve/yahut Altay geçiúleri üzerinden Orhun ve Selenge ırmakları bölgesine ula [186] ú maktaydı.

The northern route also played a significant role in the east-west migrations of nomadic horsemen. Changes beyond climate and vegetation, along with the increasing population potential of societies, influenced the migrations of the tribes.

Kuzey yolu atlı-göçebelerin do÷u-batı yönünde gerçekleútirdikleri göçlerde de önemli bir yer tutmu útur. Kavimlerin göçlerinde iklim ve bitki ötesindeki de ÷iúiklikler, toplumların nüfus potansiyellerinin artması vb. sebepler etkili

Such a situation occurred in the early 8th century BC. The Xiongnu were forced to fight the Chou. In this struggle, the Xiongnu retreated west of the Chinese border and displaced their neighbors there. Thus, attacks by other communities on the western side soon paved the way for a massive migration movement across the steppes. Each community was forced to attack its western neighbors in search of new pastures.187 This situation also had an impact on the western edge of the steppes. As a result of the westward migration of the tribes, the Scythians reached the steppes north of the Black Sea. In Persian sources, they are referred to as Saka tiay para daray (Sakas who went beyond the sea).

olmuútur. Böyle bir durum MÖ. 8. yüzyılın baúlarında yaúanmıútır. Hiungnular Choular'la mücadele etmek zorunda kalmıúlardır. Bu mücadelede Hiungnular Çin sınırının batısına kadar çekilmiúler ve orada bulunan kom úularını yerlerinden oynatmıúlardır. Böylelikle, di÷er toplulukların da batı taraflarında bulunan topluluklara saldırmaları çok geçmeden bozkırlarda müthiú bir göç hareketinin baúlamasına zemin hazırlamıútır. Her topluluk yeni otlaklar elde edebilme gayesiyle batıdaki kom úularına saldırmak zorunda kalmıú 187 tır. Bu durum bozkırların batı ucunda da etkisini göstermiútir. Batıya do÷ru kavimlerin dalgalanmaları sonucunda øskitler, Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlara ulaúmıú 188 lardır. Pers kaynaklarında Saka tiay para daray (Denizin ötesine geçmiú 189 Sakalar) olarak geçen

The Scythians took control of the steppes north of the Black Sea.

øskitler, Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırları kontrolleri altına almıúlardır.

Other Sakha communities, however, continued their existence in the eastern part of the steppes. This situation allowed the nomadic horsemen to maintain their dominance in the eastern and western parts of the steppe and to control the east-west trade. The east-west migration routes used by the nomadic horsemen were used as trade routes as trade developed.

Di÷er Saka toplulukları ise, bozkırların do÷usunda varlıklarını sürdürmüúlerdir. Böyle bir durum atlı-göçebelerin bozkır co÷rafyasının do÷u ve batı tarafında hâkimiyetlerini sürdürmelerine, do÷u-batı ticaretini kontrolleri altında tutmalarına neden olmuútur. Atlı-göçebelerin do÷u-batı yönünde kullandıkları göç yolları, ticaretin geli útirilmesiyle birlikte ticaret yolu olarak kullanılmıú 190 tır.

The developments we have attempted to outline above led to the growth of commercial relations, which laid the foundation for the use of writing. The Silk Road gained importance with the emergence and development of runic scripts along the northern route.

Yukarıda belirtmeye çalıútı÷ımız geliúmeler sonucunda ticari münasebetlerin artıúı yazının kullanımına temel oluúturmuútur. Kuzey hattı üzerinde ipek yolu runik yazıların ortaya çıkıúı ve geliúmesiyle önem

186 H. W. Haussig, The historical background of runic finds in Eastern Europe and Central Asia, Runes, Tamgas and Graffiti from Asia and Eastern Europe, Otto Harrassowitz Wiesbaden, 1985, p. 83. 187 T. T. Rice, The Scythians, London, 1968, p. 43. 188 ø. Durmuú, a.g.m., p. 91.

186 H. W. Haussig, **Der historische Hintergrund der Runenfunde in Osteuropa und Zentralasien**, **Runen,** Tamgas und Graffiti aus Asien und Osteuropa, Otto Harrassowitz Wiesbaden, 1985, s. 83. 187 T. T. Rice, **The Scythians**, London, 1968, s. 43. 188 ø. Durmuú**, a.g.m**., s.91.

189 A. Herrmann, The Saks and the Scythian Expedition of Darius, Volume 1 of the Archives for Onentforschung, I. 1993, p.158.

190 ø. Durmuú, a.g.m., s.91.

189 A. Herrmann, **Die Saken und der Skythenzug des Dareios**, Belhefts zur Archiv für Onentforschung, I. 1993, s.158.

190 ø. Durmuú**, a.g.m**., s.91.

Greek was used as the language of trade routes as far as Central Asia, but it never found a place as a written language. As is understood from the finds, the Scythians never used Greek script. Mesopotamian cultures, especially the Aramaic script, had no impact on the northern Silk Road route.

kazanmıútır. Orta Asya'ya kadar Grekçe ticaret yolu dili olarak kullanılmıú, ancak yazı dili olarak kendisine yer bulamamı útır. Buluntulardan anlaúıldı÷ı üzere, øskitler asla Grek yazı çizimleri kullanmamıúlardır. Mezopotamya kültürleri, özellikle Arami yazısı ipek yolu kuzey hattı üzerinde her úeyden önce hiçbir etki yapmamı [191] ú tır.

Nomadic horsemen developed and used their own writing systems. Their use of writing was influenced by elements of their lifestyles and their commercial activities. Descriptions of daily life also played a significant role in the transition to writing. The markings used by nomadic horsemen to distinguish their animals from those of others also constituted a stepping stone in the transition to writing. Surface surveys and archaeological excavations, particularly in the eastern part of the steppe region, have unearthed numerous documents bearing runic inscriptions. The vast majority of the finds consist of documents inscribed on stone.

Atlı-göçebeler kendi yazı sistemlerini geli útirerek kullanmıúlardır. Onların yazıyı kullanımlarında hayat tarzlarıyla ilgili unsurlar ve ticari faaliyetleri etkili olmuútur. Günlük hayatla ilgili tasvirler de yazıya geçiúte önemli faktörler olarak dikkati çekmiútir. Atlı-göçebelerin hayvanlarını baúkalarınınkinden ayırt edebilmek için kullandıkları damgalar da yazıya geçiúte bir basamak oluúturmuútur. Özellikle, bozkır co÷rafyasının do÷u kesiminde yapılan yüzey araútırmaları ve arkeolojik kazılar sonucunda çok sayıda runik yazılı belge ortaya çıkarılmıútır. Buluntuların büyük ço÷unlu÷unu taú üzerine yazılmıú [192] olan belgeler olu ú turmaktadır.

In addition to the runic inscriptions uncovered during surface surveys in the Bozkır Cultural Environment, numerous finds belonging to the nomadic horsemen have also been found, and the vast majority of written documents have yet to be found. The first written documents began to be unearthed in the early 18th century. Among the first identified finds were the Yenisei Inscriptions. A number of inscriptions were found on large and small stones along the banks of the Yenisei River. Some inscription-like markings on these scattered stones have attracted attention. Even the crudely carved lines on the stones, whether they represent letters, signs, and/or stamps, have not been determined.193

Bozkır Kültür Çevresinde yapılan yüzey araútırmaları sonucunda ortaya çıkarılan runik yazıların yanı sıra Atlı-göçebelere ait çok sayıda buluntu oldu ÷u gibi yazılı belgelerin büyük ço÷unlu÷u da henüz bulunamamı útır. ølk yazılı belgeler 18. yüzyılın baúlarından itibaren ortaya çıkartılmaya baúlamıútır. Buluntular arasında ilk belirlenenler ise, Yenisey Yazıtları olmuútur. Yenisey nehri kıyısında büyük, küçük taúlar üzerinde bir takım i úaretlere rastlanılmıútır. Da÷ınık bir halde bulunan bu taúlar üzerinde yazıya benzer birtakım iúaretler dikkati çekmiútir. Hatta taúların üzerine kaba saba oyulmu ú olan çizgilerin harf mi, yoksa iúaret ve/ya damga mı oldu÷u da belirlenememiú [193] tir.

Research has continued intermittently. With the discovery of the Orkhon Inscriptions towards the end of the last century, the number of written documents has increased over time. The Orkhon Inscriptions, recognized by the scientific community, were unearthed in the Orkhon River's 194-ı course and in the Koşa Çaydam area. Written documents have largely spread over a wide area. With the increase in research,

191 H.W. Haussig, a.g.m., s. 82

192 ø. Durmuú, a.g.m., s.92.

193 L. Ligeti, Unknown Inner Asia, Ankara, 1986, p.195. 194 H. N. Orkun, Old Turkish Inscriptions, Ankara, 1987. p. 19.

Araútırmalar belirli fasılalarla devam etmiútir. Geçen yüz yılın sonlarına do÷ru Orhun Yazıtlarının bulunmasıyla birlikte yazılı belgelerin sayısı zaman geçtikçe daha da artmıútır. Bilim âleminin tanıdı÷ı Orhun Yazıtları, Orhun ırma 194 ÷ ı mecrası ve Ko ú a Çaydam havalisinde ortaya çıkarılmı ú tır. Yazılı belgeler büyük ölçüde geniú sahaya yayılmıútır. Araútırmaların artmasıyla

191 H.W. Haussig, **a.g.m.,** s. 82

192 ø. Durmuú**, a.g.m.,** s.92.

193 L. Ligeti, **Bilinmeyen øç Asya**, Ankara,1986, s.195. 194 H. N. Orkun, **Eski Türk Yazıtları**, Ankara, 1987. s. 19.

Apart from the Orhun and Yenisey, runic documents were also unearthed around the Talas, Ongin and Tola rivers.

As surface research continued, copies of the increasingly numerous documents were made and published. Scholars began to grapple with the task of deciphering the texts of these documents. Among these researchers, the Danish scientist Thomsen was the most successful. The fact that the inscriptions, which had been photographed and copied, were bilingual also simplified the situation. Finally, Thomsen, with the ease provided by the system he invented in 1893, was able to read the texts and determine that they were in Turkish.

After Thomsen published the results of this important research, the entire scientific world's attention turned to the inscriptions. Scientists began to investigate the inscriptions, and the literature on this subject began to grow.

After the decipherment of the runic inscriptions and the determination of their language as Turkish,

birlikte Orhun, Yenisey dıúında Talas, Ongin ve Tola nehirleri çevresinde de runik yazılı belgeler ortaya çıkarılmıú 195 tır.

Yüzey araútırmaları sonucunda sayıları artan belgelerin kopyaları yapılmıú ve yayınlanmıútır. Bilim adamları bu belgelerin yazılarının çözülmesi meselesiyle u ÷raúmaya baúlamıútır. Araútırmacılar arasında Danimarkalı bilim adamı Thomsen baúarı sa÷layabilmiútir. Foto÷rafları çekilmiú ve kopyaları yapılmıú olan kitabelerin bilingual (iki dilli) olmaları da meselenin halini kolaylaútırmıú 196 tır. Sonunda Thomsen 1893 yılında keúfetti÷i sistemin sa÷ladı÷ı kolaylıkla yazıları okuyabilmiú ve onların Türk dilli oldu÷unu belirleyebilmiú 197 tir.

Thomsen bu önemli araútırmasının sonucunu yayınladıktan sonra, bütün bilim âleminin dikkati kitabeler üzerine çevrilmiútir. Bilim adamları kitabeleri araútırmaya baúlamıú ve bu hususstaki literatür zenginleúmeye ba 198 ú lamı ú tır.

Runik yazıların çözülmesi ve dilinin Türkçe oldu÷unun belirlenebilmesinden sonra, bilim

the problems that preoccupied scholars remained unresolved. Determining the origin of the runic script emerged as a crucial issue. Some researchers even expressed their opinions about its origins before the script was deciphered and its language determined. After Thomsen's decipherment and language determination, scholars intensified their work on written documents, and later, focusing their work on written documents, they offered various opinions. These opinions differed. To some extent, the success achieved in deciphering the inscriptions and determining their language could not be demonstrated in determining their origin. Consequently, differing views were put forward, and the question of the origin of the runic script remained unresolved.

adamlarını u÷raútıran meseleler bitmemiútir. Runik yazının kökeninin belirlenmesi en önemli mesele olarak ortaya çıkmıútır. Hatta bazı araútırmacılar yazı çözülmeden ve dili belirlenmeden önce de yazının kökeni hakkında görüúler beyan etmiúlerdir. Thomsen tarafından yazının çözümlenmesi ve dilinin belirlenmesinden sonra yazılı belgeler üzerine çalıúmalarını yo÷unlaútıran bilim adamları sonra yazılı belgeler üzerine çalıúmalarını yo÷unlaútırarak bilim adamları çeúitli görüúler ileri sürmüúlerdir. Bu görüúler farklılık göstermektedir. Bir ölçüde kitabelerin çözümü ve dilinin belirlenmesinde gösterilen baúarı kökeninin tespitinde gösterilememiútir. Bu sebeple farklı görüúler ortaya atılmıú ve runik yazının kökeni meselesi çözüme kavuú 199 turulamamı ú tır.

It is possible to list the views on the origin of the Orhun-Yenisei inscriptions as follows;

Orhun-Yenisey yazıtlarının kökeni üzerine görüúleri ise aúa÷ıda ki gibi sırlamak mümkündür;

195 L. Rasonyi, Turkishness in History, Ankara, 1993, p. 147. 196 H. N. Orkun, Turkish History, I, Ankara, 1946, p. 147. 197 O. Suleymanov, Az-Ya, Baki, 1993, p. 170 198 ø. Durmuú, op.cit., p.93.

195 L. Rasonyi, **Tarihte Türklük**, Ankara, 1993, s. 147. 196 H. N. Orkun, **Türk Tarihi**, I, Ankara, 1946, s. 147. 197 O. Süleymanov, **Az-Ya**, Baki, 1993, s. 170 198 ø. Durmuú**, a.g.m.,** s.93.

199 ø. Durmuú, a.g.m., s.93.

199 ø. Durmuú**, a.g.m.,** s.93.

1- The Orkhon letters originally derived from the letters "Run." They were adopted from the Scandinavians as a result of the westward invasions of nomadic horsemen. However, this view has not found widespread support.

1-Orhun harfleri köken itibariyle “Run” harflerinden do÷muútur. Atlı-göçebelerin batıya do÷ru gerçekleútirdikleri istila hareketleri sonucunda, øskandinavyalılardan alınarak kullanılmaya baúlanmıútır. Ancak, bu görüú fazla taraftar bulamamıú 200 tır.

2- The origin of the Orkhon-Yenisei letters may be related to the writings of some tribes that existed in Anatolia. In particular, the Yenisei-Orkhon scripts are similar to the writings of the Late Hittites, Phrygians, and Lycians. Therefore, the writing systems of these tribes formed the basis for the Yenisei-Orkhon scripts.

2-Orhun-Yenisey harflerinin kökeni Anadolu’da varlı÷ını sürdürmüú olan bazı kavimlerin yazılarıyla ba ÷lantılı olabilir. Özellikle, Geç Hititler, Frigler ve Likyalılar’ın yazılarına Yenisey-Orhun yazıları benzerlik göstermektedir. Bu itibarla adı geçen kavimlerin yazı sistemi Yenisey-Orhun yazılarına temel oluúturmuú 201 tur.

3- It has been suggested that the Yenisei-Orkhon script is derived directly from the Aramaic or Pahlavi script. This view has found widespread support. Thomsen, who linked the origin of the runic script to the Aramaic script, began to suggest a Sogdian connection to the Orkhon script. He was unable to even determine the letters he designated as Aramaic and continually attempted to apply his idea within letter systems such as Aramaic, Sogdian, and Pahlavi. 4- This view serves as a bridge connecting the first and third theories. According to this view, the Orkhon script is of Aramaic origin, but the influence of the runic script imported to the European Huns is also notable. For this reason, the view put forward by Radloff is not original.

3-Yenisey-Orhun yazılarının ya da do÷rudan do÷ruya 'Arami' yahut da 'Pehlevi' harflerinden türedi÷i ileri sürülmüútür. Bu görúú büyük ölçüde taraftar bulabilmiútir. Runik yazının kökenini Arami yazısıyla ba÷lantılı gören Thomsen. Orhun yazılarının kökeninin Sogd ba÷lantılı oldu÷u fikrini ileri sürmeye baúlamıútır. O, Arami adıyla belirtti÷i harflerin hangileri oldu÷unu dahi belirleyememiú ve devamlı fikrini Arami, Sogd, Pehlevi gibi harf sistemleri içerisinde i [202] ú letmeye çalı ú mı ú tır. 4-Bu görúú, birinci ve üçüncü teorileri birleútirici bir köprü mahiyetindedir. Bu görúúe göre, Orhun yazısının kökeni Arami asıllı olmakla birlikte, Avrupa Hunlarına ithal edilen runik yazının da etkisi dikkati çekmektedir. Bu sebeple Radloff'un ileri sürmúú oldu÷u bu görúú orijinallik taú [203] ımamaktadır.

5- The origin of the Orkhon letters is attributed to Turkish stamps. Although this view has gained a large number of supporters, it has not yet been scientifically explained. Naturally, the lack of identification of numerous stamp shapes belonging to Turkish communities has prevented comparisons with the Orkhon inscriptions. Occasional studies on the stamps

5-Orhun harflerinin kökeni Türk damgalarına dayandırılmı [204] ú tır. Bu görúú oldukça çok taraftar bulmasına ra÷men, úimdiye kadar bilimsel bir úekilde açıklanamamıútır. Türk topluluklarına ait çok sayıda damga úekillerinin belirlenmemesi do÷al olarak Orhun yazılarıyla karúılaútırma yapmaya imkân vermemiútir. Zaman zaman damgalar üzerine yapılan

200 A. Cafero÷lu, The Origin of the Yenisey-Orhon Letters, Ülkü, VII/42,1936, p. 436. 201 A. Cafero÷lu, History of Turkish Language, Istanbul, 1984, p. 120 202 A. Cafero÷lu, op. cit., p. 120.

200 A. Cafero÷lu, **Yenisey-Orhon Harflerinin Menúei**, Ülkü, VII/42,1936, s. 436. 201 A. Cafero÷lu, **Türk Dili Tarihi**, østanbul, 1984, s. 120 202 A. Cafero÷lu, **a.g.e**., s. 120.

203 ø. Durmuú, a.g.m., s.94.

203 ø. Durmuú**, a.g.m.,** s.94.

204 A.Amanjolov, The Words of Ancestors, Erdem, 5.15.1989, s.793.

204 A.Amanjolov, **The Words of Ancestors**, Erdem, 5.15.1989, s.793.

research was compared with the Orkhon letters, but nothing was said as a result.

araútırmalar Orhun harfleriyle karúılaútırılmıú, sonuçta hiçbir úey söylenmemiú [205] tir.

6-According to this view, the Orkhon letters are based on Aramaic roots. They were later nationalized by the Turks and shaped into Turkish symbols. This view also lacks any originality. It is noteworthy as a combination of the third and fifth views.

7-According to this view, the Orkhon inscriptions emerged from Turkish stamps. These letters bear the influence of superficial Aramaic, Sogdian, and Pahlavi script. Furthermore, considering the Orkhon inscriptions, it has been suggested that Chinese influence is evident in the way lines are written from right to left and signs are written from bottom to top.

Considering the views mentioned above, a fundamental consensus on the origin of the Yenisei-Orkhon letters has not been reached. It has been suggested that the origins of this script are based on Norse runes, the writings of ancient Anatolian tribes, Aramaic script, and Turkish stamps. Some views have emerged as repetitions and combinations of the aforementioned. The most widely held view is that the Orkhon script originated from Aramaic script and is based on Turkish stamps. The question of the origin of these scripts remains unresolved.

After the views we have attempted to elaborate above were put forward, documents were unearthed. Therefore, it has become clear that runic writing was not limited to the Orkhon-Yenisei script, and that this type of writing was not solely inscribed on stone. The discovery of runic inscriptions, particularly from the pre-Christian period, demonstrates that this type of writing was used in the steppes for a long period. Undoubtedly, the findings unearthed later were largely, as with many cultural materials, the result of archaeological excavations. The excavations continued

205 A.Cafero÷lu, a.g.m., s. 437.

6-Bu görüúe göre, Orhun harfleri Arami köke dayanmaktadır. Daha sonra Türkler tarafından millileútirilerek, Türk damgaları úekline konulmuútur. Adı geçen görüúte de bir orijinallik dikkati çekmemektedir. Üçüncü ve beúinci görüúlerin bir araya getirilmiú [206] i olarak dikkati çekmektedir.

7-Bu görüúe göre ise, Orhun yazıları Türk damgalarından çıkmıútır. Bu harfler üzerinde sathi Arami, Sogd ve Pehlevi harflerinin etkisi bulunmaktadır. Ayrıca, yine Orhun yazıtları dikkate alındı÷ında, satırların sa÷dan sola ve iúaretlerin aúa÷ıdan yukarıya do÷ru yazılıú tarzında da Çin etkisinin belirgin oldu [207] ÷ u ortaya atılmı ú tır.

Yukarıda belirtilen görüúlere baktı÷ımızda temelde, Yenisey-Orhun harflerinin kökeni üzerine görüú birli÷i sa÷lanamamıútır. Bu yazının kökeninin øskandinav runları, Anadolu'da yaúamıú eski kavimlerin yazıları, Arami yazısı ve Türk damgalarına dayandı ÷ı belirtilmiútir. Bazı görüúler ise, yukarıda belirtilenlerin tekrarı ve karıúımı olarak ortaya çıkmıútır. En çok taraftarı Orhun yazılarının Arami yazısından çıktı÷ı ve Türk damgalarına dayandı÷ı görüú [208] leri bulmu ú tur. Bu yazıların kökeni meselesi çözülememi ú tir.

Yukarıda üzerinde durmaya çalıútı÷ımız görüúler ortaya atıldıktan sonra da belgeler ortaya çıkarılmıútır. Bu sebeple runik yazıların Orhun-Yenisey yazılarından ibaret olmadı÷ı, bu yazı türünün yalnız taúa yazılmadı÷ı anlaúılabilmiútir. Özellikle milattan önceki dönemlere ait runik yazılı buluntuların ortaya çıkartılmıú olması, adı geçen yazı türünün bozkırlarda uzun zaman diliminde kullanılmıú oldu÷unu göstermiútir. ùüphesiz sonra ortaya çıkarılan buluntular büyük ölçüde birçok kültürel malzemede oldu÷u gibi, arkeolojik kazılar sonucunda bulunmuútur. Kazıların yapılmaya

205 A.Cafero÷lu, **a.g.m**., s. 437.

206 ø.Durmuú, a.g.m., s.94.

207 A.Cafero÷lu, a.g.e., s.121.

208 ø.Durmuú, a.g.m., s.95.

206 ø.Durmuú**, a.g.m.,** s.94.

207 A.Cafero÷lu, **a.g.e**., s.121.

208 ø.Durmuú**, a.g.m.,** s.95.

With the beginning of the 209th century, written documents, although few in number, largely belonging to the period before Christ, were unearthed along with other finds.

Recent research has uncovered examples of runes used by equestrian nomads. A runic inscription was found on an animal figure carved into a rock in the Kurday Mountains of the Cambul region of Kazakhstan. This inscription dates back to the 2nd century BC.

During archaeological excavations near the village of Bobrovoye in the Pavlandor region, a runic inscription dating to the Sakha period, the 5th-4th centuries BC, was unearthed in a kurgan. A bone amulet attached to a horse's bridle was carved in the shape of a roe deer, and the inscription "White Deer" could be read from right to left. The runic inscription on the amulet was identified as the writing system of the Turkic-speaking Sakha. This inscription clearly contradicts the previously proposed view that runic writing existed only among the nomadic tribes of Southern Siberia and Kazakhstan.

Runic inscriptions were unearthed on a silver vessel in the Esik kurgan near Alma-Ata in Kazakhstan, dating to the 5th-4th centuries BC and therefore belonging to the Scythian period. Scholars have begun to study this runic script, considered the oldest example. Just as there are different opinions on the Orkhon-Yenisei inscriptions, there are also differences of opinion here. Some scholars have stated that the inscription unearthed from the Esik kurgan is of

baúlamasıyla birlikte az sayıda da olsa büyük ölçüde milattan önceki dönemlere ait yazılı belgeler di .

209 ÷ er buluntularla birlikte ortaya çıkarılmı ú tır

Atlı-göçebelerin kullanmı ú oldu÷u runik örnekleri son yapılan araútırmalarla bulanabilmiútir. Kazakistan'ın Cambul bölgesindeki Kurday da÷larında bir kaya üzerine çizilmiú olan hayvan figürünün üzerinde runik yazı tespit edilmiútir. Bu yazı MÖ. 2. yüzyıla tarihlendirilmiú 210 tir.

Pavlandor bölgesinde Bobrovoye köyü yakınlarında yapılan arkeolojik kazılar sonucunda bir kurganda Saka dönemine, MÖ. 5–4. yüzyıllara tarihlendirilen runik yazı ele geçirilmiútir. Bir atın gem kayıúı üzerine tutturulmuú kemik nazarlık bir karaca úeklinde oyulmuú ve bunda sa÷dan sola "Beyaz Maral" yazısı okunabilmiútir. Nazarlık üzerindeki runik yazının Türkçe konuúan Sakaların yazı sistemi oldu÷u belirlenebilmiútir. Bu yazı, runik yazının Güney Sibirya ve Kazakistan'daki göçebe kavimler arasında, ancak çok çıktı÷ı yolundaki önce ortaya atılan görüúün belirgin bir biçimde yanlıúlı÷ını ortay koymuú 211 tur.

Kazakistan'da Alma-Ata yakınında Esik kurganında MÖ. 5–4. yüzyıllara tarihlendirilen ve dolayısıyla øskit dönemine ait olan gümüú bir kap üzerinde runik yazı ortaya çıkarılmıú 212 tır. Bilim adamları bu en eski örnek olarak kabul edilen runik yazı üzerinde çalıúmaya baúlamıúlardır. Orhun-Yenisey yazıtları üzerine farklı görüúlerin ortaya çıktı÷ı gibi, burada da görüú farklılıkları belirmiútir. Bilim adamlarından bir kısmı Esik kurganından çıkartılmıú olan bu yazının Orhun-

the Orkhon-Yenisei type, and that its language belongs to Old Turkic and therefore to the Altaic languages. Others have suggested that some of the signs resemble those found in the Aramaic alphabet and that this script is based on an unknown alphabet with Aramaic roots.213

Yenisey tipinde oldu÷unu, dilinin ise eski Türkçe ve dolayısıyla Altay dilleri grubuna girdi ÷ini belirtmiúlerdir. Bazı bilim adamları ise iúaretlerin bir kısmının Arami alfabesinde bulunanları andırdı÷ını ve bu yazının Arami kökünden olan bilinmeyen bir alfabeye dayandı ÷ını ileri sürmüú 213 lerdir.

209. ø.Durmuú, The Birth and Development of Runic (Carved) Writing in the Steppe Culture Environment, Turkish Journal of Social Research, 1, Ankara, 1997, p.95. 210. N.Diyarbekirli, Esik Kurgan Found in Kazakhstan, A Gift for the 50th Anniversary of the Republic, Istanbul, 1973, p.302.

209 ø.Durmuú, **Bozkır Kültür Çevresinde Runik (Oyma) Yazının Do÷uúu ve Geliúimi**, Türkiye Sosyal Araútırmalar Dergisi, 1,Ankara,1997,s.95. 210 N.Diyarbekirli, **Kazakistan'da Bulunan Esik Kurganı**, Cumhuriyetin 50. yılına Arma÷an, østanbul,.1973,s.302.

211 A.Amanjolov, a.g.m., s. 793-794.

211 A.Amanjolov, **a.g.m**., s. 793-794.

212 M.Duysenov, The Man Who Wore Gold, Cossack Literature, 11 July 1970, p. 2. 213 K.A.Akiuev, Kurgan Issyk, Moscow, 1978, pp. 59–60.

212 M.Düysenov, **Altın Kiyimdi Adam**, Kazak Edebiyatı, 11 Eylül 1970, s. 2. 213 K.A.Akiúev, **Kurgan Issık**, Moskova, 1978, s.59–60.

Linguists have begun studying the silver vessel recovered from the kurgan. An alphabet consisting of 26 letters was identified on the vessel. However, researchers have interpreted the written document in different ways. In one of these, Amanjolov read the inscription in Turkish. He suggested that some of the letters in this inscription were ancient Turkic runes, while others bore similarities to the signs of early written alphabets from the Mediterranean region. 215

Dil bilimciler kurgandan çıkarılan gümüú kap üzerinde çalıúmaya baúlamıúlardır. Kap üzerinde 26 harften oluúan alfabe tespit edilmiú 214 tir. Ancak, araútırmacılar yazılı belgeyi farklı biçimlerde okumuúlardır. Bunlardan birinde Amanjolov yazıyı Türkçe olarak okumuútur. Bu yazının harflerinin bir kısmının eski Türk runları oldu÷unu, di÷er bir kısmının ise, Akdeniz çevresi erken yazılı alfabelerinin iúaretleriyle benzerlik gösterdi÷ini ileri sürmüú . 215 tür

Süleymanov also read the script extracted from the Esik and established a connection with Turkish. He stated that the letters emerging here were primitive forms of those in the Orkhon 216 ÷. The character, letters, and shapes of the Esik script were compared with the characters, letters, and shapes of the Orkhon-Yenisei script. As a result, it was understood that the Esik script was the prototype of the Orkhon-Yenisei script.

Süleymanov da Esik'ten çıkartılmıú olan yazıyı okuyarak, Türkçe ile ba÷lantı kurmuútur. Burada ortaya çıkan harflerin Orhun'dakilerin ilkel úekilleri oldu 216 ÷ unu belirtmi ú tir. Esik yazısının karakteri, kullanılan harfler ve úekilleri, Orhun-Yenisey yazılarının karakterleri, harfleri ve úekilleriyle karúılaútırılmıútır. Bunun sonucunda Esik yazısının Orhun-Yenisey yazılarının prototipi oldu 217 ÷ u anla ú ılmı ú tır.

The fact that existing examples of runic script date back to the years before Christ, and even to approximately the 5th century BC with the example found in the Esik kurgan, indicates its considerable antiquity and that it underwent a period of evolution leading up to the Göktürk period. It appears that this script, beginning with the Sakas and then used by various Hun tribes, reached the Göktürks.

Runik yazının mevcut örneklerinin milattan önceki yıllara ve hatta Esik kurganından bulunan örnekle aúa÷ı yukarı MÖ. 5. yüzyıla kadar gitmesi, epeyce eski oldu ÷unu ve Göktürk dönemine kadar bir tekâmül devresi geçirdi÷ini göstermektedir. Bu yazının Sakalardan baúlayarak, çeúitli Hun boylarında da kullanılmak suretiyle Göktürklere kadar ula útı÷ı anla [218] ú ılmaktadır.

This earliest example provides concrete proof that the language of the Scythian tribes settled in Kazakhstan was ancient Turkic. It also reveals that the horse-mounted nomads living in Kazakhstan knew and widely used alphabetic writing.

Bu en eski örnek Kazakistan arazisinde yerleúmiú iskit kavimlerinin dilinin eski Türk dili oldu÷unu somut olarak kanıtlanmıútır. Ayrıca, Kazakistan topraklarında hayat süren atlı göçebelerin alfabetik yazıyı bildikleri ve yaygın bir biçimde kullandıkları gerçe÷ [219] i de bu vesileyle ortaya çıkmı ú tır.

Runic script was used for a long period across the vast steppe region. The earliest examples of this script date back to the 5th-4th centuries BC, and connections to the Orkhon-Yenisei inscriptions have been established, and at least some of the letters have been identified through similarities, similarities, and closeness to each other.

Runik yazı geniú bozkır co÷rafyasında uzun zaman diliminde kullanılmıútır. Bu yazının en eski örneklerine MÖ. 5–4. yüzyıllarda rastlanmıú ve Orhun-Yenisey yazıtlarıyla ba÷lantılarının oldu÷u, hiç de÷ilse bazı harflerin aynılıkları, benzerlikleri ve birbirine yakınlıkları belirlenebilmiú [220] tir.

214 O.Suleimanov, Jeti Sudyn Kone Jazbaları, Kazakh Edebiyat, 25 Eylül 1970, p. 1. 215 A.Amanzholov, Runopodopnaya nadpis'is Sakskogo Zakhoroneniya near Alma-Aty, Bestnik An Kaz. SSR, 12,1971, p. 64–66

214 O.Süleymanov, **Ceti Sudın Köne Cazbaları**, Kazak Edebiyatı, 25 Eylül 1970, s. 1. 215 A.Amanjolov, **Runopodopnaya nadpis'is Sakskogo Zakhoroneniya bliz Alma-Atı**, Bestnik An Kaz. SSR, 12,1971, s. 64–66

216 O. Süleymanov, a.g.m., s. 1-3.

216 O. Süleymanov**, a.g.m.,** s. 1-3.

217 ø.Durmuú, Writing in Ancient Turks, National Folklore, Ankara, 1994, p.38 218 ø.Durmuú, op.cit., p.38.

217 ø.Durmuú, **Eski Türklerde Yazı**, Milli Folklor, Ankara,1994, s.38 218 ø.Durmuú, **a.g.m.,** s.38.

219 A.Amanjanov, The Word of Ancastors, op.cit., p.795. 220 ø.Durmuú, The Birth and Development of Runic (Carved) Writing in the Steppe Cultural Environment, Turkish Journal of Social Research, 1, Ankara, 1997, p.97.

219 A.Amanjanov, The Word of Ancastors, **a.g.m..,**s.795. 220 ø.Durmuú, **Bozkır Kültür Çevresinde Runik (Oyma) Yazının Do÷uúu ve Geliúimi**, Türkiye Sosyal Araútırmalar Dergisi, 1,Ankara,1997,s.97.

With the emergence of equestrian-nomadic states, writing was greatly needed in their administration.

Writing was also important for the tribes that played a significant role in the political hierarchy of the state. Independent tribes or those that joined higher political units used special signs to distinguish their animals in the pastures and their belongings during migrations. The signs used by the tribes consisted of specific symbols, and certain needs necessitated their use. A significant portion of the signs used by the tribes is unknown. However, the signs used by the Oghuz tribes have survived to the present day. These signs are important because they allow for comparison with runic writing.

As mentioned above, the needs of nomadic horsemen necessitated the development and use of writing systems. Runic writing originated and developed in the steppe landscape. It has been understood that this script possesses a national character. For example, the letter "ok" (arrow) resembles "arrow," the letter "y" (bow), the letter "s" (bayonet), the letter "t" (mountain), and the letter "b" (house) (eb) (tent).

Contrary to what some scholars claim, no significant similarity has been found between the runic script, the first examples of which we encounter in Central Asia along the northern route of the Silk Road in the 5th century BC and which spread in the 3rd century BC, and the Aramaic script.

If it is possible to argue that Aramaic, Pahlavi, or a script of unknown origin influenced runic script, then documents left by the Sakas, as part of their westward migration, should be considered. Cuneiform documents belonging to the Scythians and written in the Scythian language have been found in and around Susa. Perhaps the influence of these cuneiform scripts on runic script is conceivable.

Atlı-göçebe devletlerinin ortaya çıkmasıyla yönetimlerinde büyük ölçüde yazıya ihtiyaç duyulmu 221 ú tur.

Devletin siyasi kademelenmesinde önemli rol oynayan boylar için de yazı önem taúımıútır. Müstakil olan veya daha yüksek siyasi birli÷e katılmıú bulunan boylar, yaylaklarda hayvanlarını, göçlerde kendi eúyalarını ayırt edebilmek için özel damgalarını kullanmıú 222 lardır. Boyların kullanmıú oldu÷u damgalar belirli iúaretlerden oluúmuú ve birtakım ihtiyaçlar onların kullanılmasını zorunlu kılmıútır. Boyların kullandı÷ı damgaların önemli bir kısmı bilinmemektedir. Ancak, o÷uz boylarının kullanmıú oldukları damgalar günümüze kadar ula úmıútır. Bu damgalar runik yazıyla karúılaútırma yapmaya imkân vermeleri bakımından önem ta 223 ú ımaktadırlar.

Atlı-göçebelerin ihtiyaçları yukarıda belirtti÷imiz üzere, yazı sistemlerini geliútirip kullanmalarını zorunlu kılmıútır. Runik yazı bozkır co÷rafyasında do÷up geliúmiútir. Bu yazının milli karakter taúıdı÷ı anlaúılmıútır. Buna örnek olarak “ok” okunan harf in “ok”a, “y” okunan harfin “yay”a, “s” okunan harfin süngüye, “t” okunan harfin “da÷ (ta÷)”a, “b” okunan harfin de “ev (eb)”e, “çadıra” benzedi÷i anlaúılmıú 224 tır.

Bazı bilim adamlarının ileri sürdü ÷ünün tam tersine, ipek yolunun kuzey hattı üzerinde Orta Asya’da MÖ. 5. yüzyılda ilk örne÷ine rastladı÷ımız ve MÖ. 3. yüzyılda yayılan runik yazının Arami yazısıyla yakınlı÷ı için hiçbir göze çarpan benzerlik bulunamamı 225 ú tır.

ùayet, Arami, Pehlevi ve aslı bilinmeyen bir yazının runik yazı üzerinde etkisi oldu÷unu söylemek mümkün olursa, Sakaların batıya göçleri çerçevesinde onlardan kalan belgelerin dikkate alınması gerekebilir. Sus ve çevresinde øskitlere ait ve iskit diliyle yazılmıú çivi yazılı belgeler bulunmuú 226 tur. Runik yazıya belki bu çivi yazılarının etkisi düú 227 ünülebilir.

221 ø.Kafeso÷lu, Turkish National Culture, østanbul, 1989, p. 321. 222 ø.Kafeso÷lu, ibid., p. 219.

223 ø.Durmuú, a.g.m., s.97.

224 M.Ergin, Göktürk Monuments, Istanbul, 1991, p. 141. 225 H.W.Haussig, op. cit., p. 85.

226 A.D.Mordtmann, “On the cuneiform inscriptions of the second kind”, Journal of the German Oriental Society, XXIV, 1870, p. 77. 227 ø.Durmuú, a.g.m., p.97.

221 ø.Kafeso÷lu, **Türk Milli Kültürü**, østanbul, 1989, s. 321. 222 ø.Kafeso÷lu, **a.g.e**., s. 219.

223 ø.Durmuú, **a.g.m**., s.97.

224 M.Ergin, **Göktürk Abideleri**, østanbul, 1991, s. 141. 225 H.W.Haussig, **a.g.m**., s. 85.

226 A.D.Mordtmann, Über die Keillinschriften zweiter Gattung”, **Zeitschrift cer Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft**, XXIV,1870, s. 77. 227 ø.Durmuú, **a.g.m**., s.97.

It is widely accepted that the religious beliefs of nomadic horsemen also influenced the emergence of their writing systems. In particular, some letters are understood to have served as religious symbols. Runic letter forms have even been found on shaman drums, clothing, and, in general, on moon implements.

Descriptive art also played a significant role in the emergence of the nomadic horseman's writing system. To communicate their ideas and thoughts to others, nomads employed various signs or images of their own early descriptive art. Since these early art, images, and signs generally constitute the beginning of the first form of writing, when searching for the origins of any writing system, it is necessary to first examine the descriptive art of the same society. When examining works of art, depictions related to the society's lifestyle are striking. The subjects in the art of nomadic horsemanship consist of hunting and animal combat scenes. Indeed, depictions in works of art played a significant role in the transition to writing. Artifacts from Mongolia and Siberia are significant in demonstrating the ideas and thoughts of the nomadic horsemen and constitute a stepping stone in the transition to writing systems. The social, political, cultural, and economic circumstances of the nomadic horsemen

Atlı-göçebelerin dini inançlarının da yazı sistemlerinin ortaya çıkmasında etkili oldu÷u kabul görmüútür. Özellikle, bazı harflerin dini sembol oldu÷u anlaúılmıútır. Hatta ùaman davul, elbise ve umumiyetle ayın aletlerinde runik harf 228 ú ekillerine rastlanmı ú tır.

Atlı-göçebelerin yazı sistemlerinin ortaya çıkmasında tasvir sanatları da önemli bir yer tutmuútur. Atlı-göçebeler fikir ve düúünce mahsullerini di÷erlerine bildirmek gayesiyle kendi ilk tasviri sanatlarının çeúitli iúaret veya resimlerini müracaat etmiúlerdir. Umumiyetle ilkyazı úeklinin baúlangıcını bu eski devir sanat, resim ve iúaretleri oluúturdu÷undan herhangi bir yazı sisteminin kökeni aranılırken, öncelikle aynı topluma ait tasviri sanatın ara 229 ú tırılması gerekir. Sanat eserlerine baktı÷ımızda toplumun hayat tarzıyla ilgili tasvirler dikkati çeker. Atlı göçebelerin sanat eserlerindeki konular avcılık ve hayvan mücadele sahnelerinden oluúmaktadır. Gerçekten sanat eserleri üzerindeki tasvirler yazıya geçi 230 ú te önemli yer tutmu ú tur. Mo÷olistan ve Sibirya’dan buluntular atlı-göçebelerin fikir ve düúüncelerini göstermek bakımından önem taúımakta ve yazı sistemlerine geçiúte bir basamak oluúturmaktadır. Atlı-göçebelerin sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik durumları runik yazıya

played a significant role in the transition to and use of runic script, and examples of this script have been found across a vast geography and over a long period of time. This demonstrates the national character of this type of writing.

The runes used by nomadic horsemen have a notched-carved character. The Iranians, Chinese, and Indians did not use such letters. The Aramaic alphabet and the scripts derived from it are not runic. The only alphabets that are similar in character to runic script are the Western Germanic runes. However, there is no historical or linguistic connection between these two scripts.232

geçiúte ve bu sistemin kullanılmasında önemli yer tutmuú ve geniú co÷rafyada, uzun zaman diliminde bu yazıyla ilgili örneklere rastlanılmıútır. Böyle bir durum adı geçen yazı türünün milli vasıf ta 231 ú ıdı ÷ ını göstermektedir.

Atlı- göçebelerin kullandıkları runlar, çentme-oyma vasıf taúımaktadır. Bu tür harfleri øranlılar, Çinliler ve Hintliler kullanmamıúlardır. Arami alfabesi ve ondan oluúan yazılar runik de÷ildir. Karakter yönünden runik yazıya yakın düúen tek alfabe Batıdaki Germen runlarıdır. Ancak, bu iki yazı türü arasında hem tarihi açıdan, hem de dil yönünden herhangi bir ba÷lantı bulunmamaktadır232.

228 A.Cafero÷lu, a.g.m., s. 440.

228 A.Cafero÷lu, **a.g.m**., s. 440.

229 A.Cafero÷lu, a.g.e., s. 122.

229 A.Cafero÷lu, **a.g.e**., s. 122.

230 ø.Durmuú, a.g.m., s.98.

230 ø.Durmuú, **a.g.m**., s.98.

231 ø.Durmuú, a.g.m., s.98.

231 ø.Durmuú, **a.g.m**., s.98.

232 ø.Kafeso÷lu, a.g.e., s. 323.

232 ø.Kafeso÷lu, **a.g.e**., s. 323.

The social, political, cultural, and economic situations of the nomadic horsemen, as well as their relations with foreign countries, formed the basis for their invention and development of runic script. The findings suggest that this script was developed and used in its own environment. The vast majority of written documents have not survived to the present day due to the use of wooden materials. Sufficient artifacts have not been unearthed to illuminate the historical and cultural development of the nomadic horsemen who thrived in the steppe region. Further archaeological excavations and the written documents found among the material will enable us to make more accurate assessments.233

Atlı-göçebelerin sosyal, siyasi, kültürel ve ekonomik durumları, dı ú ülkelerle münasebetleri runik yazıyı icat edip geliútirmelerine temel oluúturmuútur. Bu yazının kendi muhitinde geliútirildi÷i ve kullanıldı÷ı ortaya çıkarılan buluntularla kuvvetle muhtemel görünmektedir. Yazılı belgelerin büyük ço÷unlu÷u ahúap malzeme kullanıldı÷ından dolayı günümüze kadar ulaúamamıútır. Bozkır co÷rafyasında varlıklarını sürdürmüú olan atlı-göçebelerin tarihi ve kültürel geliúimlerini aydınlatabilecek yeterli buluntu ortaya çıkarılmamı útır. Yeni yapılacak arkeolojik kazılar ve ortaya çıkarılacak materyal arasındaki yazılı belgeler daha sa÷lıklı de÷erlendirmeler yapmamızı mümkün kılabilecektir233.

C-ANIMAL STYLE AND OTHER IMAGES

1-Animal Style and Animal Depictions

The type of culture we call “Steppe Culture” is, according to a view represented by O. Zichy, “horse nomadism”, with horse breeding and shepherding at its centre, and the most suitable region for such activities is the Scythian land between the northern Black Sea plain and northern Turkestan. Animal Style, a nomadic art form, was born and developed here and spread throughout the "European world." According to this claim, equestrian nomadic culture began to form in the 5th-4th centuries BC. Objections were raised against this theory, pointing out that "equestrian" tribes had lived in the "Eurasian" steppes as early as the first millennium BC, and also pointing out that these cultural manifestations among the Scythians could be the result of the influence of Turkic elements. Furthermore, it was argued that the similarity between "Scythian culture" and similar archaeological finds in the Altai—as Herodotus stated, since the "Southern Russian Scythians" came from the east—suggested that the basis should be sought in Central Asia. In fact, Although the main mass of the community called Scythian was composed of Iranian tribes - which is an interaction claim -, they

233 ø.Durmuú, a.g.m., s.99.

There is also other evidence that indicates the Turkish influence on the region: the penetration of some Turks into the Scythian region from the 7th

C-HAYVAN ÜSLUBU VE DøöER TASVøRLER

1-Hayvan Üslubu ve Hayvan Tasvirleri

Bizim “Bozkır Kültürü” diye ifade etti÷imiz kültür tipi, daha ziyade ø. Zichy tarafından temsil edilen bir görüúe göre “atlı göçebelik”ten ibaret olup, merkezinde at yetiútiricili÷i ve çobanlık yer almakta ve bu gibi faaliyetler için, Karadeniz kuzey düzlü÷ü-kuzey Türkistan arasındaki øskit sahası en elveriúli bölge bulunmaktadır. Bir “göçebe san’at türü olan Hayvan Üslubu da burada do÷up geliúmiú, “evresiya”ya yayılmıútır. Yine bu iddiaya göre, atlı göçebe kültürü, MÖ. 5–4. asırda teúekküle baúlamıútır. Bu nazariye taraftarlarına karúın itirazlar oldu ve “Avrasya” Bozkırlarında daha MÖ. I. Bin baúlarında “atlı” kavimlerin yaúadı÷ı hatırlatıldı ve ayrıca øskit’lerdeki bu kültür belirtilerinin Türk unsurunun nüfuzu neticesi olabilece÷i, üzerine dikkat çekildi. Bundan baúka, “øskit kültürü” ile aynı durumdaki Altay arkeolojik buluntuları arasındaki benzerlikte-Herodotos’un belirtti÷i üzere, “Güney Rusya øskitleri” do÷udan geldiklerine göre-temelin Orta Asya’da aranması gerekti÷i belirtildi. Gerçekte, øskit adı ile anılan toplulu÷un esas kütlesini øranlı kavimler meydana getirmekle beraber –ki bu bir etkileúim iddiasıdır-, onlar

233 ø.Durmuú, **a.g.m**., s.99.

üzerindeki Türk tesirini belirleyen baúka deliller de vardır: Türklerden bir kısmının MÖ. 7–6. yüzyıllardan itibaren “øskit” bölgesine nüfuzu, Alp

to 6th centuries BC, the appearance of Alp Er Tunga as the former ruler of Kang-ku, the spread of the Andronova culture to the Don River region (late 2nd millennium BC), and the kinship of the people of that region with the Turks (see the expansion of the Turks). Therefore, it should not be surprising that the Scythians adopted the steppe culture in the 5th to 4th centuries BC. The fact that the Scythians appear as the first representatives of this culture in ancient Western sources should not mislead us. The ancient Greeks would have seen only the manifestation of that culture at its western end, would not have been able to determine its geographical extent, and certainly would not have been able to understand the historical depth that stretched back a thousand years.

Er Tunga'nın eski Kang-kü hükümdarı olarak görünmesi, Andronova kültürünün Don nehri havalisine kadar yayılması (MÖ. 2. Bin sonları) ve o bölge halkının soyca Türlerle akrabalı ÷ı (bk. yk. Türklerin yayılmaları) gibi. Bunlardan dolayı MÖ. 5–4. yüzyıllarda Bozkır kültürü'nün "øskit"lerce benimsenmiú olması hayret edilmemelidir. Eski Ça÷ Batı kaynaklarında bu kültürün ilk temsilcisi olarak "øskit"lerin görünmesi bizi yanıltmamalıdır. Eski Yunanlı o kültürün yalnız batı ucundaki belirtisini görecek, co÷rafi geniúli÷ini tayin edemeyecek ve elbette ondan bin yıl geriye giden tarihi derinli÷ 234 i anlayamayacaktı.

Contemporary Western archaeologists and, to some extent, historians have not yet fully appreciated the "high art" of the nomadic tribes in the steppe cultural environment, and to date, it has not found the place it deserves in Western-centric political chronologies. For this reason, many world history textbooks attempt to gloss over nomadic horse-riding tribes with vague, one-liners and explanations.

Bozkır kültür çevresinde Göçebe Kavimlerin "yüksek sanatı"nı günümüz batılı arkeolog ve kısmen tarihçileri henüz layık oldu ÷u úekilde de÷erlendirememiú ve bugüne kadar da batı merkezli yazılan siyasi kronolojide hak etti÷i yeri bulamamıútır. Bu nedenledir ki birçok dünya tarihi kitabında atlı göçebe kavimler belli belirsiz birkaç satırlık tanımlamalar ve açıklamalarla geçiútirilmeye çalıúılmıútır.

Yet the Scythians are called the "Jewellers of the Steppe." They created the finest and richest examples of the "Steppe Animal Style." They also commissioned works from the Greek colonists to be made according to their own taste. These magnificent artifacts, most of which are made of gold, found in kurgans, express the emotions of the steppe people in the simplest yet most striking way. Magnificent exhibition catalogs such as Art Treasures of Ancient Kuban and Les Dossier d'Archeologie: Les Scythes are the most eloquent publications presenting this art form. The deer, a "sacred" and "pioneer" animal, has such a wide variety of depictions that I perceive these unique artistic expressions as the "Language of the Steppes/Writing of the Steppes." According to our studies, they are traditional, anonymous expressions "before writing" and "after writing (like the first runic alphabet). Very rich handicrafts such as rugs, socks, enclosures, saddlebags, etc. in the Turkish World

Oysaki øskitlere "Bozkırın Kuyumcuları" denilmektedir. "Bozkır Hayvan Üslubu"nun en güzel ve en zengin örneklerini yaratan insanlardır. Grek kolonilerindeki sanatkârlara da, kendi zevklerine göre eserler yaptırmıúlardır. Kurganlarda bulunmuú olan bu muhteúem eserler ki ço÷u altındandır. Bozkır insanının duygularını en yalın, ancak en çarpıcı úekilde dile getirirler Art Treasures of Ancient Kuban; Les Dossier d'Archeologie: Les Scythes gibi muhteú 235 em sergi katalogları bu sanatın en güzel tanıtıldı ÷ ı yayınlardır. "Kutsal" ve "Öncü" hayvan olan geyi÷in o kadar çok çeúitli tasviri vardır ki, kendilerine özgü bu sanat anlatımlarını bendeniz "Bozkırların Dili/Bozkırların Yazısı" olarak algılamaktayım. Çalıúmalarımıza göre, "yazıdan önceki" ve de "(ilk runik alfabe gibi.) yazıdan sonraki geleneksel, anonim anlatımlarıdır. Türk Dünyası'ndaki, çok zengin kilim, çorap, çevre, heybe, vs. gibi el

234 ø.Kafeso÷lu, Turkish National Culture, Istanbul, 1989, pp. 216–217. 235 T.Tarhan, The First Turks-Cimmerians and Scythians in the Near East World, Turks C.I.Ankara, 2002, p.600.

234 ø.Kafeso÷lu, **Türk Milli Kültürü**, østanbul, 1989, s. 216–217.
235 T.Tarhan, **Ön Asya Dünyasında ølk Türkler-Kimmerler ve øskitler,** Tükler C.I.Ankara,2002,s.600.

Every motif in their art has a "name" and a "meaning." In our opinion, these should be re-evaluated "like the decipherment of pictorial texts."

sanatlarındaki her motifin “adı” ve de bir “anlamı” vardır. Kanaatimize göre bunlar, “resim yazılarının çözümü gibi” yeniden de 236 ÷ erlendirilmelidir.

Research on the Scythians began with a coincidence. In the last quarter of the 17th century, some treasure hunters conducting clandestine excavations in Siberian kurgans discovered valuable gold artifacts. Peter I was informed of the situation, and the artifacts were confiscated and taken to St. Petersburg. Collectors and art enthusiasts were captivated by these intriguing works in a unique style they had never seen before. Soon after, similar finds in Siberia and Southern Russia not only fueled interest in this art form but also highlighted its similarity to the works of art of nomads who once inhabited the Asian steppes. This rich archaeological material, now described as the "Nomadic Animal Style," is one of the most typical cultural products of the "Steppe Kurgan Civilizations."

øskitler hakkında yapılan araútırmalar bir tesadüfle baúlar. XVII. yüzyılın son çeyre÷inde, Sibirya’daki kurganlarda gizli kazılar yapan bazı defineciler çok kıymetli altın eserler ele geçirir. Durum I. Petro’ya ihbar edilerek, eserlere el konulur ve sözkonusu eserler St. Petesburg’a götürülür. Koleksiyoncular ve sanatseverler, o zamana kadar hiç görmedikleri bu de÷iúik tarzdaki ilgi çekici eserlere hayran olurlar. Bunun hemen ardından Sibirya ve Güney Rusya’da bulunan benzer türden buluntular, bir yandan bu sanata olan ilginin daha da artmasına vesile olurken, öte taraftan da bunların, bir zamanlar Asya bozkırlarında yaúamıú göçebelerin sanat eserleriyle olan benzerli÷inin gündeme gelmesine sebep olurlar. Günümüzde “Göçebe Hayvan Üslubu” olarak tarif edilen bu zengin arkeolojik materyal “Bozkır Kurgan Medeniyetleri”nin baú 237 lıca tipik kültür ürünlerindendir.

Following the discovery of works of art, General Melgunov undertook his first expedition to Siberia in 1763 and excavated the tombs there. This accelerated subsequent research. In addition to human and horse burials, numerous metal objects were also unearthed from these tombs. In 1865, Radloff excavated Katanda in the southern Altai. The kurgans discovered in the Pazyryk Valley in the eastern Altai in 1924 were excavated by the anthropologist Rudenko in 1929. Numerous archaeological finds have been unearthed from excavations in southern Russia. Among these, the Chertomlyk finds hold a significant place. The objects found here are not only rich in variety but also of excellent artistic quality.238

The discovery of numerous works of art, decorated in a unique style, from the many kurgans that have been excavated has prompted scholars to study these works. Studies on these works are ongoing, and studies to date have shown that these works are widespread.

236 T.Tarhan, a.g.m.,s.600.

237 ø.Durmuú, øskitler, Ankara, 1992, p.94. 238 ø.Durmuú, ibid., p.94.

Sanat eserlerinin ortaya çıkması üzerine General Melgunov 1763 yılında Sibirya'ya ilk keúif seyahatini yapmıú ve orada bulunan mezarları açmıútır. Bu durum bundan sonra yapılacak olan araútırmaların hızlanmasına sebep olmuútur. Bu mezarlardan insan ve at gömülerinin yanında birçok metal obje de meydana çıkarılmı útır. 1865 yılında Radloff güney Altaylarda bulunan Katanda da kazılar yapmıútır. 1924 yılında do÷u Altaylarda Pazırık vadisinde bulunan kurganlar, 1929 yılında antropolog Rudenko tarafından kazılmıútır. Güney Rusya'da yapılan kazılar sonucunda çok sayıda arkeolojik buluntu elde edilmiútir. Bunlar içerisinde Chertomlyk buluntuları önemli bir yer tutmaktadır. Burada bulunan objeler çeúit olarak zengin oldu÷u gibi, sanat kalitesi bakımından da mükemmeldir238.

Açılan pek çok kurgandan kendine has bir tarzda süslenen çok sayıda sanat eserinin çıkarılması, bilim adamlarını bu eserler üzerinde çalı úmaya sevk etmiútir. Bu sanat eserleri üzerinde yapılan çalıúmalar devam etmekte olup, bugüne kadar yapılan çalıúmalarda söz konusu eserlerin yayıldı÷ı

236 T.Tarhan, **a.g.m.**,s.600.

237 ø.Durmuú, **øskitler,** Ankara,1992, s.94. 238 ø.Durmuú, **a.g.e**., s.94.

An attempt has been made to reveal its geography, origins, developments, and general characteristics. With the emergence of Scythian works of art, a number of theories have been put forward regarding the birth of Scythian art and the "Animal Style," which forms its essence. The "Animal Style," which developed in the steppe and spread throughout Central Asia and the Near East, arose from the inclination of people dispersed across a vast geography toward supernatural forces.

co÷rafya, ortaya çıkıúları geliúimleri ve genel özellikleri ortaya konulmaya çalıúılmıútır. øskit sanat eserlerinin gün ıúı÷ına çıkmasıyla, øskit sanatı ve bu sanatın özünü oluúturan "Hayvan Üslubu"nun do÷uúu hakkındaki bir takım görüúler ileri sürülmüútür. Bozkırda geliúen, Orta Asya ve Önasya ya kadar yayılan "Hayvan Üslubu" geniú bir co÷rafyaya ayılmıú insanların tabiatüstü kuvvetlere karúı olan e÷ilimlerinden çıkmıú 239 tır.

The birth of the Scythian Animal Style is closely linked to the beliefs of the communities that created it. Those who practiced it were deeply committed to spiritual values and believed they could attain these values through magic and talismans. When a person or animal wronged them, if they wished to exact revenge, they would seize something belonging to the enemy, fashion it into a figure, and then destroy it in a religious ceremony. They believed that the power of magic and the supernatural elements of religious ceremonies could truly bring harm to their enemies. Magic, which appealed to the senses, played a leading role. Some primitive communities hung the jawbones of deer and boar in their homes, believing that the spirits within the bones would attract the living. Such a practice is significant in terms of the origin of the "Animal Style" art of Central Asia. The above information supports Sir James G. Fraser's theory that the Animal Style first began with the use of bones. This conclusion, derived from examining the unique characteristics of the Animal Style, has also been supported by anthropological studies.240

øskit Hayvan Üslubu'nu do÷uúu onu meydana getiren toplulukların inançlarıyla yakından alakalıdır. Bunu gerçekleútiren insanlar manevi de÷erlere büyük ölçüde ba÷lıydılar ve bu de÷erlere sihir ve tılsımla ulaúabileceklerini sanmaktaydılar. Bir insan ya da hayvan onlara fenalık yaptı÷ında, e÷er ondan öç almak istiyorlarsa, düúmanına ait bir úeyi ele geçirerek bununla bir úekil meydana getirirlerdi ve onu dini bir merasimle imha ederlerdi. Sihirin kuvveti ile dini merasimin tabiatüstü unsurlarının düúmanlarına gerçekten bir fenalık getirece÷ine inanırlardı. Hislere hitap eden sihir, baúrol oynamıútır. Bazı ilkel topluluklar, geyiklerin ve domuzların çene kemiklerini evlerine asarlar ve böylelikle kemiklerin içindeki ruhların yaúayanları kendine çekece÷ini sanırlardı. Böyle bir uygulama øç Asya'nın "Hayvan Üslubu" sanatının orijini bakımından önemlidir. Sir James G. Fraser'in Hayvan Üslubu'nun ilk defa kemiklerin kullanılmasından baúladı÷ı teorisini yukarıdaki bilgiler desteklemektedir. Hayvan Üslubu'nun kendine has karakterini incelemekten do÷an bu sonuç aynı zamanda antropolojik tetkiklerle de desteklenmi 240 ú tir.

In the equestrian steppe culture, war with humans, war with animals, and the harsh and relentless combativeness of the steppe tied pattern themes to the principle of struggle. One reason for the emergence of the Animal Style must be sought here. Figures of these figures appear on textiles, felt, sword handles, spears and knives, belts, horse harnesses, saddles, and goblets.

Atlı Bozkır Kültüründe, insanla sava ú, hayvanla savaú, bozkırın sert ve amansız mücadelecili÷i desen temalarını mücadele esasına ba÷lamıútı. Hayvan Üslubunun do÷uúunun bir sebebini de burada aramak gerekmektedir. Dokumalarda, keçelerde, kılıç saplarında, mızrak ve bıçaklarda, kuúandıkları kuúaklarda, at koúumlarında, eyerlerde, maúrapa figürleri yer almaktadır.

There are different views that the Scythian art originated in Siberia, Central Asia and Russia. However, Scythian Animal

øskit sanatının do÷du÷u co÷rafyanın Sibirya, Orta Asya ve Rusya oldu÷u úeklinde farklı görüúler ileri sürülmüútür. Fakat øskit Hayvan

239 ø.Durmuú, a.g.e., s.95.

240 ø.Durmuú, a.g.e., s.95.

239 ø.Durmuú, **a.g.e**., s.95.

240 ø.Durmuú, **a.g.e**., s.95.

The idea that the style originated in Central Asia and later spread among the Scythians living in the west is gaining strength. It is accepted that the roots of the Animal Style are in Siberia, and that the Mature Style emerged from this art, which spread throughout the northern region from the Stone and Bronze Ages. The large northern deer and bear, which play a significant role in the Animal Style, are believed to have been used since the Stone and Bronze Ages. This view is also supported by Herodotus' description of the Scythians as a people of Central Asian origin. The connection between the Western Scythians, who spread from the Caspian Sea to the Danube River, and their eastern origins also suggests that the roots of this art must be sought in the east.

Üslubu'nun Orta Asya'da ortaya çıktı ÷ı ve sonradan batıda yaúayan øskitler arasında yaygınlaútı÷ı düúüncesi kuvvetlenmektedir. Hayvan üslubunun kökünün Sibirya da oldu ÷u, olgun taú ve bronz devrinden bütün kuzey sahasına yayılmı ú olan bu sanattan olgun Üslubu'nun ortaya çıktı÷ı kabul edilmektedir. Hayvan Üslubunda önemli yeri olan büyük kuzey geyi÷i ve ayının Olgun Ta ú ve Bronz devrinden beri kullanıldı÷ı kabul edilmektedir. Bu görüúü Herodotos'un øskitleri Orta Asya kökenli bir kavim olarak bildirmesi de desteklemektedir. Hazar denizinden Tuna nehrine kadar olan sahaya yayılmıú olan Batı øskitlerinin do÷uyla ba÷lantılı olmaları da bu sanatın kökünün do ÷uda aranması gerekti÷ 241 ini dü ú ündürmektedir.

The animal depictions on the gold plaques found on the tigin found in the Esik Kurgan bear the characteristics of the "animal style" depicted in Central Asia during the Hun era. The figures of horses, wild sheep (arkar), mountain goats (tav goats), deer (bu÷ı), and lions on the gold ornamental plaques found on the tigin were created with great aesthetic sensitivity, as in Hun artifacts.

Esik Kurganında bulunan tiginin üzerinde rastladı÷ımız, altın plakalardaki hayvan tasvirleri, tamamıyla Hun ça÷ının øç Asyasında resmedilen "hayvan üslubunun" hususiyetlerini taúımaktadır. Tiginin üzerinde bulunan, altından yapılmıú arujlu süs plakalarında at, yabani koyun (arkar), da÷ keçisi(tav keçisi), geyik (bu÷ı) ve arslan v.s. figürler Hun eserlerinde oldu÷ 242 u gibi büyük bir estetik duyarlıkla meydana getirilmi ú lerdi.

The geography where Scythian artworks spread is most clearly illustrated by the Scythian kurgans. These kurgans spread across a vast area, from Siberia to the interior of Europe. The Scythian Animal Style was known in Scythia in the 7th century BC. It also spread to the northern and southwestern regions of the region, reaching as far as the Chinese border on the Asian steppe belt. A large number of Scythian kurgans are located in Southern Russia. Among these kurgans, the Chertomlyk kurgan holds a significant place. Artistic works of considerable quality were unearthed there. Further east, numerous artifacts were unearthed from the previously mentioned Esik kurgan near Lake Esik, fifty kilometers from Alma-Ata in Kazakhstan. Moving towards the Altai Mountains, kurgans were excavated in the Pazırık Plateau on the shores of the Ulagan River near Balıklı Lake in eastern Altai. Many artifacts made in the animal style were also found in these kurgans.

øskit sanat eserlerinin yayıldı÷ı co÷rafyayı en açık úekilde øskit kurganları göstermektedir. Bu kurganlar Sibirya'dan Avrupa içlerine kadar geniú bir co÷rafyaya yayılmıútır. øskit Hayvan Üslubu MÖ. 7. yüzyılda øskit ya da bilinmektedir. Buranın kuzey ve güneybatı bölgelerine de yayılmıútır. Asya bozkır kuúa÷ı üzerinde Çin sınırına kadar ulaúmıútır. øskit kurganlarının büyük bir kısmı Güney Rusya da bulunmaktadır. Burada bulunan kurganların içerisinde Chertomlyk kurganı önemli bir yer tutmaktadır. Bu kurganda sanat yönünden oldukça kaliteli eserler ele geçmiútir. Daha do÷uya yönel indi÷inde Kazakistan da Alma-Ata'ya elli kilometre uzaklıkta esik gölün yakınında -daha önce de belirtti÷imiz- Esik kurganından çok sayıda eser meydana çıkarılmıútır. Altaylara do÷ru gidildi÷inde do÷u Altay'da Balıklı göl civarında Ulagan ırma÷ı sahilindeki Pazırık yaylasında bulunan kurganlar kazılmıútır. Buradaki kurganlardan da Hayvan Üslubuyla yapılmıú birçok eser

241 ø.Durmuú, a.g.e., s.97.

242 N.Diyarbekirli, Esik Kurgan Found in Kazakhstan, A Gift for the 50th Anniversary of the Republic, Faculty of Letters Press, Istanbul, 1973, p.300.

241 ø.Durmuú, **a.g.e**., s.97.

242 N.Diyarbekirli, **Kazakistan'da Bulunan Esik Kurganı,** Cumhuriyetin 50. Yılına Arma÷anı, Edebiyat Fakültesi Matbaası, østanbul,1973, s.300.

Scythian works, spread across such a vast geography, provide important clues about the development and spread of Scythian art. They even allow for comparison and stylistic critique. Just as the Scythian animal style spread across this vast geography, its concept can also be seen in the art of the Huns and later Turkic communities, and these can even be compared with Scythian artworks.243

çıkarılmıútır. Bu kadar çok geniú co÷rafyaya yayılmıú olan øskit eserleri øskit sanatının geliúimi ve yayılıúı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Hatta birbirleriyle karúılaútırma ve stil kriti÷i yapmaya imkân vermektedir. øskit hayvan üslubu bu geniú co÷rafyaya yayıldı÷ı gibi, anlayıúı Hunların ve daha sonraki Türk topluluklarının sanatlarında da görülmekte ve hatta onlar øskit sanat eserleriyle mukayese edilebilmektedir243.

As mentioned in the discussion of the development and spread of Scythian art, numerous works of art that can shed light on this culture have been unearthed from Scythian kurgans, which spanned a vast area from central Asia to Europe. The vast majority of these works depict various animal struggles. Art that features animal struggles in this manner is called "Nomadic Animal Art." Several prominent researchers, such as Alföldi, Andersson, Borovka, Fettich, Merahrt, Minns, Rostovtzeff, and Takacs, have shed valuable light on the style's geographical spread, local characteristics, motifs, and characters. Strong stylization and vibrant naturalism are characteristic of the Scythian Animal Style. The most common and striking animal motifs are deer, goats, dogs, wolves, bears and birds of prey, mostly wild ones.

øskit sanatının geliúimi ve yayılıúı bahsinden de belirtildi÷i üzere, Asya içlerinden Avrupa içlerine kadar çok geniú bir sahaya yayılmıú olan øskit kurganlarından bu kültüre ıúık tutabilecek çok sayıda sanat eseri meydana çıkarılmıútır. Bu eserlerin büyük ço÷unlu÷u üzerinde çeúitli hayvan mücadelelerine yer verilmiútir. Bu úekilde hayvan mücadelelerinin konu olarak ele alındı÷ı sanata "Göçebe-Hayvan Sanatı" adı verilmektedir. Alföldi, Andersson, Borovka, Fettich, Merahrt, Minns, Rostovtzeff ve Takacs gibi bazı önemli araútırıcılar üslubun co÷rafi yayılımı, mahalli özellikleri, motifleri ve karakterlerini kıymetli çalıúmalarla aydınlatmıúlardır. øskit Hayvan Üslubu için kuvvetli stilizasyonla, canlı natüralizm karakteristiktir. Motif olarak hemen hemen yalnız hayvanların en çok yer verilen ve dikkati çekenleri geyik, keçi, köpek, kurt, et, ayı ve yırtıcı kuú 244 lar gibi ekseriyeti yabani olanlarıdır.

2-Other Descriptions

2-Di÷er Tasvirleri

Not only humans and horses were buried in the Scythian tombs. Archaeological excavations have unearthed exceptionally valuable items. These include saddles, harness, cauldrons, arrows, knives, swords, jewelry, furniture, carpets, rugs, etc.245.

øskit Kurganlarına yalnız insan ve atlar gömülmemiútir. Yapılan arkeolojik kazılar sonucunda fevkalade de÷erli eúyalar ortaya çıkarılmıútır. Bu eúyalar arasında eyerler, koúum takımları, kazanlar, oklar, bıçaklar, kılıçlar, mücevherler, mobilyalar, halılar, kilimler vb. bulunmaktadır245.

The Esik kurgan is also very important in terms of its findings. Its exquisite workmanship provides insights into Scythian art and artistic depictions, and therefore it bears the highest artistic value of its time.

Esik kurganı, buluntuları itibariyle de çok önemlidir. øskit Sanatı ve sanatsal tasvirleri hakkında bilgi verebilecek özellikte çok ince i úçili÷i olan ve bu nedenle ça÷ının en üstün sanat de÷erini taúımaktadır.

243 ø.Durmuú, øskitler, Ankara, 1992, p.98. 244 ø.Durmuú, a.g.e., p.99.

243 ø.Durmuú, **øskitler,** Ankara,1992, s.98. 244 ø.Durmuú, **a.g.e**., s.99.

245 ø.Durmuú, a.g.e., s.99.

245 ø.Durmuú, **a.g.e**., s.99.

This diversity of depictions is directly related to the lifestyle, administrative structure, language, religion, beliefs, and the Scythian script of the Scythian people to whom the Esik Kurgan belongs. Humanity cannot transfer anything not already present in its daily life to artistic value, nor can it preserve it for future generations. Although the Scythians are often described as having a nomadic equestrian culture, it would be extremely inaccurate to assess the superior artistic works left by a nomadic empire that established its dominance across a vast territory, from Asia to Hungary, within a mere few centuries. Therefore, it is impossible to explain these nomadic communities with the simple definition of both bringing their own culture and adopting the culture of the settled and/or other nomadic cultures they migrated to. The greatest proof of their high understanding of art is the value they gave to their dead and what they did for them.

Bu tasvir çeúitlili÷i Esik Kurganının ait oldu øskit halkının yaúam tarzı, idare yapısı, dili, dini, inançları ve øskitlerin kullandıkları yazı ile do÷rudan alakalıdır. Çünkü insano÷lu yaúayıúında olmayan hiçbir úeyi sanatsal de÷eri olacak úekilde günlük kullanımına aktaramaz ve bunu gelecek nesillere bırakacak úekilde muhafaza edemez. Her ne kadar øskitler için Atlı-göçebe bir kültürden bahsedilse de Asya'dan- Macaristan'a kadar çok geniú bir co÷rafyada hâkimiyetlerini ispatlamıú bir Göçebe imparatorlu÷un bıraktı÷ı üstün sanatsal eserlerin sadece birkaç yüzyıl içerisinde de÷erlendirmek son derece yanlıú olur. Bu nedenle Göçebe topluluklarının hem kendi kültürlerini götürdükleri hem de gittikleri yerdeki yerleúik düzende ve/ya baúka bir göçebe kültüre ait kültürü aldıkları gibi basit bir tanımlamayla açıklanmaları mümkün de÷ildir. Yüksek sanat anlayıúına sahip olmalarının ardındaki en büyük kanıt ölülerine verdikleri de÷er ve onlar için yaptıklarıdır.

In studies of Scythian kurgans, horse harnesses hold a significant place among the finds. The most

øskit kurganlarına ait yapılan çalıúmalarda, Buluntular içerisinde at koúum takımları önemli

distinctive features of nomadic art are seen in horse harnesses. The finest examples of ornate horse harnesses are found among the finds from the Esik, Kul-Oba, and Pazyryk kurgans. These artifacts, particularly those from the Pazyryk kurgan, include finely crafted harnesses with various images, including buckles, plaques, stirrups, and bits. Numerous saddles were also found along with the horses. The saddles were adorned with tassels, and their surfaces were filled with appliqués depicting mythical animals. Horse and deer masks were also found. In addition to these masks, a tiger mask was also found. The faces of these masks are highly stylized and decorated. Another such mask is the tiger mask found.246

Among the Scythian artifacts, cauldrons and knives have been found. For example, a small cauldron, arrows, quivers, and bone-handled knives were found at Chertomlyk. Wooden horse harness ornaments, small tables, vessels, pestles, and many household items were carved from trees.

246 ø.Durmuú, a.g.e., s.99.

bir yer tutmaktadır. Göçebe Sanatının en belirgin özellikleri, at ko úum takımlarında görülmektedir. Süslü at koúum takımlarının en güzel örnekleri Esik, Kul-Oba, Pazırık kurgan buluntuları arasında yer almaktadır. Özellikle Pazırık Kurganından çıkan bu eserler Atların bulundu ÷u yerde çok ince iúlenmiú ve çeúitli resimler hakedilmiú toka, levhacıklar, üzengi, gem gibi ko úum takımlarından kalıntılar elde edilmiútir. Atlarla birlikte çok sayıda eyerler ele geçirilmiú Eyerlerin etrafı daha çok püsküllerle süslenmiútir. Üstleri ise, efsanevi hayvanlarla aplike yapılmak suretiyle doldurulmuútur. At ve geyik maskeleri de bulunmuútur. Bu maskelerden baúka birde kaplan maskesi bulunmuútur. Bu maskelerin yüz kısımları iyice stilize edilerek süslenmiútir. Bu maskelerden baúka bir de, bulunan kaplan maskesidir246.

øskit eserleri arasında kazanlar, bıçaklarda bulunmuútur. Mesela Chertomlyk'ten bir küçük kazan, oklar, sadak ve kemik saplı bıçaklar bulunmuútur. Ahúaptan yapılmıú at koúumu süsleri, küçük masalar, kaplar, havanelleri ve birçok ev e úyaları a÷açların yontulması suretiyle yapılmıútır.

246 ø.Durmuú, **a.g.e**., s.99.

Numerous gold diadems, headdresses, necklaces, bracelets, earrings, rings, and necklaces have been unearthed in Scythian kurgans. Kurgan finds were composed of metal, wood, wool, and clay. The majority of the metal finds were bronze and gold, while various vessels and jars were made of clay. Carpets and kilims were a prominent feature among items made of wool and felt. Furniture constituted the majority of wooden items. The kurgan finds, which are quite diverse in both their materials and subjects, offer insight into Scythian artistic style and the animal style. This is evidence of the fine craftsmanship of Scythian art and the animal style. Not only did the Turks bring the highest culture, beliefs, art, and related vital values of their era to wherever they went, but they also demonstrated that they were not merely a nomadic

øskit kurganlarında çok sayıda altın diadem, baúlık, gerdanlık, bilezik, küpe, yüzük ve kolye ele geçirilmiútir. Kurgan buluntuları madenden, ahúaptan, yünden ve kilden oluúmaktaydı. Madeni buluntuların büyük ço÷unlu÷u bronz ve altındı kilden ise çeúitli kap ve küpler yapılmıútı. Yün ve keçeden yapılan eúya arasında halılar ve kilimler önemli bir yer tutmaktaydı. Ahúap eúyayı ise daha çok mobilyalar meydana getirmekteydi. Gerek yapıldıkları malzeme ve gerekse konuları bakımından oldukça çeúitlilik gösteren kurgan buluntuları øskit sanat anlayıú 247 ı ve hayvan üslubu bakımından bir fikir vermektedir. Bu durum ø skit sanatının ve Hayvan üslubunun ne kadar ince bir iúçili÷e sahip oldu÷unun da bir kanıtıdır. Türkler gittikleri yere yaúadıkları ça÷ın en yüksek kültürünü, inanıúını, sanatını ve bunlara

society, nor did their lives consist solely of migrating between summer pastures and winter pastures at specific times of the year. They also demonstrated that they possessed high human values beyond the exercise of strong will and warfare. Therefore, the finds from Asian Kurgans, especially the Esik Kurgan, not only reveal when and in which regions the Proto-Turks, considered the ancestors of today's Turks, lived, but also provide us with valuable information about the size of the nomadic empires they founded, their beliefs, artistic style, lifestyles, and so on.

ba÷lı olarak yaúamsal de÷erlerini götürmekle kalmamıú sadece göçebe bir toplum olmadıklarını hayatlarının da yaylak ve kıúlak arasında oradan oraya yılın belirli dönemlerinde göç etmekten ibaret olmadı÷ını, savaúarak yüksek irade kullanmanın da ötesinde yüksek insani de÷erlere sahip olduklarını kanıtlamıúlardır. Bu nedenle Esik Kurganı baúta olmak üzere Asya Kurganlarının buluntuları úimdiki Türklerin atası kabul edilen Proto-Türklerin sadece ne zaman ve hangi bölgelerde yaúadıklarını göstermekle kalmayıp onların kurdukları göçebe imparatorlukların büyüklü÷üne, inanıúlarına, sahip oldukları sanat anlayıúına, yaúam tarzlarına iliúkin vb. konuda birçok nitelikli bilgiyi ö÷renmemize de yardımcı olmuútur.

For this reason, the past of the Turks, who are accepted to have appeared on the stage of history in the 5th-4th centuries BC, as determined in the light of archaeological findings, cannot be limited to the centuries in which the works were made, because having such a refined understanding of art cannot be a criterion of development that a society can achieve in a few centuries. For this reason, a society with the highest refinement of its age in terms of art must have this understanding of art and, accordingly, a solid cultural texture in its vital values, at least a thousand years before the date of the works.

Bu nedenle MÖ. 5–4. yüzyıllarda tarih sahnesine çıktıkları kabul edilen Türklerin arkeolojik buluntular ıúı÷ında saptanan geçmiúleri eserlerin yapıldı÷ı yüzyıllarla sınırlı tutulamaz çünkü bu kadar ince bir sanat anlayı úına sahip olmak bir toplumun birkaç yüzyılda baúarabilece÷i bir geliúmiúlik ölçütü olamaz bu nedenledir ki sanat anlayıúları ça÷ının en yüksek inceli÷ine sahip olan bir toplumun bu sanat anlayıúı ve buna ba÷lı olarak da yaúamsal de÷erlerinde ki sa÷lam kültür dokusunun en az eserlerin yapılıú tarihinden bin yıl kadar daha önce olmalıdır.

247 ø.Durmuú, a.g.e., s.99-100.

247 ø.Durmuú, **a.g.e**., s.99-100.

For this reason, the systematic presence of the Turks in the historical scene in Asia dates back not to the 5th-4th centuries BC, but to the mid-2nd millennium BC.

Bu nedenledir ki Türklerin sistemli bir úekilde tarih sahnesinde yer almaları Asya da MÖ. 5–4. yüzyıllarda de÷il MÖ. 2. binin ortalarına kadar gitmektedir.

CONCLUSION

Kurgans, whose presence in Kazakhstan has gained much greater prominence in recent years, hold a significant place in Turkish historical and cultural studies. In fact, although they were discovered much earlier by the scientific world but were not included in the European chronology and the scientific criteria of historical methodology, they have now found their rightful place in cultural historical assessments thanks to the material they provide and the advancement of scientific research methods and archaeological excavation techniques. Consequently, over the last forty years, thanks primarily to Kazakh archaeologists and primarily to the intensive work of Russian scholars, they have found confirmation in contemporary cultural historical assessments as evidence of the existence of a great civilization belonging to the steppe nomadic empires, whose names appear in ancient written texts belonging to their nomadic equestrian culture. The scientific findings and archaeological materials obtained from the excavations, which resulted from the opening of these kurgans one by one, have provided us with information about the social, political, economic, legal, military, and religious beliefs of the period and the culture to which they belonged. Even viewed from this perspective alone, the archaeological materials once again demonstrate their importance in illuminating a long period that has been sought to be obscured and dismissed as obscure, and in establishing a true historical chronology. This not only facilitates the evaluation of the Turkish cultural elements whose affiliation we have established, but also allows us to more clearly grasp the realities of the steppe cultural landscape, which for centuries hosted a vast cultural history, both geographically and regionally.

For this reason, the scientific evaluation of the historical and cultural significance of the findings of the Esik Kurgan complex cannot be ignored.

As a result of the excavations at the Esik kurgan, valuable information has been obtained for various branches of human science, such as ancient history, the history of material and

SONUÇ

Türk tarih ve kültür araútırmalarında Kazakistan topraklarında varlı÷ı son yıllarda çok daha fazla önem kazanan Kurganlar önemli bir yer tutmaktadır. Aslında bilim dünyasının çok daha öncesinden keúfetti÷i ancak Avrupa orijinli kronolojide tarih metodolojisinin bilimsel ölçütleriyle bir yer bulamamıú olan kurganlar, verdi÷i malzeme ile kültür tarihi de÷erlendirmeleri arasında layıkıyla hak etti÷i yeri úimdi geliúen bilimsel araútırma metotları ve arkeolojik kazı teknikleri sayesinde bulabilmiútir. Bu nedenle son kırk yıldır baúta Kazak kökenli arkeologlar sayesinde a÷ırlıklı olarak Rus bilim adamlarının yo÷un çalıúmaları neticesinde bozkırlar göçebe imparatorluklarına ait olan ve onların konar-göçer atlı göçebe kültürüne ait eskiça÷ yazılı metinlerinde isimlerine rastlanılan büyük bir medeniyetin varlı÷ının ispatı olarak ça÷daú bilimin kültür tarihi de÷erlendirmelerinde ispat bulmuútur. Bu kurganların tek tek açılmaları sonucunda kazılardan elde edilen bilimsel bulgu ve arkeolojik malzeme dönemine ve ait oldu÷u kültüre iliúkin sosyal, siyasi, iktisadi, hukuki, askeri ve dini inanıúları hakkında bilgi sahibi olmamızı sa÷lamıútır. Arkeolojik malzeme sadece bu açıdan bakıldı÷ında bile üzeri örtülmek istenen ve karanlık olarak nitelendirilmek istenen uzunca bir dönemin aydınlatılmasında ve gerçek tarih kronolojisinin oluúturulmasında önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bu sadece aidiyeti oldu÷unu kanıtladı÷ımız Türk kültür unsurlarının de÷erlendirilebilmelerini sa÷lamıú olmasının yanı sıra hem co÷rafi olarak hem de bölgesel olarak büyük bir kültür tarihine yüzyıllarca ev sahipli÷i yapmıú olan bozkır kültür co÷rafyasının gerçeklerini daha net görmemizi sa÷lamaktadır.

Esik Kurganı kompleksinin buluntularının bilimsel açıdan tarihi-kültürel anlamının de÷erlendirilmesi de bu nedenle göz ardı edilemez.

Esik kurganı kazıları sonucunda insan biliminin; eski tarih, madde ve dini kültürlerinin tarihi, güzel sanatlar tarihi, Kazakistan eski halklarının yazı ve dil tarihi gibi çeúitli bölümleri için de÷eri büyük

religious cultures, the history of fine arts, and the history of writing and language of the ancient peoples of Kazakhstan. The analysis and generalization of this information challenged some traditional views and assumptions.

bilgiler alınmıútır. Bu bilgilerin analizi ve genelle útirilmesi bazı geleneksel görüú ve varsayımları

It changes the level of development of socio-economic relations and allows for the reassessment of the culture and art of ancient society. The burials, which have been preserved to the extent possible, have allowed for the complete reconstruction of the burial tradition, the clear shapes of ceremonial headwear, clothing and shoes, and the system of arranging the numerous ornaments found on them, the high production techniques of the art objects, and the number of gold jewelry found are unique in the Esik finds.

de÷iútiriyor ve sosyal-ekonomik iliúkilerin geliúme düzeylerini, eski toplumun kültürünü ve sanatını yeniden de÷erlendirmeye imkân tanıyor. Topra÷a verme gelene÷inin imkân verdi÷ince tüm betimlemesini tekrar canlandırmaya, törensel baú giyim, kıyafet ve ayakkabıların úekillerini oldukça net olarak ve onların üzerlerinde buluna çok sayıdaki süsleri düzenleme sistemini tekrar ortaya çıkartmaya imkân sunan gömmelerin bozulmamasına göre, sanat eúyalarının yüksek üretim tekniklerine ve bulunan altın takılarının sayılarına göre Esik buluntuları eú [248] sizdir.

Among the finds, a silver bowl with inscriptions —the oldest written monument within Kazakhstan —holds a special place. Now, with stronger scientific grounds than before, it can be asked whether the Scythian (Saka) tribes of Kazakhstan knew how to write 2,400 years ago. However, it is too early to determine to which language family it belongs. However, as some scholars have emphasized, they have stated that this script is of the Orkhon-Yeniseian type, and that its language belongs to Old Turkic and therefore to the Altaic language group.

Buluntuları içerisinde, Kazakistan sınırları içindeki en eski yazı anıtı-üzerinde yazıları olan gümüú kâsenin özel yeri vardır. ùimdilerde, öncelere göre daha güçlü temeller ile bilimde Kazakistan'ın øskit (saka) boylarının 2400 yıl öncesinden de yazıyı bildi÷i sorusu sorulabilir. Fakat onun hangi dil ailesine ait oldu÷u hakkındaki karar için daha erkendir. Ancak bir kısım bilim adamının üzerinde durdu÷u üzere bu yazının Orhun-Yenisey tipinde oldu÷unu, dilinin ise eski Türkçe ve dolayısıyla Altay dilleri grubuna girdi÷ini belirtmiúlerdir.

Linguists have begun working on a silver vessel recovered from the kurgan. 249 alphabets, each consisting of 26 letters, have been identified on the vessel.

Dil bilimciler kurgandan çıkarılan gümüú kap üzerinde çalıúmaya baúlamıúlardır. Kap üzerinde 26 harften oluú . [249] an alfabe tespit edilmi ú tir

However, researchers have interpreted the written document in different ways. In one of these, Amanjolov read the inscription in Turkish. He argued that some of the letters in this inscription were ancient Turkic runes, while others bore similarities to the symbols of early written alphabets from the Mediterranean region.

Ancak, araútırmacılar yazılı belgeyi farklı biçimlerde okumuúlardır. Bunlardan birinde Amanjolov yazıyı Türkçe olarak okumuútur. Bu yazının harflerinin bir kısmının eski Türk runları oldu÷unu, di÷er bir kısmının ise, Akdeniz çevresi erken yazılı alfabelerinin iú . [250] aretleriyle benzerlik gösterdi ÷ ini ileri sürmü ú tür

Süleymanov also read the text extracted from Esik and established a connection with Turkish. He stated that the letters found here were primitive forms of those in Orkhon.251

The characters, letters and shapes of the Esik script were compared with the characters, letters and shapes of the Orkhon-Yenisei script.

248 K.A.Akiuev, Kurgan Issyk, Moscow, 1978, p.74. 249 O.Suleimanov, Jeti Sudyn Kone Jazbaları, Kazakh Edebiyat, 25 Eylül 1970, p. 1. 250 A.Amanzholov, Runopodopnaya nadpis'is Sakskogo Zakhoroneniya near Alma-Aty, Bestnik An Kaz. SSR, 12,1971, p. 64–66

251 O.Süleymanov, a.g.m., s. 1-3.

Süleymanov da Esik'ten çıkartılmıú olan yazıyı okuyarak, Türkçe ile ba÷lantı kurmuútur. Burada ortaya çıkan harflerin Orhun'dakilerin ilkel úekilleri oldu÷unu belirtmiú 251 tir.

Esik yazısının karakteri, kullanılan harfler ve úekilleri, Orhun-Yenisey yazılarının karakterleri, harfleri ve úekilleriyle karúılaútırılmıútır. Bunun

248 K.A.Akiúev, **Kurgan Issık**, Moskova, 1978, s.74. 249 O.Süleymanov, **Ceti Sudın Köne Cazbaları**, Kazak Edebiyatı, 25 Eylül 1970, s. 1. 250 A.Amanjolov, **Runopodopnaya nadpis'is Sakskogo Zakhoroneniya bliz Alma-Atı**, Bestnik An Kaz. SSR, 12,1971, s. 64–66

251 O.Süleymanov**, a.g.m.,** s. 1-3.

As a result, it was understood that the Esik script was the prototype of the Orhun-Yenisey script.

This archaeological finding, which has brought important explanations to the ancient Turkish history in terms of language and symbol problems, has undoubtedly made an important contribution to the history of Turkish culture.

In addition, the golden dress and other archaeological material recovered from the kurgan are at least as significant as the inscription on this silver bowl. Kurgan finds are invaluable for understanding the importance the ancient Turkic world placed on life and death, the influence of their high artistic approach on the works they produced, and their direct and indirect contributions to the cultural landscape of Central Asia and the Turkic world, given their expansion.

The word "culture," originally from Latin, means "cultivation of the land." Therefore, it

sonucunda Esik yazısının Orhun-Yenisey yazılarının prototipi oldu ÷u anla 252 ú ılmı ú tır.

Eski Ça ÷ Türk tarihine dil ve sembol sorunu açısından önemli açıklamalar getirmiú olan bu arkeolojik bulgu hiç úüphe yoktur ki Türk kültür tarihine önemli bir katkıda bulunmuútur.

Bunun yanı sıra kurgandan ele geçirilen Altın elbise ve di÷er arkeolojik malzeme de en az bu gümüú tas üzerinde ki yazılı belge kadar büyük önem taúımaktadır. Kurgan buluntuları Eski Ça÷ Türk dünyasının yaúam ve ölüme verdi÷i önemini yüksek sanat anlayıúlarının ürettikleri sanat eserlerine olan etkilerini, Orta Asya ve Türk dünyasının yayılım gösterdi÷i alan itibariyle kültür co÷rafyasına olan direk ve dolaylı katkılarını anlamamız açısından çok de÷erlidir.

Kültür kelimesi kökeni itibariyle Latince'de "topra÷ı iúleme" demektir. Bundan dolayı

signifies settledness. This word has also been used in specialized terms, including primitive culture, advanced culture, human culture, technical culture, settled culture, tribal culture, cultural tribes, natural tribes, and so on. These terms are not sufficient to fully understand culture. However, the specific terms mentioned above allow for a view largely related to the geography of residence. This is because cultural geographies are a significant factor in cultural differences.253

yerleúikli÷i ifade etmektedir. Bu kelime hususileútirmek suretiyle, ilkel kültür, ileri kültür, beúeri kültür, teknik kültür, yerleúik kültür, aúiret kültürü, kültür kavimleri, tabiat kavimleri vb. olmak üzere de kullanılmıútır. Bu tabirler kültürü anlayabilmek için yetmemektedir. Ancak, yukarıda belirtilen hususi tabirler büyük ölçüde ya úanılan co÷rafyayla ba÷lantılı görüú belirtmeye imkân vermektedir. Çünkü yaúanılan kültür co÷rafyaları kültürel farklılıklarda önemli bir etken olarak karúımıza çıkmaktadır253.

From this perspective, the terms "steppe culture" and "nomadic culture" are extremely accurate descriptions of the region where the Esik Kurgan is located. The Scythians, who ruled the vast steppes of the high Altai Mountains, are characterized by both the influences of their region and their unique lifestyle, demonstrating their distinctive culture.

Bu açıdan bakıldı÷ında/de÷erlendirilen bozkır kültürü ve konar-göçer kültür tabirleri Esik Kurganı'nın bulundu÷u bölge için son derece isabetli bir tanımlama olmaktadır. Yüksek Altay da÷larının geniú bozkırlarında hüküm süren øskitlerin de tanımlanmasında hem bulundukları bölgenin etkileri hem de kendilerine has yaúam tarzlarıyla ortaya çıkarttıkları karakteristik halleri özgün bir kültüre mensup/sahip olduklarını göstermektedir.

People on earth use the three main natural resources of the geographical environment they live in: forests, animal husbandry and agriculture.

Yeryüzünde insanlar, ya ú adıkları co÷rafi çevrenin baúlıca üç do÷al kayna÷ı olan; orman, hayvan yetiútirme ve tarım imkânlarını de÷erlendirerek

252 ø.Durmuú, Writing in Ancient Turks, National Folklore, Ankara, 1994, p.38 253 ø.Kafeso÷lu, Turkish National Culture, Istanbul, 1989, p.15.

252 ø.Durmuú, **Eski Türklerde Yazı**, Milli Folklor, Ankara,1994, s.38 253 ø.Kafeso÷lu, **Türk Milli Kültürü**, østanbul, 1989, s.15.

They were able to sustain their lives. In ancient times, since the first cultures would gain their essence within the conditions of their own regions, forest tribes developed the "parasitic" culture - hunting and devşiri-tribe, those living in areas suitable for agriculture developed the "peasant" culture - farming, and societies living in the steppe developed the nomadic "shepherd" culture - livestock breeding.

hayatlarını sürdürebilmiúlerdir. Eskiça÷larda ilk kültürler de kendi bölgelerinin úartları içinde özlülük kazanacaklarından, orman kavimleri "asalak" kültürü-avcılık, devúiricilik-, ziraata elveriúli yerlerde oturanlar "köylü" kültürünü -çiftçilik- ortaya koymuúlar, bozkırda yaúayan toplumlar da konar-göçer "çoban" kültürünü - besicilik- meydana getirmiú 253 lerdir.

Steppe culture is inherently different from other nomadic cultures because the lifestyles of desert nomads and steppe nomads differ. The main element of desert nomadism is the camel. The

Bozkır kültürü özü itibariyle di÷er göçebe kültürlerinden farklılık göstermektedir. Çünkü çöl göçebeleriyle bozkır göçebelerinin hayat tarzları birbirinden farklılık göstermektedir. Çöl

main element of steppe nomadism is the horse. The horse brought dynamism to this culture, which was founded on "strength, movement, and speed." Societies belonging to steppe culture spread across vast territories and established dominance thanks to the speed of the horse and the striking power of iron.

"Equestrian culture," the highest level of nomadic culture, developed in the steppes. Nomadic empires, "steppe states," which hold a significant place in world history, emerged on the steppe landscape. The vast steppe region stretching between the Ural and Altai Mountains became the center of a large equestrian cultural circle, and from there, the civilization of the equestrian steppe culture, which herded livestock, spread to the surrounding area. The culture of horse breeding emerged in this region. Horse breeding formed the basis of all life in the steppes, being utilized not only for carrying loads but also for hunting and nutrition. This success in human history, achieved with the domestication of the horse and the emergence of the equestrian shepherd culture, had extremely significant impacts and consequences on the development of other cultures. As historical connections show, the necessary conditions for the foundation of a great state could thus emerge.

The steppes played a significant role in the emergence and development of a mobile lifestyle, particularly equestrianism. The abundant pastures that allowed steppe people to graze their herds played a significant role in the development of this culture.

göçebeli÷inin ana unsuru devedir. Bozkır konargöçerli ÷inin ana unsuru ise attır. At bu kültüre dinamizm kazandırmıú olup, adı geçen kültür “kuvvet, hareket ve sürat” üzerine kurulmuútur. Bozkır kültürüne mensup toplumlar atın hızı ve demirin vurucu gücü sayesinde geni ú co÷rafyalara yayılmıú ve oralarda hâkimiyet kurabilmiú [254] lerdir.

Bozkırlarda göçebe kültürünün en yüksek derecesi olan “atlı kültür” geliúmiútir. Dünya tarihinde önemli bir yeri olan göçebe imparatorlukları “bozkır devletleri” bozkır co÷rafyası üzerinde ortaya çıkmıútır. Ural ve Altay Da÷ları arasında uzanan geniú bozkır bölgesi büyük atlı kültür dairesinin merkezi olmu ú, hayvan besleyen atlı bozkır kültürünün uygarlı÷ı buradan çevreye yayılmıútır. Bu çevrede at besleme kültürü do÷muútur. At besleyicili÷i bozkırlarda bütün hayatın temelini olu úturmuú, yalnız yük taúımakta de÷il, avcılık ve beslenme konusunda da ondan çok yararlanılmı [255] ú tır. Atın ehlileútirilmesi ve atlı çoban kültürünün ortaya çıkmasıyla birlikte insanlık tarihinde ulaúılan bu baúarı, di÷er kültürlerin geliúmesinde fevkalade önemli etkiler ve sonuçlar do÷urmuútur. Tarihi ba÷lantıların gösterdi÷i gibi, büyük devlet esası için gerekli [256] ú artlar bu sayede belirebilmi ú tir.

Hareketli hayat tarzının, özellikle atlı yaúayıúın ortaya çıkıúı ve geliúiminde bozkırlar önemli bir yer tutmuútur. Bozkır insanının sürülerini otlatabilmesine imkân veren otu bol otlaklar bu kültürün geli úmesine büyük

253 ø.Kafeso÷lu, a.g.e., s.21.

254 S.Koca, Foundations of Turkish Culture, Ankara, 2003, p.4. 255 M.Arslan, Social and Political Structure in the Steppe Empires, Istanbul, 1984, p.1-2. 256 ø.Durmuú, Archaeological Sources in Turkish History and Culture Studies,

253 ø.Kafeso÷lu, **a.g.e**., s.21.

254 S.Koca, **Türk Kültürünün Temelleri**, Ankara,2003,s.4. 255 M.Arslan, **Step ømparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı**, østanbul, 1984, s.1-2. 256 ø.Durmuú, Türk Tarih ve Kültürü Araútırmalarında Arkeolojik Kaynaklar,

257 contributed significantly. Therefore, horse breeding increased in importance over time and began to gain even more importance in the lives of the steppe people. Horses began to occupy an important place in the social, political, economic, cultural and religious life of the steppe people.

The Turks have been the most important representatives of this culture. They emerged as representatives of a "steppe culture" due to the cultural geography in which they lived, a "horse-riding culture" due to the vehicle that occupied the most important place in their lives, and a "nomadic culture"—in other words, a nomadic culture—due to the tent dwellings they inhabited. Because the steppe Turks had a mobile lifestyle, their culture lacks any traces of settledness. The only architectural elements they have established in the regions they inhabited are the burial places of their ancestors. While kurgans vary typologically, the most important are those called kurgans.259

The word kurgan can mean a tomb, a burial mound, or a burial mound; it can also be used as a castle, a rampart, or a belt surrounding a city. Two meanings emerge here: kurgan. First, it is the burial place of the deceased. Second, it is the defensive system that protects the city, protecting the living from external attacks. Both involve a protective aspect. However, when we look at the settlements of the mounted tribes, its meaning of city defense is linked to urban life. Therefore, its use in city defense must be later. Its connection to burial traditions is much older. Once again, the artifacts unearthed from kurgans are very important for Turkish history and culture. At the same time, the Turks are representatives of "kurgan cultures."261

As is known, sources in research are evaluated in two categories: written and unwritten sources. Written sources emerged with the use of writing in different cultural geographies and the beginning of historical periods.

ölçüde katkıda bulunmuú 257 tur. Dolayısıyla at yetiútiricili÷i zamanla önemini artırarak, bozkır insanının hayatında daha da fazla kıymet kazanmaya baúlamıútır. At bozkır insanının sosyal, siyasi, ekonomik, kültürel ve dini hayatında önemli bir yer tutmaya ba 258 ú lamı ú tır.

Türkler bu kültürün en önemli temsilcileri olmuúlardır. Yaúadıkları kültür co÷rafyasından dolayı “bozkır kültürü”, hayatlarında en önemli yer tutan vasıtadan dolayı “atlı kültür”, yaúadıkları çadır evlerden dolayı “göçerevli kültür”ün bir baúka deyiúle de konar-göçer kültürün temsilcileri olarak ortaya çıkmıúlardır. Bozkır Türkleri hareketli bir hayat tarzına sahip olduklarından dolayı onların kültürlerinde yerleúiklik izleri bulunmaz. Yaúadıkları co÷rafyalarda sabitledikleri yegâne mimari unsur atalarının gömülü oldu÷u mekânlardır. Kurganlar tipolojik bakımdan farklılık göstermekle birlikte en önemli yeri kurgan adı verilenleridir259.

Kurgan kelimesi mezar, gömüt, mezar tümse÷i olabilece÷i gibi; kale, sur, 260 ú ehrin etrafını çeviren kemer olarak ifade edilmektedir. Burada kurganın iki anlamı ortaya çıkmaktadır. Birincisinde ölmüú olan kiúinin gömüldü÷ü mekândır. økincisinde ise yaúayanların dıú saldırılara karúı korundu÷u, úehri koruyan savunma sistemidir. Her ikisinde de bir koruyuculuk söz konusudur. Ancak atlı kavimlerin yerleúimine bakıldı÷ında úehrin savunması ile ilgili manası úehir hayatı ile ba÷lantılıdır. Bu yüzden úehir savunmasında kullanımı daha geç olmalıdır. Ölü göme gelene÷i ile ilgisi çok daha eskidir. Kurganlardan çıkarılan buluntular bir kere daha ifade etmek gerekirse Türk tarih ve kültürü açısından çok önemlidir. Aynı zamanda Türkler, “kurgan kültürleri”nin temsilcileridir261.

Bilindi÷i üzere, araútırmalarda kaynaklar yazılı ve yazısız kaynaklar olmak üzere, iki kısımda de÷erlendirilirler. Yazılı kaynaklar farklı kültür co÷rafyalarında yazının kullanımı ve tarihi devirlerin baúlamasıyla ortaya

257 O.Durmuú, Social and Economic Life in the Sarmatians, G.Ü. FEF. SBD. 1,1996, p.173. 258

257 ø.Durmuú, Sarmatlarda Sosyal ve Ekonomik Hayat, **G.Ü. FEF. SBD**. 1,1996, s.173. 258 ø.Durmuú, Bozkır Kültürünün Oluúumu ve

O.Durmuú, Horse in the Formation and Development of Steppe Culture, G.Ü. FEF. SBD., 2 (1997). p.13-14. 259 O.Durmuú, Archaeological Sources in Turkish History and Culture Studies 260 J.P.Roux, Death in the Altai Turks, Istanbul, 1999, p.22. 261 O.Durmuú, Burial Customs of the Scythians, National Folklore, 61,2004, p.22.

Geliúiminde At" **G.Ü. FEF. SBD**., 2 (1997). S.13-14. 259 ø.Durmuú, Türk Tarih ve Kültürü Araútırmalarında Arkeolojik Kaynaklar 260 J.P.Roux, **Altay Türklerinde Ölüm**, østanbul, 1999, s.22. 261 ø.Durmuú, øskitler'de Ölü Gömme Gelene÷i", **Milli Folklor**, 61,2004, s.22.

Therefore, the beginning of historical periods in the cultural landscapes of Mesopotamia, Anatolia, and the Steppe occurred at chronologically different times.262 The formation phases of these periods are directly related to the spread of writing throughout the world. Therefore, it is now an accepted fact that the proto-Turks, known to have no written documents to date, possessed a script that was unearthed in the esik kurgan and is considered the prototype of runic carving, and that this script was created with a unique symbolic writing technique.

çıkmıútır. Dolayısıyla Mezopotamya, Anadolu ve Bozkır kültür co÷rafyasında tarihi devirlerin baúlangıcı kronolojik olarak birbirinden farklı zamanlardadır262. Bu devirlerin olu úum evreleri yazının dünya üzerinde yayılımıyla direk ba÷lantılıdır. Bu nedenle günümüze kadar yazılı belgesi bulunmadı÷ı bilinen proto-türklerin esik kurganında çıkartılan ve runik oyma yazının prototipi olarak kabul edilen bir yazı tipine sahip oldukları ve bu yazı tipinin kendine has bir sembolik yazım tekni÷iyle oluúturuldu÷u artık kabul gören bir gerçektir.

While Mesopotamia entered the historical era around 3100 BC, and Anatolia around 2000 BC, the beginning of the historical era is based on synchronic (contemporary) sources in the steppes north of the Black Sea, the 8th century BC, and synchronic sources in the steppes of Central Asia, the 200s BC. According to our current knowledge, the use of runic (carved) script dates back to the 5th-4th centuries BC. These documents, especially the Esik kurgan inscription, are not capable of fully illuminating Turkish history and culture. The end of prehistoric periods also varies depending on cultural geography. The much later beginning of historical periods in the steppes paves the way for archaeological sources to become the sole source for this long period. Thus, archaeological sources, and therefore kurgan finds, hold a special place for the long prehistoric eras of the Turkish provinces. The material culture elements unearthed from the kurgans not only enable the establishment of the chronology of the prehistoric periods of the Turks, but also enable us to obtain information about the social life, economic and military structure, religious beliefs and artistic understanding of the Turks263.

Mezopotamya MÖ. 3100, Anadolu MÖ. 2000'lerde tarihi devirlere girerken; Karadeniz'in kuzeyindeki bozkırlarda senkronik (ça÷daú) kaynaklardan hareketle MÖ. 8. yüzyıl, Orta Asya'nın bozkırlarında senkronik kaynaklara göre MÖ 200'ler tarihi devirlerin ba úlangıcıdır. Mevcut bilgilerimize göre, belgelerden hareketle runik (oyma) yazının kullanımı MÖ. 5-4 yüzyıla kadar gitmektedir. Esik kurganı yazılı belgesi baúta olmak üzere, bu tür belgeler Türk tarih ve kültürünü bütünüyle aydınlatacak mahiyette de÷ildir. Burada kültür co÷rafyalarına göre, tarih öncesi devirlerin bitiúleri de birbirinden farklılık göstermektedir. Bozkırlarda tarihi devirlerin çok daha geç baúlaması uzun zaman dilimi için arkeolojik kaynakların tek kaynak olmasına zemin hazırlamaktadır. Böylece Türk illerinin uzun süren tarih öncesi devirleri için arkeolojik kaynaklar, dolayısıyla kurgan buluntuları özel bir yere sahiptir. Kurganlardan çıkarılan maddi kültür unsurları Türkler'in tarih öncesi devirlerinin kronolojisinin kurulmasına imkân verdi÷i gibi, Türkler'in sosyal yaúantısı, iktisadi, askeri yapısı, dini inancı, sanat anlayúı hakkında bilgi sahibi olmayı mümkün kılmaktadır263.

Firstly, the prehistoric periods of Turkic history can be filled in using archaeological findings, and the use of fundamental elements of culture by the Turks can be revealed. Based on archaeological findings, the early cultural phases of the Turks can be determined, starting from 3000 BC. Afanesyovo in 3000 BC, Andronovo in 1700 BC, and 1200 BC.

Öncelikle Türk tarih öncesi devirleri arkeolojik buluntulardan hareketle doldurulabilmekte ve kültürün temel unsurlarının Türkler tarafından kullanımı ortaya konulabilmektedir. Arkeolojik buluntulardan hareketle MÖ. 3000'lerden baúlamak üzere, Türkler'in erken kültür safhaları belirlenebilmektedir. MÖ. 3000'lerde Afanesyovo, MÖ. 1700'lerde Andronovo, MÖ. 1200'lerde

262 ø.Durmuú; Archaeological Sources in Turkish History and Culture Research 263 ø.Durmuú, The Birth and Development of Runic (Carved) Writing in the Steppe Culture Environment, Turkish Journal of Social Research, 1, 1997, p.95

262 ø.Durmuú; Türk Tarih ve Kültürü Araútırmalarında Arkeolojik Kaynaklar 263 ø.Durmuú, Bozkır Kültür Çevresinde Runik (Oyma) Yazının Do÷uúu ve Geliúimi, **Türkiye Sosyal Araútırmalar Dergis**i, 1,1997, s.95

Karasuk, Tagar culture begins around 700 BC and these cultural circles are connected to each other until the Pazyryk culture, reaching the historical periods.

Karasuk, MÖ. 700'lerde Tagar kültürü baúlamakta ve Pazırık kültürüne kadar bu kültür halkaları birbirine ba 264 ÷ lanarak, tarihi devirlere ula ú maktadır.

Developments in the steppe culture landscape during prehistoric times can be traced by considering the tools and materials used. In the Afanesyovo culture, tools were made from stone, bone, and copper, and horses and sheep were raised. In the Adronovo culture, unlike the previous culture, bronze objects were made from an alloy of copper and tin. Iron was widely used in the Karasuk culture. Wheeled carts with tents, in other words, nomadic settlements, emerged. Animal head depictions also appear on objects in the Tagar and Tashtik cultures. This suggests that, like other cultural environments, Turkic cultures experienced periods of stone, metal, and metallurgy. The use of stone, copper, bronze and iron is seen respectively265. Especially with the use of horses as mounts and the widespread use of iron, the necessary conditions for the emergence of organized states in Turkish cultural circles were thus created266.

Bozkır kültür co÷rafyasında tarih öncesi devirlerdeki geliúmeler kullanılan araç-gereçler ve onların yapıldıkları malzeme dikkate alınarak takip edilebilmektedir. Afanesyovo kültüründe ta ú, kemik ve bakırdan aletler yapılıyor, at ve koyun besleniyor. Adronovo kültüründe bir önceki kültürden farklı olarak bakırla kalay alaúımından elde edilen tunçtan eúyalar yapılıyordu. Karasuk kültüründe demir yaygın olarak kullanılıyordu. Üzerinde çadırlarıyla tekerlekli arabalar, yani göçerevler ortaya çıkıyor. Tagar ve Taútık kültürlerinde de eúyalar üzerinde hayvan baúı tasvirleri görülüyordu. Buradan Türk kültür çevrelerinde de di ÷er kültür çevrelerinde oldu÷u gibi taú, maden-taú ve maden devirlerinin yaúandı÷ı dikkati çekiyor. Sırasıyla taú, bakır, tunç ve demir kullanımı görülüyor 265. Özellikle atın binek hayvanı olarak kullanımı ve demirin de kullanımının yaygınlaúmasıyla Türk kültür çevrelerinde teúkilatlı devletlerin ortaya çıkıúı için gerekli úartlar bu sayede oluúmuú 266 tur.

From a cultural historical perspective, the Esik Kurgan artifacts and the archaeological material left by steppe societies play a crucial role in establishing the chronology of the prehistoric periods of the Turkish provinces. Various dating methods have been utilized in these studies. One of these is radiocarbon dating. Archaeological excavations have yielded wood, charcoal, charcoal, wood, and all other artifacts or materials containing carbon dioxide. Therefore, measuring the amount of radioactive carbon contained in these artifacts can reveal the time period from which they were found, or in other words, their date. Based on this, precise dates can be obtained for the layers in which these artifacts were found.267

Kültür tarihi açısından de ÷erlendirildi÷inde Esik Kurganı buluntuları ve bozkır kültürüne mensup toplumlarının bıraktı ÷ı arkeolojik malzeme de Türk illerinin tarih öncesi devirlerinin kronolojisinin kurulmasında çok önemli bir yere sahiptir. Bu çalıúmalarda çeúitli tarihlendirme yöntemlerinden yararlanılmıútır. Bu tarihlendirme yöntemlerinden birisi radyo-karbondur. Arkeolojik kazılarda buluntu yerlerinden a÷aç, a÷aç kömürü, odun kömürü, tahta ve içinde karbondioksit bulanan bütün di÷er eser ya da maddeler ele geçirilmiútir. Öyleyse bunların içinde bulunan radyoaktif karbon miktarının ölçülmesi, o eserlerin ne zamandan kalmı ú olduklarını, di÷er bir deyimle tarihlerini verebilir. Buna ba ÷lı olarak da bu eserlerin içinde bulundukları tabakalar hakkında kesin tarihler elde edilebilir267.

264 ø.Durmuú, The Emergence of the Hun State and Basic Elements of Its Formation, Prof.Dr. Abdulhaluk Çay Arama÷anı, I, Ankara, 1998, pp.399-400. 265 S.Koca, Fundamentals of Turkish Culture –1, Istanbul, 1999, pp.14-16. 266 ø.Durmuú, Archaeological Sources in Turkish History and Culture Studies 267 ø.Durmuú, ibid.,

264 ø.Durmuú, Hun Devletinin Ortaya Çıkıúı ve Oluúumunun Temel Unsurları, **Prof.Dr. Abdulhaluk Çay Arama÷anı**, I, Ankara, 1998, s.399-400. 265 S.Koca, **Türk Kültürünün Temelleri** –1, østanbul, 1999, s.14-16. 266 ø.Durmuú, Türk Tarih ve Kültürü Araútırmalarında Arkeolojik Kaynaklar 267 ø.Durmuú, **a.g.m.,**

Another method is dendrochronology. It's based on counting tree rings. The number of rings indicates the tree's age. By taking various samples, it's possible to establish a chronology from newest to oldest.

Bir ba ú ka yöntem de dendrokronolojidir. A÷aç halkalarının sayılması esasına dayanır. Halkaların sayısı a÷acın yaúını verir. Çeúitli örnekler alınarak yeniden eskiye do÷ 268 ru kronoloji kurmak mümkündür.

One method is thermoluminescence. Some substances emit light when heated. This physical phenomenon is called thermoluminescence, which means "radiation upon heating." The amount of light emitted depends on the amount of radiant energy the substance has accumulated. The more energy accumulated, the more light is emitted. The amount of radiant energy accumulated in a substance depends on the duration of exposure to radiation—in other words, on its age. Dividing the total accumulated energy by the energy accumulated in a year determines the number of

Yöntemlerden birisi de termolüminesanstır. Bazı maddeler ısıtıldıkları zaman ı úıma yaparlar. Bu fiziksel olaya “ ısıtma ile ıúıma” anlamına gelen termolüminesans denir. Çıkan ıúık miktarı maddenin biriktirdi÷i radyasyon enerjisi miktarına ba÷lıdır. Ne kadar çok enerji birikirse, o kadar çok ıúık çıkar. Bir madde de biriken radyasyon enerjisi miktarı o maddenin radyasyonunun etkisinde kaldı÷ı süreye, yani o maddenin yaúına ba÷lıdır. Biriken toplam enerji bir yılda biriken enerjiye bölünürse, enerjinin kaç yıldan beri toplanmakta oldu÷u, bir baúka deyiúle maddenin yaúının ne

years over which the energy has accumulated, or in other words, the age of the substance. Thermoluminescence can be applied to geologically sourced lava, meteorites, volcanic tuff and glass, flint, natural calcite, and obsidian, among other substances.269

oldu÷u bulunur. Termolüminesans jeolojik kaynaklı lavalara, meteoritlere, volkanik tüf ve camlara, çakmak taúına, do÷al kalsitlere ve daha baúka maddelerle birlikte obsidyen kaynak analizine uygulanabilmektedir269.

The Electron Spin Resonance method shares the same principle as thermoluminescence. However, this method has also been used successfully in the examination of organic materials such as textiles, etc. It can also be applied to organic materials such as calcite, sedimentary rocks, seashells, bones, teeth and tooth enamel, textiles, etc., and archaeological and geological materials such as marbles and flints.270

Elektron Spin Rezonans yöntemi de termolüminesansla aynı prensibi paylaúmaktadır. Ancak, bu yöntem tekstil vs. gibi organik maddelerin incelenmesinde de baúarı ile kullanılmaktadır. Kalsit, tortul kayaçlar, deniz kabukları, kemikler, diú ve diú minesi tekstil vs. gibi organik maddeler, mermerler ve çakmak taúları gibi arkeolojik ve jeolojik maddelere de uygulanabilmektedir270.

Especially in radioactive physical and chemical dating methods, materials such as charcoal, wood and other cellulose materials, peat, sea and snail shells, bone, paper, parchment, textile (fabric-woven) fragments, calcium carbonate, caliche and other inorganic sediments from inorganic carbonates, leaves, pollen (pollen), grains such as walnuts and hazelnuts, cereals, hydrocarbons, organic liquids, animal skin and tissues, calcareous soil, etc., are very difficult to analyze, and bones and skins provide the most accurate dates, provided they have not been exposed to external C-14 effects. Today,

Özellikle radyoaktif fiziksel ve kimyasal tarihleme yöntemlerinde odun kömürü, tahta ve di÷er selülozlu maddeler, turba, deniz ve salyangoz kabukları kemik, ka÷ıt, parúömen, tekstil (kumaú-dokuma) parçaları, inorganik karbonatlardan kalsiyum karbonat, kaliú ve di÷er inorganik tortular, yapraklar, polenler (çiçek tozları), ceviz, fındık gibi taneler, tahıllar, hidrokarbonlar, organik sıvılar hayvan derisi ve dokuları, kalkerli toprak vs. gibi maddelerin analizi çok zor olan kemik ve deriler, dıútan gelecek C-14 etkilerine açık kalmamıúlarsa, en do÷ru tarihleri vermektedirler. Günümüzde

268 ø.Durmuú, a.g.m.,

268 ø.Durmuú, **a.g.m.,**

269 A.M. Özer, Electron Spin Resonance (ESR) Dating Method: Archaeological Application, Proceedings of the 1st Archaeometry Results Meeting, Ankara, 1986, pp.21-23. 270 ø.Durmuú, op.cit.

269 A.M. Özer, Elektron Spin Rezonans (ESR) Tarihlendirme Yöntemi: Arkeolojik Uygulaması, **I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı Bildirileri**, Ankara, 1986, s.21-23. 270 ø.Durmuú, a.g.m.

New methods have now been developed for bone analysis. However, the sheer number of samples required for analysis still poses a problem.

artık kemik analizleri için yeni yöntemler geliútirilmiútir. Yalnız analizde kullanılacak numune miktarının çoklu÷ 271 u henüz problem olu ú turmaktadır.

Throughout the cultural landscape of the steppe, artifacts made of metal, wood, wool, earth, and stone have been unearthed from kurgans. Among the artifacts are saddles, harnesses, cauldrons, arrows, knives, swords, jewelry, furniture, carpets, rugs, and more. The majority of the metal artifacts are bronze and gold. Various vessels and jars were made from earth. Carpets and rugs hold a significant place among items made of wool and felt. Furniture constitutes the majority of wooden artifacts. Various bones, particularly horse and sheep bones, have also been unearthed from kurgans.

Using the archaeological dating methods mentioned above, it is possible to establish a chronology using wood, wool, felt, and bone artifacts excavated from kurgans. A particularly important section of Turkish history can be followed according to the chronology obtained from archaeological finds. As mentioned above, the dating and sequencing of the Afanesyovo, Andronovo, Karasuk, Tagar, and Taźtık cultures were accomplished using archaeological dating methods. The presence of numerous artifact types in kurgans, which allow for dating using biological (dendrochronology), chemical (radiocarbon), and physical (thermoluminescence and electron spin resonance) methods, facilitates the establishment of a chronology. Among the finds are Pazyryk, Noin Ula, Esik, etc. The diversity of the finds recovered from the kurgans makes comparison and chronology easier.

In this respect, to put it clearly, when the Esik Kurgan findings are evaluated in terms of cultural history, they have a very important place in writing the history of steppe culture and bringing its truths to the scientific world.

271 ø.Durmuú, a.g.m.

272. Durmuú, Scythian Culture, Turks, IV, Ankara, 2002, p.23. 273. Durmuú, Archaeological Sources in Turkish History and Culture Studies

Bozkır kültür co÷rafyasında kurganlardan madenden, ahúaptan, yünden, topraktan ve taútan yapılmıú buluntular ortaya çıkartılmıútır. Eúyalar arasında eyerler, koúum takımları, kazanlar, oklar, bıçaklar, kılıçlar, mücevherler, mobilyalar, halılar, kilimler vb. bulunmaktadır. Madeni buluntuların büyük ço÷unlu÷u tunç ve altındır. Topraktan ise, çeúitli kap ve küpler yapılmıútır. Yün ve keçeden yapılan eúya arasında halılar ve kilimler önemli bir yer tutmaktadır. Ahúap eúyayı ise, daha çok mobilyalar meydana getirmektedir. Kurganlardan ayrıca çeúitli kemikler, özelikle at ve koyun kemikleri çıkarılmı 272 ú tır.

Yukarıda belirtti÷imiz arkeolojik tarihleme yöntemleriyle kurganlardan çıkartılan ahúap, yün, keçe ve kemik buluntularla kronolojinin kurulabilmesi mümkün olmaktadır. Özellikle Türk tarihinin önemli bir kesiti arkeolojik buluntularla elde edilen kronolojiye göre takip edilebilmektedir. Yukarıda belirtti÷imiz üzere, Afanesyovo, Andronovo, Karasuk, Tagar ve Taútık kültürlerinin tarihlendirilmesi ve belirli bir sıraya konulmaları arkeolojik tarihleme yöntemleriyle gerçekleútirilmiútir. Kurganlarda biyolojik (dendrokronoloji), kimyasal (radyokarbon) ve fiziksel (termolüminesans), elektron spin rezonans) yöntemleriyle tarihlendirmeye imkan veren çok sayıda buluntu türünün olması, kronolojinin kurulmasını kolaylaútırmaktadır. Buluntular içerisinde Pazırık, Noin Ula, Esik vb. kurganlardan çıkartılanların çe 273 ú itlili ÷ i kar ú ıla ú tırma yapmayı ve kronoloji kurmayı kolayla ú tırmaktadır.

Bu açıdan net bir ifadeyle söylemek gerekirse Esik Kurganı buluntuları kültür tarihi açısından de÷erlendirildi÷inde bozkır kültür tarihinin yazılmasında ve do÷rularının bilim dünyasına kazandırılmasında çok önemli bir yere sahiptir.

271 ø.Durmuú, a.g.m.

272 ø.Durmuú, øskit Kültürü, **Türkler**, IV, Ankara, 2002, s.23. 273 ø.Durmuú, Türk Tarih ve Kültürü Araútırmalarında Arkeolojik Kaynaklar

Using the dating methods we've outlined, a chronology can be established from oldest to newest, the dates of kurgans can be determined based on the artifacts recovered within them, and even the age of the artifacts themselves can be determined. For example, the Arzhan kurgan in Tuva, one of the most important kurgans, has been dated to approximately 808 BC based on dendrochronology. To give another example, analysis of the remains of a significant number of stallions (male breeding horses) excavated from the Pazyryk kurgans indicates that they were placed in the kurgans when they were 17-20 years old. Therefore, the ease of work provided by scientific laboratory measurement and evaluation methods, which are a step ahead of the advantage provided by developing archaeological excavation techniques in extracting materials, also has an important place in cultural history studies.

Belirtti÷imiz tarihlendirme yöntemleriyle eskiden yeniye do÷ru kronoloji kurulabilmekte, içlerinde çıkarılan buluntulardan hareketle kurganların tarihleri belirlenebilmekte ve hatta buluntuların yaúları dahi tespit edilebilmektedir. Bir örnek vermek gerekirse, en önemli kurganlardan birisi olan Tuva'daki Arzhan kurganı için dendrokronolojiye göre aúa÷ı yukarı MÖ. 808 tarihi belirlenmiútir. Yine baúka bir örnek vermek gerekirse, Pazırık kurganlarından çıkartılan aygırların (erkek damızlık at) önemli bir kısmının kalıntılarının analizlerinden 17-20 yaúlarındayken kurganlara konuldukları anla 274 ú ılmı ú tır. Dolayısıyla geliúen arkeolojik kazı tekniklerinin malzemeyi çıkartmadaki sa÷ladı÷ı avantajın bir adım sonrasında geliúen bilimsel labratuvar ölçme ve de÷erlendirme yöntemlerinin bize verdi÷i çalıúma kolaylı÷ı da kültür tarihi çalıúmalarında önemli yer tutar.

The unearthed remains and artifacts are also of great importance for economic life. Excavations have unearthed numerous animal bones and remains, plant remains, and artifacts made from various minerals and stones. This has allowed the economic structure of societies to be determined. Numerous artifacts have also been unearthed from Turkic kurgans, shedding light on Turkish economic life. Based on these artifacts, the animal species the Turks raised, the food they ate, the utensils they used, and the raw materials they used —all the underground and aboveground resources of the cultural geography in which they lived— have been identified. It is possible to glean this information from the findings of the Esik kurgans.

Ortaya çıkarılan kalıntı ve buluntular iktisadi hayat açısından da büyük önem taúımaktadır. Kazılarda bol miktarda hayvan kemik ve artıkları, bitki artıkları, çeúitli maden ve taúlardan yapılmıú buluntular ortaya çıkartılmıútır. Bu sayede toplumların iktisadi yapısı da belirlenebilmiútir. Türklere ait kurganlardan da Türk iktisadi hayatına ıúık tutacak bol miktarda buluntu ortaya çıkarılmı útır. Bu buluntulardan hareketle Türklerin yetiútirdi÷i hayvan türleri, beslendikleri gıda maddeleri, kullandıkları eúyalar ve hammaddesi yaúadıkları kültür co÷rafyasının bütün yer altı ve yerüstü kaynakları belirlenebilmi 275 ú tir. Esik kurganı buluntularından bu bilgileri ö÷renebilmek mümkündür.

Artifacts unearthed from kurgans also reflect the clothing of the Turks, especially their military uniforms. The attire of the "Golden Man," excavated from the Esik Kurgan in question, is a prime example of this. He wears boots, trousers, a jacket secured with a belt, and a pointed cap. Even the weight of a cavalryman's armor and equipment, based on kurgan finds, is a valuable example.

Kurganlardan çıkarılan buluntular Türkler'in giyim-kuúamları, özellikle askeri kıyafetlerini de yansıtmaktadır. Konumuz olan Esik Kurganından çıkartılmıú olan "Altın Elbiseli Adam" ın kıyafeti bunun en güzel örne÷idir. Ayaklarında çizme, üzerinde pantolon ve üzeri kemerle sıkıútırılmıú ceket ve baúında da sivri bir baúlık taúımaktadır. Hatta kurgan buluntularına göre bir süvarinin zırhı ve teçhizatının ne kadar a ÷ırlıkta oldu÷u da

274 ø.Durmuú, a.g.m.

275 ø.Durmuú, a.g.m.

274 ø.Durmuú, a.g.m.

275 ø.Durmuú, a.g.m.

It can be determined. It has been revealed that he weighed 22-23 kilograms with shoes, trousers, shirt, helmet and short sword.

belirlenebilmektedir. Ayakkabı, pantolon, gömlek, mi÷fer ve kısa kılıçla 22-23 kilogram geldi 276 ÷ i ortaya konulmu ú tur.

Artifacts unearthed from kurgans and rock paintings found through surface surveys provide insights into Turkish religious beliefs. These findings and ruins are significantly clarifying Turkish religious beliefs, and archaeology is providing significant support for promoting religions. The food containers, vessel decorations, carpets and felts, and especially metalwork placed in kurgans are closely linked to Turkish beliefs. Furthermore, the artifacts that formed the basis for the mummification of important figures and the post-burial cleansing procedures are also linked to Turkish beliefs.

Kurganlardan çıkarılan buluntular ve yüzey ara útırmaları sonucunda kayalara tasvir edilmiú resimlerden Türk dini inancı hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Bu buluntu ve kalıntılar sayesinde Türk dini inancı büyük ölçüde açıklı÷a kavuúturulmakta, arkeoloji dinleri tanıtmak hususunda büyük yardım sa÷lamaktadır. Kurganlara konulan içinde gıda maddesi konulmuú kaplar, kapların süslemeleri, halı ve keçeler, özellikle madeni e úyalar Türkler'in inancıyla yakından ba÷ 277 lantılıdır. Ayrıca, önemli úahsiyetlerin mumyalanması ve ölüler gömüldükten sonra yapılan temizlenme iúlemlerine temel olu 278 ú turan buluntularda Türkler'in inancıyla ba ÷ lantılıdır.

Archaeological material excavated from kurgans and uncovered through surface surveys reveals the most profound insight into Turkish art. Animal combat scenes are frequently featured in Steppe Turkish art. Deer, goats, wolves, horses, and birds of prey are frequently featured in combat scenes known as "Nomadic Animal Art" or "Animal Style." Various works of art have been crafted from stone, clay, felt, and metal.

Kurganlardan çıkarılan ve yüzey araútırmaları sonucunda ortaya çıkarılan arkeolojik materyal en çok Türk sanatı hakkında bilgi sahibi olmayı ortaya koymaktadır. Bozkır Türk Sanatında hayvan mücadele sahnelerine çok yer verilmiútir."Göçebe-Hayvan Sanatı" "Hayvan Üslubu" adı verilen mücadele sahnelerinde en çok geyik, keçi, kurt, at ve yırtıcı kuúlara yer verilmiútir. Taú, toprak, keçe ve madenden çeú .

279 itli sanat eserleri yapılmı ú tır

Archaeological and written sources from the steppe culture environment, especially kurgan findings, have a special place in establishing the chronology of Turkish history and presenting Turkish culture with its various aspects and dimensions.

Türk tarihinin kronolojisinin kurulmasında ve Türk kültürünün çeúitli yönleriyle-de÷iúik boyutlarıyla ortaya konulmasında baúta kurgan buluntuları olmak üzere, bozkır kültür çevresindeki arkeolojik ve yazılı kaynaklar özel bir yer tutmaktadırlar.

For this reason, Esik Kurgan is very important and special in terms of Turkish Cultural History.

Bu nedenle Esik Kurganı Türk Kültür Tarihi açısından çok önemli ve özelliklidir.

276 ø.Durmuú, a.g.m.

277 J.P.Roux, The Religious Meaning of Turkish Nomadic Art, Handbook of Turkish Culture, II/1, Istanbul, 1972, pp.74-76

278 ø.Durmuú, øskitlerde Ölü Gömme Gelene÷i, Milli Folklor, 61, 2004, p.23-29. 279 ø.Durmo; a.g.e., p. 96–97.

276 ø.Durmuú, a.g.m.

277 J.P.Roux, Türk Göçebe Sanatının Dini Bakımdan Anlamı, **Türk Kültürü El Kitabı**, II/1, østanbul,,1972, s.74-76

278 ø.Durmuú, øskitlerde Ölü Gömme Gelene÷i, **Milli Folklor**, 61, 2004, s.23-29. 279 ø.Durmuú; **a.g.e**., s. 96-97.

SOURCE

AKøùEV, Kemal, “Kurgan Issyk” Moscow, 1978.

---------- “Kazakhstan Köne Gold” Almaty, 1983.

AHMETBEYOLU, Ali; “The Great Hun Ruler Attila”, Turks, Volume I, Ed. Salim Koca et al., Ankara, 2002, pp.902-919.

---------- The European Huns According to the Greek Traveler Priskos, Turkish World Research Foundation, Istanbul, 1995

ARSLAN, M.; Social and Political Structure in the Steppe Empires, Ý.Ü Faculty of Letters Publications, Istanbul, 1984.

KAYNAKÇA

AKøùEV, Kemal, **“Kurgan Issık”** Moskova,1978.

---------- **“Kazakistan Köne Altını”** Almatı,1983.

AHMETBEYO öLU, Ali; “Büyük Hun Hükümdarı Attila”, **Türkler**, I.Cilt, Ed. Salim Koca vd., Ankara, 2002,s.902-919.

---------- **Grek Seyyahı Priskos’a göre Avrupa Hunları**, Türk Dünyası Araútırma Vakfı, østanbul, 1995

ARSLAN,M.; **Step ømparatorluklarında Sosyal ve Siyasi Yapı**, ø.Ü Edebiyat Fakültesi Yayınları, østanbul, 1984.

BAùTAV, ùerif; “European Huns”, Turks, Volume I, Ed. Salim Koca et al., Ankara, 2002, pp.853-886.

---------- “War Tactics of the Ancient Turks”, Turkish Culture, Turkish Culture Research Institute, issue 22, year 2, Ankara, August 1964, pp.39-48.

BATU, Selahattin, “Turkish Horses and Horse Breeding Knowledge”, Ankara Higher Agricultural Institute, 1938

BRENTJES, Burchard; “Arms Of The Sakas; And Other Tribes Of The Central Asian Steppes”, Varanasi, Rishi Publications, 1996

CERNENKO, E.V.; “The Scythians 700-300 B.C.”, Osprey Men At Arms Series Oxford,1983

DEM øR, Muzaffer; “A New Interpretation on the Date of the Bringing of Scythian Archers to Athens (5th century BC)”, Belleten, Ankara, Turkish Historical Society, volume LXV, issue 242-244, December, 2001, pp.905-910.

----------; “A New Interpretation of Pericles’ Black Sea Expedition”, Belleten, Ankara, Turkish Historical Society, volume LXV, issue 243, August 2001, pp. 529-540

DøYARBEKøRLø, Nejat, “Esik Kurgan Found in Kazakhstan”, 50th Anniversary Gift of the Republic, Istanbul, 1973.

DONUK, Abdülkadir; “The Turkish Army in the 2200th Anniversary of Its Establishment”, Turkish Culture, Turkish Culture Research Institute, issue 340, year XXIX, August 1991, pp. 455-467.

BAùTAV,ùerif; “Avrupa Hunları”, **Türkler,** I. Cilt , Ed. Salim Koca vd., Ankara, 2002, s.853-886.

---------- “Eski Türklerde Harp Takti÷i”, **Türk Kültürü,** Türk Kültürünü Araútırma Enstitüsü, sayı 22, yıl 2, Ankara, A÷ustos 1964, s.39-48.

BATU, Selahattin, **“Türk Atları ve At Yeti útirme Bilgisi”**, Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü,1938

BRENTJES, Burchard; **“Arms Of The Sakas; And Other Tribes Of The Central Asian Steppes”**, Varanasi, Rishi Publications, 1996

CERNENKO, E.V.; **“The Scythians 700-300 B.C.”**, Osprey Men At Arms Series Oxford,1983

DEM øR, Muzaffer; “øskitli Okçuların Atina’ya Getiriliú Tarihi Üzerine Yeni Bir Yorum (MÖ. 5. yy)”, **Belleten**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, cilt LXV, sayı 242-244, Aralık, 2001, s.905-910.

----------; “Perikles’in Karadeniz Seferi Üzerine Yeni Bir Yorum”, **Belleten,** Ankara, Türk Tarih Kurumu, cilt LXV, sayı 243, A÷ustos,2001s.529-540

DøYARBEKøRLø, Nejat, **“Kazakistan’da Bulunan Esik Kurganı”** Cumhuriyetin 50.Yıl Arma÷anı, østanbul,1973.

DONUK, Abdülkadir; “Kuruluúunun 2200. Yıldönümünde Türk Ordusu**”, Türk Kültürü,** Türk Kültürünü Araútırma Enstitüsü, sayı 340,yıl XXIX, A÷ustos, 1991,s.455-467.

---------- “Administrative and Military Titles and Terms in the Ancient Turkish States”, Istanbul, Turkish World Research Foundation, 1988

DOSTøYEV, Tarık; “Huns in the Caucasus”, Turks, Volume I, Ed. Salim Koca et al., Ankara, 2002

DURMU ù,ölhami; “Sarmatians”, Turks, Volume I, Ed. Salim Koca et al., Ankara, 2002, pp.637-647

---------- “Scythian Culture”, Turks, IV, Ankara, 2002, pp. 15-23. ---------- “Scythians (Sakas)”, Turkish Culture Research Institute, Ankara, Levent Ofset,1993.

---------- “Sarmats”, Ankara, Se-Ba Ofset, 1997

---------- “Massagetler”, Bilig, 3, Fall, 1996, p.86-91

---------- “Writing in Ancient Turks”, National Folklore, Ankara, 1994, p.38

---------- “Burial Customs of the Scythians”, National Folklore, issue 61, year 16, 2004, pp.21-29.

---------- “Archaeological Sources in Turkish History and Culture Research”

---------- “Identity of the Scythians”, Turks, Volume I, Ed. Salim Koca et al., Ankara, 2002, pp.620-627.

---------- “The Birth and Development of Runic (Carved) Writing in the Steppe Cultural Environment”, Turkish Journal of Social Research, 1,1997.

---------- **“Eski Türk Devletlerinde ødari – Askeri Unvan ve Terimler”**, østanbul, Türk Dünyası Araútırmaları Vakfı, 1988

DOSTøYEV, Tarık; “Kafkasya’da Hunlar”, **Türkler,** I. Cilt , Ed. Salim Koca vd., Ankara, 2002

DURMU ù,ølhami; “Sarmatlar”,**Türkler,** I.Cilt ,Ed. Salim Koca vd., Ankara, 2002, s.637-647

---------- “øskit Kültürü”, **Türkler**, IV, Ankara, 2002, s. 15-23. ---------- **“øskitler (Sakalar)”,** Türk Kültürünü Araútırma Enstitüsü, Ankara, Levent Ofset,1993.

---------- **“Sarmatlar”**, Ankara, Se-Ba Ofset, 1997

---------- “Massagetler”, **Bilig, 3,**Güz,1996, s.86-91

---------- “Eski Türklerde Yazı”, **Milli Folklor,** Ankara,1994, s.38

---------- “øskitlerde Ölü Gömme Gelene÷i”, **Milli Folklor,** sayı 61, yıl 16, 2004, s.21-29.

---------- “Türk Tarih ve Kültürü Araútırmalarında Arkeolojik Kaynaklar”

---------- “øskitlerin Kimli÷i”, **Türkler**, I. cilt, Ed. Salim Koca vd., Ankara, 2002, s.620-627.

---------- “Bozkır Kültür Çevresinde Runik (Oyma) Yazının Do÷uúu ve Geliúimi”, **Türkiye Sosyal Araútırmalar Dergisi**, 1,1997.

---------- “Cimmerians and Scythians in Anatolia”, Belleten, LXI/231,1997.

---------- “Anadolu’da Kimmerler ve øskitler”, **Belleten,** LXI/231,1997.

---------- “Horse in the Formation and Development of Steppe Culture”, G.U. FEF. Social Sciences Journal, 2,1997.

---------- “Bozkır Kültürünün Oluúumu ve Geliúiminde At”, **G.Ü. FEF. Sosyal Bilimler Dergisi,** 2,1997.

---------- “Saka-Persian Struggle”, Bilig, 4,1997.

---------- “Saka- Pers Mücadelesi”, **Bilig,** 4,1997.

---------- “On the Name Saka”, National Folklore, 3/19.1993.

---------- “Saka Adı Üzerine”, **Milli Folklor,** 3/19.1993.

---------- “New Archaeological Finds from the Bilge Ka§an Period”, Journal of Turkish Studies, 11, 2002.

---------- “Bilge Ka÷an Dönemine Ait Yeni Arkeolojik Buluntular”, **Türklük Araútırmaları Dergisi,** 11,2002.

---------- “Köl Tigin Social Complex Ruins and Their Place in Turkish Cultural Environment”, Yearbook of Turkish Language Studies- Belleten, 2000.

---------- “Köl Tigin Külliyesi Kalıntıları ve Türk Kültür Çevresindeki Yeri”, **Türk Dili Araútırmaları Yıllı÷ı- Belleten, 2000.**

---------- “Social and Economic Life in the Sarmatians”, Gazi University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences, volume I, Ankara, 1996, pp.173-191.

---------- “Sarmatlarda Sosyal ve Ekonomik Hayat”, **Gazi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** cilt I, Ankara, 1996,s.173-191.

---------- “Horse in the Formation and Development of Steppe Culture”, Gazi University, Faculty of Arts and Sciences, Journal of Social Sciences, Volume I, Issue 2, Ankara, 1997, pp.13-19.

---------- “Bozkır Kültürünün Olu úumu ve Geliúiminde At”, **Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt I, sayı 2, Ankara,1997, s.13-19.

----------“The Emergence of the Hun State and the Basic Elements of Its Formation”, Prof.Dr.Abdulhaluk Çay Arama÷anı, I, Ankara, 1998, pp.399-414.

----------“Hun Devletinin Ortaya Çıkıúı ve Oluúumunun Temel Unsurları”, **Prof.Dr.Abdulhaluk Çay Arama÷anı**, I, Ankara, 1998, s.399-414.

ESøN, Emel; “Cultures Attributed to the Ancestors of the Turks in Central Asia in the Millennium Before Christ”, Turks, Volume I, Ankara, 2002.

---------- “Early Stages of Turkish Cultural History in Central Asia” Atatürk Culture, Language and History High Institution, Images from Turkish Culture Journal, III, Ankara, 1985.

GERERD, Chaliand; “Nomadic Empires” Trans. Engin Sunar, Do÷an Kitap, Istanbul, 2001

GORDON, C.D.; The Age of Attila, USA, Michigan University, 1961.

GÖMEÇ, Saadettin; “Main Lines of Turkish Culture”, Ankara, Akça÷ Bookstore, 1st Edition, 2006.

GRAKOV, B.N; “The øskits”, Trans. D.Ahsen Batur, Istanbul, Selenge Publications, 2006.

GRANT, Michael; “From Rome to Byzantium in the 5th Century AD”, Trans. Z.Zühre ølk gelen, Istanbul, Homer Bookstore, 2000.

GROUSSET, Rene; “The Steppe Empire”, Trans. M. Reúat Uzmen, Istanbul, Ötüken Neúriyat, 3rd Edition, 1996.

HARMATTA, John; “Studies On The History Of The Sarmatians”, Budapest, 1950.

HERODOTUS; “Herodotus”, øng. Çev. A.D. Godley, Cambridge, Loeb Classical Library, 1995.

---------- “History of Herodotus”, Trans. Müntekim Ökmen, Istanbul, Türkiye øş Bankası Culture Publications, 3rd Edition, 2006.

HøLDøNGER, Erik; “Warriors Of The Steppe: A Military History Of Central Asia 500 B.C. To 1700 A.D”. , New York, Sarpedon, 1997.

ESøN, Emel; “øç Asya da Milattan Önceki Bin Yılda Türklerin atalarına Atfedilen Kültürler” **Türkler**, I.cilt, Ankara,2002.

---------- “Türk Kültür Tarihi øç Asya’daki Erken Safhaları” **Atatürk Kültür, Dil ve Tarihi Yüksek Kurumu, Türk Kültüründen Görüntüler Dergisi**, III, Ankara,1985.

GERERD, Chaliand; **“Göçebe ømparatorluklar”** Çev. Engin Sunar, Do÷an Kitap, østanbul,2001

GORDON, C.D.; **The Age of Attila**, USA, Michigan University, 1961.

GÖMEÇ, Saadettin; **“Türk Kültürünün Ana Hatları”**, Ankara, Akça÷ Kitabevi, 1. Baskı, 2006.

GRAKOV, B.N; **“øskitler”**, Çev. D.Ahsen Batur, østanbul, Selenge Yayınları, 2006.

GRANT, Michael; **“Roma’dan Bizans’a ø.S. 5. yüzyıl”**, Çev. Z.Zühre ølk gelen, østanbul, Homer Kitabevi, 2000.

GROUSSET, Rene; **“Bozkır ømparatorlu÷u”**, Çev. M. Reúat Uzmen, østanbul, Ötüken Neúriyat, 3. Baskı,1996.

HARMATTA, John; **“Studies On The History Of The Sarmatians”**, Budapest, 1950.

HERODOTUS; **“Herodotus”,** øng. Çev. A.D. Godley, Cambridge, Loeb Classical Library, 1995.

---------- **“Herodotos Tarihi”**, Çev. Müntekim Ökmen, østanbul, Türkiye øú Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı,2006.

HøLDøNGER, Erik; **“Warriors Of The Steppe: A Military History Of Central Asia 500 B.C. To 1700 A.D”.** , New York, Sarpedon, 1997.

HOMEROS; “Iliad”, øng. Çev. A.T. Murray, Cambridge, The Loeb Classical Library, 1999.

---------- “Odyssey”, Çev. A.T.Murray, Cambridge, Loeb Classical Library, Cambridge, 1998.

---------- “ølyada”, Trans. A.Kadir – Azra Erhat, Istanbul, Can Publications, 11th Edition, 1999.

----------. “Odyssey”, Trans. Azra Erhat – A.Kadir, Istanbul, Can Publications, 11th Edition, 2000.

ùNAN, Abdulkadir; “Shamanism in History and Today” Ankara, 1954.

---------- “Articles and Reviews” I. Ankara, 1987.

---------- “Articles and Reviews” II. Ankara, 1991.

JUNGE, Julius; “Saka Stadiums of Antiquity” Leipzig: Dieterische Verlagsbuchhandlung, 1988.

KAFESOöLU, Øbrahim; “Turkish National Culture”, Istanbul, Ötüken Neúriyat, 24th edition 2004.

---------- “History of the Turkish Army”, “Turkish Culture”, Turkish Culture Research Institute, number 401, year XXXIV, September, 1996, pp. 513-516.

---------- “Turkish Victories”, “Turkish Culture”, Turkish Culture Research Institute, number 388, year XXXIII, Ankara, August, 1995, pp.449-452.

HOMEROS; **“Iliad”**, øng. Çev. A.T. Murray, Cambridge, The Loeb Classical Library, 1999.

---------- **“Odyssey”**, Çev. A.T.Murray, Cambridge, Loeb Classical Library, Cambridge, 1998.

---------- **“ølyada”**, Çev. A.Kadir – Azra Erhat, østanbul, Can Yayınları,11. Baskı,1999.

----------. **“Odysseia”**, Çev. Azra Erhat – A.Kadir, østanbul, Can Yayınları,11. Baskı,2000.

øNAN, Abdulkadir; **“Tarihte ve Bugün ù**
amanizm” Ankara,1954.

---------- **“Makaleler ve øncelemeler”** I. Ankara,1987.

---------- **“Makaleler ve øncelemeler”** II. Ankara,1991.

JUNGE, Julius; **“Saka Stadien, der Antike”** Leipzig: Dieterische Verlagsbuchhandlung,1988.

KAFESOöLU, øbrahim; **“Türk Milli Kültürü”**, østanbul, Ötüken Neúriyat, 24.baskı 2004.

---------- “Türk Ordusunun Tarihi”, **“Türk Kültürü”**, Türk Kültürünü Araútırma Enstitüsü, sayı 401,yıl XXXIV, Eylül, 1996,s.513-516.

---------- “Türk Zaferleri”, **“Türk Kültürü”,** Türk Kültürünü Araútırma Enstitüsü, sayı 388, yıl XXXIII, Ankara, A÷ustos,1995, s.449-452.

---------- “Turkish Army”, “Turkish Culture”, Turkish Culture Research Institute, issue 292, year XXV, Ankara, August, 1987, pp. 453-456

KLYASHTORNY,S.G.;SULTANOV,T.ø,”Three Thousand Years of the Turk”, østanbul, Selenge Publications, 2003.

KOCA, Salim; “Migration and Expansion of the Turks”, Turks, Ed. Salim Koca et al., Volume 1, Ankara, 2002, pp.651-663.

---------- “Fundamentals of Turkish Culture” II. Odes Ltd. Culture Publications, Ankara, 2003.

---------- “Holidays and Festivals in Ancient Turks”, Turks IV. Ankara, 2002.

---------- “Economic and Social Life in Ancient Turks”, Turks, IV. Ankara, 2002.

---------- “Türk Ordusu”, **“Türk Kültürü”**, Türk Kültürünü Araútırma Enstitüsü, sayı 292, yıl XXV, Ankara, A÷ustos, 1987, s.453-456

KLYASHTORNY,S.G.;SULTANOV,T.ø,**”Türkün Üç Bin Yılı”**, østanbul, Selenge Yayınları, 2003.

KOCA, Salim; “Türklerin Göçleri ve Yayılmaları”, **Türkler,** Ed. Salim Koca vd.,1. cilt, Ankara, 2002, s.651-663.

---------- **“Türk Kültürünün Temelleri”** II. Odes Ltd. ùti. Kültür Yayınları, Ankara,2003.

---------- “Eski Türklerde Bayram ve Festivaller”, **Türkler** IV. Ankara,2002.

---------- “Eski Türklerde Ekonomik ve Sosyal Hayat”, **Türkler**, IV. Ankara,2002.

XENOPHON; “Anabasis (The Return of the Ten Thousand)”, Trans. Tanju Gökçöl, Istanbul, Sosyal Publications, 1998.

KURAT, Akdes Nimet; “Turkish Tribes and States in the North of the Black Sea in the IV-XVIII. Centuries”, DTCF Publications, TTK Printing House, Ankara, 1972.

LUCÆANOS; “Skythes E Proksenos”, vol. VI, ed. K.Kilburn, Loeb Classical Library, Cambridge,1990

MAENCHEN, J. Otto; HELFEN; “The World Of The Huns”, Berkeley, California University Press, 1973

KSENOPHON; **“Anabasis,(Onbinlerin Dönüúü)”**, Çev. Tanju Gökçöl, østanbul, Sosyal Yayınları, 1998.

KURAT, Akdes Nimet; **“IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz’in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri”**, DTCF Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1972.

LUCøANOS; **“Skythes E Proksenos”,** vol. VI**,** øng. çev. K.Kilburn, Loeb Classical Library, Cambridge,1990

MAENCHEN, J. Otto; HELFEN; **“The World Of The Huns”**, Berkeley, California University Press, 1973

MANSEL, Arif Müfid; “Aegean and Greek History”, Ankara, Turkish Historical Society, 7th Edition, 1998.

MELYUKOVA, A.,ø.; “Scythians and Sarmatians”, Early Central Asian History, ed., Denis Sinor, Istanbul, İletişim Publishing, 2000.

MEMøù, Ekrem; “History of the Scythians”, Konya, Çizgi Bookstore, 2005.

MøELCZAREK, Mariusz; “The Army of The Bosporon Kingdom”, Lodz,1999.

MøNNS; “The Scythians And Northern Namads”, Cambridge Ancient History, III. Cilt, IX,1970, s.187-205.

---------- “Scythians And Greeks”, Cambridge University Press, 1913.

NEMETH, Gyula; “Attila and the Huns”, Turks, Ed. Salim Koca et al., Volume 1, Ankara, 2002, pp.887-901.

ORKUN, Hüseyin Namık; “Byzantine Sources of Turkish History”, Ankara, Sumer Printing House, 1938.

---------- “Turkish History”, Ankara, Akba Bookstore, 1946.

ÖGEL, Bahaeddin. “About the Origin and Evolution of the Turkish Sword”, DTCF Journal, VI, separate edition from Issue 5, Ankara, 1948, pp. 431-457.

---------- “Turkish Cultural History Before Islam”, Ankara, TTK, 5th edition, 2003

---------- “Introduction to Turkish Cultural History VII”, Ankara, Ministry of Culture and Tourism Publications, 1987.

MANSEL, Arif Müfid; **“Ege ve Yunan Tarihi”,** Ankara, Türk Tarih Kurumu,7. Baskı, 1998.

MELYUKOVA, A.,ø.; **“øskitler Ve Sarmatlar”,** Erken øç Asya Tarihi,yay.haz., Denis Sinor, østanbul, øletiúim Yayıncılık, 2000.

MEMøù, Ekrem; **“øskitlerin Tarihi”**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2005.

MøELCZAREK, Mariusz; **“The Army of The Bosporon Kingdom”**, Lodz,1999.

MøNNS; “The Scythians And Northern Namads”, **Cambridge Ancient History,** III. Cilt, IX,1970, s.187-205.

---------- **“Scythians And Greeks”,** Cambridge University Press, 1913.

NEMETH, Gyula; “Attila ve Hunları”, **Türkler**, Ed. Salim Koca vd., 1. Cilt , Ankara, 2002,s.887-901.

ORKUN, Hüseyin Namık; **“Türk Tarihinin Bizans Kaynakları”**, Ankara, Sumer Basımevi, 1938.

---------- **“Türk Tarihi”**, Ankara, Akba Kitabevi, 1946.

ÖGEL, Bahaeddin. “Türk Kılıcının Menúe ve Tekamülü Hakkında”, **DTCF Dergisi,** VI, 5. Sayıdan ayrı basım, Ankara,1948,s.431-457.

---------- **“øslamiyet’ten Önce Türk Kültür Tarihi”**, Ankara, TTK, 5.baskı,2003

---------- **“Türk Kültür Tarihine Giriú VII”**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlı÷ı Yayınları,1987.

---------- “1000 Fundamental Works of Turkish Mythology”, Istanbul, 1971.

---------- “Turkish Mythology”, II, Ankara, 1995.

---------- “Turkish Mythology”, I, Ankara, 1993.

ÖZER, M.A.; “Electron Spin Resonance (ESR) Dating Method: Archaeological Application”, Proceedings of the 1st Archaeometry Results Meeting, Ankara, 1986, pp.21-25.

ÖZVERø, M.; Archery, Istanbul, 2006.

PYANKOV, Igor; “Sakalar”, Türkler, 1.Cilt, Ed. Salim Koca v.d., Ankara, 2002, s.611-619.

RøCE, Tamara Talbot; “The Scythians”, New York,1957

ROLLE, Renate; “The World Of The Scythians”, California University, Berkeley,1980.

ROSTOVTZEFF, M; “Iranians And Greeks in South Russia”, Oxford,1922.

ROUX, Jean-Paul; “Central Asia: History and Civilization”, Trans. Lale Arslan, Istanbul, Kabalcı Publishing House, 2006.

---------- Death Among the Altai Turks, Kabalcı Publishing House, Istanbul, 1999.

---------- “**Türk Mitolojisi 1000 Temel Eser”**, østanbul,1971.

---------- **“Türk Mitolojisi”,** II, Ankara,1995.

---------- **“Türk Mitolojisi”,** I, Ankara,1993.

ÖZER,M.A.; “Elektron Spin Rezonans (ESR) Tarihlendirme Yöntemi: Arkeolojik Uygulaması”, **I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı Bildirileri**, Ankara, 1986, s.21-25.

ÖZVERø, M.; **Okçuluk**, østanbul,2006.

PYANKOV, Igor; “Sakalar”, **Türkler**, 1.Cilt , Ed. Salim Koca v.d., Ankara, 2002, s.611-619.

RøCE, Tamara Talbot; **“The Scythians”**, New York,1957

ROLLE, Renate; **“The World Of The Scythians”**, California University, Berkeley,1980.

ROSTOVTZEFF, M; **“Iranians And Greeks in South Russia”**, Oxford,1922.

ROUX, Jean-Paul; **“Orta Asya: Tarih ve Uygarlık”,** Çev. Lale Arslan, østanbul, Kabalcı Yayınevi, 2006.

---------- **Altay Türklerinde Ölüm**, Kabalcı Yayınevi, østanbul, 1999.

---------- “The Religious Meaning of Turkish Nomadic Art”, Turkish

Culture Handbook, II/1, Istanbul, 1972, pp.74-76

---------- “Death Among the Altai Turks”, Istanbul, Kabalcı Publishing House, 1999.

---------- “History of the Turks: 2000 years from the Pacific to the Mediterranean”, Trans. Prof. Dr. A. Kazancıgil, L. Arslan-Özcan, Istanbul, Kabalcı Publishing House, 2007.

RUSSEL, D.A; “An Anthology Of Latin Prose”, Oxford, Clarendon Press,1989.

SEY øDOF, Mirali; “About the Race-Ethnic Fortune of the Golden Warrior”, I.Kardaú Literatures, Issue:2, Erzurum, 1982.

---------- “About the Ethnic and Genealogical Fortune of the Golden Warrior”, II. Kardaú Literatures, Issue: 3, Erzurum, 1982.

---------- “About the Race-Ethnic Fortune of the Golden Warrior”, III. Kardaú Literatures, Issue: 4, Erzurum, 1982.

---------- “Türk Göçebe Sanatının Dini Bakımdan Anlamı”, **Türk**

Kültürü El Kitabı, II/1, østanbul,,1972, s.74-76

---------- **“Altay Türklerinde Ölüm”**, østanbul, Kabalcı Yayınevi,1999.

---------- **“Türklerin Tarihi: Pasifikten Akdenize 2000 yıl”,** Çev. Prof. Dr. A. Kazancıgil, L. Arslan-Özcan, østanbul, Kabalcı Yayınevi,2007.

RUSSEL, D.A; **“An Anthology Of Latin Prose”**, Oxford, Clarendon Press,1989.

SEY øDOF, Mirali; “Altın Muharibin Soy-Etnik Talihi Hakkında”, **I.Karda**ú **Edebiyatları,** Sayı:2,Erzurum,1982.

---------- “Altın Muharibin Soy-Etnik Talihi Hakkında”, **II. Karda**ú **Edebiyatları,** Sayı:3,Erzurum,1982.

---------- “Altın Muharibin Soy-Etnik Talihi Hakkında”, **III. Karda**ú **Edebiyatları,** Sayı:4,Erzurum,1982.

---------- “About the Ethnic and Genealogical Fortune of the Golden Warrior”, IV. Kardaú Literatures, Issue: 5, Erzurum, 1982.

SULEYMANOV, Oldzhas; “Cheti Sudin Kone Passions” Cossack Literature,25 Eylul 1970.

STRZYGOWSKø J; “The Turks and the Question of Central Asian Art” Türkiyat Magazine, II, Istanbul, 1930.

---------- “Altın Muharibin Soy-Etnik Talihi Hakkında”, **IV. Karda**ú **Edebiyatları,** Sayı:5,Erzurum,1982.

SÜLEYMANOV, Olcas; **“Ceti Sudin Köne Cazbaları”** Kazak Edebiyatı,25 Eylül 1970.

STRZYGOWSKø J; “Türkler ve Orta Asya Sanatı Meselesi” **Türkiyat Mecmuası, II,** østanbul,1930.

TARHAN, Taner. “Cimmerians and Scythians in the Near East World”, Yeni Türkiye Publications, Ankara, 2002, pp. 597–610.

---------- “The Cimmerian Problem in Ancient Times”, VIII. Turkish History Congress, Volume I, October, 1976, pp.355–370.

TOGAN, A.Zeki, Velidi; “An Introduction to General Turkish History” Istanbul, 1970.

TURAN, Osman; “The Use of the Arrow as a Legal Symbol in Ancient Turks”, Belleten, IX/35, 1945

TARHAN, Taner. “Ön Asya Dünyasında Kimmerler ve øskitler”, **Yeni Türkiye Yayınları,** Ankara, 2002,s.597–610.

---------- “Eskiça÷da Kimmerler Problemi”, **VIII. Türk Tarih Kongresi,** I. cilt, Ekim, 1976, s.355–370.

TOGAN, A.Zeki, Velidi; **“Umumi Türk Tarihine Giriú”** østanbul,1970.

TURAN, Osman; “Eski Türklerde Okun Hukuki Bir Sembol Olarak Kullanılması”, **Belleten**, IX/35,1945

APPENDICES

EKLER

A- Resimler****

A- Resimler**

A-1-General Images

A-1-Genel Resimler

Figure 1: General view of the Esik Kurgan before excavation Figure 2: General view of the burial chamber Figure 3: Detailed view from the northwestern corner of the burial chamber.

Resim 1: Esik Kurganı Kazılmadan Önceki Genel Görünüúü Resim 2: Mezar Hücresinin Genel Görünüúü Resim 3: Mezar odasının Kuzey batı köúesinden detay görünüú.

Clay, metal, and wooden vessel varieties. Figure 4: The unearthed thick logs of the burial chamber. Figure 5: A view of the metal finds in the burial chamber.

Kil, Metal, A÷aç Kap çeúitleri. Resim 4: Mezar Odasının Kalın Kütüklerinin ortaya çıkartılmıú hali. Resim 5: Mezar odasında metal buluntulardan bir görünüú.

(Esik Kurgan)

(Esik Kurganı)

Figure 6: The Man in the Golden Dress

Resim 6: Altın Elbiseli Adam

Figure 7: Headgear of the Man in the Golden Dress

Resim 7: Altın Elbiseli Adamın Baúlı÷ı

As it was first found in the tomb. Figure 8: Mountain goat on the headboard Figure 9: Silver bowl and inscription. Figure 10: Small silver bowl with images of soldiers depicted on its exterior. Figure 11: Top left: Silver bowl, Top right: Whip?

Mezar içerisinde ølk bulundu÷u haliyle. Resim 8: Baúlıktaki da÷ keçisi Resim 9: Gümüú Kâse ve üzerindeki yazı. Resim10:Küçük gümü ú kâse dıú yüzeyinde asker resimleri betimlenmiú. Resim 11: Üst Sol: Gümüú Kase, Üst sa÷: Kırbaç ?,

Bottom: Kaftan Sleeve Decorated

Alt:Kaftanın Kolu Bezemeli

Figure 12: Deer Plate

Resim 12: Geyik Plaka

Figure 13: Plate with Horse Decoration

Resim 13: At Bezemeli plaka

Figure 14: Applique plaque with a battle scene. Figure 15: Coffee table decorated with lion motifs on the edge. Figure 16: Scale versions of small plaques and artifacts. Figure 17: Small artifacts. Ring, earring, bowl, bracelet border.

Resim 14: Aplike Levha Savaú sahnesi. Resim 15: Kenarı aslan bezemeleriyle süslenmiú sehpa. Resim 16: Küçük levha ve buluntuların boyutlu halleri. Resim17: Küçük Buluntular. Yüzük, küpe, kâse, bilezik kenarlık.

∗ All pictures and drawings used in the thesis were taken from the book “K.A.Akiúev, Kurgan Issyk, Moscow, 1978.”

∗ Tez çalıúmasında kullanılan tüm resim ve çizimler “K.A.Akiúev, **Kurgan Issık**, Moskova, 1978.”kitabından alınmıútır.

yüü

úüü

See

Görün

In the

e

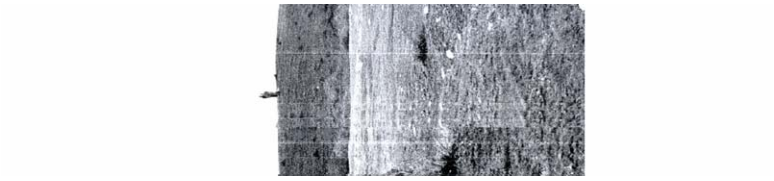

G

n Previous

ada

m

bell

a

K

organ

u

K

nel

e

G

n Önceki

ada

m

zıl

a

K

rganı

u

K

I ik

s s

m 1: E m 1: E

and si

e e

R R

99

üüünü úüünü

Do Gör

In the nel

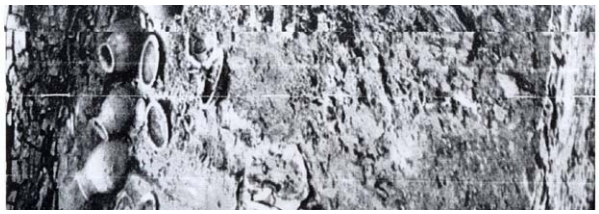

Ge Ge

in in

n n

resi resi

c c

ü

r H

a

m 2: Mez

and

e

R

ü

r H

a

m 2: Mez

si

e

R

100

ú. Kil, ü

ú. Kil, ü

see	görün

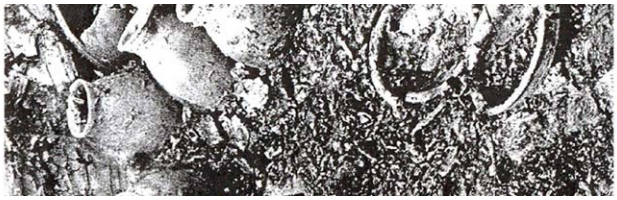

in detail	en detay
d	d

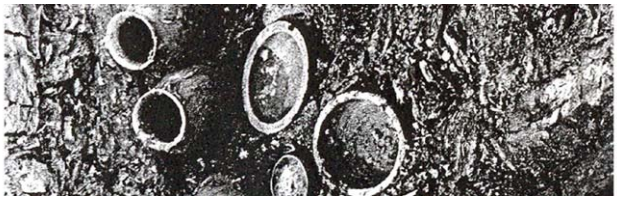

n	n
stone	úesitı kö
a	a
B	B
Zey	zey
u	u

.

ri

very

Ace of K

born in apce

÷aç K

Figure 3: Mez Metal, A

ri

úitle

asının K

r od ap çe a

÷aç K

Resim 3: Mez Metal, A

Figure 4: The unearthed thick logs of the burial chamber.

Resim 4: Mezar Odasının Kalın Kütüklerinin ortaya çıkartılmıú hali.

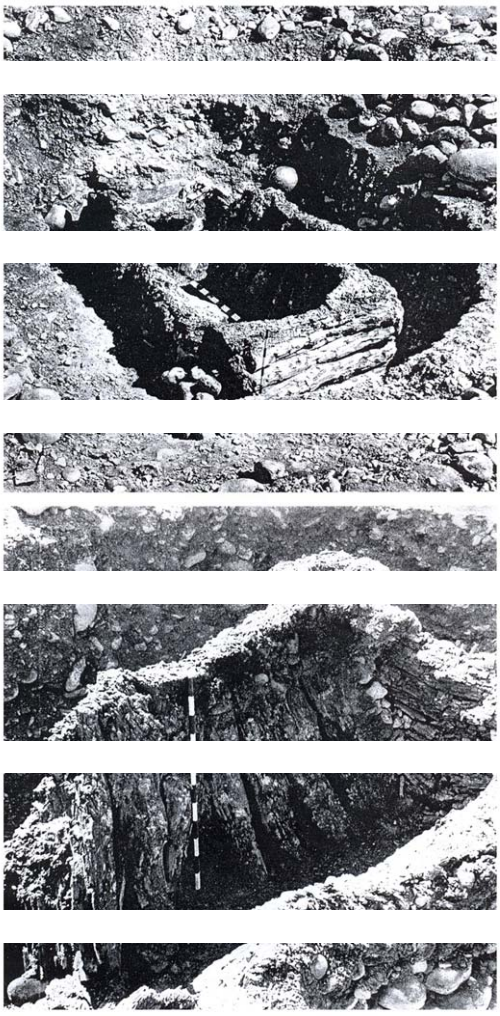

Figure 5: A view of the metal finds in the burial chamber.

Resim 5: Mezar odasında metal buluntulardan bir görünü ú.

(Esik Kurgan)

(Esik Kurganı)

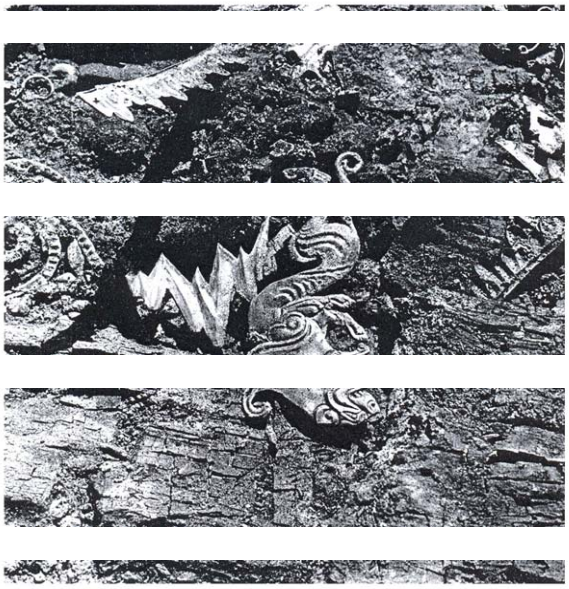

Figure 6: The Man in the Golden Dress

Resim 6: Altın Elbiseli Adam

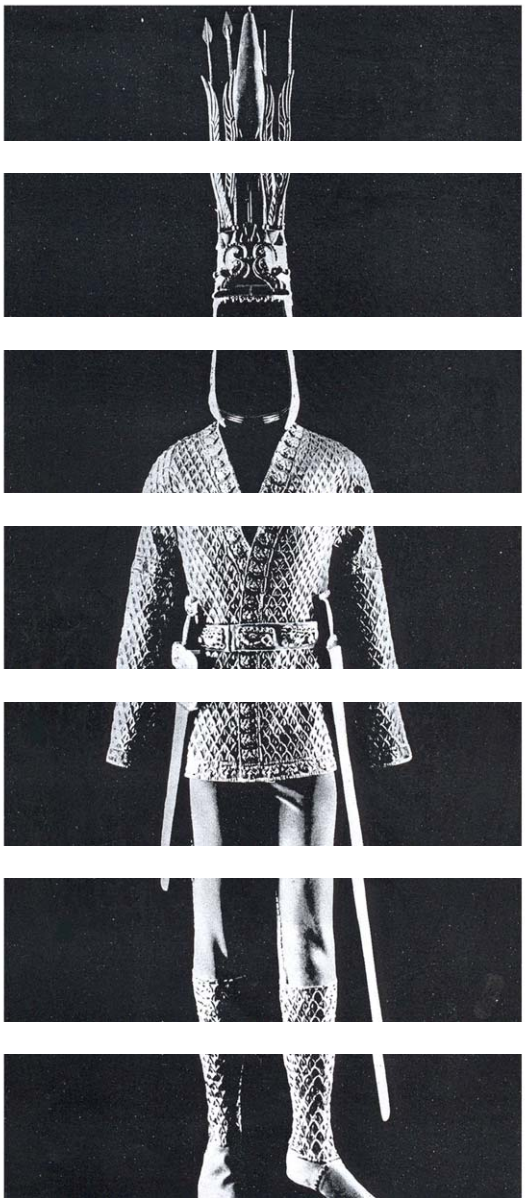

Figure 7: The Headgear of the Man in the Golden Robe as It Was First Found in the Tomb.

Resim:7 Altın Elbiseli Adamın Baúlı÷ı Mezar øçerisinde ølk Bulundu÷u haliyle.

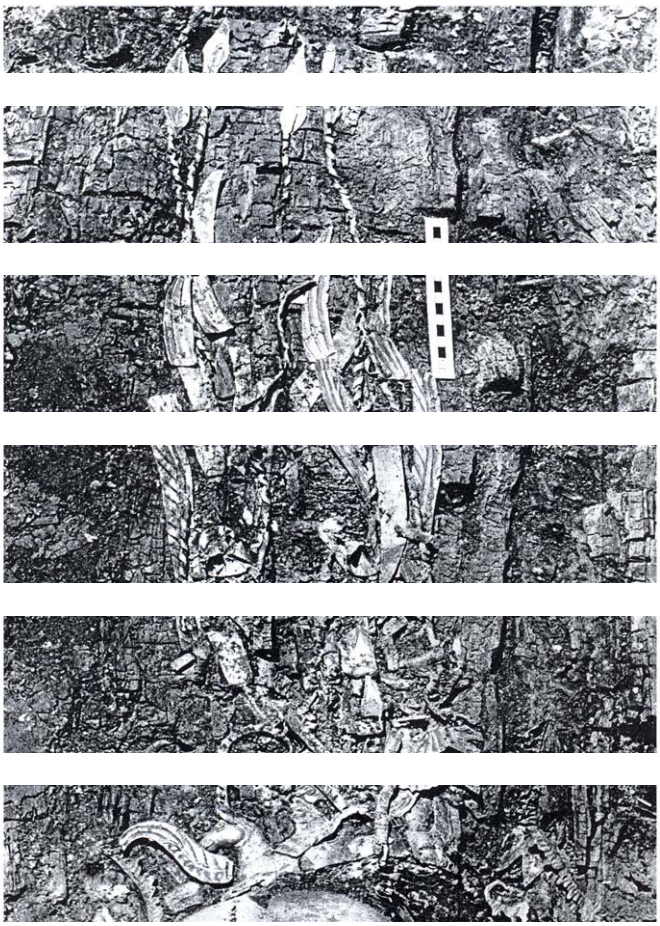

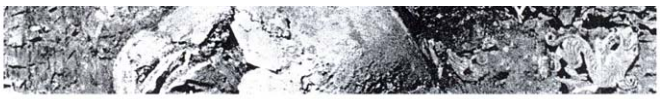

chisi çisi

e e

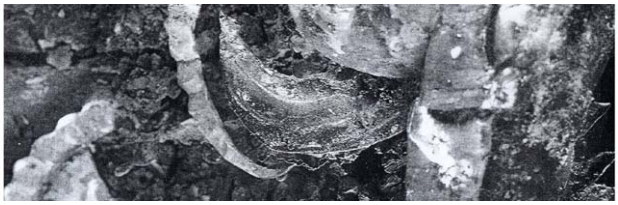

÷ Who Yes ÷ Ki Da

k

k

escape: Ba

úlıkta: Ba

8

sim

sim

Re

Re

106

Figure 9: Silver Bowl and the Inscription on it.

Resim 9: Gümüú Kâse ve üzerindeki Yazı.

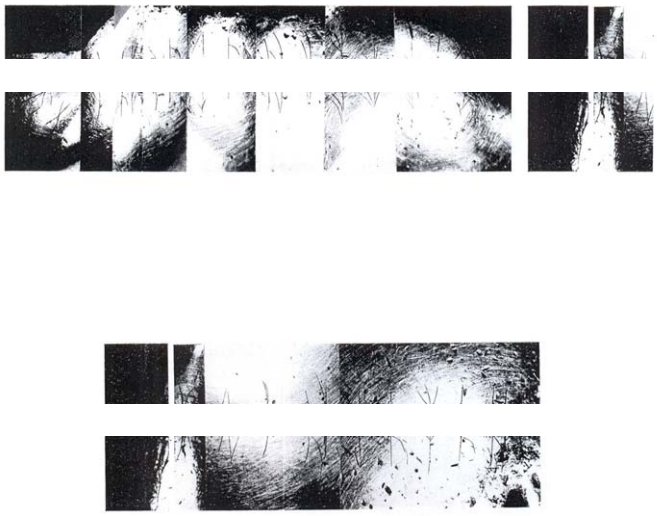

Figure 10: Small silver bowl with images of soldiers depicted on its outer surface.

Resim 10: Küçük gümüú kâse dıú yüzeyinde asker resimleri betimlenmiú.

Pictures 11:

Top Left: Silver Bowl Top Right: Whip ? Bottom: Embellished Kaftan Sleeve

Resimler 11:

Üst Sol: Gümüú Kase Üst sa÷: Kırbaç ? Alt: Kaftanın Kolu Bezemeli

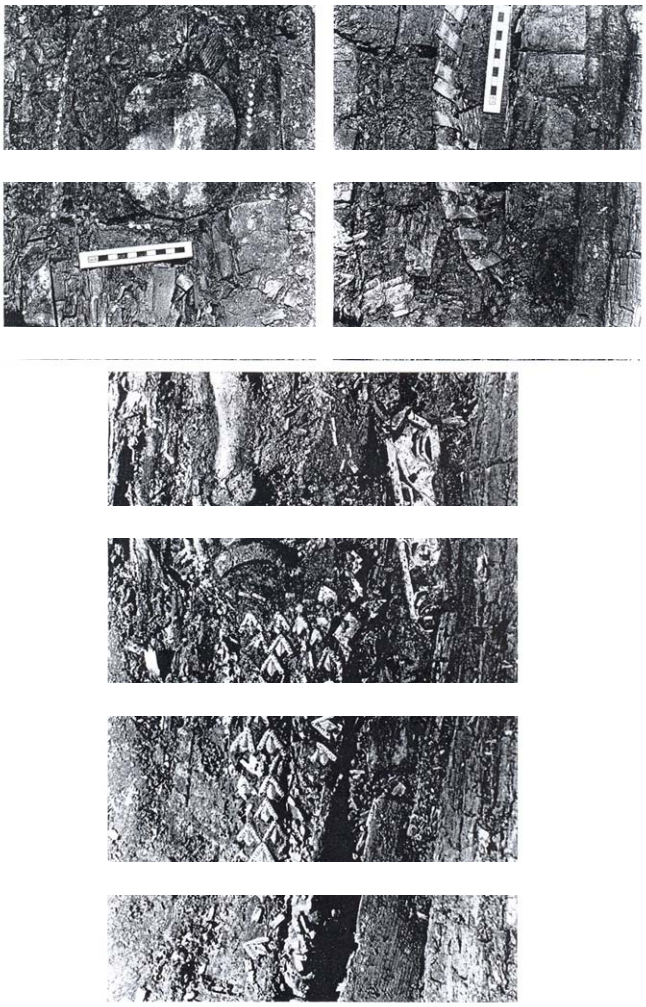

Figure 12: Deer Plate

Resim 12: Geyik Plaka

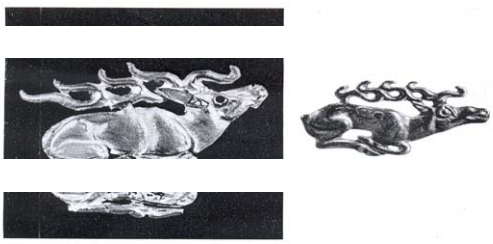

Figure 13: Plate with Horse Decoration

Resim 13: At Bezemeli plaka

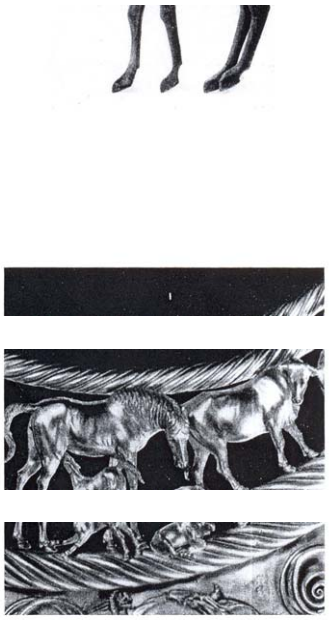

Figure 14: Applique Plate War scene.

Resim 14: Aplike Levha Sava ú sahnesi.

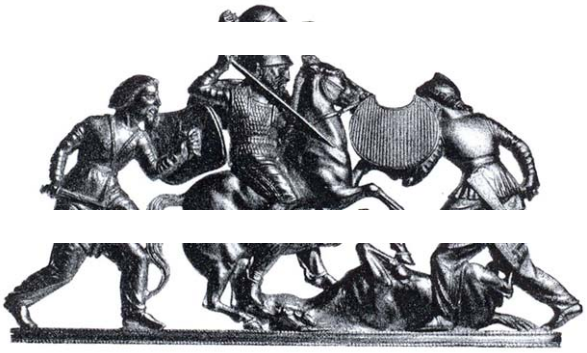

Picture 15: Coffee table decorated with lion decorations on the sides.

Resim 15: Kenarı aslan bezemeleriyle süslenmi ú sehpa.

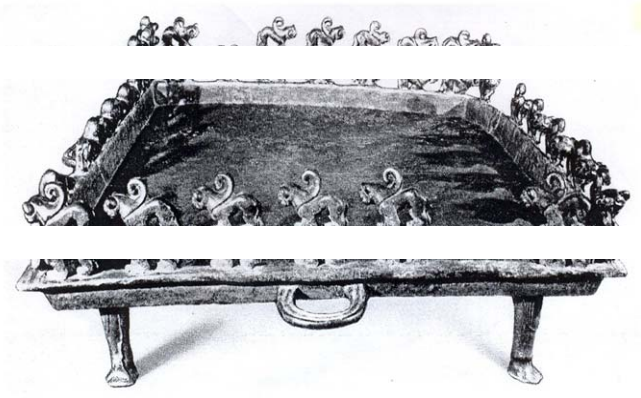

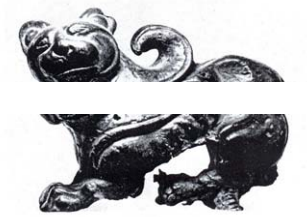

Figures 16: Dimensional versions of small plaques and finds

Resimler 16: Küçük levha ve buluntuların boyutlu halleri

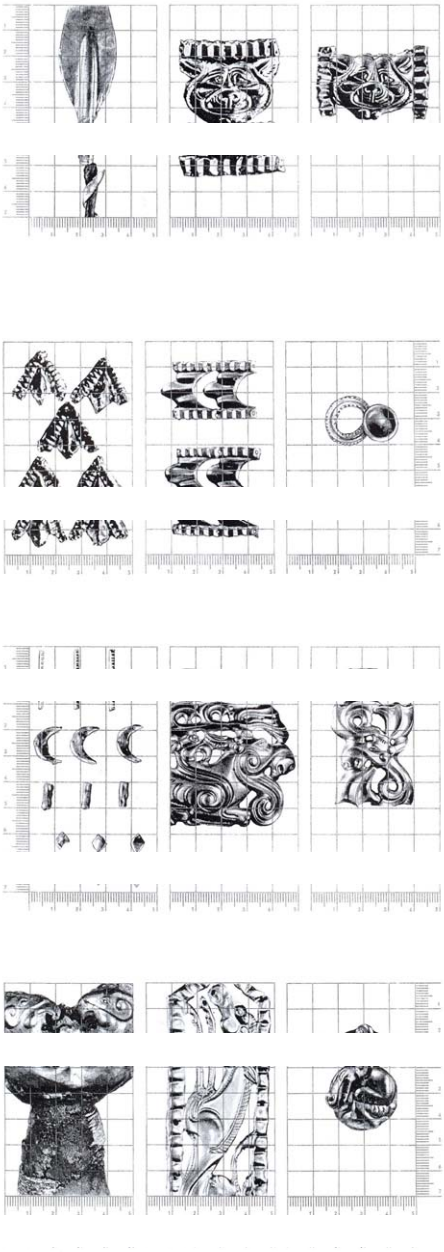

Figures 17: Small Finds. Ring, earring, bowl, bracelet border.

Resimler 17: Küçük Buluntular. Yüzük, küpe, kâse, bilezik kenarlık.

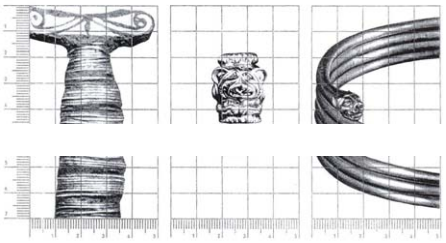

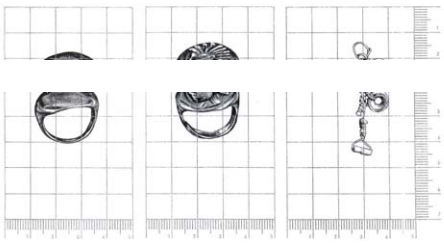

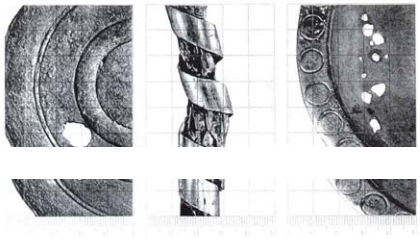

A-2-Heading Pictures

A-2-Baúlık Resimleri

Figure:18 Diadem.

Resim:18 Diadem.

Figure:19 Plates in the shape of a lion's face. Figure:20 Leopard-shaped plate with serrated plates resembling mountains. Back side. Figure:21 Leopard-shaped plates with serrated plates resembling mountains.

Resim:19 Aslan suratı ú eklindeki plakalar. Resim:20 Da÷ları andıran tırtıllı levhalı pars úeklindeki plaka. Arka tarafı. Resim:21 Da÷ları andıran tırtıl levhalı parslar úeklindeki plakalar.

A leopard-shaped plate with serrated plates resembling mountains. Leopard-shaped plates.

Da÷ları andıran tırtıl levhalı pars úeklindeki plaka. Pars úeklindeki plakalar.

Figure:22 Plates in the shape of a mountain goat.

Resim:22 Da÷ keçisi úeklindeki plakalar.

A serrated plate resembling mountains. Horse-shaped plates.

Da÷ları andıran tırtıllı levha. At úeklindeki plakalar.

Figure:23 A ÷ goat figurine on a trivet. Round carving.

Resim:23 Nihale üzerinde da ÷ keçisi heykelci÷i. Yuvarlak yontu.

Mounting plate with image of a tiger head. High relief.

Kaplan kafası görüntülü takma plaka. Yüksek kabartma.

Picture:24 Bow and arrow shaped ornaments.

Resim:24 Yay oku ú eklinde süsler.

The base is a tree, the ends and spiral ribbons are of gold.

Temeli-a÷aç, uçları ve spiral kurdeleler-altından.

Figure:25 Serrated plate resembling mountains, imitations of trees and birds

Resim:25 Da÷ları andıran tırtıllı levha, a÷açların taklitleri ve kuúların

figurines (first position composition).

Trees: their foundation is made of iron, their covering is made of gold, and their branches are made of gold.

Bird figurines: base made of wood, covered with gold.

Figure:26 Decorative figured plates. Gold.
Figure:27 Long bird-wing shaped plates. Gold.
Figure:28 Small figured plates. Gold. Figure:29 Geometric shaped plates. Gold.

heykelcikleri (ilk konumu kompozisyonu).

A÷açlar: temeli demirden, kaplaması altından, dalları da altından.

Kuú heykelcikleri: temeli a÷açtan, kaplaması altından.

Resim:26 Dekoratif figürlü levhalar. Altın.
Resim:27 Kuúkanadı úeklindeki uzun levhalar. Altın. Resim:28 Figürlü ufak levhalar. Altın. .
Resim:29 Geometrik ú ekilli levhalar. Altın.

Picture: 18

-Diadem. Gold/Diameter 22 cm.

-Small wing-shaped plaques. Gold/8.1x2.8 cm.

Resim:18

-Diadem. Altın/Çapı 22 cm.

-Küçük kuúkanadı úeklindeki levhalar. Altın/8,1x2,8 cm.

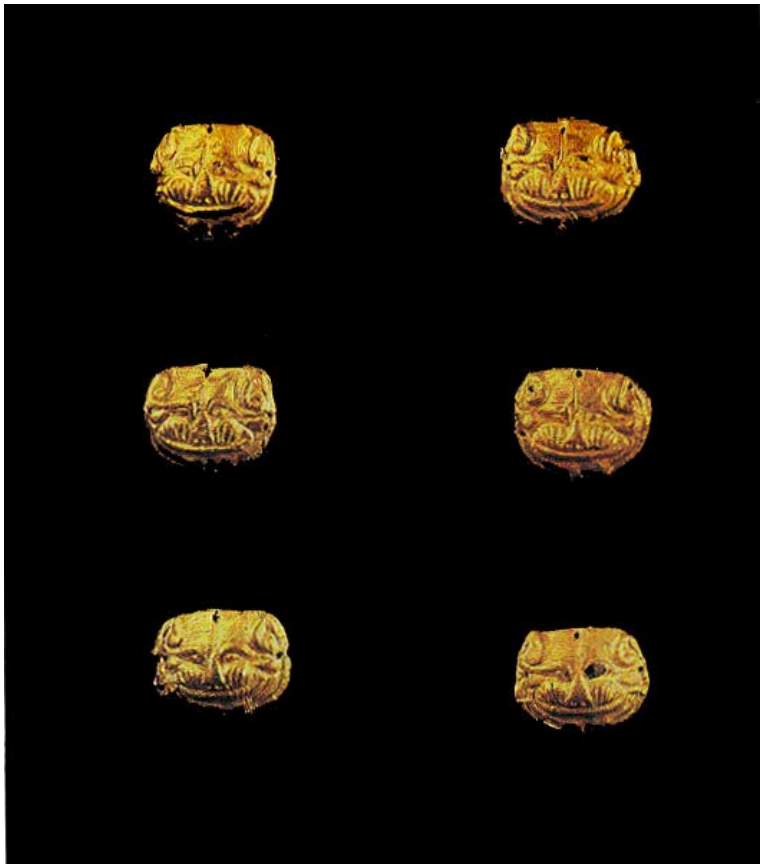

Picture: 19

-Lion face shaped plates. Relief. Gold/2.2x2.6 cm.

Resim:19

-Aslan suratı úeklindeki plakalar. Kabartma. Altın/2,2x2,6 cm.

Picture:20

-The serrated, leopard-shaped plates that resemble mountains. The back side.

Resim:20

-Da÷ları andıran, tırtıllı levhalı pars úeklindeki plakaların. Arka tarafı.

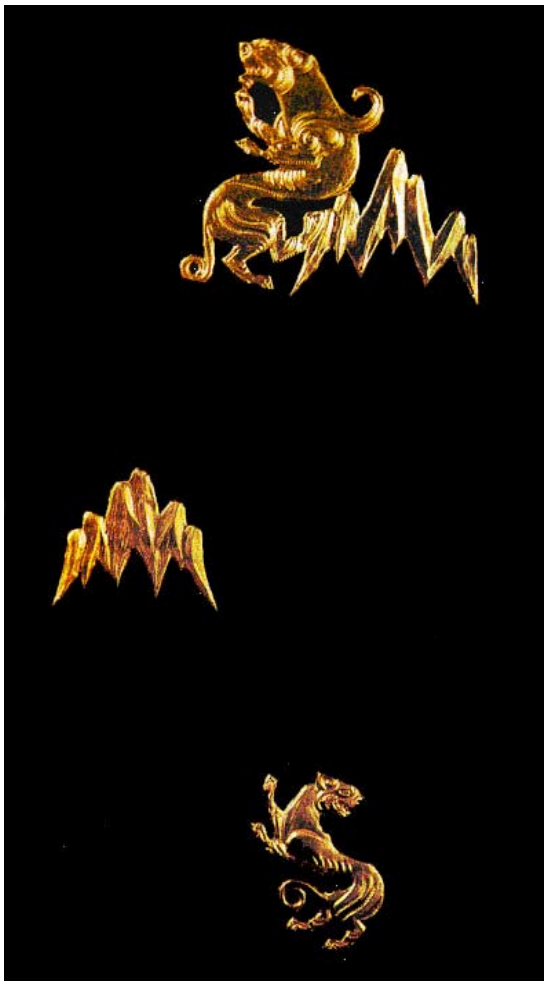

Picture:21

-Plates in the shape of leopards with serrated plates resembling mountains. Relief. Gold. 7.2x8.5 cm.

-Plate in the shape of a leopard with serrated plates resembling mountains. Relief. Gold. 5.2x7.6 ; 3.7x4.7 cm.

-Plates in the shape of a leopard. Relief. Gold. 5.5x3.7 cm.

Resim:21

-Da÷ları andıran tırtıl levhalı parslar úeklindeki plakalar. Kabartma. Altın. 7,2x8,5 cm.

-Da÷ları andıran tırtıl levhalı pars úeklindeki plaka. Kabartma. Altın. 5,2x7,6 ; 3,7x4,7 cm.

-Pars úeklindeki plakalar. Kabartma. Altın. 5,5x3,7 cm.

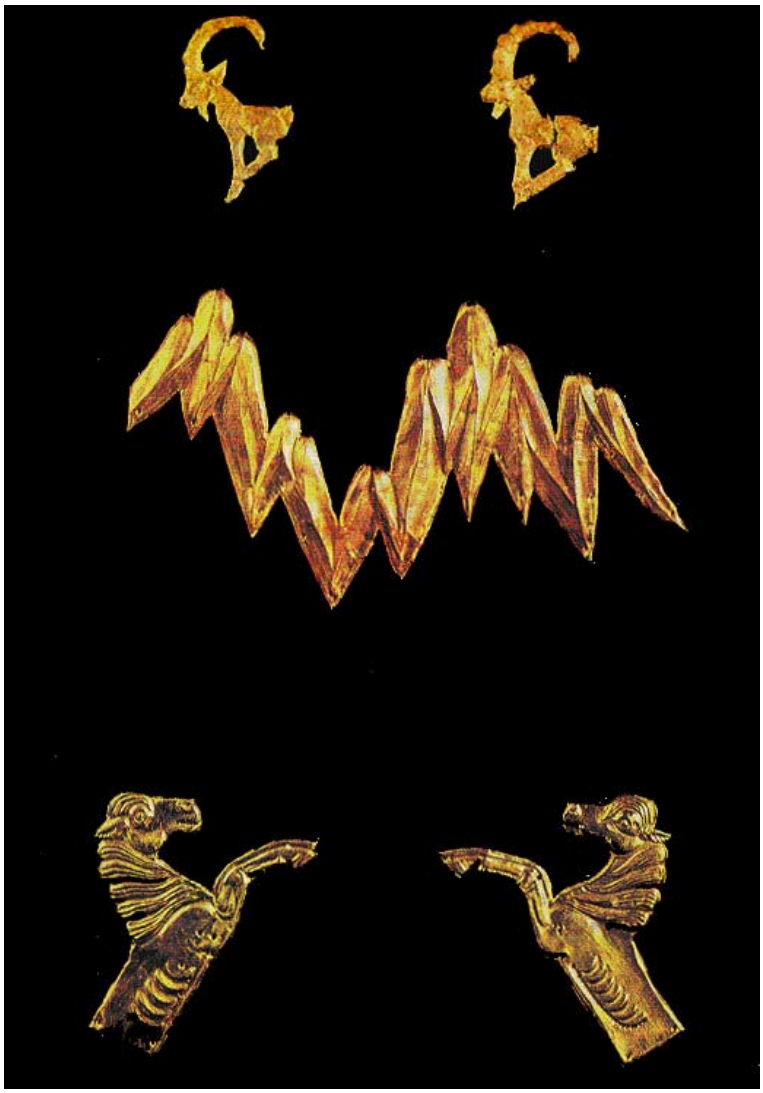

Picture:22

-Plates in the shape of a mountain goat. Relief. Gold/4.5x2.8 cm.

-Serrated plate resembling mountains. Relief. Gold/7.8x13.3 cm.

-Plates in the shape of a horse. Relief. Gold/6.5x5.2 cm.

Resim:22

-Da÷ keçisi úeklindeki plakalar. Kabartma. Altın/4,5x2,8 cm.

-Da÷ları andıran tırtıllı levha. Kabartma. Altın/7,8x13,3 cm.

-At úeklindeki plakalar. Kabartma. Altın/6,5x5,2 cm.

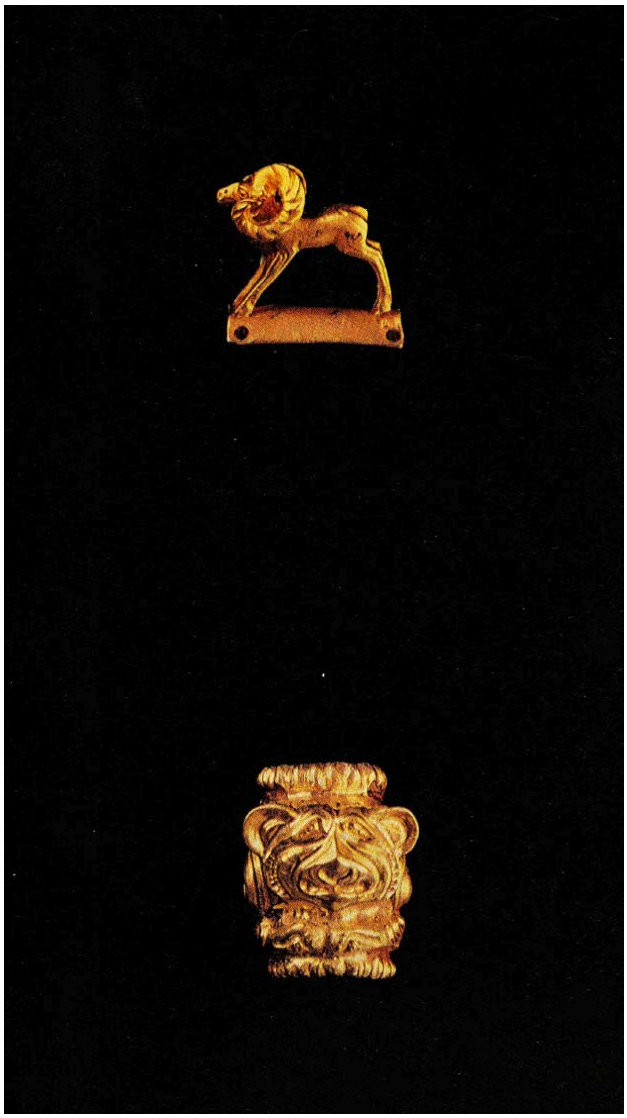

Picture:23

-A ÷ goat figurine on a trivet. Round carving. Gold/1.6x1.9 cm. -Attachment plate with a tiger head image. High relief. Gold/1.8x1.7 cm.

Resim:23

-Nihale üzerinde da ÷ keçisi heykelci÷i. Yuvarlak yontu. Altın/1,6x1,9 cm. -Kaplan kafası görüntülü takma plaka. Yüksek kabartma. Altın/1,8x1,7 cm.

Picture:24

-Ornaments in the shape of bows and arrows. Base-tree, ends and spiral ribbons-gold/38-40x2 cm.

Resim:24

-Yay oku úeklinde süsler. Temeli-a÷aç, uçları ve spiral kurdeleler-altından/38-40x2 cm.

Picture: 25

-Serrated plate resembling mountains, imitations of trees and figurines of birds, (first position composition). Plate: relief, gold/7x13 cm. -Trees: base made of iron, covering and branches also made of gold/height 4.5 cm. -Bird figurines: base made of wood, covering made of gold/3x3.5 cm.

Resim: 25

-Da÷ları andıran tırtıllı levha, a÷açların taklitleri ve kuúların heykelcikleri, (ilk konumu kompozisyonu).Levha: kabartma, altın/7x13 cm. -A÷açlar: temeli demirden, kaplaması ve dalları da altından/yüksekli÷i 4,5 cm. -Kuú heykelcikleri: temeli a÷açtan, kaplaması altından/3x3,5 cm.

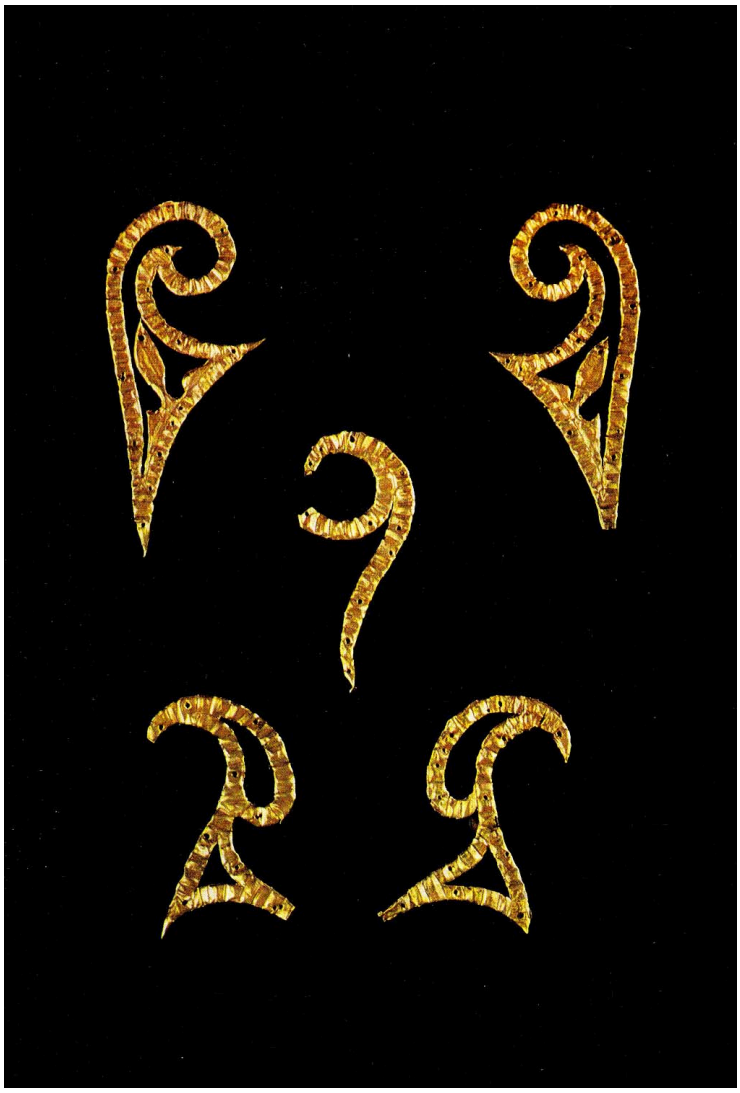

Picture:26

-Decorative figured panels.

Altın/8x3,7 ; 7,5x3,6 ; 6x2,5 ; 5,5x4 ; 5x4 cm.

Resim:26

-Dekoratif figürlü levhalar.

Altın/8x3,7 ; 7,5x3,6 ; 6x2,5 ; 5,5x4 ; 5x4 cm.

Picture:27

-Long plates in the shape of a bird's wing. Gold/26-26.8x2 cm.

Resim:27

-Kuúkanadı úeklindeki uzun levhalar. Altın/26-26,8x2 cm.

Picture:28

-Small plaques with figures. Made of gold, dimensions of the large ones: 8x2.6 cm.

Resim:28

-Figürlü ufak levhalar. Altın’dan, büyüklerinin ebatları: 8x2,6 cm.

Picture:29

- Geometrically shaped panels. In the form of a belt print. Illustrated with gold red paint. 17-17.2x2 cm.

Resim:29

-Geometrik úekilli levhalar. Kemer baskısı úeklinde. Altın Kırmızı boyayla resimlenmiú. 17-17,2x2 cm.

Figure: 30 Tiger head shaped plate, front view, vertical slats

between.

Figure: 31 Rectangular figured plates. Relief. Figure: 32 Small plates of various shapes and sizes. Gold. Figure: 33 Partial plates. Gold Conical and flat

It consists of a round plate foundation.

Figure:34 Triangular plaques. Gold, relief. Figure:35 Mounting plaques in the shape of a reclining deer. High relief. Gold. Figure:36 Mounting plaque in the shape of a deer head. High relief. Gold.

Resim:30 Kaplan kafası ú eklindeki plaka, cepheden, dikey çıtalar

arasında.

Resim:31 Dikdörtgen figürlü plakalar. Kabartma. Resim:32 Çeúitli úekil ve boyutlardaki ufak plakalar. Altın. Resim:33 Parçalı plakalar. Altın Koni úeklindeki külahtan ve yassı

yuvarlak levha temelinden oluúmaktadır.

Resim:34 Üçgen plakalar. Altın, kabartma. Resim:35 Yatan geyik ú eklindeki takma plakalar. Yüksek kabartma. Altın. Resim:36 Geyik kafası úeklindeki takma plaka. Yüksek kabartma. Altın.

Picture: 30

Resim:30

-Tiger head shaped plate, front view, between vertical slats. Relief. Gold/3.1x4.3 cm.

-Kaplan kafası úeklindeki plaka, cepheden, dikey çıtalar arasında. Kabartma. Altın/3,1x4,3 cm.

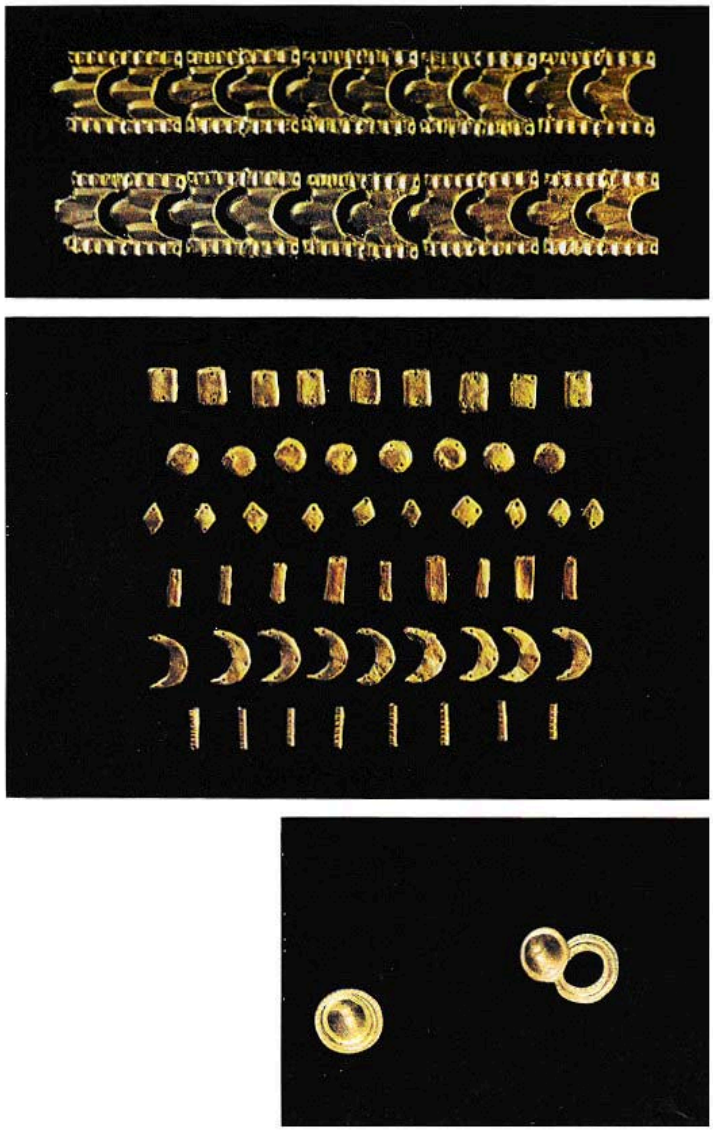

Figure: 31 - Rectangular figured plates. Relief. Gold/2.2x3.8 cm. Figure: 32 - Small plates in various shapes and sizes. Gold. Figure: 33 -

Resim:31 -Dikdörtgen figürlü plakalar. Kabartma. Altın/2,2x3,8 cm. Resim:32 -Çeúitli úekil ve boyutlardaki ufak plakalar. Altın. Resim:33 -

Fragmented plates. Consisting of a cone-shaped cone and a flat circular plate base. Gold/2x3.2 cm.

Parçalı plakalar. Koni úeklindeki külahtan ve yassı yuvarlak levha temelinden oluúmaktadır. Altın/2x3,2 cm.

131

Picture: 34

Resim:34

Triangular plates. Gold/embossed.

Üçgen plakalar. Altın/kabartma.

132

Picture: 35

-Mounting plaques in the shape of a reclining deer. High relief. Gold/2.8x8.8 cm.

Resim:35

-Yatan geyik úeklindeki takma plakalar. Yüksek kabartma. Altın/2,8x8,8 cm.

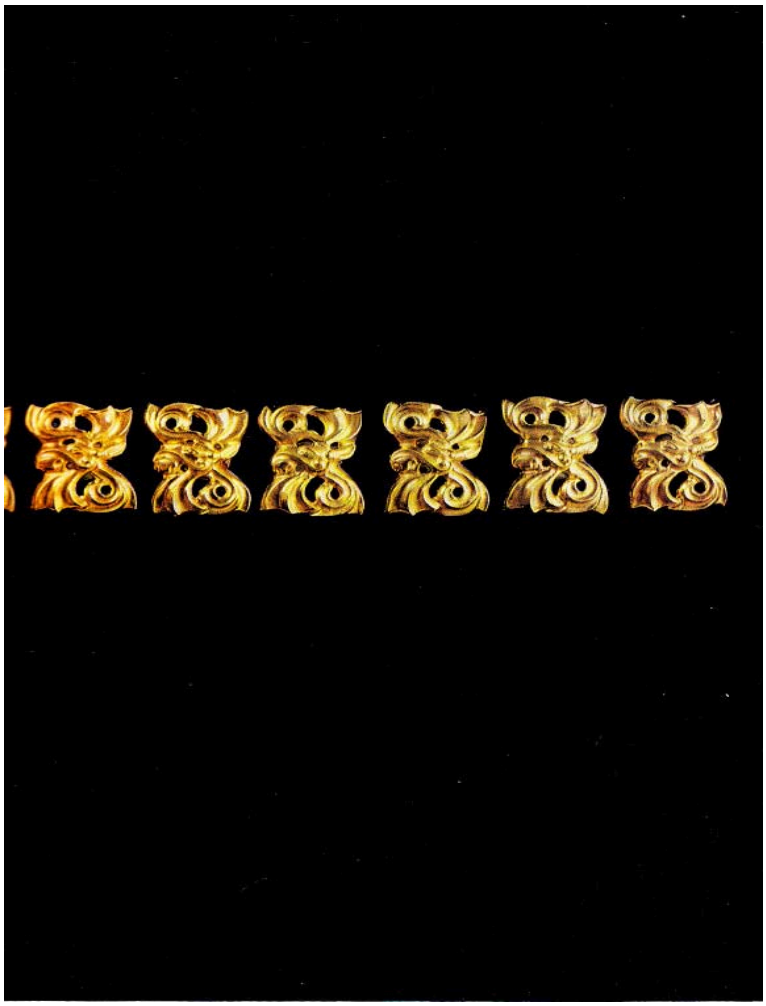

Picture: 36

-Deer head shaped mounting plate. High relief. Gold./3.1x4.1cm.

(Horizontal shape of the Golden Arch.)

Resim:36

-Geyik kafası úeklindeki takma plaka. yüksek kabartma. Altın./3,1x4,1cm.

(Altın kemer'in yatay úekii.)

A-4-Pictures of Weapons

A-4-Silahların Resimler

Figure:37 Dagger head in the shape of a two-headed griffin.

Iron, covered with gold leaf.

Resim:37 øki kafalı grifon úeklindeki hançer baúlı÷ı.

Demir, kaplaması varak altından.

Figure:38 Dagger barrel. Fragment.

Gold-plate ornament with animal depictions in relief.

Resim:38 Hançer namlusu. Parça.

Altın levha- kabartmalı hayvan betimlemeli süs.

Figure: 39 Dagger and sword. Iron with gold inlay. Figure: 40 Plates decorating the dagger scabbard. Relief. Gold. Figure: 41 Belt distribution plates. Relief. Gold. Casting. Figure: 42 Belt distribution plates. Side and back views.

Resim:39 Hançer ve kılıç. Altın kakmalı demir. Resim:40 Hançer kınını süsleyen plakalar. Kabartma. Altın. Resim:41 Kemer da ÷ıtım plakaları. Kabartma. Altın. Döküm. Resim:42 Kemer da ÷ıtım plakaları. Yandan ve arkadan görüntüler.

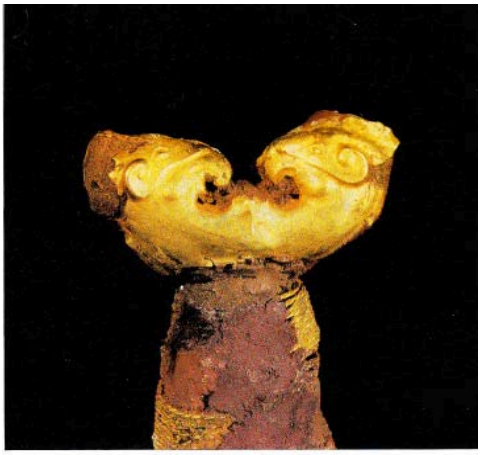

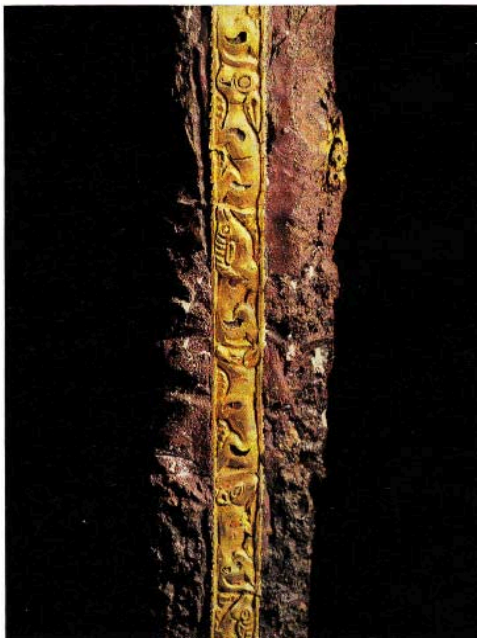

Figure 37 - Dagger head in the shape of a two-headed griffin. Iron, covered with gold leaf.

Resim:37 -øki kafalı grifon úeklindeki hançer baúlı÷ı. Demir, kaplaması varak altından.

Figure:38 -Dagger barrel. Fragment.

Resim:38 -Hançer namlusu. Parça.

Gold-leaf ornament with animal depictions in relief.

Altın levha-kabartmalı hayvan betimlemeli süs.

Figure:39 -Dagger and sword. Iron with gold inlay.

The length of the dagger is 48 cm, the blade width is 7.7 cm.

Sword length (remaining part) 20cm, blade width 6.9cm.

Resim:39 -Hançer ve kılıç. Altın kakmalı demir.

Hançerin uzunlu÷u 48 cm, namlu geniúli÷i 7,7cm.

Kılıç uzunlu÷u (kalan kısmı) 20cm, namlu geniúli÷i 6,9 cm.

Picture: 40

-Plates decorating the dagger scabbard. Relief.

Gold/5.5x13.4;15.7x4.1 cm.

Resim:40

-Hançer kınını süsleyen plakalar. Kabartma.

Altın/5,5x13,4;15,7x4,1 cm.

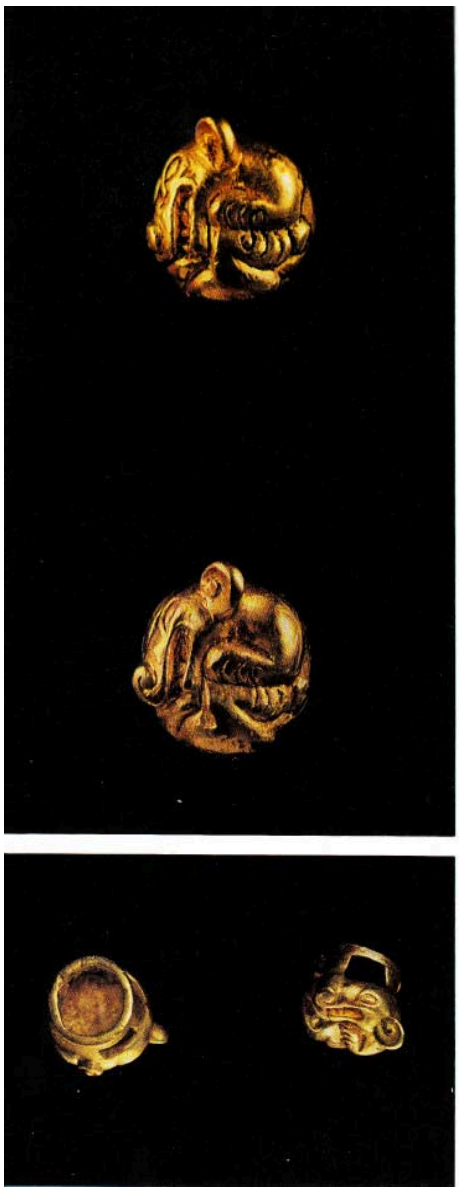

Figure: 41 - Ornamental plaques spread over the belt. Relief, Gold/Cast. 2.8x2.4 cm. Figure: 42 - Side and back views of plaques spread over the belt.

Resim:41 -Kemere yayılmı ú süs plakaları.kabartma,Altın/Döküm.2,8x2,4 cm. Resim:42 –Kemere yayılmıú plakaların. Yandan ve arkadan görüntüleri.

A-5-Ornamental E úya Pictures

A-5-Süs E úya Resimleri

Picture: 43 Hryvnia (necklace) - neck ornament. Gold.

The ends are decorated with a tiger head statuette.

Resim:43 Grivna (kolye)- boyun süsüdür. Altın.

Uçları kaplan kafası heykelci÷iyle süslenmiútir.

Figure: 44 Necklace. Piece. Figure: 45 Ring with an oval shield. Gold. Figure: 46 Ring-seal with a human head image. Gold. Figure: 47 Remains of a gold ribbon and handle. Remains of a whip handle. Figure: 48 Mirror and earring. The mirror is made of bronze.

The earrings are gold, the vines are turquoise.

Resim:44 Kolye. Parça. Resim:45 Oval kalkanlı yüzük. Altın. Resim:46 ønsan kafası resimli yüzük-mühür. Altın. Resim:47 Altın kurdele ve sap kalıntıları. Kamçı sapının kalıntıları. Resim:48 Ayna ve küpe. Ayna bronzdan yapılmıú.

Küpe altındır, asmaları firuzedir.

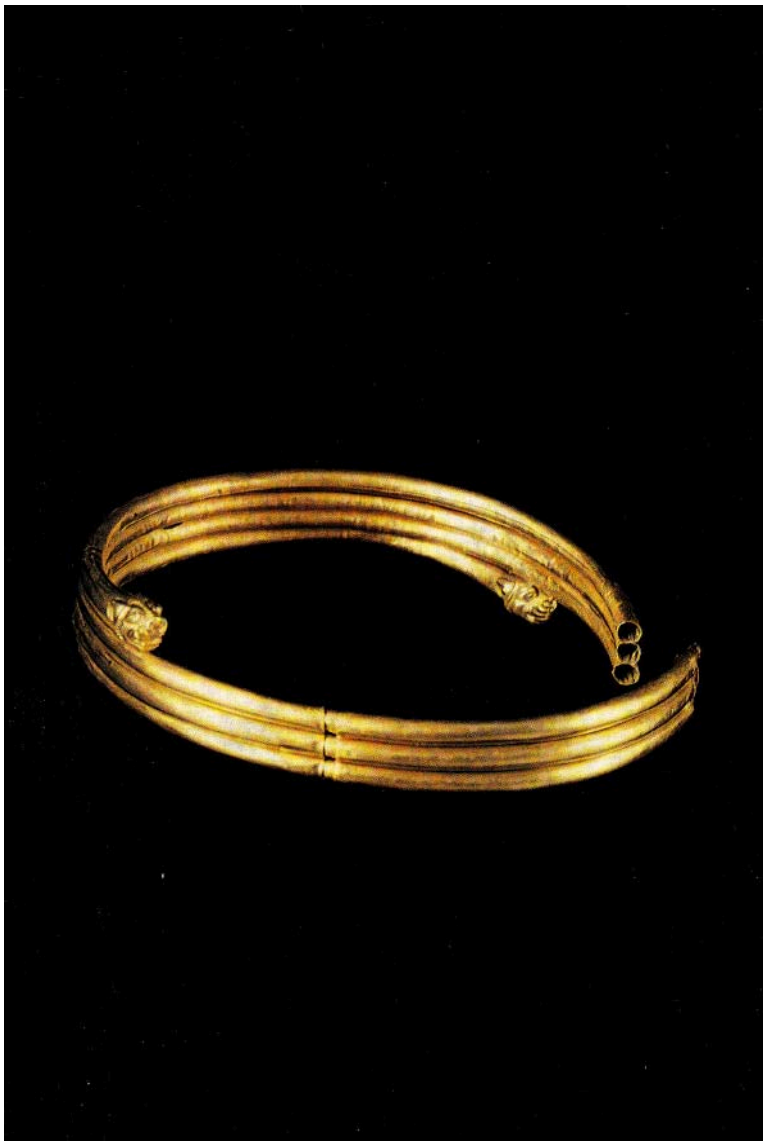

Picture: 43

-Hryvnia (necklace) - is a neck ornament.

The ends are decorated with a tiger head statuette. Gold/Diameter: 13 cm.

Resim:43

-Grivna(kolye)-boyun süsüdür.

Uçları kaplan kafası heykelci÷iyle süslenmiútir. Altın/Çapı:13 cm.

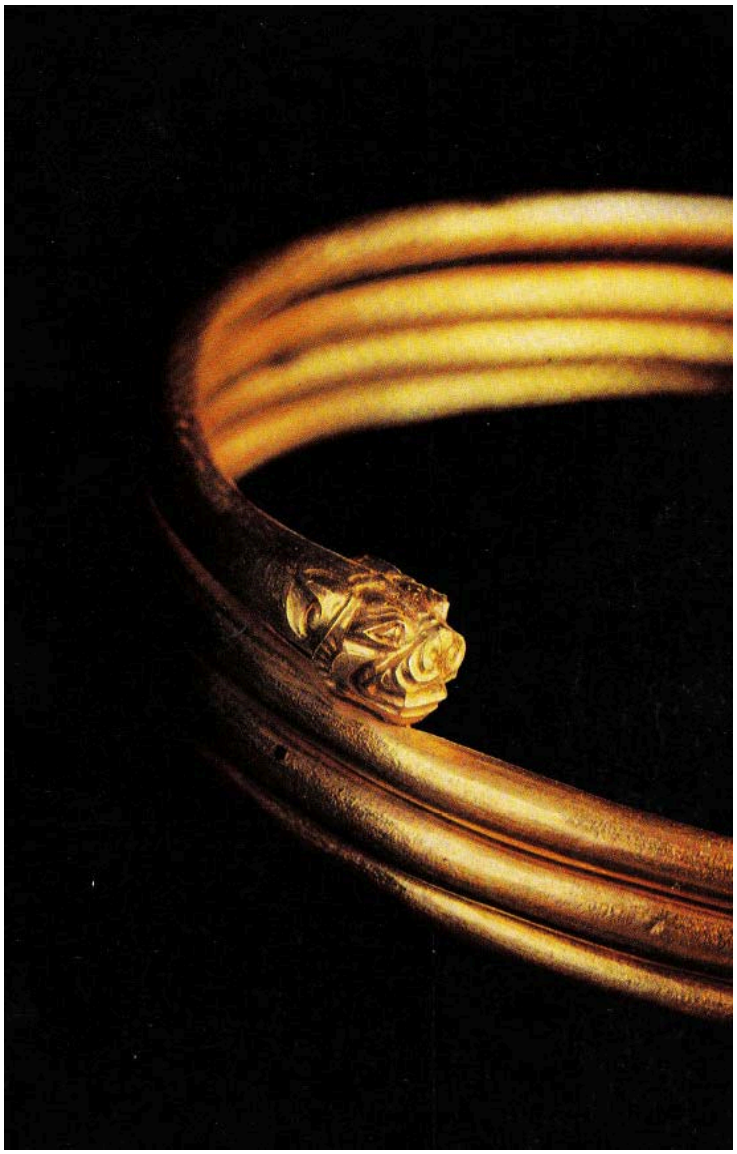

Picture: 44

-Necklace piece(close-up).

Resim:44

-Kolye parçası(yakın çekim).

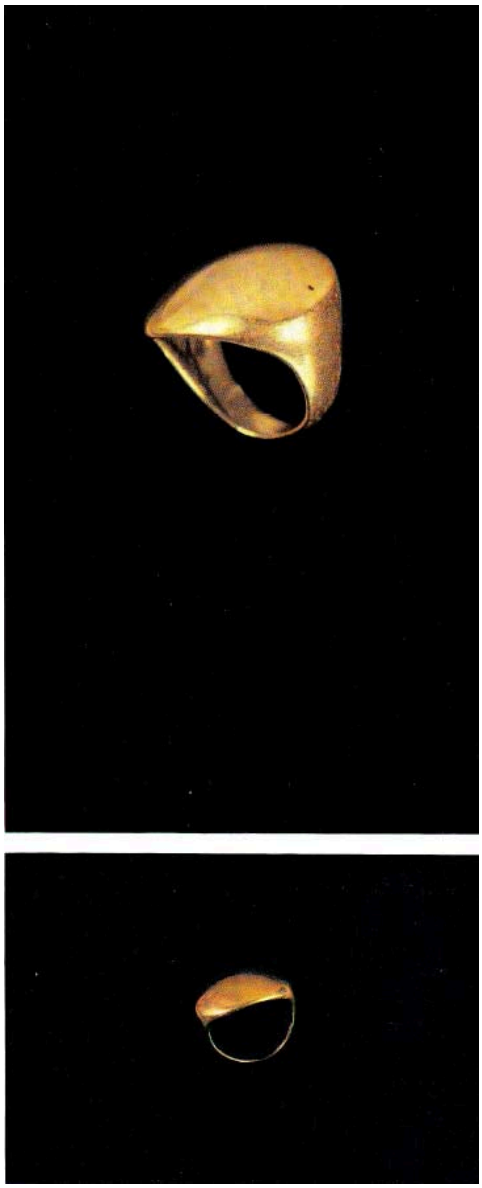

Picture: 45

-Oval shield ring. Gold.

Height 2.3; diameter 2.5.

Resim:45

-Oval kalkanlı yüzük. Altın.

Yüksekli÷i 2,3; çapı 2,5.

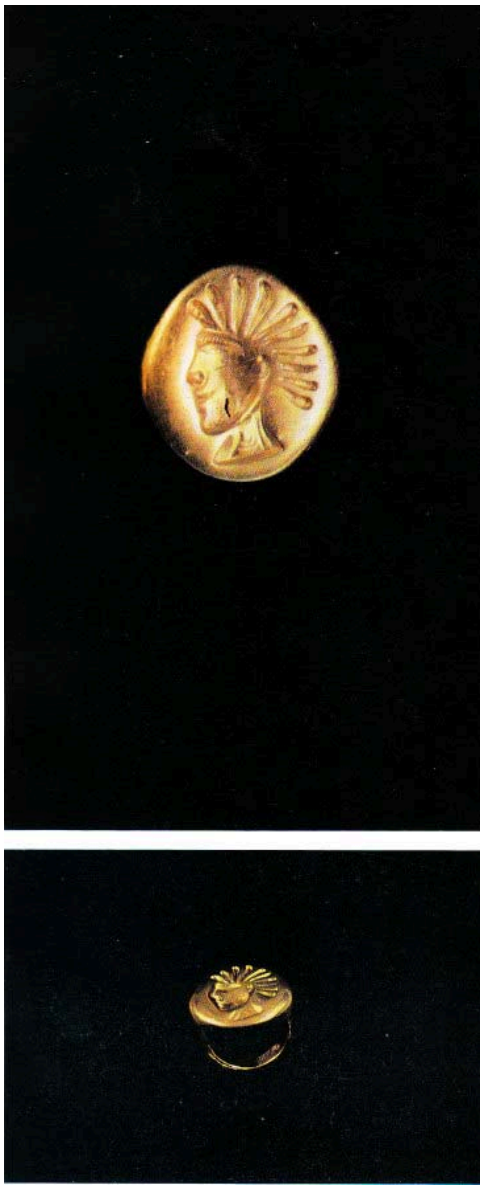

Picture: 46

-Ring-seal with a human head image. Gold. Height ÷ i 2.7; Diameter 2.5.

Resim:46

-ønsan kafası resimli yüzük-mühür. Altın. Yüksekli ÷i 2,7; Çapı 2,5.

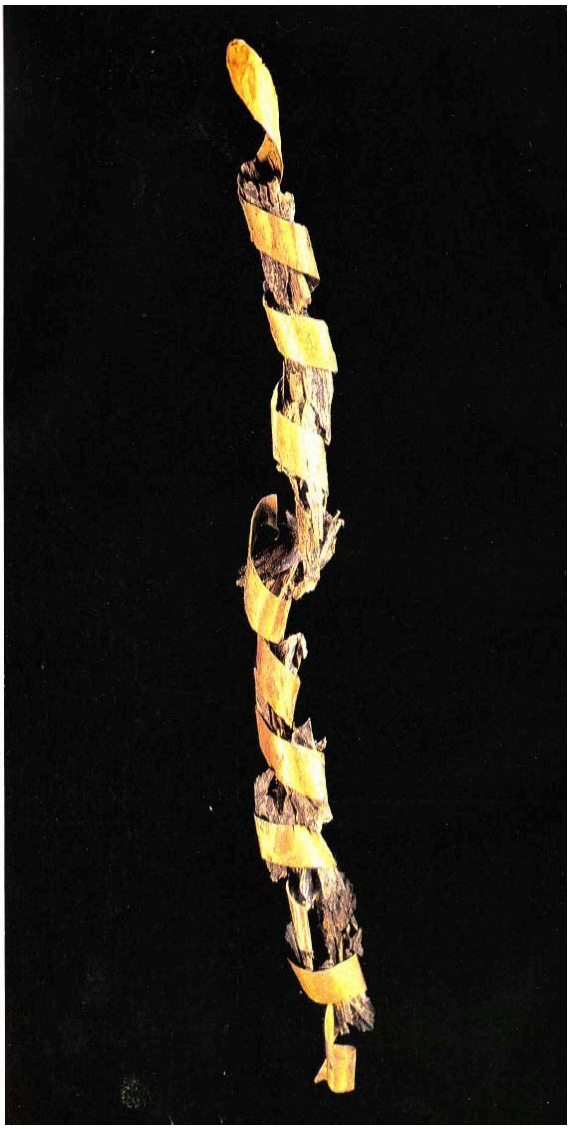

Picture: 47

-Gold ribbon and handle remains.

Remains of the whip handle.
Measurement: 34x3.

Resim:47

-Altın kurdele ve sap kalıntıları.

Kamçı sapının
kalıntıları.Ölçü:34x3.

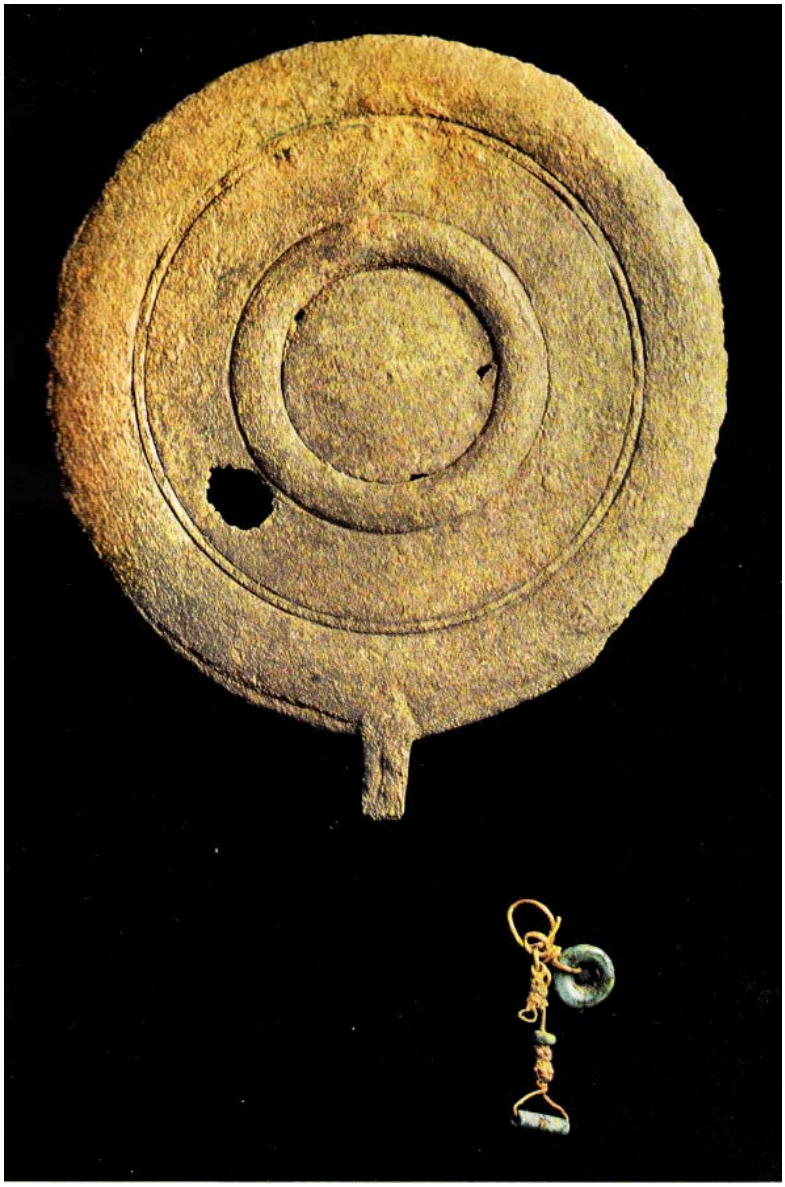

Picture: 48

-Mirror and earring. The mirror is made of bronze. Its diameter is 12.8.

-The earring is gold, the vines are turquoise. 3.1x2.4.

Resim:48

-Ayna ve küpe. Ayna bronzdan yapılmıú. Çapı 12,8.

-Küpe altındır, asmaları firuzedir. 3,1x2,4.

A-6-Pictures of Kitchen Equipment

A-6-Mutfak Malzemelerinin Resimleri

Figure:49 Large bowl.

Silver bowls and spoon.

Figure: 50 Small stone. At the bottom there is a text consisting of two lines and 26 signs.

exists.

Spoon. Handle is in the shape of a bird's neck and head.

Figure: 51 Spoon handle. Piece. Silver. Figure: 52 Large plate-tray. Wood. Figure: 53 Small plate-tray and ladle. Wood.

Bucket. Tree.

Figure: 54 Cubes. Clay.

Figure: 55 Bowls and jar. Clay.

Resim:49 Büyük tas.

Gümüú taslar ve kaúık.

Resim:50 Küçük tas. Dibinde iki satırdan ve 26 iúaretten oluúan yazı

bulunmaktadır.

Kaúık. Sapı kuú boynu ve kafası úeklindedir.

Resim:51 Kaúık sapı. Parça. Gümüú. Resim:52 Büyük tabak-tepsi. A÷aç. Resim:53 Küçük tabak-tepsi ve kepçe. A÷aç.

Kepçe. A÷aç.

Resim:54 Küpler. Kil.

Resim:55 Kâseler ve küp. Kil.

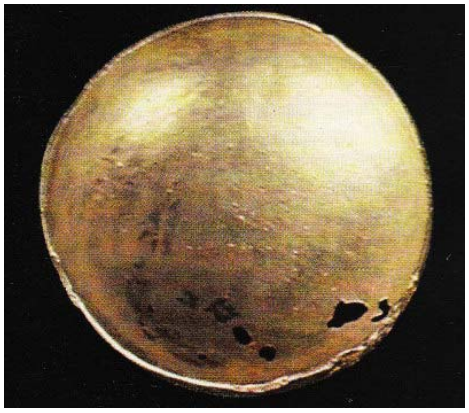

Picture: 49

Resim:49

-Large bowl. Height 3.8 meters; diameter 15.6 meters. Image: 50

-Büyük tas. Yüksekli÷i 3,8; çapı 15,6. Resim:50

-Small bowl. Height 2.2 meters; diameter 7.7 meters. At the bottom there is an inscription consisting of two lines and 26 signs.

-Küçük tas. Yüksekli÷i 2,2; çapı 7,7. Dibinde iki satırdan ve 26 iúaretten oluúan yazı bulunmaktadır.

-Spoon. Handle is in the shape of a bird's neck and head. 16x3.8. Image: 51

-Kaúık. Sapı kuú boynu ve kafası úeklindedir. 16x3,8. Resim:51

-Spoon handle. Piece. Silver.

-Kaúık sapı. Parça. Gümüú.

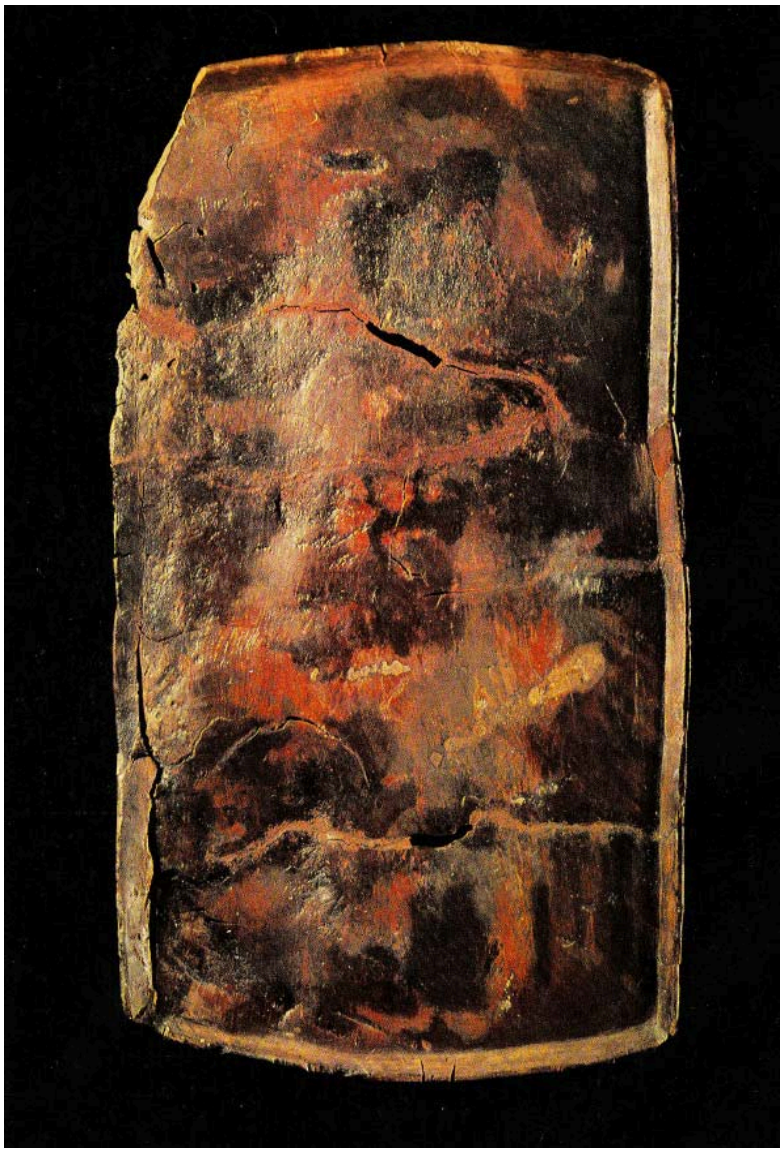

Picture: 52

-Large plate-tray Wood. 67.5x37.5x3 cm.

Resim:52

-Büyük tabak-tepsi A÷aç. 67,5x37,5x3 cm.

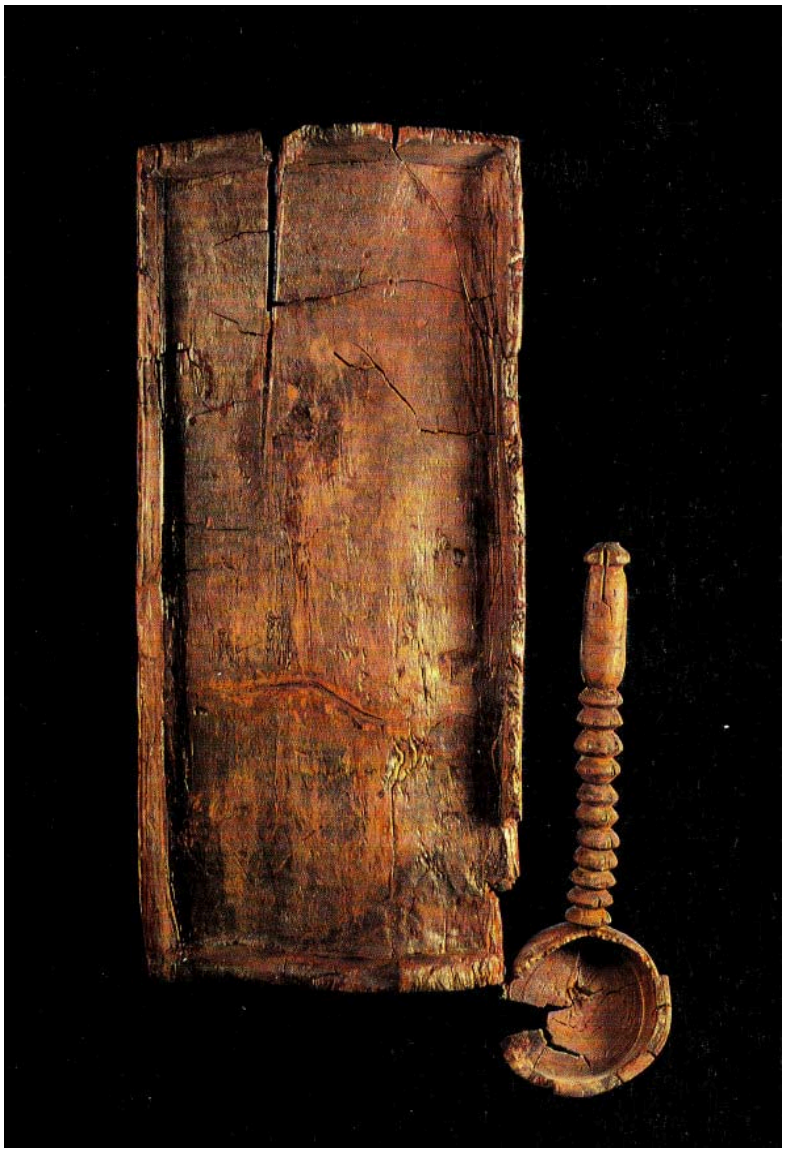

Picture: 53

-Small plate-tray and ladle. Wood. Plate dimensions: 46x29x3.

-Scoop. Tree. Handle length 25, diameter 9.5.

Resim:53

-Küçük tabak-tepsi ve kepçe. A÷aç. Tabak ebatları: 46x29x3.

-Kepçe. A÷aç. Sapının uzunlu÷u 25, çapı 9,5.

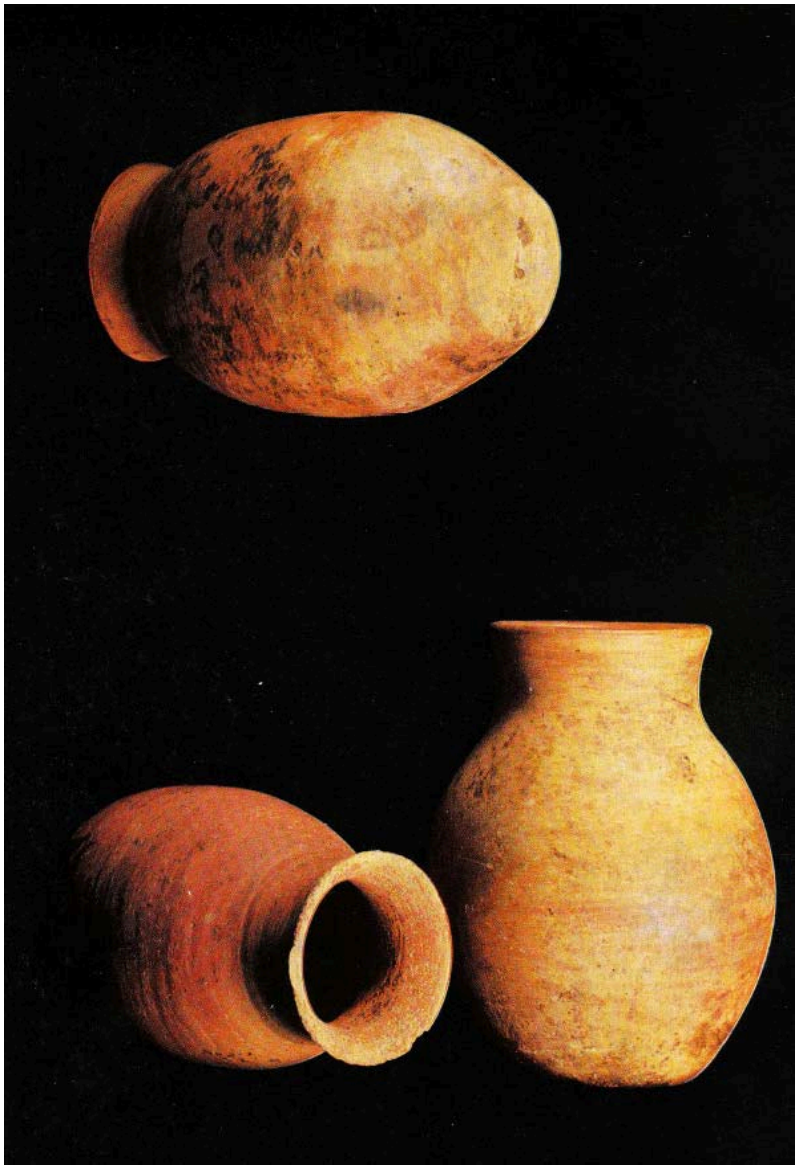

Picture: 54

-Jars. Clay. Height 17-20, body diameter 12-14.

It is prepared on the potter's wheel.

Resim:54

-Küpler. Kil. Yüksekli÷i 17-20, gövde çapı 12-14.

Çömlekçi çarkında hazırlanmıútır.

Picture: 55

-Bowls and jars. Clay. Height 6-6.5; diameter 14-17.

It was made on the potter's wheel.

Resim:55

-Kâseler ve küp. Kil. Yüksekli÷i 6-6,5; çapı 14-17.

Çömlekçi çarkında yapılmıútır.

A-7-Baúka Kurgan Find Pictures

A-7-Baúka Kurgan Buluntu Resimleri

Figure: 56 Plates depicting cavalrymen. Low relief.

"Tenlik" kurgan, Karatal river, Semirechye. 3rd-2nd centuries BC.

Resim:56 Süvari betimlemeli plakalar. Alçak kabartma.

«Tenlik» kurganı, Karatal nehri, Semireçye. MÖ. III-II yüz yıl.

Figure: 57. A staff-shaped object. Its main body is iron, and its coating is gold leaf.

«Tenlik» kurgan, Karatal river, Semirechye. 2nd-2nd century BC.

Resim:57 Asa ú eklinde eúya. Ana gövdesi-demir, kaplaması-varak altın.

«Tenlik» kurganı, Karatal nehri, Semireçye. MÖ. II-II yy.

Figure: 58 Small plates with figures. Gold.

"Tenlik" kurgan, Karatal river, Semirechye. 3rd-2nd centuries BC.

Resim:58 Figürlü ufak plakalar. Altın.

«Tenlik» kurganı, Karatal nehri, Semireçye. MÖ. III-II yüz yıl.

Figure:59 Figured plates.

They are ribbon-shaped plates with triangular ends. Gold. Plates decorated with plants. Gold.

"Tenlik" kurgan, Karatal river, Semirechye. 3rd-2nd centuries BC.

Resim:59 Figürlü levhalar.

Üçgen uçlu kurdele úeklinde levhalardır. Altın. Bitki bezekli levhalar. Altın.

«Tenlik» kurganı, Karatal nehri, Semireçye. MÖ. III-II yüz yıl.

Picture:60 Earrings in various shapes. Gold, silver.

Clusters of serdolic and spike grains. Extracted from a kurgan found in the Çilik and Charın rivers, Semireçye. 4th-1st centuries BC.

Resim:60 De÷iúik úekillerdeki küpeler. Altın, gümüú.

Salkımları serdolik ve ba úak taneciklerinden. Çilik ve Çarın nehirlerinde bulunan kurgandan çıkartılmıútır Semireçye. MÖ: IV-I yüzyılları.

Figure:61 Clusters of earrings. Gold.

"Aktasty" Kurgan, Kegen Nehri, Semirechye. MS. III-V century.

Resim:61 Küpelerin salkımları. Altın.

«Aktastı» kurganı, Kegen nehri, Semireçye. MS. III-V yüz yıl.

Figure: 62 Chain pendant earring. Gold. 7.2. Found near the Çilik River

kurgan Semireçye. B.C. IV-III centuries.

Resim:62
Zincir salkımlı küpe. Altın. 7,2. Çilik nehri yakınlarında bulunan

kurgan. Semireçye. MÖ. IV-III asırlar.

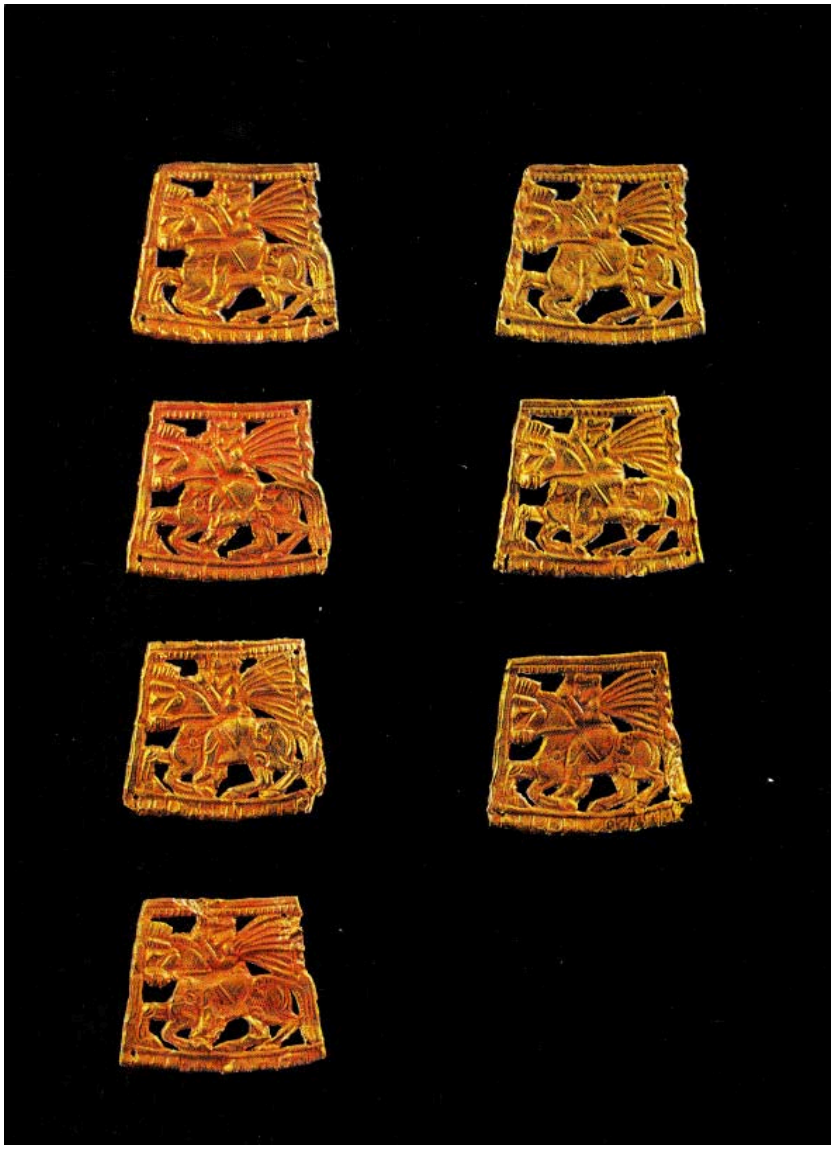

Picture: 56

-Plates with depictions of cavalry. Low relief. Gold. 3.7x4.5.

"Tenlik" kurgan, Karatal river, Semirechye. 3rd-2nd centuries BC.

Alma-Ata, Archaeological Museum of the Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

Resim:56

-Süvari betimlemeli plakalar. Alçak kabartma. Altın. 3,7x4,5.

«Tenlik» kurganı, Karatal nehri, Semireçye. M.ö.III-II yüz yıl.

Alma-Ata, Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Akademisi Arkeoloji Müzesi.

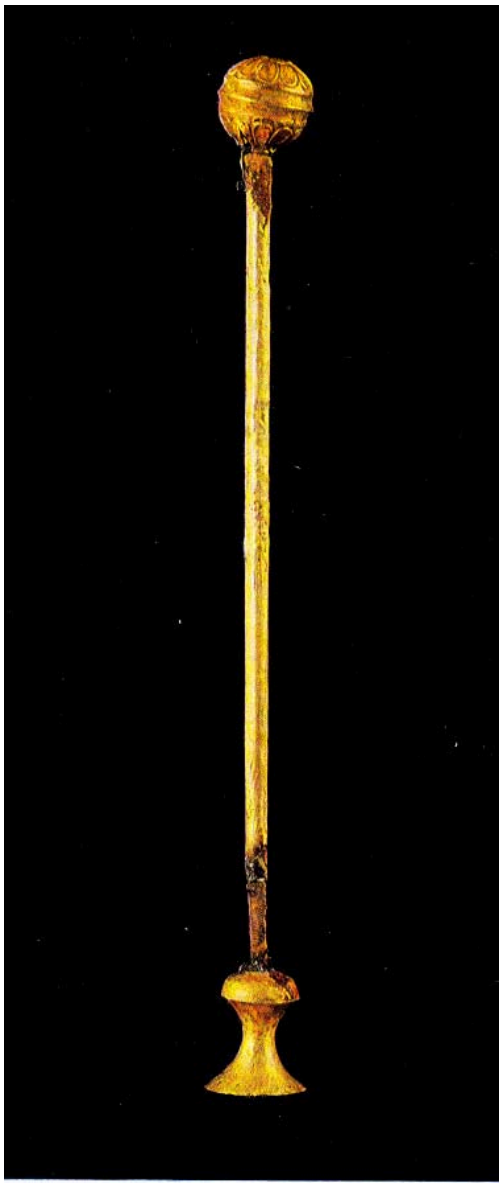

Picture: 57

-Staff-shaped object. Main body - iron, covering - gold leaf. Length: 21. "Tenlik" kurgan, Karatal River, Semirechye. 3rd-2nd centuries BC. Alma-Ata, Archaeological Museum of the Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

Resim:57

-Asa úeklinde eúya. Ana gövdesi-demir, kaplaması-varak altın. Uzunlu÷u 21. «Tenlik» kurganı, Karatal nehri, Semireçye. M.ö.III-II yüz yıl. Alma-Ata, Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Akademisi arkeoloji müzesi.

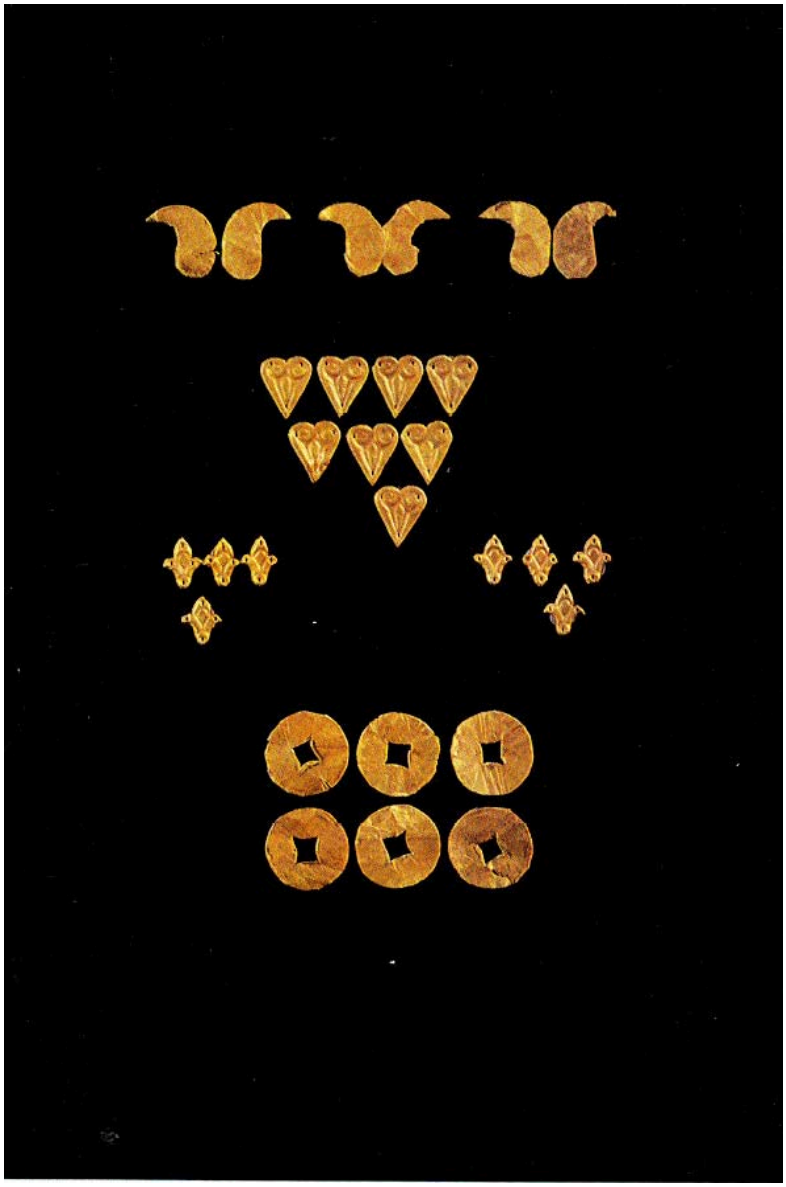

Picture: 58

-Small plates with figures. Gold. 2.1x1.5; 1.3x1.1; 1x0.9; 2x2. «Tenlik» kurgan, Karatal river, Semireçye. 3rd-2nd centuries BC.

Alma-Ata, Archaeological Museum of the Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

Resim:58

-Figürlü ufak plakalar. Altın. 2,1x1,5; 1,3x1,1; 1x0,9; 2x2. «Tenlik» kurganı, Karatal nehri, Semireçye. M.ö.III-II yüz yıl.

Alma-Ata, Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Akademisi Arkeoloji Müzesi.

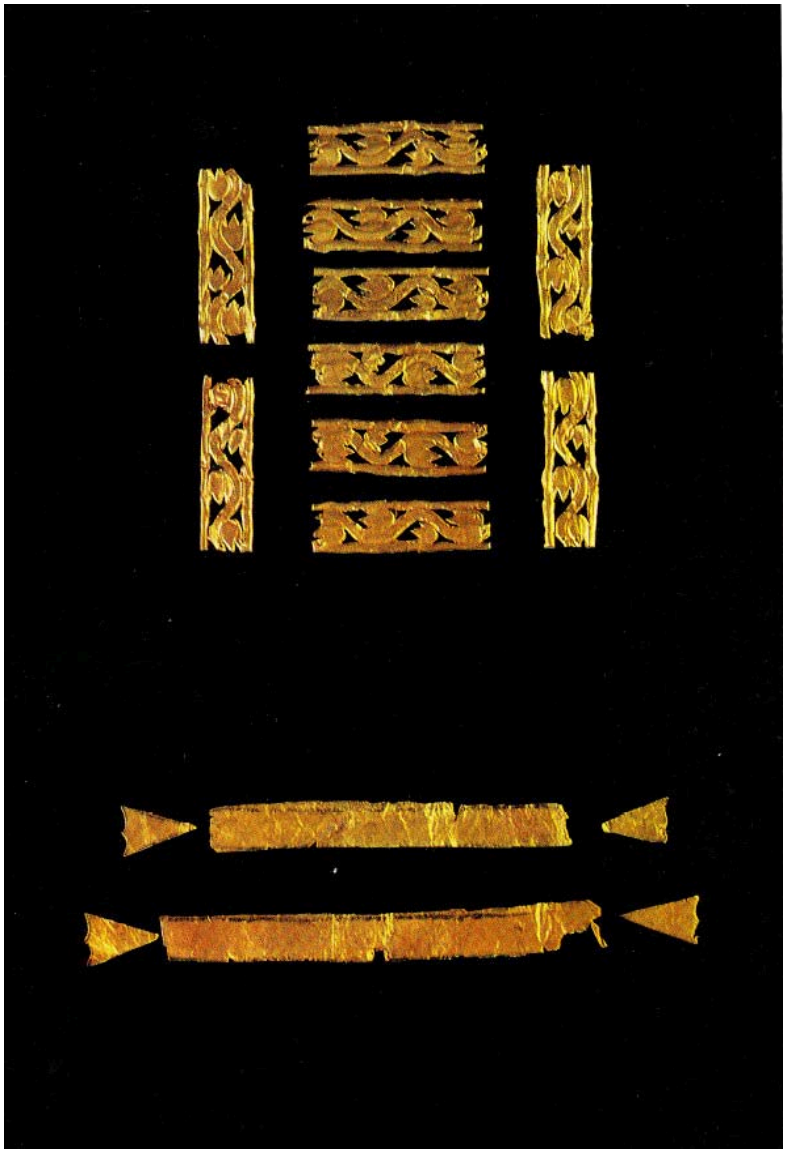

Picture: 59

-Figured plates.

They are ribbon-shaped plates with triangular ends. Gold. 1x15.

Plates with plant decorations. Gold. 1.4x4.4. "Tenlik" kurgan, Karatal River,

Resim:59

-Figürlü levhalar.

Üçgen uçlu kurdela úeklinde levhalardır. Altın. 1x15.

Bitki bezekli levhalar. Altın. 1,4x4,4. «Tenlik» kurganı, Karatal nehri,

Semireçye. 3rd-2nd centuries BC.

Alma-Ata, Archaeological Museum of the Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

Semireçye. M.ö.III-II yüz yıl.

Alma-Ata, Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Akademisi Arkeoloji Müzesi.

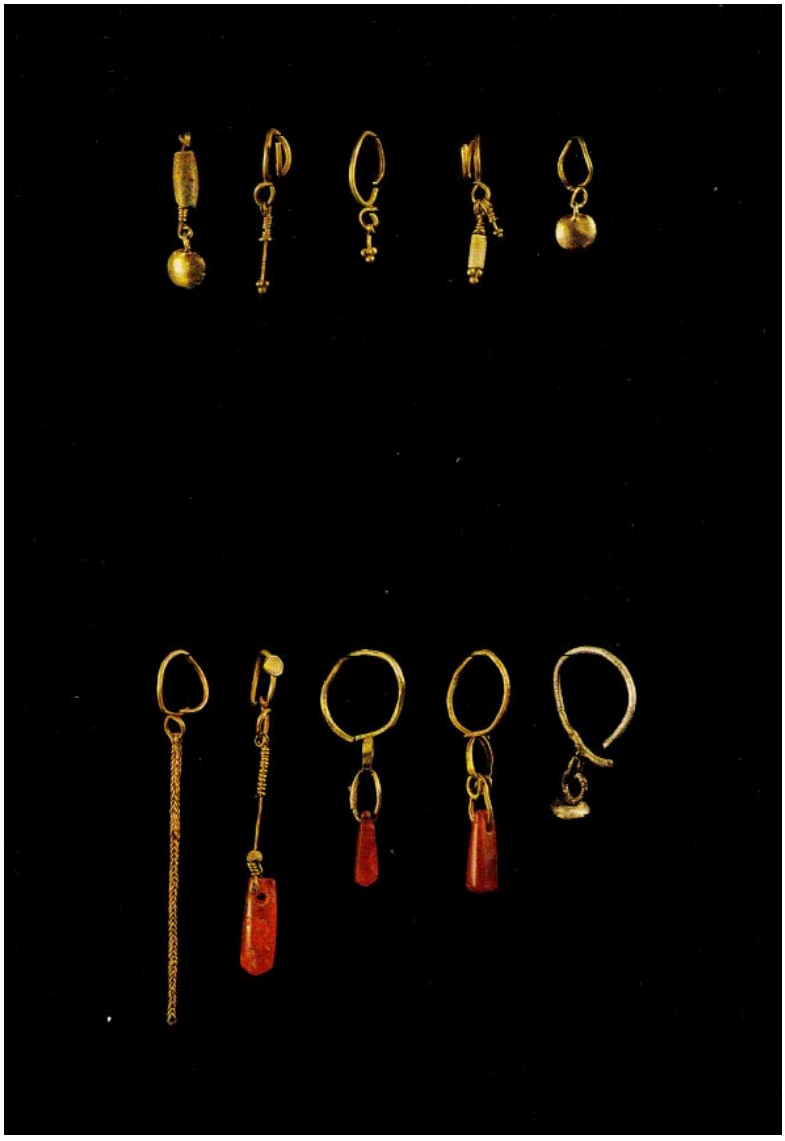

Picture:60

Resim:60

Earrings of various shapes. Gold, silver. Clusters of serdolic and spike grains. Unearthed from a kurgan found in the Çilik and Charın rivers. Semirechye. 4th-1st centuries BC.

Alma-Ata, Archaeological Museum of the Academy of Sciences.

-De÷iúik úekillerdeki küpeler. Altın, gümüú. Salkımları serdolik ve baúak taneciklerinden. Çilik ve Çarın nehirlerinde bulunan kurgandan çıkartılmıútır. Semireçye. MÖ. IV-I yüzyılları.

Alma-Ata, Bilim Akademisi Arkeoloji Müzesi.

Picture:61

-Clusters of earrings. Gold. 3x7; 5.5x3.7. «Aktastı» cemetery kurgan, Kegen river, Semireçye. 3rd-5th centuries AD.

Alma-Ata, Archaeological Museum of the Academy of Sciences.

Resim:61

-Küpelerin salkımları. Altın. 3x7; 5,5x3,7. «Aktastı» mezarlı÷ı kurganı, Kegen nehri, Semireçye. M.s. III-V yüz yıl.

Alma-Ata, Bilim Akademisi Arkeoloji Müzesi.

Picture:62

-Earring with a chain pendant. Gold. 7.2. Kurgan found near the Çilik River. Semireçye. 4th-3rd centuries BC.

Alma-Ata, Archaeological Museum of the Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan.

Resim:62

-Zincir salkımlı küpe. Altın. 7,2. Çilik nehri yakınlarında bulunan kurgan. Semireçye. M.ö. IV-III asırlar.

Alma-Ata, Kazakistan Cumhuriyeti Bilim Akademisi Arkeoloji Müzesi.

B- Drawings

B- Çizimler

Drawing 1: Headdress of the Man in the Golden Robe. Drawing 2: Headdress of the Man in the Golden Robe, side view.

Çizim 1: Altın Elbiseli Adamın Baúlı÷ı. Çizim 2: Altın Elbiseli Adamın Baúlı÷ı yandan görünüúü.

Drawing 3: Drawing of the Golden Dress: Kaftan (jacket)

Belt

Shoe

Çizim 3: Altın Elbise'nin Çizimi: Kaftan (ceket)

Kemer

Ayakkabı

Drawing 4: Initial drawing of the Burial Cell

Çizim 4: Mezar Hücresinin ilk hali çizimi

Drawing 1: Headgear of the Man in the Golden Robe

Çizim 1: Altın Elbiseli Adamın Baúlı÷ı

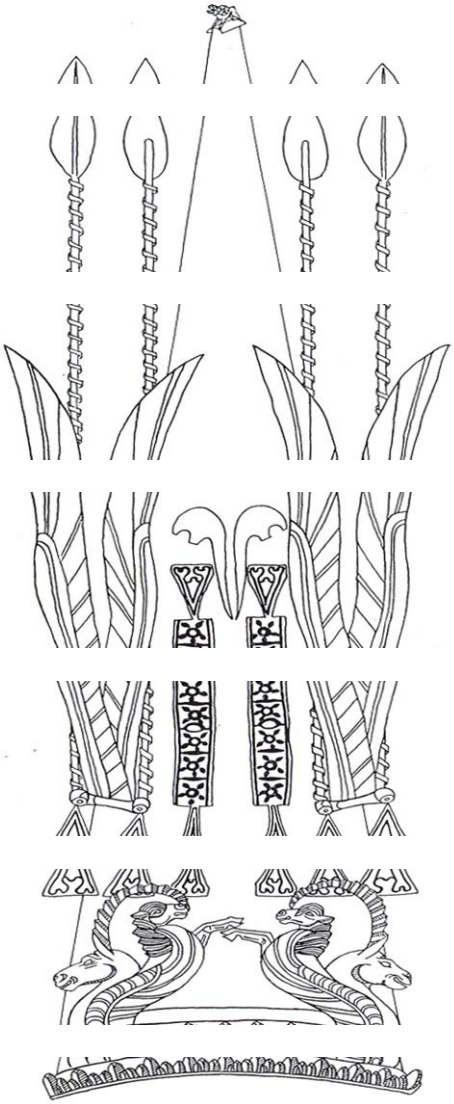

Drawing 2: Side view of the Headdress of the Man in the Golden Robe

Çizim 2: Altın Elbiseli Adamın Baúlı÷ı yandan görünüúü

Drawing 3: Drawing of the Golden Dress: Kaftan (jacket)

Çizim 3:Altın Elbise'nin Çizimi: Kaftan (ceket)

Belt

Kemer

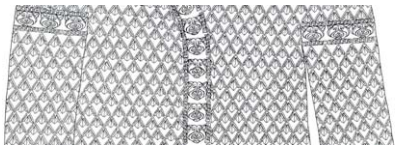

Shoe

Ayakkabı

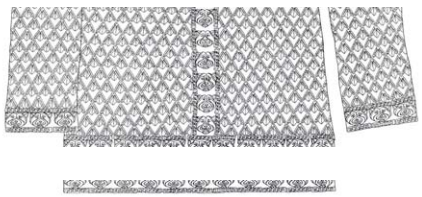

Drawing 4: Initial drawing of the Burial Cell

Çizim 4: Mezar Hücresinin ilk hali çizimi

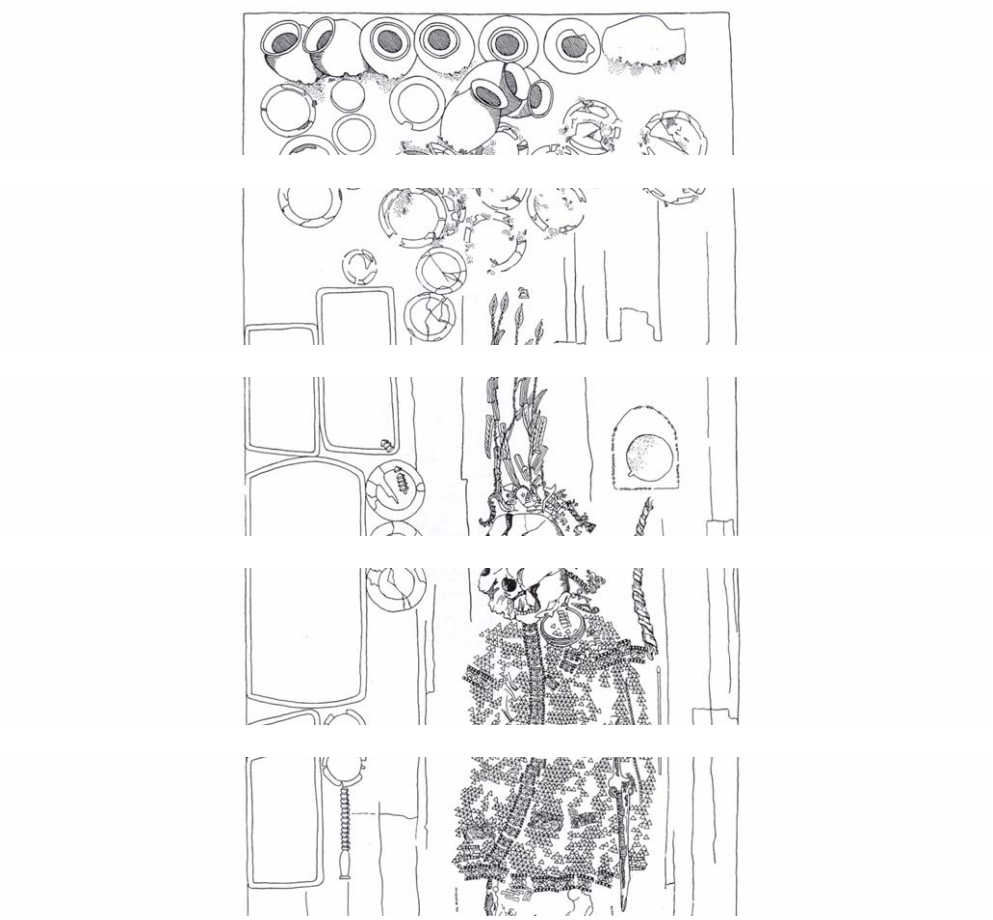

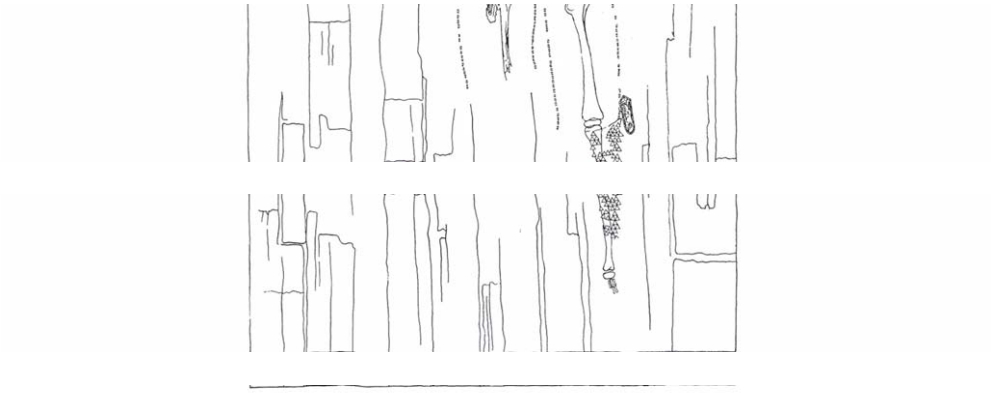

SUMMARY

ARIK, Murat. Esik Kurgan, Its Finds, and Their Evaluation in Terms of Cultural History, Master's Thesis, Ankara, 2007. Esik Kurgan is one of the rare archaeological sites that has survived to the present day in Kazakhstan. It holds a special place in the Scythian society for its value for its dead, its burial customs, tomb architecture, beliefs, cultural artistic understanding, areas of influence, and areas of interaction. It is also invaluable for understanding the earliest stages of the kurgan tradition. The archaeological material recovered from the kurgan points to the earliest periods of ancient Turkic societies for the scientific world. The artistic dimension of the ornaments on the clothing of the man in the golden robe makes an undeniable contribution to cultural history. Furthermore, the fact that it contains both archaeological and inscribed finds, compared to other contemporary kurgans, further enhances its significance. The runic writing on a silver bowl, which is a written find, is a very important find in terms of the earliest periods of writing in the Central Asian cultural environment and its characteristics in terms of the area in which it spread.

ÖZET

ARIK, Murat. Esik Kurganı, Buluntuları ve Kültür Tarihi Açısından De÷erlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007. Esik Kurganı, Kazakistan topraklarında günümüze kadar gelebilmiú nadir arkeolojik alanlardan biridir. øskit toplumunun ölülerine verdikleri de÷eri ölü gömme geleneklerini, mezar mimarisini, inanıúlarını, kültürel anlamda sanat anlayıúlarını etki alanlarını etkileúim alanlarını göstermesi açısından da çok ayrı bir yere sahiptir. Kurgan gelene÷inin en erken safhalarını anlamamız içinde ayrıca çok kıymetlidir. Kurganın içerisinden çıkartılan arkeolojik malzeme bilim dünyasına Eski Ça÷ Türk topluluklarının en erken dönemlerine iúaret eder niteliktedir. Altın elbiseli adamın giyim-kuúamı üzerinde ki süslemeleri sanatsal boyutu kültür tarihine olan katkısı yadsınamaz ölçüde çok fazladır. Ayrıca ça÷daúı di÷er kurganlara nazaran hem arkeolojik hem de yazılı buluntuyu barındırıyor olması da önemini bir kat daha arttırmaktadır. Yazılı buluntusu olan gümüú tas üzerinde ki runik yazı Orta Asya kültür çevresinde yazının en erken dönemlerine dolayısıyla yayılım gösterdi÷i alan itibariyle özelli÷ine iliúin çok önemli bir buluntudur.

The Turks have been representatives of nomadic culture in this cultural landscape since ancient times. However, this nomadic nature, combined with their equestrian resistance and offensive capabilities, undoubtedly contributed to their becoming the most widespread cultural society of their time, the "Steppe Empires." Throughout this expansion and distribution, the nomadic horse tribes never forgot their own culture. Their innovative and participatory nature, their rapid influence, and their superior application skills facilitated their survival in diverse regions and periods, from Hungary to Manchuria.

Türkler eski ça÷lardan beri konar- göçer kültürün bu kültür co÷rafyasında temsilcileri olagelmiúlerdir. Ancak bu konar-göçerlik onların atlı mukavemet ve saldırı yetenekleriyle birle útirildi÷inde "Bozkır ømparatorlukları" olmaları hiç kuúkusuz bir dönemin en yaygın kültür toplumu olmalarına katkı sa÷lamıútır. Bu yayılım ve da÷ılımın içerisinde atlı göçebe kavimler kendi öz kültürlerini hiçbir zaman unutmamıúlardır. Yenilikçi ve katılımcı olmaları hızla tesir etmeleri ve uygulama kabiliyetlerindeki üstün yetenek sayesinde Macaristan'dan- Mancurya'ya de÷in de÷iúik yörelerde ve de÷iúik dönemlerde varlıklarını sürdürmelerine kolaylık kazandırmıútır.

The Esik Kurgan is also very important for understanding how high a level of cultural awareness the Scythians, one of the Ancient Turkish tribes, had, like other contemporary Turkish societies.

Esik Kurganı da Eski Türk Kavimlerinden olan øskitlerin, ça÷daúı di÷er Türk toplumları gibi ne kadar üst düzeyde bir kültür bilincine sahip olduklarını anlamamız için çok önemlidir.

In line with the aim of this thesis, we examined and evaluated the general structure and findings of the Esik Kurgan with the help of archaeological and written sources. In evaluating it from the perspective of Turkish Cultural History, we paid special attention to comparing the written findings with written sources and the archaeological findings with other contemporary archaeological findings.

Tezin amacı do÷rultusunda Esik Kurganının genel yapısını, buluntularını, arkeolojik ve yazılı kaynakların yardımıyla inceleme ve de÷erlendirme yaptık. Türk Kültür Tarihi açısından de÷erlendirilmesi noktasında Yazılı buluntuların yazılı kaynaklar ile arkeolojik buluntuların di÷er ça÷daúı arkeolojik buluntular ile kıyaslanarak de÷erlendirilmesine özen gösterilmiútir.

Keywords

1-øskit Kurgans

2-Golden Dress

3-Runic Writing

Anahtar Sözcükler

1-øskit Kurganları

2-Altın Elbise

3-Runik Yazı

4-Steppe Tribes	4-Bozkır Kavimleri
5-Animal Style	5-Hayvan Üslubu

ABSTRACT

ARIK, Murat. Kurgan Esik, Its Finds and Examination Point of View Culture History, Master Thesis, Ankara,2007. Kurgan Esik is one of rare areas, that comes till today. øt has very special place point of view showing in Scyth society the importance which is given to deaths, burial tradations, grave architecture, belifs, art intelligences in means of culture, its effect areas, interaction fields, too. In addition, it is very important for us to understand the early phases of Kurgan tradition. Archeological material from kurgan, in the science world, points to the earliest periods of Ancient Century Turk groups. In view of art, the assistance of ornamentals on clothes and finery of the man in golden cloth is undeniably very much to the culture history. In addition, that it was both arceological and the written find, increases its importance twice as much. Its written find, the runic writings on the silver bowl is very important find related to the early stages of writing in the Central Asia Culture Environment, on account of its feature in respect to spreading area. Turks are representatives of the nomadic culture in that culture environment. But when that nomadism was joint together with their horsed resistance and attack abilities, that they are “steppe ømpeires”, undubtly helped in their being the most common culture society in a period. In that spearing and distributing, horsed nomad tribes never forgot their main cultures. Because of they are receptive and participiant and rapidly effect, also their high practice ability, they could esily spread different places from Hungary to Manchuria in different periods.

Kurgan Esik is also very important to understand that Scyths, one of Old Turk Tribes how high they have a culture conscious like other contemporary Turk Societies. According to the aim of thesis, with the help of archeological and written sources, we study carefully and examined general constructions and find of Kurgan Esik. According to the culture history, we were careful

ABSTRACT

ARIK, Murat. Kurgan Esik, Its Finds and Examination Point of View Culture History, Master Thesis, Ankara,2007. Kurgan Esik is one of rare areas, that comes till today. øt has very special place point of view showing in Scyth society the importance which is given to deaths, burial tradations, grave architecture, belifs, art intelligences in means of culture, its effect areas, interaction fields, too. In addition, it is very important for us to understand the early phases of Kurgan tradition. Archeological material from kurgan, in the science world, points to the earliest periods of Ancient Century Turk groups. In view of art, the assistance of ornamentals on clothes and finery of the man in golden cloth is undeniably very much to the culture history. In addition, that it was both arceological and the written find, increases its importance twice as much. Its written find, the runic writings on the silver bowl is very important find related to the early stages of writing in the Central Asia Culture Environment, on account of its feature in respect to spreading area. Turks are representatives of the nomadic culture in that culture environment. But when that nomadism was joint together with their horsed resistance and attack abilities, that they are “steppe ømpeires”, undubtly helped in their being the most common culture society in a period. In that spearing and distributing, horsed nomad tribes never forgot their main cultures. Because of they are receptive and participiant and rapidly effect, also their high practice ability, they could esily spread different places from Hungary to Manchuria in different periods.

Kurgan Esik is also very important to understand that Scyths, one of Old Turk Tribes how high they have a culture conscious like other contemporary Turk Societies. According to the aim of thesis, with the help of archeological and written sources, we study carefully and examined general constructions and find of Kurgan Esik. According to the culture history, we were careful

to study comparatively written finds with written sources and archeological finds with other contemporary archeological find.

to study comparatively written finds with written sources and archeological finds with other contemporary archeological find.

Key Words

1.Scyth Kurgans

2.Golden Cloth

3.Runic Writing

4.Steppe Tribes

5.Animal Style

Key Words

1.Scyth Kurgans

2.Golden Cloth

3.Runic Writing

4.Steppe Tribes

5.Animal Style